

Inw. A. 6264

CĂRȚILE RITUALULUI BISERICII ROMÂNE ORTODOCSE

EVANGHELIIILE

STUDII ISTORICO-LITERARE

DE

GHENADIE

EPISCOP RÎMNICULUI NOUL SEVERIN.

Donațiunea
ION BOGDAN

29095

1.

BUCUREȘTI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

59, STRADA BERZEI, 59

1895.

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITATI
BUCURESTI
DATA 25.5.50

1956

1961

D

B.C.U. Bucuresti

C29095

43.483.

*D*ómnă!

Credincioasă divisei AUGUSTULUI VOSTRU SOȚ, ne învățați pre noi, și arătați lumii prin minunatele foi ale monumentalei Vóstre EVANGHELII, că în Dumneđeũ ați sėrbătorit nunta Vóstră de argint, și tot în Dumneđeũ doriți să sėrbătoriți și pre cea de aur, făcėnd, ca faptele și actele đilnice ale vieții Vóstre de Soție și de Dómnă să rėsară din naltele adevėruri ale Evangheliei, și să se desfășure cu colucrarea Mântuitorului lumii, care în numele și cu puterea Celui prea înalt a făcut din om, ca să fie fiiũ prin har al lui Dumneđeũ.

Așa făcėnd și viețuind, ați întors privirile Vóstre și asupra monumentului dela Curtea de Argeș, și aici, CA ÓRE-CÂND DESPINA DÓMNA, ați pro-adus argintul, aurul și petrele Vóstre cele scumpe întru împodobirea sfintei mese a restauratului de Voi și prin Voi monument național, IAR CA VOI ÎNȘI-VĂ și cu măestrelle Vóstre degete, conduse de înaltul Vostru geniũ, ați umplut acele măestrite foi cu învățaturile sfinte și dătătore de vieță ale Mântuitorului nostru, pentru ca Romăni, auđind și vėđėnd cele cuprinse în minunatul și monumentalul Vostru dar, să pricėpă încă o dată, că cu Voi, și prin Voi și cu noi, este Dumneđeũ.

Îmboldit de a MAIESTAȚEI VOSTRE dragoste pentru tot, ce este românesc; ascultând de dorința fiilor mei duhovnicești, de a le face cunoscut trecutul; lucrând și unind într'un mănunchi studiile, atingătoare de sfintele Evanghelii, ce de la 1682 tronază în altarele Bisericii Românilor; Vă rog cu cea mai adâncă umilință, să-mi dați Augusta Văstră învoire, de a înkina MAIESTAȚEI VOSTRE această modestă lucrare, care vedește o parte din propășirea literară a nămului nostru, cea desfășurată cu rugăciunile și colucrarea marilor și purtătorilor de Dumnezeu Teodosie, Antim Ivirénul, Damaskin, Climent, Filaret și cei împreună cu dînșii ostenitori în viaa Domnului.

Al Maiestăței Văstre

prea plecat servitor, iar către Dumnezeu
smerit rugător

Teodorie al Rimnicului

PRECUVÈNTARE ¹⁾

Românii până la renașterea lor de la începutul vécului curgător au trăit în Biserică și prin Biserică. Împrejurările istorice, pozițiunea etnografică a Românilor cu suzeranitatea cea greoie și vecinic bănuitoare a Porței otomane, au făcut pre Români să ducă o viață isolată și fără de relațiuni cu cele-l-alte popóre ale Europei, dar spiritul universal al creștinismului 'i-a unit cu cei de alt ném în cultivarea lor, și toleranța religiósă a Turcilor le-a îngăduit o cultură unilaterală. Aceste sînt cuvintele, pentru care la Români cultura lor a putut fi mai numai religiósă.

Măestriile frumoșe cu tóte fenomenele lor, ce întrupéză inspirațiunile unui popor și apoi îi fac educațiunea lui în generațiunile urmátore, nu au fost cu putință a se desfășura la Români din timpurile vekilor domniate; acésta din pricina urdiilor de Turci și de Tătari, carii cu sêlbăticia lor cea mai fiorósă cutreerau în mod periodic țerile române în lung și în lat, destrugênd în calea lor tot, ce era creațiune a geniului omenesc. Numai înaintea Bisericei acei fii ai desfrîului se opriau, și dacă o despoiau și luau cu dinșii tot, ce se numia valóre, zidiurile Bisericeilor cu mici mutilații, sêmnul trecerei lor, rêmânéu în picióre, și ei se ducéu mai departe pentru desêvêrșirea operei lor destructóre. Aceste anume împrejurări istorice au făcut pre Români, ca monumentele lor culturale să fie ficsate printr'o cruce, sau o Biserică, și sătenii cu dare de mână și până astă-đi clădesc cu mult dor o Biserică, și mulți râdică numărul crucilor comemorative până la 40, duple cum Matei Basarab a făcut'o acésta cu Bisericele. Tot la adăpostul unei Biserici Români și-au clădit și cetățile aparării lor naționale; și după mônăstirea Némțului și Cozia, ca pozițiuni de munte, noi mai întórcem privirile cetitorilor noștri asupra mônăstirei Caldărușanilor, ca pozițiune de câmp, unde Matei Basarab, după ce a râdicat un monument comemorativ al bătăliei lui cu Vasilie Lupu

¹⁾ Acésta precuvèntare s'a tipărit întâi prin Revista «Biserica ortodocsă română», anul XVI No. 11. Aici ea numai se retipărește, asemnându-se cuprinderii studiilor.

al Moldovei, a făcut din aceeași mânăstire și o cetate, punând'o într'o insulă, încunjurată de o baltă adîncă și lată, și întărind'o cu zidiuri tari în contra armatelor năvălitoare, iar cu Biserica în contra bănuelilor Suzeranului. Și în putința acestui mod de a se cultiva, Românii de la vécul al XIII-lea și până la al XIX-lea au produs atâtea fenomene arhitectonice religioase, că ei proporțional cu numărul lor întrec în privința Bisericelor pre toate popórele din Răsăritul Europei, și cu frumuseța, varietatea și originalitatea formelor arhitectonice smulg și până astă-đi admirațiunea popórelor celor mai culte ale Europei.

Mărginindu-și Românii cultura lor în Biserică, ei au împodobit aceste monumente culturale cu fenomene de ale tuturor măestriilor, ce însoțesc cultul divin. Și o istorie completă a culturii românești din trecut va arăta lumii, că arhitectura, pictura, muzica și ornamentele noastre bisericesti sînt fenomene culturale, comune noi și tuturor creștinilor, și mai ales celor din Răsăritul Europei, dar că ele au și particularități, neconfundabile cu ale altor popóre, și înfățișază cu sine un gen de cultură anume românescă. Noi aici ne vom ocupa mai amărúnțit de cultura literară a Românilor, și anume de limba românescă, intrată în serviciul Evangheliilor din Biserică, căutând a arăta particularitățile literare ale acestei limbi, precum și măestriile grafice, intrate în tipărirea fie-cărei Evanghelii românești. Și pentru a îmbrățișa un tot complet în aceste margini, vom începe cu Evanghelia ritualului românesc, cunoscută astă-đi cu numele de a lui Șerban Cantacuzin, și vom merge pe treptele timpului până la începutul vécului curgător, când Evangheliile ritualului nostru bisericesc ajung a fi simple retipăriri. Asemenea vom lăsa din acest studiú și Evanghelia de la 1561, cunoscută cu numele lui Coresi; și acesta pentru cuvântul, că ea va intra într'un alt studiú, ce se va ocupa de un alt șir de Evanghelii, numite în literatura vekié bisericescă învățátore, și care sînt traduse de pre tecsturile slavone.

Scriindu-se cele mai multe din cărțile sfinte în limba ebraică, și oparte în cea elenică; apoi traducându-se fórté de timpuriú toate cărțile sfinte în limba elenică și cea latină, care limbi mai pe urmă au fost întrebuintate și la desbaterea și formularea canónelor bisericesti; teologii din 'naintea vécului al IX-lea al erei noastre formulase curentul teologic, că numai limbele ebraică, elenică și cea latină sînt limbi sfinte, și numai în aceste limbi se póte prémări Dumneđeú. Ba misticismul timpului împinsese gîndirea omenescă până a đice: *«că trei sînt, cariú mărturisesc în ceriú, și tot trei sînt și limbele, în care se prémărește pre pămént Dumneđeú, cel întreit în persóne»*. Acéstă piedică anticreștină a desfășurării limbilor naționale a fost ruptă la Răsărit mai întăi, și la Apus mai târđiú, de cătră popórele, care în instinctele lor tindéú la rădicarea individului față cu generalitatea omenirei romane. La Apus Luter, în 1525, rămânénd în margenele principiului creștin, că *tot omul este un fiú al lui Dumneđeú*, rupe barierele latinismului din Biserica romană, și face, ca adevérurile sfinte

ale religiunii să fie înțelese și de Germani, iar la Răsărit partișanii triglosismului, rădămați pre Biserica din Constantinopol, carea avea de sprijin un imperiū, ce era în descreștere, și apoi toți partișanii triglosismului din Apus și Răsărit, fiind împărțiți din pricina dominațiunei religioase asupra Bulgarilor, precum și în deobște a popórelor acum creștine de la Dunărea de jos, se vęd pe nesimțite nevoiți a se supune principiului culturai naționale din Biserică; și mai mult, a colucra kiar la desfășurarea lui. Cei doi fii ai Tesalonicului, ȃic frații Metodie și Kiril, luminătorii, cum se numesc în deobște, ai Slavilor, iar noi îi numim ai popórelor de la Dunărea ²⁾, și apoi luminători nu în credința creștină, ci în înțelegerea ei printr'o limbă, ce se face comună acestor popóre, plécă în Moravia la lucrul cel plăcut lui Dumnezeu cu bine-cuvântarea Bisericei din Constantinopol, și primesc la Roma o asemenea bine-cuvântare și din partea Bisericei de Apus. Și numai mai târđiū, când la Roma s'a descoperit planul constantinopolitan de deslatinizare a Bisericeilor de la Dunărea, și prin limba slavonă de despărțire a acestor Biserici de vekia lor metropolă, și legarea lor din ce în ce mai mult cu Biserica din Constantinopol, atunci Papii s'aū deșteptat; și aū desaprobat pre frații tesaloniceni, iar pre Metodie l'aū supus unei epitemii, pedepse canonice. Dar acum era târđiū. Triglosiștii constantinopolitani renunță la exclusivismul lor, cel puțin pentru un timp, și kiar ajută pre Metodie în traducerea cărților sfinte; și Biserica creștină se vede curënd în fața unui tetraglosism, la desvoltarea căruia aū colucrat atāt Româniū din peninsula balcanică, cât și cei din Carpați. ȃicem încă odată, că Româniū aū colucrat la desvoltarea literaturii slavice, ređămându-ne pre faptele analizate de noi prin opera «Creștinismul în Daciū»; apoi pe cuvintele, că Româniū aū avut o vieță politică, comună cu Bulgarii, și că ei fórte de timpuriū aū intrat în legături familiare cu Sêrbii; și în sfêrșit, că Româniū, întrând în comunitate de idei și de cultură cu Slavii de la Méđă-ȃi, ei erau rasa cea cultă dintre popórele de la Dunărea, seū cum ȃice D. Hasdeū, substratul cultural al Slavilor; și așa numai s'a produs bogata literatură slavonă meridională, carea mai pre urmă din pricina limbei s'a numit numai a Slavilor. Doveđele despre colucrarea Românilor la desvoltarea literaturii slavice noi le-am presărat în modestele nóstre lucrări istorico-literare, pre care le póte cine-va găsi în colónele Revistei «Biserica Ortodocsă Română», în «Revista Nouă», iar pre unele în operele «Creștinismul în Daciū», «Meșterul Manole și Petru Movilă», etc.

Când și pentru Români a venit plinirea vremei, și ei avéū o organizațiune politică și bisericescă bine vędută, mai ales de popórele creștine de la Răsărit; când manuscrisele se înmulțise prin mónăstiri

²⁾ Noi am dovedit în deajuns, că activitatea lui Metodie și Kiril este o activitate nu mai culturală, de carea s'a folosit nu numai Slavii de la Dunărea, dar și Româniū. (Veđi Creștinismul în Daciū, de G. Enăcénu, 1878, pag. 110—122).

în deajuns, și purtate din mână în mână comunicați pe înțelegerea tuturor învățăturile credinței creștine; Românii fac cea întâia încercare de a se tipări Evanghelia în limba lor, și ea, după câte cunoștem până acum, se tipărește în forma cunoscută literaturii sub denumirea de Tetravanghelul lui Coresi, și la Brașov, în anul mântuirii 1561. Da la Brașov, în a doua jumătate a vécului al XVI, și de persoane neoficiale se traduce și se tipărește cea întâia Evanghelie românescă; fiind-că Românii cu dorul traducerei cărților bisericești în limba românescă introducêu în Biserica creștină un pendaglosism, care putea să aducă cu sine anatemele și urgiile Bisericeii din Constantinopol. Și de aceea întâia încercare de traducere a Evangheliei se face pe o cale cu totul privată, așteptându-se în tăcere resunetul, ce va avea încercarea cea sumetă a timpului, și lăsând timp destul, pentru ca triglosiștii greci și tetraglosiștii slavi și slavisați să-și spună cuvântul lor.

După traducerea cărților sfinte în limba slavonă, omenirea din Răsăritul Europei făcuse destulă experiență, și văduse kiar, că Dumneđeșu primește rugăciunile tuturor creștinilor cu tótă buna voință; mai ales că aceste rugăciuni se făcêu pe înțelesul tuturor, și deci din inimă. De acum se ivesc pentru traducerea cărților sfinte în limba română alte greutăți, și ele sînt de natură nu atâta religioasă pre cât literară, mai rămânênd din vekia teorie numai sublimitatea adevărurilor creștine, carea, cum se dicea atunci, nu putea fi încăpută de «îngustimea limbei românești». Dar Coresi însuși, începênd cu traducerea și tipărirea Evangheliei pentru ritual, nu părăsește întreprinderea sa, și la 1580, adecă după 19 ani de la tipărirea «Tetravanghelului», el traduce și tipărește o altă Evanghelie, carea are menirea de a fi învățătoare; adecă o Evanghelie cu tectsurile interpretate, carea slujaște în Biserica română de cazanie, sașu cuvinte de învățătură. Și cu kipul acestă, inițiativa privată a lui Coresi dovedește lumei, că și limba română, deși limbă vie și fără de trecut literar, este capabilă de a încăpea adevărurile religiunii creștine, iar Românilor le formulază încrederea în sine; și în vécul al XVII-lea inițiativa privată a lui Coresi trece la inițiativa oficială a Domnitorului, a Mitropoliților și a litetaților țarei, și de la Brașov tipărirea cărților românești se strămută la Govora, Iași și Tîrgoviștea; adecă în centrurile de cultură oficială ale Românilor.

Îndrăsneț a fost pasul Românilor, făcut cu traducerea și tipărirea Evangheliei la începutul jumătăței a doia a vécului al XVI-lea; și apoi el era cu atâta mai cutezătoriu pentru acele timpuri, cu cât lucrarea acésta se face într'o limbă vie, încă nformată, și mișcătoare în evoluțiunile ei. De altă parte, triglosiștii greci, carii acum umpluse țările Românilor, și tetraglosiștii slavi, sașu slavisați, făcêu tot felul de piedice literaturii născênde a Românilor. Tetravanghelul lui Coresi rămâne o carte mai mult pentru trebuințele casnice ale Românilor, și Evanghelia nu mai este atinsă și nici se mai retipărește pentru ritualul

bisericesc, de cât la 1682; adecă după una sută doă-șeci și unul de ani, și atunci bărbații epocii lui Șerban Cantacuzin recurg la o tactică minunată. Atrăgând în partea lor pre trigloșiștii greci, carii avéu in-terese multiple în țările române, și carii voiaū a desrădăcina limba slavonă dintre Români și a o înlocui cu cea grecescă, luptă cu pu-teri unite împotriva cărților slavone, ce mai avéu neajunsul, că stre-curase mai multe greșeli de traducere. Și ast-feliū se esplică, că la ivirea Evangheliei din 1682 trigloșiștii greci tac, iar tetragloșiștii slavi saū slavisați sînt înăbușiți cu cuvântul, că noua traducere se face de pre originalul grec, și că ea caută a înlătura neajunsurile traducerilor slavice.

Iniciativa, luată de Coresi în traducerea și tipărirea Evangheliei de la 1561, deși modestă și sficiósă, este însă hotărîtore față cu tetraglosismul religios al timpului, și Coresi pôte fi privit, din câte știm până acum, ca adevăratul părinte al literaturii rituale ro-mânești tipărite. Lupta în contra traducerei și a tipării cărților bise-ricesti este de acum strămutată de pre tărēmul teologic pre cel literar; și dacă Români nu mai ating cărțile dogmatice și cu idei abstracte ale ritualului un timp destul de îndelungat, apoi ei continuă, deși cu sfială, pasul lui Coresi înainte, și tipăresc cărți cu rugăciunile, saū tecsturile dogmatice în slavinește, dar tipicurile, saū rânduiala ritua-lului, sînt de acum date pe românește. A trebuit ca inițiativa tradu-cerei și a tipării cărților bisericești să primiască un caracter oficial, și cu rădicarea pe tronurile țarilor române a lui V. Lupu și M. Basarab, literatura românească își reia avântul ei, și reincepe la 1640 cu Pra-vilióra lui Meletie Makedonénul de la Govora, cu Evanghelia învê-tătore tot de acolo și de la 1643, cu Evanghelia învêtătore din 1643 de la Iași, cu Evanghelia învêtătore de la Dél (Tîrgoviștea) 1644. Tóte aceste tipăriri și cu «Indreptarea legei» de la 1652 erau cărți românești din literatura dreptului canonic, saū cărți de învêtatură ale poporului, care nu atingéu dogmele, și nici avéu trebuință de termeni abstracti, ce ar avea de înfățișat ideile me-tafice ale religiunei creștine. Ideile abstracte, și mai întâi cele din simbolul credinței, sînt traduse pentru întâia dată la 1657 de către monahul din Cozia Teodosie, ajuns la 1669 Mitropolit al Ungro-Valahiei, și din ordinul Mitropolitului Ștefan; și acéstă traducere rămâne în manuscris și nu se tipărește de cât târziu ³⁾. Și pentru a se risipi temerea și frica, de a nu se greși în traducerea cărților ritualului, a trebuit, ca D-șeu să inspire pre Mitropolitul Ștefan, și la 1651, să traducă cartea «Mistirion», și aici apoi cu autoritatea sa kiriarhală să dică mai întâi cătră fiii săi sufletești: «Derept aceia și smerenia noastră cu voia lui D-șeu și cu lucrarea a Duhului sfînt, aflându-ne la Biserica sfîntă pravoslavno-catolicescă a țarei Muntenești, întru rânduéla arhie-

³⁾ Conдика sfîntă de Ghenadie Craiovénu 1886, pag. 39—40.

réscă, a Arhiepiscopii Mitropolii a Tîrgoviștei, și a toată țara, întru toate țilele doriaș cu inema, unde vedeam atîta neștiință a bogății preuți ai țării»... Și mai jos: «Și vedînd iar cum aș creștinii țării imputare și preoții mai vrătos de către hulnicii de lege ⁴⁾ cum pentru grosimea și grubia ⁵⁾ nu știm sluji tainele sfintei Beserici și strigă toți tot-dé-una că dăvstvuesc ⁶⁾ și nesăbuit, și dîc, că am uitat cinurile, socotelele și obrășirile, kipurile, nemeririle și toate rînduțele și tipicurile sfintelor taine». Apoi: «Gândiū să iaș imputarea batjocoritorilor de asupra acestei țărișore, întărită de mîna dréptă a lui D-șeu... Nu cum aș fost pîna acum slavonește tipicurile, carele nu le pot și cinstiții și cucernicii preoți pentru nesăbuiala lor, ce tot rumânește toate tot pre rînd, carele lesne într'alte Molitfelnice nu le veți putea afla... cu proastă anevoință și osteneală a smereniei noastre adunate într'acéstă cărțulie de pe Molitfelnicul grecesc și slovenesc amêndoê infățisate.»

După aceste Mitropolitul Ștefan își îndreptéză rostul gurei sale cătră tetraglosiștii slavisați, dîcînd: «Derept aceia, dacă vremea ce se rîsipește și se gonește de se sparge întunerecul cu înorarea ceții și a păclei neștiinței mele, de am mai dres rînduealele și le am prepus rumânește, dîc, pentru aceea nu se cade voi direpților miei fii ai praroslaviei să vè înponcișați și să vè scrăbiți în potrița păstoriului vostru... Și mai jos: «Așa și înponcișătorii de cuvênt acmū, ca niște aspide surde astupă ureakele, ca să nu auđă cuvêntul de învățatură bună, iar limba și-o ascut spre cuvinte rële și spurcate; ce pre dînșii va judeca Dumneșeu.»

Și de la 1651—1682, timpul tipăririi Evangheliei lui Șerban Cantacuzin, mai trec trei-șeci și unu de ani, și lumea română tot nu îndrăznește ase apuca de traducerea și tipărirea cărților dogmatice; dar ideile timpului își fac cursul lor cu încetul și cu pași măsurați. Mitropolitul Teodosie, cel care la 1657 și în tinerețea sa traduce simbolul credinței, la 1680 când tipărește liturghia, nu îndrăznește să traducă împreună cu tipicul și rugăciunile Liturghiei, deși traduce și tipărește pre cele de la Dumineca pogorîrei St. Duh, care de altminterea sînt pline de idei dogmatice și abstracte. Prin dedicația acestei Liturghii Mitropolitul Teodosie ne spune pe față, că în a doa jumătate a vécului al XVII lea, Români nu se apucă cu punere de traducerea și tipărirea cărților ritualului, mai mult din cauze curat literare. Eca cum se exprimă Mitropolitul Teodosie cătră Domnitorul Șerban Cantacuzin prin dedicația vorbită: «iară Liturghia toată a o prepone pre limba noastră, și a o muta, nice am vrut, nice am cutezat: (drept mărturisesc) pentru multe alte pricinî ce maș împins,

⁴⁾ Alușie la imputările calvinilor din Transilvania, cariî ridéu de preuții români, că nu știū sêvêrși misterele religiunei creștine.

⁵⁾ Grubia de la slavinescul грубыи = grosolan.

⁶⁾ Dăvstvuesc de la дѣйствовать = a lucra, a practica.

să văi că și pentru scurtă limba noastră ce iaste o am făcut, și pentru lipsa dascălilor (cum am đis), ce nu sînt întru ticălos rodul nostru, și pentru neînțelegerea năroadelor, tainele ce sânt, și ce însemnéză și pentru neobiceíul beséricei noastre, ce până astă-đi naú ținut. Ce dară acésta de céstă dată, și mai întăi tiparului asé da am socotit : și după acésta iarăși nădăjduind întru tatál, Părintele..., cu ajutoriul dar al lui, și întru a măriei tale bună și fericită viață, încă rāzmând, gāndesc și alte cărți a mai da în lumină, cât voiú putea, iar đic pentru folosul și adaosul lipsitului némului nostru». Și pentru ca să se vađă și mai bine, pentru ce Mitropolitul Teodosie Liturghia «n'a vrut nice a cutezat a o prepune (tótă) pre limba noastră și a o muta», dăm aici și locul din aceeași dedicație, unde el arată cu duioșie starea poporului de altă dată și o compară cu cea de pre timpul lui; și pentru acésta đice: «Acésta dară vedēnd și noi, că ne cum lipsește în limba noastră de a fi ea să înțelégă norodul, ce încă și mulți, da nu mai mulți preuți, și la alalt cin bisericesc, de a cunoaște orânduiala și țeremoniile ei cum asé sluji trebuie, și fiește-care la vremea ei, de a se đice și a se glăsui, putincioși nu sânt, și mai vārtos acésta și den învățatura, și den neînțelegerea limbei pogoară, care noao jalnic și plānsuros lucru iaste într'atāta micșorare, și călcarea rodului nostru cestui rumānesc, carele odată și el numērat între putincioasele némuri, și între tarii oameni sē numēra, iară acum atāta de supus, și de ocārāt iaste, cât nice învățatura, nice știință, nice armă, nice legi, nici nice un obiceíu întru tot rodul, cât sē pomenește astă-đi rumān⁷⁾ nu iaste, ce ca niște nemernici, și orbi într'un obor învărtindu se, și înfășurāndu-se de la streini și de la varvari⁸⁾, doar și de la vrășmașii rodului nostru⁹⁾ cer și se împrumutēză, și de carte și de limbă, și de învățatură. O grea și dureroasă întēmplare». Eaca în sfērșit și vederile teoretice ale kiriarhului nostru față cu dorința Romānilor, de ași avea cărțile ritualului pre limba lor, și care vederi sēmēnă în totul cu ale predecesorului sēu, Mitropolitul Ștefan, precum și cu activitatea cea mare a fratelui sēu în Hristos din Moldova, đic a Mitropolitului Dositei, cel ce nu ni se înfățișază așa de sficios, ca Teodosie, și el găsește vorbe romānești, cu care să îmbrace tóte ideile abstracte ale cărților ritualului: «Deci dar bine ar fi, đice Teodosie prin aceéși dedicație, și de mare folos, când fieș carele în osebită limbă asa o ar auđi, (adecă pe Leturghie) și o ar înțelege, (măcar și altă slujbă a biséricei)....»

Aceste sînt în trāsuri generale fazele literaturii cărților ritualului nostru bisericesc până la 1682, când Șerban Cantacuzin tipărește

⁷⁾ Éca cum esplică Mitropolitul Teodosie pe Rumāni sēy într'o notă, tipărită alătura cu teetul: «între rumāni ce đicem, cuprindem și pre moldoveni, că tot dintr'o fântānă cură.»

⁸⁾ Alusie la Slavi, a căroră limbă o întrebuințāu Romāni și pre timpul Mitropolitului Teodosie.

⁹⁾ Noi credem, că aici se face alusie la Unguri calvinii, carií lucrāi acuma cărți pentru Romāni cu scopuri eretice, ca catehismul calvinesc.

Evanghelia sa, cu carea, cum vom vedea în decursul acestor studii, introduce o nouă epohă în istoria literaturii noastre bisericești, și pe care fase noi le resumăm ast fel: *Coresi este prima persoană, carea a rupt cu tetraglosismul religios, și cu traducerea și tipărirea Evangheliilor sale introduce în Biserica ortodocsă un pendaglosism, care triumfază numai mulțămită curajului luminat al Mitropolitului Ștefan al Ungro-Valahiei, activității celei fără pereche a Mitropolitului Dositei al Moldovei și cumpătatei înțelepciunii a Mitropolitului Teodosie.*

Cel întâiu arată Românilor și lumii întregi, că se pôte «prepu» și pe românește misterele și ideile creștine; Dositei cu un curaj deosebit lucră, adecă traduce și tipărește cărțile sfinte pe întregul; iar Teodosie strămută cestiunea pendaglosismului românesc din Biserica ortodocsă pre tărâmul curat literar, și cu acesta liniștește pre triglosiștii greci, pre carii îi are de ajutători în lupta cu tetraglosismul slavice de la noi, colucrând kiar la răspândirea cărților românești, duple cum face și Patriarhul Ierusalimului, Dositei, la 1688, când adaugă o prefață de autoritate la Biblia lui Șerban Cantacuzin. Datori sintem aici mai nainte de a înkeia aceste priviri asupra faselor literaturii ritualului nostru bisericesc, să adăugăm și acesta, că principalul motor al mișcării noastre literare este însuși poporul românesc cu Domnitorii, carii cu activitatea lor fac epohă în istoria țării române, iar cu înrîurirea lor la Constantinopol și în tot Răsăritul ortodocs impun tăcere celor, ce ar fi voit a se alarma la o asemenea inovațiune. Și Domnitorii cei mai de căpitenie în această privință sint V. Lupu al Moldovei, Matei Basarab al Munteniei, Șerban Cantacuzin, Constantin Brâncovenu și alții, carii cu o largeță domnescă înființază tipografii, fabrici, saū duple terminul timpului, «piuă» de hârtie, și grupăză în jurul lor pre toți cărturarii timpului.

Aceste puse, ca priviri introductive, asupra literaturii noastre bisericești, vom spune cetitorilor noștri mai denainte, că aceste studii se vor mărgini aici numai la Evangheliile românești tipărite, care aū avut menirea de a fi întrebuintate ca cărți de ritual, și aū fost traduse de pre grecește, începând cu Evanghelia de la 1682. Nu vom îmbrățișa aici Evanghelia de la 1561, ca tradusă de pre slavinește, și nici Evangheliile, numite în literatura noastră bisericescă învățătore, saū și cazanii, fiind de o cuprindere și o menire deosebită în Biserica, duple cum nu ne vom ocupa aici nici cu Bibliile, saū testamenturile vekii și noi, fiind și aceste menite pentru întrebuintarea casnică a Românilor. Așa că dorul nostru de acum este, ca să înfățișăm cetitorilor niște studii literare numai asupra Evangheliilor de ritual, traduse din limba grăcă; după care vor urma altele ale Evangheliilor învățătore, al treilea rând de studii asupra Bibliilor românești, și în sfârșit, de va voi D-șeu, cu încetul și treptat vom face istoria literaturii fie-căreia cărți a ritualului bisericesc din limba română.

Nu credem de prisos a arăta aici și metoda întrebuintată la studiarea acestor cărți bisericești. După ce reproducem cu ortografia

proprie pórtá cǎrței, prefetele, și notele istorico-literare din fie-care edițiune a cǎrței, și le însoțim cu observații esplicative, descriem cartea din punctul de privire al cuprinderii, arătând începuturile și sfârșiturile fie-căruiă feliu de materie cu paginația respectivă. Descriem apoi partea ornamentativă a textului, făcând a se vedea și aici genul iconografiilor cu stilul ornamentelor, precum și cele-l-alte particularități grafice. Arătând textul original, dupre care s'a făcut îndreptarea, comparăm textul tipăriturei cu originalul lui, și facem a se vedea și deosebiriile textului din studiū cu cele premergătoare lui. In sfârșit, după observațiile ortografice asupra întrebuițării literelor și a punctuației din text, arătăm persónele, ce aū luat parte la îndreptarea cǎrței, cu tipografii, ce aū lucrat, saū aū esecutat măestriile grafice.

Aceste sînt normele nóstre de lucru întru acéstă întreprindere, și noi ne vom abate de la dînsele numai, unde trebuința va cere. Deci cu D-șeu înainte!

Autorul.

I.

EVANGELIA

DIN

1682.

EVANGHELIA DIN 1682

Tecstul sfintei și dumnezeieștei Evanghelii, menit pentru ritualul din Bisericele românești, a fost tradus cu mult înaintea anului 1682. În manuscrise se găsesc și până astăzi încercări de traducere a Evangheliei încă de pre la începutul vécului al XVI-lea, iar tipărite avem tecstul Evangheliei întregi numai de la 1561, numit al lui Coresi, și duple descoperirile literare, de care dispunem, se pôte dice, că acesta este cel întâiū tecst românesc, ce a stat pre sfinta masă, și de pre care s'aū cetit Românilor în românește învățaturile Mântuitorului lumei. Tot Coresi, dar numai la 1580, tipărește românește Evanghelia pentru a doa óră cu menirea, nu de a sta pre sfinta masă din altar, ci în Biserică pe analog ¹⁾, și a fi întrebuințată pentru învățarea Românilor atât în Biserică, cât și în afară de Biserică, în adevêrurile religiunei creștine cu mai multe tilcuii, adunate din sfinții Părinți și dela Dascălii Bisericei, și pentru care ea se și numește «Evanghelia învățătore» de Brașov. Evanghelii de aceste, adecă învățătore, mai avem încă trei dintre anii 1643—1644, cunoscute cu deosebirele de Dél (Mônăstirea Délului de lângă Târgoviștea), Govora (mônăstirea cu acest nume din Oltenia) și Iași, capitala Moldovei. Tóte aceste Evanghelii tipărite, saū manuscrise, sint traduse de pre tecsturile slavice, și ele pot fi privite numai ca încercări, de a pune pre limba românescă învățaturile Mântuitorului ; și fiind ast-feliū, ele n'aū avut multă durată în Biserica românescă ; aū fost de sigur nimicite de cătră partisanii limbelor greco-slavice din Bisericele nóstre, și pentru acésta se găsesc fórte rar, și ele n'aū putut să introducă în sufletul Românilor credință, că Evanghelia se pôte traduce și întrebuința în Biserică și pe limba poporului. Aceste anume împrejurări istorice ale Evangheliilor, dinaintea celei de la 1682,

¹⁾ Analog este masa, saū tripodul, pre carea se pun cărțile, trebuitoare la serviciu, și pre care cărți le întrebuințază dascălii la cântarea și cetirea celor din Biserică. Vine de la vorbele grecești *ἀνά* = prin, pe și *λογοειον* = tribuna judiciară, de unde se pronunțau la Romanii sentințele. În Biserică masă pentru citire, învățătură, cum și pronunțarea sentințelor morale ale Bisericei asupra greșalelor omenești.

EVANGHELIA DIN 1682

Tecstul sfintei și dumnezeieștei Evanghelii, menit pentru ritualul din Bisericele românești, a fost tradus cu mult înaintea anului 1682. În manuscrise se găsesc și până astăzi încercări de traducere a Evangheliei încă de pre la începutul vécului al XVI-lea, iar tipărite avem tecstul Evangheliei întregi numai de la 1561, numit al lui Coresi, și duple descoperirile literare, de care dispunem, se pôte dice, că acesta este cel întâiü tecst românesc, ce a stat pre sfinta masă, și de pre care s'aü cetit Românilor în românește învățaturile Mantuitorului lumei. Tot Coresi, dar numai la 1580, tipărește românește Evanghelia pentru a doa órá cu menirea, nu de a sta pre sfinta masă din altar, ci în Biserică pe analog ¹⁾, și a fi întrebuințată pentru învățarea Românilor atât în Biserică, cât și în afară de Biserică, în adevêrurile religiunei creștine cu mai multe tilcuiři, adunate din sfinții Părinți și dela Dascălii Bisericei, și pentru care ea se și numește «Evanghelia învățătore» de Brașov. Evanghelii de aceste, adecă învățătore, mai avem încă trei dintre anii 1643—1644, cunoscute cu deosebirele de Dél (Mônăstirea Délului de lângă Tör-goviștea), Govora (mônăstirea cu acest nume din Oltenia) și Iași, capitala Moldovei. Tóte aceste Evanghelii tipărite, saü manuscrise, sint traduse de pre tecsturile slavice, și ele pot fi privite numai ca încercări, de a pune pre limba românescă învățaturile Mantuitorului ; și fiind ast-feliü, ele n'aü avut multă durată în Biserica românescă ; aü fost de sigur nimicite de cătră partisanii limbelor greco-slavice din Bisericele nóstre, și pentru acésta se găsesc fórte rar, și ele n'aü putut să introducă în sufletul Românilor credință, că Evanghelia se pôte traduce și întrebuința în Biserică și pe limba poporului. Aceste anume împrejurări istorice ale Evangheliilor, dinaintea celei de la 1682,

¹⁾ Analog este masa, saü tripodul, pre carea se pun cărțile, trebuitoře la serviciu, și pre care cărți le întrebuințază dascălii la cântarea și cetirea celor din Biserică. Vine de la vorbele grecești *áva* = prin, pe și *λογείον* = tribuna judiciară, de unde se pronunțau la Romani sentințele. În Biserică masă pentru citire, învățatură, cum și pronunțarea sentințelor morale ale Bisericei asupra greșalelor omenești.

fac pre învățații timpului lui Matei Basarab și pre cei ai lui Vasilie Lupu, să priviască cu multă sfială la îndrăzneța întreprindere a traducerei textului Evangheliei pre românește, și kiar Mitropolitul Ungro-Valahiei Teodosie, contimpuranul lui Șarban Cantacuzin, nu traduce rugăciunile Liturghiei, și prin prefața cărței o spune apriat, că nu îndrăznește să facă acesta din pricina «îngustimei limbei românești».

Când însă a venit plinirea vremei, și Mitropolitul Ungro-Valahiei Ștefan, de pre timpul lui Matei Basarab, a tipărit «Mistirion-ul» seū, Românii s'au îmbărbătat la traducerea și tipărirea de cărți pentru ritual de pre textul original. Și, având de acum partisanii în întreprinderea lor pre Grecii, ei s'au apucat pre timpul lui Șarban Cantacuzin de textul biblic, și astă-đi vekiu Testament, mâne cel noū, și în sfirșit Evanghelia pentru slujbele dumneđești a ajuns a fi pusă pre sfinta masă, spunând partisanilor tetraglosismului slavie din Biserica românească, că texturile slavone din întrebuițare sînt, dupre cum și erau, greșite. Aceste sînt înprejurările istorice ale Evangheliei din studiul, ce ne prestă, și pre care Evanghelie noi o numim primul și cel mai nemerit pas în calea literară de trecere de la limba slavonă la cea românească. Și fiind că acest pas a fost făcut cu tótă kibzuința și în kip nemerit, el rămâne și până astă-đi întâiul pas sigur de propășire în istoria literaturii nóstre eclesiastice și de ritual. Înarmați de aceste cunoștințe, vom începe:

Pórta cărței :

«Sfintă și Dumneđeiasca Evan'ghelie.

«Carea întracesta kip tocmită dipre orân'duiala greceștii Evan'ghelii, acumū întâi sau tipăritū²⁾).

«Den porunca, și cu toată keltuiala, prea luminatului, și prea înălțatului Domnū și oblăduitorii³⁾ a toată țara românească Io Șarbanū C. voevodū adevératul nepotū, prea bunului Bătrân Șarban Basarabū voevodū.

²⁾ Evangheliile cu Epistolele și faptele Apostolilor în ritualul bisericesc au suferit doē împărțiri. Cea întâia și cea mai veke este împărțirea pe pericope, zăcele, bucăți, asemănat trebuințelor ritualului, și destinate de superiori Bisericele; iar adoa este împărțirea pre capitule, carea se pôte numi și o împărțire științifică, și unde pericopele ritualului întraū de multe ori în doē capitule. De aici o mare greutate pentru cei ne'ndemănatici de a găsi pericopa, trebuitorē ăilei. Éca ce ne spune și Șarban Cantacuzin prin predoslavia Apostolului dela 1683 despre orânducla Evangheliilor românești, premergétore aceștia: «Acăstă dară despărțire, în patru părți a noulū Testamentū, fiește care parte naū avutū osebirea capetelorū, după rânduiala grecescului tipicū, ce era răsipitū și amestecatū, și cu nevoe a găsi a fiește căria ăi capū, ce era săl citescă. Fiindū foarte cu nevoe cititorilorū, de vréme, ce cei ce de întâi au tilcuitū Dumneđeasca Scriptură cea noao după elinie spre a noastră înțelegere n'au socotitū împreună cu tilcuirea să păziască și orânduiala elinescului tipicū.» Aici se înțelege, că este vorba despre manuscrisele de Evanghelii, ce s'au înfățișat lui Șarban pentru tipărire.

³⁾ Oblăduitorii însemneză stēpănitōr, și el este un atribut, adaos la cel de Domnitor. Vine de la slavinescul *обладати* = a stēpăni, a fi proprietar.

- «Întru folosul, și înțelegerea pravoslavnicii Rumânești Beserică.
 «Ispravnică fiindă prea sfințitulă kyr Theodosie Mitropolitulă țării⁴⁾ și Ecsarhă Laturiloră⁵⁾.
 «În scaunul Mitropoliei Bucureștiloră typărindu-se.
 «La anul dela spăseniia⁶⁾ lumii 1682.

Pe fața a doa

«Versuri politice, 10, asupra stemelor⁷⁾ luminatului și înălțatului Domn Iω⁸⁾ Șarban C. B. voevod.

⁴⁾ Ispravnic = îndreptător, îndeplinitor al poruncilor domnești; și vine de la ИСПРАВИШСЯ = a se îndrepta, a îndeplini. Mitropolitul Teodosie nu era așa de cutezător, ca Mitropolitul Ștefan, în privința traducerii pe românește a cărților ritualului (veđi biograf. luț Theodosie în Rev. Bis. ort. română, An. V, pag. 29—30); și Domnitoriul îl numește ispravnicul acestei lucrări, deși de fapt erau ispravnicul Cantacuzineștil, și anume Iordake Cantacuzin.

⁵⁾ Laturile = *πλαγίων*. Traducere forte nemerită a unei părți din titlatura Mitropolițiilor Ungro-Valahiei, *ἔξαρχος πλαγιῶν* = Ecsarcul, locoșitorul laturilor. Și vorbind istoricește, această titlatură s'a dat Mitropolițiilor Transilvaniei și apoi ai Munteniei după anul de la Hs. 1000, când Ungurii, primind creștinismul dela Biserica de Constantinopol, au trecut supt Biserica Romei, rămânând apoi, ca administrația bisericească a creștinilor, rămași credincioși Constantinopolului, să se facă tot în numele Patriarhiei de Constantinopol de către Mitropoliții ortodocși, în calitate de Ecsarhă. Apoi această titlatură a primit o întărire și mai mare prin faptul, că Mitropoliții Munteniei au sfințit mai mulți Mitropoliții din ținuturile Transilvaniei, când o parte din Români Transilvaniei au trecut la unie pe la sfârșitul vechiului al XVII-lea (veđi artic. Titlatura Mitropolițiilor Ungro-Valahiei Rev. Bis. ort. română An. V, pag. 135—149 și Conдика sântă pag. 69—73; 77—83).

Unii însă, mai ales dintre streini, având la îndemână vorba românească, sau romanisată numai, plaiu = munte, au tradus greșit vorba *πλαγιος* = lateral, cu plaiu, al plaiurilor, al munților. Pentru Muntenia, carea și-a făcut descălicătorea din munții Omlașului și ai Făgărașului, și pentru care s'a și numit de către streini muntenie și de Grecii Ungarie; de altă parte, fiind că ecsarhatul bisericesc al Mitropoliei Ungro-Valahiei se întindea asupra munților Transilvaniei și asupra Ungariei; traducerea lui *πλαγιος* cu plaiu pare a avea oarecare asemănare formală cu adevărul istoric, dar *πλαγιος* din titlatura Mitropolițiilor Moldovei? Aici nu putem găsi nici această parte de adevăr. Ecsarhatul bisericesc al Mitropoliei Moldovei se întindea asupra Galiției și a Podoliei rusești de astăzi; adică, asupra unei localități plane, dupre cum o arată și numirea, și fără plaiuri sau munți.

La anul 1682 Mitropolitul Teodosie este revenit la tronul Mitropoliei Ungro-Valahiei. El în anul 1673 este înlocuit cu un grec Dionisie, iar după înlăcuire se retrage la mănăstirea Cozia, metania sa, și apoi la Tismana, când el pentru întâia dată zidește o Bisericuță cu kilii pre delul de lângă orașul Rîmniciul-Vâlcea, supranumită Cetățuia, iar grecul Dionisie mōre în anul alegerei sēle de Mitropolit. După mōrtea lui Dionisie tronul mitropolitan este ocupat de către Varlaam, Episcopul de Rîmnici, până la anul 1679, Aprilie 15, când țarași revine Teodosie, și face, ca Bisericuța cetățuia să rămână până în cele de pre urmă metoh al Mitropoliei Ungro-Valahiei. (Veđi Conдика sântă pag. 41—45).

⁶⁾ Spāsēnia = mântuirea. De la СПАСАТЬ = a mântui, și acesta dela СПАСЬ = Mântuitor.

⁷⁾ Stemele = imaginile. Vine dela stema-atis = panglică de încununat capul, cunună și coronă; insigniile genealogice și demnitate; și acesta vine dela *στέμμα-ατος* = cunună.

⁸⁾ Iω din titlatura Domnitorilor români, și anume ai Munteniei și ai Moldovei, nu și ai Transilvaniei. Observăm mai întâi, că unii îl scriu Iω cu titla, sau observăm circumflect, în sēnnul lui Ioan scurtat, alții Iω cu accet grav, și atunci scriitorul merge cu mintea sa până la numirea misterioasă a lunet, sau a pătrarului întâiu, pre care noi l'am tradus cu Crai, Rege. (Veđi eraldica vekē a Românilor, de Ghenadie Ep. Rîmniciului, 1894. București, pag. 16—33). Dar noi să dăm aici părerele de căpitanie asupra acestei vorbe mult discutate.

Domnul Venelin în opera (Влахo-българскія или Дако-славянскія граматы. 1840. Petburg. pag. 27) țice despre românescul Iω: «În Valahia unii cred, că Iω însemneză Ioan, alții Iona, și în sfârșit cei din grupa atreia Iov, și de aceia toți Domnitoriș s'au numit Ioan, Ionen și Ioveni.» Mai jos la pag. 29 adaogă: «Din istoria Bulgariei știm, că după eliberarea tronului constantinopolitan de jugul latin, la 1204, Regele Bulgarilor (noi adăugăm al Româno-Bulgarilor) Ioan, în ciuda Balduinilor, și după ce a cucerit Rumelia și Macedonia, a primit titlul de *Cesar* al tōteș Bulgariei, al Grecilor, Albanezilor și al Sērbilor... Dela acest Ioan, neuitat pentru Bulgarie, s'a născut titlul: «Cu mila lui D-șeu și alui Ioan = Cesar, etc.» Și în sfârșit pe pag. 30 înkefe: «În

Literele de pre latorele stemei

²Iω = Crai, Rege, III = Șarban, K = Cantacuzin, H = Basarab.
 EA = vovod, A = Domn, G = oblăduitor, II = țarei P = românești,

documentele ne'nsemnate se lasă cu mila lui D-geu, și nimene n'a băgat de samă, că Iω fără de nici o trebuință a ajuns a fi nedespărțit de numele Domnitorilor, iar scriitorii neculți îl întrebuințază după obicei, fără a-și ști originea și înțelesul. Cu modul acesta, D. Venelin crede, că Iω este scurta-tul lui Ioan, și acest Ioan este numele lui Ioanițiu, sau Ioniță, Regele Româno-Bulgarilor, din a căruia milă, după D-geu, Domnitorii Românilor din Muntenia și Moldova erau Ștěpănitōi, sau Cesarī. Acesta este o interpretățiune bulgară alui Iω, și de această părere se țin și cei mai mulți din istoricii români, precum și D. Bogdan, care a scris mai pre urmă, publicându-și studiul prin «Con- vorbirii literare» și după părerea specifică a D-sale Alecsandru Basarab l'a împrumutat de la Șișman, ginerele seii, purtându-l, adăogăm noi, numai acest Șișman.

Ieromonahul Paisie în asa «Istorie Slavēno-bulgară» ȳice: «Împēratul Tŭrnovului, fericitul și vrednicul de aducere aminte, Mihail, sau Ioan, adecă creștinătorul Bulgariēi, Boris Mihail. Dela dînsul a plecat familia și nēmul împēraților bulgarī până la Ioan Șișman, cel mai de pre urmă; toți aceștia, cari erau de nēmul lui, subscrierū titlul lor cu numele lui, și întâi scrierū numele lor, pre care îl avēu, și apoi Ioan, adecă Ioanovicī». (Краткіи очеркъ исторіи православныхъ цѣркви. E. Golubinski. Moscva. 1871. pag. 658.) Cu modul acesta, Paisie găsește pre Iω tot la Bulgari, dar nu cu Venelin la Ioniță, ci la Boris, și într'un nume fictiv al acestuia, pre care nici Boris, nici urmașii lui, precum și nici Asanizii, sau urmașii acestora nu l'au purtat. (Veđi Creștinis- mul meu în Daciū cu Documentul original de la Ioan Asan). Eca izvorul părerei D-lui Bogdan din studiul menționat, pre care D. Golubinski încă dela 1871 l'a pus la îndemâna învățaților...

D. Fotino (*Исторія τῆς πάλαι Δακίας*. Viena. 1818. T. II, pag. 21) ȳice: «Iω al vekiilor Domnitorii, care însemneză Noi, a fost privit de posteriori, ca un nume propriu, Ioan, și l'au adaus la începutul titlurilor domnești până astă-ȳi. Iω, scris de D. Fotino cu accent grav și aspirațiunea subțire, ne aduce aminte mai mult de numele misterios și argeic al lunei, despre care noi am vorbit în de ajuns și prin Eraldica vekie a Românilor la locul citat, și traducerea lui cu Noi este prea arbitrară. Dar să mergem înainte cu înșirarea deosebitelor păreri.

Dupre D. A. Tr. Laurian (Magazin istoric pentru Daciū. București, 1845. Tom. I, pag. 329) «Daciū Daciei orientale din timpurile Goșilor avēu numele de Iovianī, sau Ioanī». Prin urmare și dupre D. Laurian Iω al titlaturei Domnitorilor noștri însemneză tot Ioan, orī sîrbescul Iov, sau latinescul Iovis = Iupiter.

Mai avem încă o părere în privința lui Iω și acesta se datorește unui cerc de scriitorii dela «Gazeta de Kișinău», cari pre la anii 1868 și 1869, publicând niște documente românești, fără multă bătaie de cap traduc pre Iω cu Noi, Mai mult. Ei ȳic prin citata fōie: «Iω însemneză pe moldovenete eii, în loc de Noi. Și această vorbă nu se pōte ceti Io, și nici traduce cu Iovan». Această părere, nefiind istorică, este cu totul lipsită de orī ce temeiū științific, și ea, credem noi, a eșit din păruta simfonie a lui Iω cu românescul eii față de rusescul Я = eii.

Să dăm aici și părerea D-lui Scarlat Vizanti despre originea arheologică a lui Iω, cătră carea înclinăm și noi, arătând mai întâi deosebitele forme de scriere ale lui Iω din documentele românești.

Iω din titlatura Domnitorilor români se scrie: Iω, ca în Evanghelia din 1682; Iω, ca un scurtat din Ioan, unde aspirația neregulată s'a pus supt circumflec; și în sfērșit Iω simplu, fără de vre un semn ortografic. Formula întâia este în deobște întrebuințată de cătră diaciū = scriitorii români de nēm, adoa de diaciū bulgarī, sau români de cultură bulgărescă, cari, se vede, că avēu în mintea lor credința, că el este derivat din Ιωαννης, și în sfērșit formula a treia se întrebuințază mai ales de diaciū sērbii de nēm, cari rar îl traduc cu Ioan și de mai multe-orī cu Iovan.

Scarlat Bizanti în opera sa («Η Κωνσταντινούπολις» Atena. 1851) ne spune: «Dupre Eustatie (*Εἰς Διονύς. τὸν περὶ ηἰγ.* 92) Iω se numia în dialectul Argeilor luna. Pe lângă aceste și Cronica pascală ȳice, că Argeii și până astă-ȳi numesc în mod mistic și cu nume apocrif pe lună Iω. Stabilindu-se acesta, se ecplică luna cea cornorată, sau imbinată de amândoe căpățile, carea se întilnește fōrte des pre monedele bizantine, și pre carea statul turc a luat'o, ca emblemă, nu mai mult din întâmplare, ci imitând (pre Bizantinii), dupre cum crede și Turneforțius, și pōte dupre acesta și Choiseul-Gouffier (Voyage pittoresque T. III, pag. 454); deși acest renumit călător găsește cauza emblemei în altă istorie. Tristram kfar a publicat un facsimile al unei monede a lui Traian (Comment. Hist. T. I) pre reversul căria este nu numai kipul lunei ceii imbinate de amândoe căpătaele, dar și stēoa, ce este așeșată în mijlocul ei; adecă însuși emblema Statului otoman». La cele ȳise de D. Bizanti noi vom mai cita și o altă monedă tot din vēcul al II-lea, aflată la Abidos din Troada, unde capul lui Traian este laureat, iar pe revers stău doi cabiri față în față și la mijloc craiul nou al nostru, adecă Iω, cu stēoa între cōrne» (Eraldica vekie a Românilor, pag. 48).

Eca în sfērșit și faptul istoric, de când și cum Argeii au primit luna, și cu dînsa pre Iω, între obiectele și numele, stimate de dînsii.

În opera intitulată «Константинополь и Турки» Stpburg. 1841, pag. 3) cetim: «În-

«Grip'sorii⁹⁾ și stemele, sém'nes Impărăției,
 Precum și corbul védese afi sém'nul Dom'niei
 Cu carea cestü luminatü Dom'nü, vrednicü së împodobéște,
 Amân'durora stemelorü moșténü së pomenéște
 Că de pre némulü părintescü, pre gripsor stēpânéște,
 Iară de pre mamă pre deplinü pre corbü dom'néște¹⁰⁾.

«Tu dară Doam'ne care ești, marele împăratü
 Care pre cestü Dom'nü luminatü, însuți laî încoronatü
 Cu lină pace sâl' păzēști, cu viața fericită,
 În scaunulü strămoșilorü, cu Domnie slavită.

Pe fața întâia din a treia fóie a Evangheliei cetim:

*Iă Șărbani Cantacuzino Băsărabü Voevod. Din' mila lui D-deü
 Domnü și oblăduitorii țărăi rumânești. Tuturor celor, ce së vor în-
 tâmpla a ceti, întru Domnul să së bucure.*

«Mare iaste dragostea Prea bunului D-deü, care de'nceput aü
 arătatü și arată la omü fiindü lucru al sëü, și zidirü a mâinilor sale:
 și viața lui din'tru asa suflare, precum ñice svnta Scripturä: și
 suflă întru dănsulü duhü de viață. Dereptü acéia multe și bogate
 mijloce¹¹⁾ aü făcutü pentru alui spăsenie, și întâiü aü datü lui légea

păratul Filip al Macedoniei, întinđend cucerirele sële în Tracia, a dorit să supună și bogatul Bizanții. După o luptă destul de îndelungată, în carea Bizanținii și-au apărat orașul bărbătește, Filip s'a hotărît, ca să-și ajungă scopul cu o năvălire puternică și pe neașteptate. Pentru acésta s'a ales o nópte, când Bizanținii nu presupunéu o năvălire. De o dată și din norii ceî negri a eșit luna, și cu o lumină neobișnuită a luminat tóte împrejurimele orașului. Planul ascuns a fost descoperit, orașenii aü luat măsurile trebuitoare, și cu ușurință a fost respins atacul. Din recunoștința pentru ajutorul la timp și tot-o dată misterios ei aü început a adora pre Diana, apăratórea orașului lor, și o înkipuiaü pre monede în formă de jumătate de lună. Acéstă emblemă mai pe urmă a fost primită de către Constantin, când el pe ruinele Bizanțului a întemeiat capitala sa, și a fost păstrată și de Turci, când ei l'au cucerit. Cu modul acesta, jumătatea lunei a ajuns a fi divisa Turcilor nu, ca o emblemă a musulmanismului, ci ca emblemă a Constantinopolului.

Acum, dacă luna s'a numit de vekii Bizanții 'Iö, și Scriitorii bizanții cu diacii sêrbii ne-aü păstrat anume acéstă formă de scriere a lui 'Iö din titulatura Domnitorilor noștri; dacă de altă parte luna cu saü fără o stea în mijloc se întâlnește pre monedele imperatorilor Bizanții și ale lui Traian, ba, dupre cum am arătat prin eraldica vekie a Romanilor (pag. 48—51) pre medalióne, icóne și monede din vécul IV și mai pe urmă; noi sîntem în tot dreptul de a afirma și aici, că Românii, păstrând reminiscența lunii, nu l'au uitat nici argeicul și misteriosul nume de 'Iö = Craiü, saü Rege; și că acest nume, cu înțelesul lui cel mistic și cunoscut numai celor iníciaii, a fost în stare să feriască pre Românii de multe neplăceri, ce le putéu veni din partea Regilor unguři și mai pe urmă și din partea Sultanilor. Si apoi, nici Mircea cel bătrîn, precum și nici Ștefan cel mare nu se numesc pre sine Regii saü Craii ai Romanilor, cu tóată neafirmarea și măreția lor politică, dar din titulătura lor, precum și a tuturor Domnitorilor, kiar și acei ora de o valóre mică, nu lipsește nici misteriosul 'Iö. De aceia pentru noi 'Iö însemnéază Rege, saü Crai, dupre numirea vekie.

⁹⁾ Gripsorii = emblemele. Dela griphus = ghicitóre, saü emblema unui lucru, orî autorității, și acesta dela γρηπος, saü γρηφ-υπος = animal mitologic cu capul și penele de vultur, iar trupul de leu, ce în mitraism înkipuia pre sóre.

¹⁰⁾ Șărbani era dupre tată Cantacuzin și dupre mamă Basarab, și de aceia în stema lui întra vulturul bizantin cu doé capete, împrumutat dela Persii, dupre cum noi am arătat prin Eraldica Romanilor, cu corbul Basarabilor românii. Acéstă însă deosebire dintre vultur și corb, arătată și aici, întărește și mai mult vederile nóstre despre corbul din stema Munteniei, și ne face să ñicem încă o dată, că corbul și nu vulturul, fie el și cu un singur cap, a fost rebusul vekii al stemei vekii a Munteniei (veđi Eraldica vekie a Romanilor pag. 69—85).

¹¹⁾ Mijloce în loc de mijloace, și acesta pentru milă, îndurare.

cea firéscă: ca pren mijlocul zidirilor să vie pre ¹²⁾ cunoștința lui D-đeü, precum đice Apostolulü. Ziditoriulü D-đeü, se véde den'tru mărirea și frumusețea zidirilorü. Pre'ncare zidiri, și iubitoriulü de D-đeü Avraamü saü dusü spre cunoștin'tă Dum'neđeiască. Iară de vréme ce nici pre'ntracéste zidiri aü cunoscutü omulü pre D-đeü. Iarăși de adoao oară aü datü lui légea cea scrisă prenü Moisi la muntele Sinaei: iară nu deplină, pe'ntru nedeplina cunoștin'tă a Iudeilorü.

«Și iarăși nici pe'ntru aciasta aü luatü omulü folosin'tă, dereptü acéia mai pre urmă de toate, Aü trimisü pre celü Unulü născutü Fiiul seü. Care însuși đicea: atăta aü iubitü D-đeü lumea, câtü pre Fiiulü seü unulü născutü laü datü, și luändü trupü și sufletü nevêđutü, din Prea curata Fecioară: dataü lui noulü testamentü, légea cea de plin(ă), đic svnta și Dum'neđeiasca Evan'ghelie. Pentru carea purtătorii de Dhü proroci aü prorocitü, đicëndü: di'n Sionü va eși légea, și cuvëntulü Dom'nului di'nü Ierusalimü; iară nu mai multü di'nü muntele Sinaei, care evan'ghelia iaste lumina oamenilorü și viața credi'ncioșilorü. Eü săntü đice Viița și înviiarea, intru care Evan'ghelie 4 lucruri se cuprindü; înfricoșări, Porun'ci, Credin'tă, și făgăduin'tă. Și cu înfricoșări se căștigă frica lui D-đeü, pentru care đice: că cei direpți, se vor duce la viața de vécü, iară cei pécătoși, la mun'ca de vécü; acolo va fi plân'sulü și scărșnirea din'țilorü. Prenü porun'ci iarăși căștigăse bunele fapte, pen'tru care đice: acéstea porun'cescü voao, ca să iubiți unulü pe altulü, și precumü veți să facă voao oamenii; faceți și voi lorü asémene. Pre'nü credin'tă iarăși căștigăse lumina credin'tii, și viața de véci ¹³⁾, pentru care đice: celü ce va créde în mine, de va și muri, viü va fi. Pre'nü făgăduin'tă iarăși iaste, ca unde đice: Veniți blagosloviți Părintelü mieü, de moșteniți cea gătită voao împărății mai nainte de zidirea lumii. Pe'ntru acéia cu adevératü acéstă svntă și Dum'neđeescă Evan'ghelie, iaste cale și adevéru pre'n care ne povățuimü spre lumina vieții, care iaste elü însuși: Eü săntü đice calea și adevéru și viața. Aici intraciasta svntă Evan'ghelie fericescuse milostivi: fericé đice de milostivi, că ei se vorü milui. Aici intraciasta se laudă mucenicii: cine va vrea sufletulü lui sălü spăséscă, đice sălü piarđă pentru mine și pentru evan'ghelie.

«Aici se laudă pustinicii: cine va vrea să vie după mine să se lépede pre ¹⁴⁾ sine, đice și să ia Crucea sa, și să vie după mine.

«Aici se fericescü Arhiereii: și păstorii, cei ce aü luminatü în lume cu bunele lorü fapte, și cu ale lorü învățături, ca o lumină.

¹²⁾ Pre, în loc de: la. Înțirire grecéscă: *να ἐλθῆ ἐπὶ τὴν γῆραιον* = să vină pe (la) cunoștin'tă.

¹³⁾ De véci, și de véci, traducere a lui *αἰώνιος* = večnic, seü a Slavinesculü *вѣчный* = etern, večnic. Nici până astă-đi nu este stabilită formula traducerei acestui adiectiv, și el se traduce astă-đi, ca și mai nainte, cu adiectivul și cu genitivul numelü; o dată însă cu singularul și alte-ori în pluralul lui; tot-dé-una însă cu înțeles adjectival, de etern, fără de sfêrsit.

¹⁴⁾ Concordanță de verb activ cu acusativil, în loc de cea reflexivă cu genitivul; adecă de sine. Incă o dovadă, că limba românéscă era în formațiunea ei.

Voi sântei dice lumina lumii. Aici toate sêvârșirile sê află, filosofia cea cunoscătoare și lucrătoare. Aici toate cêle Dom'nești sêrbători și ale Preacistii sê află. Aici și cei derepți împêrați și Domni : sê fericesc, câți pentru adevêrul și spre facerea de bine, saũ nevoit și sê nevoesc. Pe'ntru că facerea de bine; iaste plinire Evan'gheleștii porunci.

«Acêstea cunoscêndu și noi, avêndu invêțătura de la strâmoși, pentru Dum'neșiasca credința, și cumă că credința care iaste noao dată de Proroci și de Apostoli fârde fapte iaste moartă, și sufletul credinții sântu faptele. Nevoitunem și noi să ne arătăm credinții cu fapte, de vrême ce di'n mila lui D-șeu, nemă invrednicit Cinstitului acestuia Scaunul alu moșilor strâmoșilor noștri, a fi stăpân, și oblăduitoriu. Amă socotit ca să inderep'tăm cêia ce iaste folositoare sufletelor, și avêndu nădêjde pe'ntru cêle viitoare bunătăți, nemă nevoit de am sêvêrsit acestu lucru Dum'neșesc, svta aciasta evan'ghelie. Care nefiind măi denainte tocmită la slovenie, să cetescă după ră'nduiala șilelor, și a sêrbătorilor celor domnești, și ale svinților ¹⁵⁾. *Poru'ncitam fratei nostru Iordakie Cantacuzino, vel stolnicu, de o au indereptat, și o au aședat precumă umblă cea ellinescă, și intru toate asemene, după oră'nduiala Besericii Rêsăritului, alcătuiduse și svintele cuvinte* ¹⁶⁾, spre maĩ alêsă înțelêgere a limbii Rumânești. Și așa cu a noastră poruncă și keltuală, inderep'tanduse și puin'duse și în Typografia ce saũ lucratu la sfinta Mitropolie ¹⁷⁾, fiindu Ar'hieru și păstoriu creștinescului acestuia norod, Părintele nostru Kyr Theodosie Mitropolitulu. O punem aciasta inaintea tuturor celor ce voru ceti, și de'ntru mică ostelă noastră, o dăm aciasta daru pre la toate Beserecele țărăi noastre, intru folosul creștinescului norod, și intru pomenirea noastră și a părinților. Și fiți cu bucurie toți cei ce veți ceti și pomeniți celui ¹⁸⁾ ce au câștigat voao acestu bine, și rugați pentru spăsenia noastră, depurarea pre D-șeu.

¹⁵⁾ Tote Evangheliile slavone până la sfêrșitul jumătăței întâia a vécului al XVIII-lea erau împărțite numaĩ pre zacêle, iar zacêlele, începuturile, saũ pericopele șilelor de multe-orĩ intraĩ în doê capitule și nu arare-orĩ în doê capitule, ce nu se succedaũ. Zacêlele saũ începuturile în Evangheliile grecești se însemnaĩ cu numerele curente 1, 2 etc., iar în cele slavinești cu zacêlo = începutul, 1, 2 etc. Dupre acêstă împărțire avem tradusă Evanghelia lui Coresi de la 1561, și tot la dlnsa face aici alusie Domnitorul Șarban Cantacuzin. Impărțirea Evangheliilor pe șile și sêrbători în românește se face acum pentru întâia dată și de pre originalul grec; și noi pentru acêsta dicem, că Evanghelia din 1682 în istoria literaturêi Evangheliilor românești tipărite face ephă și din acest punct de privire, și tot o-dată este cea întâia Evanghelie, unde la traducere s'a înlăturat cu desêvêrșire tecstul slav, și s'a luat de normă numaĩ cel elenic.

¹⁶⁾ Alcătuidu-se svintele cuvinte = formulându-se terminologia și vorbele, trebuitoare pentru traducerea tecstului. Aici Șarban rêsponde la greutățile, pre care Mitropolitul Teodosie le întimpina în traducerea Liturghiei se, despre care am vorbit în precuvântare.

¹⁷⁾ De aici se învederêză, că Evanghelia din 1682 s'a tipărit în tipografia cea din nou înființată în Mitropolia din București. Dar încă nu cunôstem un lucru; fost'a acêstă tipografie înființată cu material tipografic nou, adus pôte din Liov, saũ cu cel aflătoriu în tipografia din Tîrgoviște ?..

¹⁸⁾ Pomeniți celui = pomeniți pre cel . . . Concordanța astă-șii ne'trebuințată, pentru cuvêntul, că vorba a pomeni în Biserica noastră astă-șii însemnă a numi pe cutare, în ôre-ce în sec. XVII însemnă așf aduce aminte de . . . Concordanța vekle este proprie românească, iar cea de astă-șii, ca verb activ cu compliment direct, este maĩ aprôpe de cea slavonă.

Pe fața a doua a foiei așésea este tipărită :

«Viița svin'tului și Evan'ghelistului Ioanū, după cumū aū scrisū Sofronie.

Acésta este în trăsuri generale biografia Evanghelistului Ioan în comparație cu cealalți Evangheliști. Fiind comună tuturor Evangheliilor, și ne avénd ceva particular pentru literatura saū istoria romănescă, noi nu o mai reproducem.

Pe fóia așéptea, fața întâia :

«A acestuía Evan'ghelistū viața, de'ntrale lui Dorothei muceniculū și episcopul Tyrionului“.

Tot pentru cuvéntul de mai sus nu o reproducem aici.

De la fóia 1—19 a tectului merg Evangheliile de la Ioan, iar la sfêșitul acestor Evangheli se đice :

«Sfêșitulū Evan'gheliilorū lui Ioannū, denū Paști, pană la Dumineca Rusaliilorū, începēnduse de la Dumineca Rusaliilorū înain'te, Mathei și Luca, cumū arată înainte. Până la lāsata seculū de Paști, de sēp'tămāna Brānđii. Deci sē începe Evan'gheliile lui Marco.

Pe fóia 20 fața întâia :

«Însă sāsē știe, că de'n Paști pană la aciastă Duminecă a Rusaliilorū, sē începe Sēp'tēmāna și sē numără de Duminecă pană Sām'bătă : Și iarāși sē începe de Duminecă pană iarāși Sām'bătă. Iară de aicea dela începutulū lui Mathei înainte, sēp'tămāna sē începe de luni, pană Duminecă sara, și svērșin'duse Duminecă, sē face începéturā sēp'tāmāni, iarā de luni după rā'nduiala Evan'gheliilor grecești.

«Pentru aciasta dară, toți Preoții și Diaconiī, iaste să știe aciastă rā'nduialā, și acestū numărū al sēp'tāmānilorū cumū arată înainte, ca să nu sē smin'tescā după numărulū izvoadelorū celorū slovenești, pentru că nu sē potrivéște.

Tot pe fóia 20 la mijloc începe :

«Viița svin'tului Evan'ghelistū Mathei, de Sofronie.

De la fóia 21 — 53 inclusiv staă Evangheliile de la Matei,
unde se đice :

«Svër'situlă Evan'gheliilor lui Matthei, până in'tru aciastă Duminică a șapte sprădece ce se kiamă a Hananei.

Pe fața a doa a foiei 53:

«Iară de aici înainte se începă ale Lucăi ¹⁹⁾ Evan'gheliă spre a optasprădece sêp'tămână după Rusaliă precumă iaste însêm'nată începëndusê sêp'tămâna de Lună până Duminecă sara, cum iaste scris și până aici.

De desupt pe aceiași fața:

«Viița Svn'tului Evan'ghelistă Lucăi după cumă scrie Sofronie.

Dela fóia 55 începe Evangheliile dela Luca și merg până
la fóia 96 inclusiv, unde se đice :

«Svër'situlă Evan'gheliilor Lucăi, până in lăsata seculă de sêp'tămâna Brân'zii, de Postulă celă Mare.

«Iară de aici înainte se începă Evan'gheliile lui Marco, din Săm'băta lui sti Theodor înainte, până la svnta și Dum'neđiasca đă a Paștiloră, cumă iaste însêm'nată toate pre rândă înainte.

Pe aceiași fața a același foi urmêză :

«Viița Svntului Marco Evan'ghelistă dela Sofronie.

Pre fața întâia a foiei 97 este :

«A acestuiași Evan'ghelistă Viița prescurtă, dela Dorothei măceniculă Episcopulă Tyrionulă.

Pe fóia 98 încep Evangheliile de la Marco și merg până la sfêrșitul foiei 126, unde se đice :

«Svër'situlă tuturor orăn'duitelor Evan'gheliă, di-preste totă Anulă, dela svnta și Dum'neđiasca đă a Paștiloră, până iarăși la aceeași đă a Paștiloră, după cumă iaste oră'nduită la cea greciască.

¹⁹⁾ In vécul XVII Româniă declinaă și unele din numele proprii, nu ca noi astă-đă. Dar ce să đicem? Poporul românesc și astă-đă in depărtare de orașe face acêsta.

De la fóia 127 – 130 Evangheliile învierii :

«Începutul Evangheliilor celor 11 văscresne ²⁰⁾.

«De aici înainte se începe orăn'duiala Lunilor, pre Praznice fiește care Praznică cu Evan'ghelia lui, cumă iaste orăn'duită și in cea Greciască, nič mai adaos nič mai lip'sitū.

Pe fóia 131 avem :

«Minologhion, ce se đice orăn'duiala Evan'gheliilor pre Lună.

Pe fóia 168 citim :

«Svēr'șitulū tuturorū Lunilorū, adecă a Minologhionului, după cumū iaste orăn'duiala Evan'gheliī greceștī.

Pe fața adoa a fóiei 168:

«Evan'gheliile de obște la đilele Svnțilorū, carii naū la sánicsarū Evan'gheliī de rándū.

Pe fóia 199 :

«Evan'gheliile la Svnțitul Beséricī, la tārnosélă» ²¹⁾ saū «Evan'gheliī de toată tréba».

Pe fóia 173 :

«Svēr'șitulū cu Dum'neđēū, de toate Evan'gheliile, care saū așē-đat dipe Evan'ghelia greciască.

Pe fóia 174 avem nota tipografului :

«Lui D-đēū Unuia in Troița, carele pe'ntru nespusa lui milă pre Fiiul sēū Unul născutū : laū trimes dinū ceriū pre Pământū : și

²⁰⁾ Воскресна = învieria, și acesta dela воскресать = a înviea. In rânduiala bisericăscă voscresne se numesc Duminicele, când diminéță se citesc pericope din Evangheliī, care istorisesc faptele Mântuitorului de după înviere, ca arătarea sa Invēțăceilor, Mironositelor etc.

²¹⁾ In vécul al XVII se đicea și sînțitul Bisericeī, dar și tārnosiala eī. Vorba din urmă este împrumutată dela grecī, și anume dela vorba ἐν θρονῷ = întronez icóna hramului; adecă proclam hramul.

saŭ intrupatŭ din'tru Prea svnta Stĕpĕna noastrĕ pururea Fecioarĕ Maria : Ŝi pen'tru ca sĕ putemŭ afla Viiĕta de veci, aŭ dat noa svnta Ŝi fĕcĕtoarea de viiĕta invĕtĕtura aciasta a Evan'ghelii, precumŭ Elŭ inusuŝi đice, ĩntrebaŝi Scripturile cĕ ĩntru dĕnsele veŝi afla viiĕta de veci : Slavĕ Ŝi laudĕ ĩi dĕmŭ, cĕce precumŭ amŭ ĩnceputŭ cu ajutorulŭ luŭ amŭ Ŝi sĕvĕrŝitŭ cu typariulŭ svntulŭ acesta lucru. Iarĕ pre tine Pravoslavnice cetitoriule cu umilinŝa te rugĕmŭ, ca de veŝi afla nescare lunecĕturĕ ĩn lucrulŭ acesta alŭ nostru sĕ nu blĕstemĕ, ce ca unŭ fiuŭ alŭ svnteŝi besĕrecĕ cu blĕndĕte ĩndirep'tĕzĕ, Ŝi nu ne pune ĩntru ponos, ce ĩatĕ : cĕ Ŝi noi sĕn'tem oameni asĕmene pĕtimaŝi ținutŝi de slaba fire carea nu lasĕ pre nice unŭ omŭ a rĕmĕnea fĕrĕ greŝalĕ : ĩarĕ pre cĕtŭ amŭ pututŭ cu nevoinŝa amŭ lucratŭ, Ŝi precumŭ amŭ aflatŭ ĩn izvodŭ ²²⁾ aŝa amŭ datŭ Ŝi ĩn typariŭ : Ce ĩarĕ te rugĕmŭ Pravoslavnice Cetitoriule, ĩartĕ, ĩartĕ, ca Ŝi tu sĕ dobĕndeŝti ertĕciune dela Dom'nulŭ nostru Is. Hs. alŭ cĕruia darŭ Ŝi milĕ Ŝi noi ne rugĕm luŭ sĕ fie cu tine pururea. Smeritul ĩntru ĩermonaŝi Kiriac ²³⁾ typar'niculŭ.

«Precumŭ dorescŭ sĕ sosĕscĕ la vadulŭ celŭ cu adĕpostire, cariŝi sĕntŭ bĕtuŝi de valurĕ ĩntru luciulŭ mĕrii : Aŝa amŭ doritŭ Ŝi eŭ sĕ sosescŭ la svĕrŝitul svnteŝi cĕrŝii aceŝtia. Vltŭ ot sĕzďania mira ²⁴⁾ 7190 (1682).

ĩn sfĕrŝit pe fŕŭia 175 se ĩnceĕ acĕstĕ Evanghelie cu :

«Pinacs ²⁵⁾ ce sĕ đice ĩnsĕm'nare de cĕte Evan'ghelii sĕ aflĕ orĕn'duite ĩntraciastĕ Svntĕ Evan'ghelie.

*
* * *

²²⁾ Izvod dela ИЗВОДЪ = scŕtere afarĕ, ĩnŝirare, listĕ; aiciŭ cu ĩnțelesul de teclistul, de pe care s'a tipĕrit Evanghelia acĕstĕ. Izvodul acesteŝi Evanghelii este, cum se spune ĩn prefața cĕrței, teclistul revĕđut de cĕtrĕ marele stolnic Iordake Cantacuzin, fratele Domnitorulŭ Ŝĕrban. Iar ĩn ce priveŝte traducerea teclistulŭi acesteŝi Evanghelii, noi avem o mĕrturisire prețioasĕ ĩn prefața Apostolulŭi din 1683, unde se đice : «Dereptŭ acĕia poruncimŭ a ŝtiutorilorŭ Ŝi invĕtĕtorilorŭ, cariŝi s'aŭ ĩntĕmplatŭ dascalŝi, de aŭ tĕlcuitŭ Sfinta Scripturĕ cea noa, spre bunĕ ĩnțelegerea limbei noastre, Ŝi o aŭ aŝeđat dupĕ orĕnduiala Ŝi urmarea grecescului tipicŭ ; Ŝi ĩntĕf saŭ tĕlcuitŭ Evangheliile». Ŝtiĕnd acum, cĕ teclistul acesteŝi Evanghelii este tradus de maŝ multŝi invĕtĕaŝi aŝi timpuluŝi, ĩntre cariŝi, ca revĕđĕtor, punem pe Iordake Cantacuzin, noi credem, cĕ ĩn acĕstĕ societate a lucrat Ŝi Damaskin, episcopul de Buzeŭ (1703—1708), Ŝi maŝ pe urmĕ Episcop de Rĕnnic, care pe la 1682 era numai ĩeromonah, numindu-se Damaskin Gherbest, tiparnicul, precum Ŝi Constantin Brĕncovĕnu, marele logofĕt, Ŝĕrban, fost logofĕt Ŝi Radu logofĕtu, cĕl, cariŝi aŭ lucrat Ŝi la traducerea bibliĕi de Tŕgovĕŝtea, tipĕritĕ ĩn 1688.

Aiciŭ vom maŝ adĕuga, cĕ Damaskin Gherbest, care maŝ ĩn urmĕ, cĕnd era Episcop de Rĕnnic, s'a numit dascalul Damaskin, era cunosctŕ de multĕ cĕrte, Ŝi apoŝ Ŝi de mĕstria tipografiei. El ĩmpreunĕ cu Mitrofan al Huŝilor, maŝ ĩn urmĕ al Buzĕuluŝi, cu Antim Ivirĕnu Ŝi cu ĩeromonahul Atanasie, formaŝ pre timpul luŝ Constantin Brĕncovĕnu acea pleiadĕ de bĕrbaŝi bise-ricĕŝti, cariŝi dispunĕu de ŝtiința Ŝi mĕstria frumŕse ale jumĕtĕteŝi adŕa a vĕculuŝi al XVII-lea Ŝi ĩnceputul celuŝ al XVIII-lea (Veđi opera «Doĕ manuscrise romĕneŝti din sec. XVII de Ghenadie al Rĕnniculuŝi, estrasĕ din Analele Academiei romĕne Ser. II, Tom. XII. Bucureŝti, 1892).

²³⁾ ĩerom. Kiriac, ca tipograf, nu se maŝ ĩntĕlneŝte ĩntre tipografŝi nicĕ aiurea, Ŝi nicĕ ĩn tipografia Mitropoliei Ungro-Valachieŝi, care se ĩnființase de cĕrĕnd ĩn Bucureŝti, dupre cum s'a spus la sfĕrŝitul Predosloviei din acĕstĕ Evanghelie.

²⁴⁾ Vltŭ ot sĕzďania mira = ĩn anul de la zidirea lumei. Vine de la vorbele slavone СЗДАТЬ = a zidi, a edifica Ŝi СВѢТЪ = lume.

²⁵⁾ Pinacs dela Πινάξ-axos = tabelĕ de scĕndurĕ saŭ de metal pentru scris, apoŝ scara materiilor unei cĕrței. Asemenea Ŝi vorba sinacsar de maŝ sus este tot greccĕscĕ Ŝi vine de la ουνάξιον = adunĕturĕ, maŝ ales de biografii de ale sfinților ; Ŝi acesta de la ουνάξω-áξω = adun, voiŭ aduna.

Tecstul Evangheliei, ce studiem, este brăzdat de ornamente grafice, lucrate în stil bisericesc, dupre niște csilografii cam de rând. Așa pe fața întâia a Evangheliei, și anume în pórta cărței este tipărită o vigneta, în formă de kenar, compus din doē vițe de vie, din care una, eșind din icóna profetului Isaia, merge pe drépta paginei până la kipul Maicei Domnului, carea stă înaintea tronului lui Hs. și apoi forméză cu sine ramele icónelor, aședate pe acéstă lature, iar adoa ramură apucă pe laturea stângă a feței, făcând același serviciu icónelor din acéstă parte, și mergend până la kipul st. Ioan botezătorul, ce stă în picioare la stânga tronului. Sus în fruntea cărței șede Mântuitorul pe un tron bizantin cu mânele întinse și bine cuvëntând. Pe brațe este Evanghelia deskisă, unde se cetesc cuvintele: «*придѣт(е) къ ми(ѣ)*» = veniți la mine. La drépta este kipul Maicei Domnului și la stînga St. Ioan botezătorul, avënd literele, ce arată în limba slavonă numele sfintului, adecă *Io(ан)* = Ioan *кр(еститель)* = botezătorul, iar cele lalte litere sint grecești, adeca *Ις, Χς* = Is. Hs. și *Μρ. Θοῦ* = Maica lui D-șeu. Icónele dela drépta kenarului se încep cu Ev. Ioan bătrin și urméză în jos Apostoli Petru, Iacov, Vartolomei, Filip și se înkeie cu Evangelistul Marcu, iar pe stînga kenarului începe sus Ev. Matei, și urméză în jos Apostoli Pavel, Andrei, Simon și Toma, înkeindu-se și acesta cu Ev. Luca. Fie-care icónă are în dreptul ei gravat câte un strugure, ca emblemă a rămănerii Apostolilor în Hristos, iar la drépta profetului Isaia, care se află jos, este icóna în mic a profetului Iona și la stînga lui Moisi iconița lui Anania. Deasupra iconițelor, ce infățîșază pre profeti, este icóna Adormirei Maicei Domnului cu inscripția: «*Усп(енія) с(вятой) Б(огороди)ци*» = Adormirea sfintei Născătoare de D-șeu. În deobște vorbind, acest kenar este o copie, de pre kenarul Evangheliei slavone din 1644, ediția de Liov, saū pôte kiar un kenar adus cu alt material tipografic de la Tipografia Lavrei din Liov, supra-numită Uspenia, saū Adormirea.

Pe fața adoa tot a foiei întâia este stema familiei Cantacuzi-neștilor, aședată într'un kenar de arabescuri și compusă din vulturul bizantin cu doē capete, saū gripsorul încoronat, care ține în ghîara dréptă buzduganul și în cea stîngă sabia gólă. La drépta și la stînga vulturului doē rânduri de arabescuri, compuse din rămuri cu umbre gróse, și tot ele forméză kenarul sēmnelor domnești, care se inkipuesc printr'un corb încoronat și cu crucea în cioc, stând pre crăcile unui brad saū kparos. La drépta corbului și lângă capul lui este un «crai nou» adecă luna în patrarul întâi cu trei rađe, eșind din gura kipului omenesc, ce infățîșază pre lună, și apoi înkise într'un cerc rotund, unde întră și umbrele, iar la stînga corbului și tot în dreptul capului este sórele în kipul feței omenesti cu rađe de jur împrejur ²⁶⁾.

²⁶⁾ *Луна*, pusă în deobște la stînga corbului, și nu la drépta ca aici, precum și sórele sint sēmne ale eraldicej vekj a Românilor, nedeslipite atât din stemele Munteniei, precum și ale Mol-

La începutul fiecărei Evanghelii este icóna Evanghelistului respectiv, lucrată în csilografie pe o pagină plină, în stil bizantin și de puțină măiestrie, încadrată în kenar de linii drepte și în sfârșit așezată în fața textului Evangheliilor. Icóna Ev. Ioan este pusă pe fața adoa a foiei așéptea în figură de bătrîn, care este așédat pe o taburelă în gura unei peșteri, încunjurată de arbori seculari, și apoi este învălit într'o togă romană, cu capul rădămat pe mîna stîngă și gînditor, iar mîna dréptă o are întinsă, spre a lua condeiul din mîna unui inger, care, muindu-l în călămarea de dinainte, voiește a-i-l înmîna. La picîorele sfintului este vulturul emblematic, iar despre partea dréptă a icónei și anume dintr'un rond, format de doé rînduri de rađe, iesă rađa inspirátore, carea se perde pe aureola Evanghelistului.

Pe fața adoa a foiei 50 este icóna Ev. Matei, lucrată în același stil și cu același neajunsuri de măiestrie. Sfintul este așédat pre un tron cu spatar înalt, ornat cu sculpturi, și în fața kipului este un turn de pîrg. Sub pîrg pre o laviță cu picîore sculptate șéde Ingerul emblematic, care cu stînga sprijinește ruloul de scris de pre genunkele Evanghelistului, iar cu drépta și anume cu degetul arătător ecsecută gestul atențiunei. Matei cu stînga gesti-culéză spre Inger, lăsând ase întrevedea sémnul vorbei — nu grăbi, iar cu drépta ține condeiul, și scrie pe ruloul de pre genunki: «Cartea némului lui Is. Hr. f(iul) etc. Aici rađa inspirátore vine din colțul dela stînga al icónei, și eșînd din marginea rondului de rađe, care abia se arată, se pogórá pînă în dreptul feței Evanghelistului, unde rađe din una se bifurcă în trei.

Kipul st. Evanghelist Luca este așédat pe un scaun, în formă de tron și în vestibulul unei case, iar făptura icónei în deobște este în același stil și kiar de aceeași mîna. Pre genunki Evanghelistul are Evanghelia deskisă, și cu drépta țînînd condeiul, scrie pre ea, iar rađa inspirátore, împărțită în trei, vine prin vestibul dinspre drépta foiei și atinge aureola st. Luca. La picîorele Evanghelistului stă boul, și în fața este un jedoú cu doé scursori de apă. Icóna acésta ocupă fața adoa a foiei 54 din Evanghelia.

Insfêrșit pe fața adoa a foiei 97 este icóna Evanghelistului Marcu cu trei rađe inspirátore, venite pînă la aureola Sfintului despre stînga paginei. Pe o táburelă fórte simplă și dinaintea unui vestibul șéde Evanghelistul, învălit în togă, și țînînd în mîni Evanghelia întredeskisă. La picîorele sfintului stă leul emblematic cu Evanghelia deskisă, țînută în ghiare, și pe foile cária este scris: «Inceperea Evangheliei a lui Is. Hr., a fiului lui D-deú».

dovei. Că aceste rebusuri sînt de origine religioasă, despre acésta nu mai încape îndoială, și tot-o-dată, că ele amintesc vekiul cult al sistemului stelar, saú al focului, orí dacá voiți, al străvekiului sabeism. Dar ele în stemele Românilor au perdat cu totul înțelesul lor religios și acum au un înțeles numai politic, arătând dór atáta, că Români au adorat și ei când-va sórele și luna, în cabirismul și mitraismul daco-roman, și că acum în forme eraldice le păstrează numai, ca pre niște reminiscențe ale trecutului lor. — (Veđi opera Eraldica vekie a Românilor).

Pe lângă cei patru Evangheliști, așezați toți pe paginile din fața începutului Evangheliilor, Kiriac, tiparnicul acestei Evanghelii, a mai întrebuițat două icône, pe care le-a pus în fruntea textului; și anume, icóna Mântuitorului cu amândouă mânele bine-cuvântând și așezată la mijlocul unui kenar, se compune din două rămuri, una la dreapta icónei și adoa la stânga ei, și altă icónă tot a Mântuitorului, unde El cu dreapta bine-cuvinteză și în stânga ține Evanghelia, și unde pe ramurile kenarului la dreapta este icóna st. Pavel și la stânga cea a Evanghelistului Ioan tânăr. Aceste două icône se repet la toți patru Evangheliștii în mod alternativ; dar trebuie să adăugăm și acesta, că csilografal tuturor icónelor, care csilograf poate, că este kiar tiparnicul Kiriac, n'a avut în vedere la lucrările séle csilografice, de cât un singur tip de Evanghelist, modificându-l pre acesta duple trebuiță, și acomodându-l la atributele speciale ale fie-căruia. Cu icónele Mântuitorului, puse în fruntea textului Evangheliilor, csilografal a mărginit lucrarea sa la două tipuri, pre care le-a întrebuițat unul de două ori și al doilea de trei-ori. Și inkeind descrierea ornamentației din Evanghelia dela 1682, o spunem, că stilul csilografiilor este bisericesc, iar măestria rudimentară; de altă parte, că textul este tiparit în două colóne, despărțite prin două linii, duple cum și textul întreg al fețelor este încadrat în linii pe amândouă laturele; și în sfârșit, că tiparnicul Kiriac întrebuițază în fruntea fie-căruia soiú de materii kenare, compuse din mici arabescuri, lucrate în csiliografie, de o simplitate proprie și combinate în felurite kipuri.

* * *

Doă au fost în deobște tecsurile, de pre care Români și-au tradus cărțile ritualului lor bisericesc, și cel grecesc; și noi textul Evangheliei din 1682 il vom compara cu textul original, pentru ca să vedem, până la ce punct Stolnicul Iordake Cantacuzin a îndeplinit porunca Domnitorului Șarban, de ase conforma în traducerea acestei Evanghelii cu originalul grec. Nu vom lipsi de a arăta deosebiri și asemănări, ce se vor găsi între textul Evangheliei noastre și textul tetravanghelului lui Coresi din 1561, lăsând tecsurile Evangheliilor învățătoare, séu ale cazaniilor, cum se mai numesc ele.

Începem deci comparațiunile noastre cu versetul I și al II-lea din Evanghelia dela Ioan, carea se cetește în dioa de Paști, și le studiem din punctul de privire al traducerei vorbelor, intorcând o deosebită luare aminte asupra traducerei particulelor, de unde are săse vadă și mai bine capacitatea limbei românești dela sfârșitul seculului al XVII-lea, precum și agerimea Stolnicului Iordake în eufonia limbei, în arătarea raporturilor dintre vorbe, etc.

Textul original	Textul Tetravangh. Coresi 1561 ²⁷⁾	Textul Evangheliei 1682
<p>Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.</p>	<p>De începutu era cu- vânt. și cuvântul era cătră D-ḃeu și D-ḃeu era cuvânt. Iată era de început cătră D-ḃeu.</p>	<p>Dinceputu era cu- vântul și cuvântul era la D-ḃeu și D-ḃeu era cuvântul. Acesta era dince- putu la D-ḃeu.</p>

Uitându-ne pre cele doḃe texturi românești, și comparându-le cu originalul, descoperim, că textul din 1682 este superior ca traducere atât a vorbelor, cât și a particulelor. Vorba articulată «ὁ λόγος» din original se traduce în textul din 1682 cu articol, adeca *cuvântul*; în ore-ce prin textul din 1561 numai o singură dată se traduce bine și cu articol. Asemenea și pronumele «οὗτος» este tradus de Cantacuzin foarte bine cu *acesta*, iar Coresi îl are tradus cu «iată»; adecă kiar greșit. Cu prepoziția «Ἐν», Cantacuzin merge pe urmele lui Coresi, și o traduce cu «de» iarăși greșit, dar Cantacuzin îndreptăză pe Coresi în eufonia limbei, contractând pe *de* cu prima silabă a vorbei *inceput* și de aceea ḃice: «Dinceputu» pentru «Deînceputu». Și apoi nu le-a venit la amândoi traducătorii, ca să talmăciască pre *ἐν* cu *în*, căci atunci ar fi avut în românește o cacofonie și mai mare, ca în *inceput*, și nici nu s'aũ gândit, că *ἐν* cu înțelesul lui de stare, saũ rămânere în loc, ori timp, se putea traduce mai bine cu *la*, dupre cum aũ făcut mai în urmă Antim Ivirénul și cu Ieromonahul Atanasie Moldovénul; fiind că *la* însemnéză mișcare spre, ca în espresia: eũ merg la Biserică, dar și starea în loc, timp și mod, când ḃicem: eũ rămân la Biserică, eũ l'aștept la drum, eũ staũ la pândă, etc.

Cu traducerea prepoziției «πρὸς» din cele doḃe versete și în espresia «πρὸς τὸν Θεόν» amendoḃe texturile românești privesc particula din punctul de vedere al conțestului, și se pôte ḃice, că ele amandoḃe îi daũ înțelesuri unilaterale. Textul din 1561, traducând pe «πρὸς» cu «cătră» și ḃicând, că «cuvântul era cătră D-ḃeu» este mai apropiat de înțelesul literal al prepoziției, și exprimă, că Cuvântul înainte de facerea lumii și a nașterii lui în trup se afla în raport ideal și pentru om încă nehotărit cătră D-ḃeu Părintele; adecă de naștere eternă a Cuvântului din Părintele. Prin textul Evangheliei nóstre prepoziția «πρὸς» pentru întâia dată se traduce cu «la» și pentru acésta se ḃice: «Cuvântul era la D-ḃeu»; adecă se dá o traducere, carea apoi rămâne ficsă în tóte texturile Evangheliilor nóstre. Și apoi trebuiește să mai adăugăm și acésta, că traducerea lui «πρὸς» cu «la» este o talmăcire, carea ficsază raportul primordial dintre

²⁷⁾ Textul Tetravanghelului lui Coresi îl avem împrumutat din edit. P. S. Gherasim Pitiș-ténu. 1889, București, tip. cărților bisericești.

29095

D-zeu Cuvântul și D-zeu Părintele, și ea arată, că Cuvântul era la început în raport fics de naștere eternă din Părintele, și nu numai cu direcțiune spre această naștere, după cum ar arăta traducerea cu cătră.

Am vădut până aici, cum stolnicul Iordake și-a îndeplinit sarcina, pusă asupra lui de cătră Domnitorul Șărbănuț, față cu traducerea particulelor grece din textul original; lucru ce trebuie să-l marturisim, este cel mai greu de îndeplinit, mai ales când traducem dintr'o limbă clasică. De acum să urmărim pe Cantacuzin al nostru și în traducerea unor vorbe, luate din versetul III al aceiași Evanghelii dela Paști, și ținând aceeași normă de studiu, ca mai sus.

Tecstul original	Tecstul din Tatravanghelul lui Coresi. 1561	Tecstul Evangheliei din 1682
<i>Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ ἐγένετο.</i>	Toate acelea fură și fără de el nimea nu fu, ce fu.	Toate printrănsul fură, și fără de dănsul nematica fu, ce fu.

Și aici prima întipărire, ce o căpătăm din comparația texturilor, este în favoarea stolnicului Iordake. Mai întâi vorba «*πάντα*» se traduce prin textul din 1561 cu «*toate*», și până aici traducerea merge bine; ise mai adaugă însă și «*acelea*», care, dacă se alipește pe lângă «*toate*», este un pleonasm de prisos, iar dacă prin «*acelea*» se traduce „*δι' αὐτοῦ*” al originalului, atunci traducerea este chiar greșită. Cantacuzin însă traduce pre «*πάντα*» cu «*toate*» și tot bine traduce și pe «*δι' αὐτοῦ*» cu «*printrănsul*»; expresie netradusă de loc de cătră Coresi. În vorba «*ἐγένετο*» Stolnicul se pare inriurit de cătră Coresi; fiind că ei amândoi în cele trei locuri din text o traduc cu fu, sevă fură, deși era mai bine săse traducă cu *s'au făcut*, după cum o traduce Antim și cei împreună cu dînsul. Întâi Coresi și după dînsul și Cantacuzin, a luat pe verbul *γίγνεσθαι* în înțelesul numai de a fi simplu, a ecista, și nu s'a gândit, că acest verb are și înțelesul de a fi prin altul, adecă de ase face; și apoi Evanghelistul în particular a avut în vedere, prin întrebuițarea acestui verb, de a arăta și actul creațiunei, săvârșit după teologia creștină prin Cuvântul, saū, ce este tot una, Fiiul lui D-zeu. Încă o traducțiune nemerită alui *οὐδὲ ἓν*, făcută de cătră Stolnicul Iordake prin *nemica*; în óre-ce Coresi a tradus nimea, luând, se înțelege, pre *ἓν* în loc de *εἷς*; adecă masculin în loc de neutru.

Vorbind în deobște, și pe basa comparațiunilor de mai sus, asociațiunea învățaților de pre timpul Domnitorului Șărbănuț Cantacuzin, cu fratele acestuia stolnic Iordake, primind însărcinarea, de a face o traducțiune nouă și după originalul grec al Evangheliei, și-a îndeplinit însărcinarea cu tótă scumpătatea, ce i-a pus'o la îndemână limba română a vécului al XVII-lea. Așa că Evanghelia din 1682

se p^ote privi ca un pas înainte spre propășirea traducerei cărților ritualului nostru bisericesc, iar în ceia ce privește împărțirea Evangheliei după pericopele de cetit ale ȕilelor, ea p^ote fi privită, ca o edițiune, ce formeză o epohă în istoria literaturii Evangheliilor românești. Dar să înkeiem acéstă parte a studiului nostru cu cuvintele Domnitorului Șarban, pentru ca să ne aducem aminte mai bine de însărcinarea, pusă asupra Stolnicului Iordake. «Poruncitam, ȕice Șarban, fratelui nostru Iordakie Can'tacuzino, vel stol'nicu, de o aũ inderep'tatũ, și o aũ așȕdat precumũ umblă cea ellinescă, și intru toate asemene, după orân'duiala Besericii Răsăritului, *alcătuin'dusē și svin'tele cuvîn'te, spre mai alésă înțelegere a lim'biũ rumânești.*

* * *

Limba românească a Evangheliei din 1682 este o limbă încă în formațiune față de t^ote elementele ei, iar în ortografie are particularitățile ei, pre care noi le semnalăm aici, spre ase sti și regula de transcriere a tectsturilor, reprodu-se în acest studiu.

Mai întâi punctuația tectstului este un început de emancipare de la punctuațiunea elenică, fără ase avea încă niște regule hotărîte întru mânuirea ei. Virgula punctată pentru Cantacuzin este s^{em}nul întrebărei, ca și pentru Greci, dar punctul de sus al grecilor, ca și cel din josul rândului, îl incurcă pe Stolnicul Iordake întru atăta, că el pune doē puncte pentru punctul de sus, în loc de punct și virgula al nostru, dar nu lipsește de a întrebuița și un singur punct, precum kiar și virgula. Mai mult. Insăși întrebuițarea unui singur punct, precum și a virgulei kiar nu are la Cantacuzin o regulă nestrămutată; și noi credem, că pricina lipsei de regule din punctuația Evangheliei dela 1682 stă întru aceia, că Cantacuzin la îndreptarea acestei Evanghelii se afla în fața punctuației elenice, fără a rupe cu trecutul punctuației vekii românești, unde punctul este singurul s^{em}n despărțitor de periode, frase, propoziții și kiar vorbe, iar virgula era un s^{em}n ortografic, pre care scriitorii îl întrebuițau mai numai, când își aduc^u aminte de dînsul.

În ortografia kirilică a lui Cantacuzin descoperim o dorință spre emancipare și o înriurire a vekiei ortografii românești, dar și mici înclinări cătră elenism. Litera ѣ = ier, se întrebuițază de cătră Cantacuzin fără son, ca și vekii scriitorii români, cari imitaũ pre Slavii de M^{ed}ă-n^opte, sau cel mult cu sonul de ũ, ca în vorbele, **ѢКЪНДЪ, КЪНДЪ, АЧЕЛЪ, КЪКЪ** etc., iar aceia, ce face o regulă la Cantacuzin, este că acéstă literă se întrebuițază de el tot-dé-una, ca de Bulgari, cu sonul de ă, și pentru acésta scrie: **АДШНХРЪ, КЪДШКЕ** etc.; iar noi în transcrierea tectsturilor am pus după trebuință ũ, séu ă. Pentru diftongul **ia** Cantacuzin întrebuițază indeobște s^{em}bul **и**, fără să putem ȕice, că părăsește și pe **к**; iar noi în transcrierea acestor diftongi am întrebuițat numai pe ia. Litera **к** = eati în transcriere noi la mijlocul vorbelor am dat'o cu **é**, iar la sf^{er}

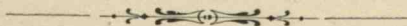
șitul lor cu ea. Pentru sonul **î** Cantacuzin are pe **і**, pe **и** dublu, și pe **ѣ** = **і**, și noi la mijlocul vorbelor pe **и** dublu l'am dat cu **і**, și la sfârșitul lor cu **ї**, precum și pe celalalt **ѣ** cu **і** scurt. Sămnul **ѣ** = **ieri** pare a avea în mânele lui Cantacuzin menirea, de arăpi drepturile lui **ѣ** și ase întebuița și ca un **ѣ** scurt, și pentru acésta scrie : **трсѣнь, ссѣлетѣ, мсѣтъ** etc. dar după consónele șuerátóre are sonul de **ї**, ca în vorbele **ѣршѣ, дсѣ, кѣчѣ** etc. Este proprie lui Cantacuzin întebuițarea lui **с**, care la alți scriitori cu litere kirilice este un **п** asvirlit, ca **ѣчѣстѣ, ѣнтѣю** etc. și unde el întebuițază numai aspirația móle, și pentru acésta scrie : **ѣѣѣрѣк, ѣѣѣрѣкошѣрѣ** etc. Sămnul **ѣ** acesta pentru Cantacuzin însemnэzá întâiú **ѣ**, ca în **гонѣтѣ, вѣнѣтѣ, прѣслѣвѣтѣ** etc., rare ore și **ї**, ca **ѣршѣ**, deși scrie și **ѣршѣ**. Întebuițarea cea mai mare o are sэмnul **с**, la mijlocul vorbelor, când întâlnește o labială, urmată de o altă consónă și atunci scrie : **мѣрѣгѣндѣ, мсѣтъ, сѣмпѣ, мѣрѣѣ**, dar nu lipsește de ascrie și **кѣндѣ, ѣнтѣс** etc. Și noi la început eram înclinați a crede, că pre acest sэмн Cantacuzin il are pentru a nota skimbarea cea mare, ce o îndură labialele grecești, dar, băgând de samă mai bine, am descoperit, că el întebuițază acest sэмн și la alte consóne din mijlocul vorbelor, ca în vorbele : **сѣптѣзмѣнѣ, деѣнѣ, деѣнѣс** etc. Aceste neregularități ale sэмnului **с**, pricinuite de formațiunea limbei românești, ne-aú impus, ca noi în transcrieri să punem pentru acest sэмн la sfârșitul vorbelor une-orі **ѣ**, alte-orі **ї**, iar la mijlocul lor să-l infățișăm printr'un apostrof.

* * *

Eca cele ce am avut de đis în privința celei întâi Evanghelii, carea este tradusă în românește depre originalul grecesc, și traducătorul s'a supus, cum am vedúť, tecstului grec, atât în privința împărțirei Evangheliilor, cât și a formulărei «svintelor cuvinte» cum đice Șarban Cantacuzin, saú cum am đice noi astă-đi, a terminologiei Evangheliei. Dar să mai stăruim puțin asupra acestei Evanghelii, spre a vedea mai de aprópe, carii sint traducătorii tecstului, tipărit cu keltuéla lui Șarban Cantacuzin și împărțit pre la Bisericii în dar.

Domnitorul Șarban prin «predoslovia» Evangheliei ne-a spus, că el a însărcinat pre fratele seú Stolnicul Iordake Cantacuzin, de «o aú înderep'tatú și o aú așeđatú precumú umb'lă cea ellinéscă». Și tot Șarban, dar numai prin «predoslovia» Apostolului din 1683 adaugă : «Derep'tú acéia porun'citamú a știuțilorú și invěțațilorú carii saú întam'platú dascalı, de aú tál'cuitú svn'ta scrip'turá cea noao, spre buna înțelegerea lim'bii noastre, și o aú așeđat după orán'đuiala și urmarea grecescului tipicú; și întâi saú tál'cuitú Evan'gheliile... Din aceste pentru Evanghelia nóstră în parte esă, că Stolnicul Iordake era «ispravnicul» saú persóna de încredere a Domnitorului în diortosirea, saú corectarea Evangheliei, iar traducătorii aú fost în-

vętații, cari s'au întamplat, sau cum am ęice noi astă-đi, un comitet, după care ne întrebăm : care să fi fost persoanele, ce puteu să compună un asemenea comitet în anul 1682?... Deskiđend la sfęșitul Apostolului citat, descoperim, că Ieromonahul Damaskin Gherbest tiparnicul, care din Episcop de Buzeu la 1708 ajunge Episcop de Rîmnic și rămâne aici până la 1726, și care a fost în Biserica românească dascalul ei, cum il numiau contimporanii ²⁸⁾. El, mulțumind lui D-đeu pentru sęvęșirea tipărireii Apostolului, ęice despre sine așa : «că maü indestoinicitü aciastă svntă carte Apostolü. După adęvęratü izvodü grecescü : intru pravila Bęsericiei pre amăruntul iscodite a isprăvi. Și precumü cu ne inđoiälă o am inceputü, și în cätü amü pututü nevoi, fär dę zmintelă la istovü amü adusü, și de pre izvodü, kifarü precumü era cu tipariü am arătatü... Până aici sintem datorii să ęicem, că comitetul de traducere a noului Testament era compus din Stolnicul Iordake Cantacuzin și Ierom. Damaskin, cariü aü lucrat, cum pare a ne spune Damaskin, împărțindu-și lucrul, dar nu putem să nu primim și ideia, că în formarea acestui comitet să nu fi intrat și frații Șarban și Radu logofetii, Ierom. Atanasie Moldovenul și alți «dascalii cariü saü întamplatü», și cariü aü lucrat Biblia din 1688, cunoscută cu numele lui Șarban.

²⁸⁾ Despre Damaskin atât ca Episcop de Buzeu, cât și de Rîmnic, veđi Conđica sântă, tipărită de mine în 1886. pag. 91—94; 103—105.

II.

EVANGELIÆ

DIN

1693.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1693.

Este ceva neobicănit, de ase pune pre sfînta masă a unei Biserici tectul Evangheliei în doë limbî de odată, dupre cum este Evanghelia din timpul lui Constantin Brăncovănu, ce ni prestă, unde atât învățăturile Mantorului, cât și rânduețele cetirei Evangheliilor, dupre cum kîar și biografiile Evangheliștilor cu prefetele cărței sint scrise în limba elenică, iar în adoa colônă este traducerea românească. Dacă tipucurile, saū rânduețele cetirei Evangheliilor eraū românește, și tectul remănea cel elenic, lucrul se putea tălmăci ușor; că adecă, după pasul cel îndrăzneț al Domnitorului Șarban Cantacuzin, de ase traduce Evanghelia în românește, a venit timpul de reacțiune. Români, părăsînd tetraglosismul slavîc, s'a reîntors la triglosismul elenic, pentru ca nu cum-va să greșască în cele ale dogmelor, dupre cum a făcut Mitropolitul Teodosie cu liturghia sa din 1680, ținîndu-se de tectul slavîc. Neputința, de ase traduce ideile abstracte ale Evangheliei cu vorbe românești, din Evanghelia de la 1693 trebuiește înlăturată; că și Șarban logofetul prin predoslovia sa dice numai atâta: «săse dez'lege îndoirea și săs îndrep'teze greșala de pre cea elinască» Noi într'acastă Evanghelie, pre carea pentru feliul ei o numim fenomenală, vedem primul pas a tendinței Grecilor, de agrealiza pre Români, saū cel puțin de ași pregăti un punct de rađim, de unde și prin mijloce românești să rădice imperiul bizantin, pre care plan l'aū făcut pe deplin vedit în timpul lui Ipsilant, la 1821, și prin cunoscuta zaveră grecăscă. Lucrul, e prea adevărat, a fost făcut cu skepsis; și de aceia cere mai multe lămurî:

Mai întăi Rusia își îndreptase privirile și acțiunile sale pre la sfērșitul vécului al XVII-lea asupra Turciei; de altă parte și Austria, fie provocată de cătră armatele musulmane, saū și numai pentru cuvântul, de a sfărăma și împărți un stat vecinic provocător, își ascuța sabia pentru dioa cea mare, pregătindu-se fără preget pentru alungarea Turcilor din Europa; și aici trebuiește să adăgăm, că atât Franța cu Anglia, cât kîar și Regatul Prusiei daū mult de

lucru diplomației turcești. Și o dată pre cale confesională, iar cele de mai multe-ori pre căi politice, ambasadorii puterilor europiene făcuse din Constantinopol un adevărat cara-cazan turcesc, unde toți erau în febre, dorind nimicirea Turciei, și unde acțiunile se împunceașă așa, că unii paralisău pre ceialalți; numai elementul grec din imperiu, cel mai rafinat și mai inteligent, se punea în serviciul tuturor, încurcând pre toți, și căutând a trage folose din toate. Mai pe urmă, vedându-se de cătră Greci, că acțiunile lor sint paralizate pre di ce merge în Constantinopol, își schimbă locul, și își așază centrul lor de acțiune în țările române; și astă-đi în calitate de vistiernici ai țării, mâne ca exploatare de moșii, mai pe urmă ca Mitropoliți, și în sfârșit ca Domnitori ai țărilor ajung stăpani preste Români, îngrijind tot-o-dată, ca pre boieri și cocónele lor să-i atragă prin măestria medicinei, iar pre copii acestora în calitate de pedogogi și profesori să-i grecizeze cu desăvârșire, făcendu-i, dacă nu se putea așa desprețui némul, cel puțin a privi la Greci, ca la poporul ideal, merit de ale păstra religia, și singurul capabil de ale aduce civilizațiunea, după carea cu mult dor umblău Români. Ast-feliu era starea politică și socială de pre timpul lui Constantin Brâncovenu, care ne aduce Evanghelia pentru ritual greco-românescă, și el, fiind singur grecizat prin cultură, și ținut supt înriurirea grecescă prin ecsplatare grece de moșii și de tot felul de averi, dar de altă parte, neputend să nu țină socotela și de dorurile poporului românesc, care era masa cea mare a națiunei, și care, dacă voiți, îi sătura pre toți, tipărește Evanghelia din 1693, unde textul grec înlocuește pre cel slavon din cărțile ritualului românesc de mai nainte, iar cel românesc arată că se face parte și poporului românesc, care în număr și puterea vitală întrecea pre cel de la orașe.

Acest popor mai avea de conducători pre unii din kiriarhi țării și pre preuții satelor, eșiți și rēmași în sinul poporului, și apoi acum se bucura și de Evanghelia dela 1682 alui Șarban Cantacuzin, carea arētase Românilor, că nu este păcat ase citi în Biserica lor de pre o Evangheliie românescă. Aceștia sint curenții politico-sociali ai Românilor, cărui înriuresc asupra formei Evangheliiei de la 1693, dar ea are mai întâi o însemnătate generală; fiind-că cu acēsta se vine în ajutorul creștinilor din Imperiul turcesc, duple cum și Matei Basarab a tipărit cărți pentru ritualul Bisericelor slavone, iar Vasile Lupu, ajutorând bănește toate Bisericile ortodocse, a mai îngrijit, ca aceste Biserici să aiba «Marturisirea» credinței lor, deosebită de acelorlalte confesiuni. Și în sfârșit cu Evanghelia din 1693 s'a pus în Biserica română bazele unei literaturi grece, cu stăruința de a ajunge dominante, și carea iarăși a dat Românilor mai pe urmă mult de lucru.

Încă de pre timpul lui Radu cel mare și începutul vécului al XVI-lea Românilor le-a fost dat de Pronia dumneđeescă, ca cu

brațul, averile și dărnicia lor să mântuiască ortodocsia de toate primejdiile. Luptând armatele române pentru stavilirea urdiilor turco-tătare; găsind la Domnitorii Românilor Patriarhia Bisericilor ortodoxe ospitalitatea și dărnicia cea mai lungă, intru desrobirea Bisericilor lor; toți Domnitorii Românilor n'au uitat, că în Biserica creștină învățătura credincioșilor ține locul întâi. De aici acele mari și bogate tipografii din țările Românilor, care tipăreau pe lângă cărțile românești și grecești, dar și pre cele ale Arabilor, Coptșilor și chiar Georgienilor. Și pentru ca să punem aici numai o singură dovadă despre cele pentru ortodocsie ale Domnitorilor români, și în particular ale Domnitorului C. Brâncoveanu, vom aduce un loc, luat la întâmplare din prefața cărții grecești «Tilcuirea și slujba sfințirii templului», tipărită în București la 1703 Dekemvrie, de către ieromonahul Antim Ivirénu, unde P. S. Editor, Acsentie, fost al Sofiei, dice: «Mai ales ca un adaus de laude la cunună, și ca un semn al preacucerniceii și fără marginii a îngrijirii pentru cele dumnezeiești, și ca o amintire vecinică și mulțumirea cea mai mare a Prea luminatului, prea cucernicului, prea blândului Domnitor și prea măritului stăpânitor al toții Ungro-Valahiei, D. D. Ioan Constantin Basarab voevod și a bine făcătorului nostru, și obștesc. Fiind că acest fericit și de D-zeu păzit Domnitor, care pre toate le jărtvește pentru Hristos și Biserica lui, pentru ca să câștige pre Hristos, și între altele a făcut și o halcotipie, de unde s'a împărțit credincioșilor un număr nu mic de cărți sfinte, tipărite din filosofia (înțelepciunea) noastră. Nu numai atâta, are grijă de totă darea și înfrumusețarea bisericăscă, dând cu cea mai mare plăcere trebuitorile și întreținerea lor, urmând lui D-zeu cu marele dăruiri, și cu binefacerile cele nesfârșite și de multe feluri, și nesăcând izvorul cel nesfârșit al tuturor bunurilor». Aceste pentru îngrijirea obștescă de ortodoxie. Dar. Scoțindu-se din Biserica românească Evanghelia slavonă cu ajutorul triglosismului elenic, și înlocuindu-se acesta cu Evanghelia românească a lui Șărbănt Cantacuzin, literatura română din Biserică își ieia avântul ei, încet și nu fără greutate, dar mergând tot înainte, iar triglosismul grec câștigă orașele prin introducerea la străni și apoi și în altare a texturilor grecești cu litere elenice, începându-se, se înțelege, tot-de-una dela Bisericile domnești și dela paraclisele boerilor greci, sau grecisați, și nu sint uitate în această operă de desnaționalizare nici Bisericile dela sate. E prea adevărat, că Evanghelia nu se tipărește mai mult dela C. Brâncovénu în textul grec, dar ea tipărită la 1693 într'un număr de ecsemplare enorm de mare, ajunge ase găsi până în zilele noastre la tot pasul; și apoi noi trebuie să mai știm și aceia, că elementul grecesc, făcându-se pre fie-care și tot mai puternic în țară, el după grecisarea orașele își îndreptăză privirile și asupra satelor noastre, și neputând să introducă cărți de ritual cu litere elenice, el scrie texturile cărților ritualului grecesc cu litere kirilice, și ast-feliu caută a face

și din satele Românilor ceia, ce acum făcuse din orașele lor. Dar impulsivitatea, dată de Matei Basarab și Vasile Lupu era eșită din adîncul inimei românești, și înriurirea lui Șărban Cantacuzin cu Evanghelia, Apostolul și Biblia sa se paralizază întru cât-va, dar nu încetază de a fi un mers continuu, deși încet, al propășirei literaturii noastre bisericești.

De aceia noi privim la Evanghelia lui C. Brâncovénu din 1693, ca la un *produs fenominal al literaturii ritualului nostru bisericesc, care duce mai departe pașii de propășire literară românească, punénd tot-o-dată și bazele unei literaturi de grecisare a Românilor.*

Pórta cărței.

«Sfânta și dum'neziasca Evan'ghelie.

«Elinéscă și rumánéscă, acuma întâiu alcătuită ¹⁾ întrămân'doao limbile, și după grecésca aî ²⁾ beséricii orân'duială aședată.

«Cu a blagocestivului și prea luminatului și a mare cuviința-tului ³⁾, Dom'nu și oblăduitoriu a toată Ugru-Vlahia ⁴⁾. Ioan ⁵⁾ Costandinú băsărabú voevodú, porun'că și kel'tuială ⁶⁾ spre cea de opște a pravoslavnicilor folosin'ță.

«Indirep'tându cārma pravoslavii ⁷⁾ prea sfin'țitul mitropolit kyr Theodosie.

«In anul mântuirei 1693.

«Și sau typărit în'tru sfânta Mitropolie a Ugru-vlahii ⁸⁾.

Pe fața adoa a foiei întâia :

«Stihurî politicești 8, asupra stemii a prea luminatului blagocestivului Dom'nu Ioannú Constan'tinú B. B. voevodú.

¹⁾ Vorba *alcătută* privește mai mult pre textul român, nu și pre cel elin; căci cel elin a fost numai reproduș. Prin urmare pentru amândoé tecsturile cum este ea întrebuintată, vorba trebuie luată cu înțelesul de orânduită, aședată.

²⁾ Sémn limbistic, că revizuiorul tecstului a fost Ieromonahul Atanasie Moldovénul. Moldoveniî, neconcordând pronumele al, a, aî, ale cu substantivele, sînt tot-dé-una în încurcătură față de acest us gramatical al Muntenilor.

³⁾ Mare cuviin'țat; traducere literară și nemerită a lui *μεγαλοπρεπέστατος*. Noi într'un studiu, prezentat Academiei române, am dovedit, că Ierom. Atanasie a fost un măestru de frunte al timpului seî în traducerea și formularea terminilor teologicî din limba românească a vécului XVII-lea.

⁴⁾ A toată Ugru-Vlahia, în loc de al tóteî Ungro-Vlahiî; adecă trebuia concordat cu oblăduitor, dîcîndu-se al toateî și Vlahia trebuia pusă în genitiv, adecă al tóteî Vlahiî, iar Ugru trebuia Ungro.

⁵⁾ Pre timpul lui C. Brâncovénu streinismul este mult mai puternic, de cât pre timpul lui Șărban Cantacuzin. Și acesta, cum vedem, traduce pre *Ia* din titulatura Domnitoior noștri cu Ioan. Dar ce să dîcem? Kîar curentul nostru științific de astă-đî este pentru Ioan.

⁶⁾ Poruncă și keltuială. Traducere prea literară și neobîcînuită în românește a dativelor *προτροπήτε και ἀναλλόμασι*.

⁷⁾ Ecspresie figurată și în totul canonică. Asémănată Biserica în deobște cu corabia, acăria cārmaciî este Mântuitoriu, Biserica românească avea de îndreptătoriuî, saî cārmaciî al pravoslaviei eî pre Teodosie Mitropolitul pārei, se înțelege, că în numele lui Hristos.

⁸⁾ Ieromonahul Atanasie este, cum se vede, supt înriurirea numelui de Ugri în loc de Ungri, saî Ungurî românește. Acésta provine de acolo, că unîi Bizantinî numesc mai ales la ivirea lui pre poporul Maghîar Ugri, în loc de Ungri, dupre cum tot eî îl mai numesc și Turci.

Pre cele patru laturi ale stemei stă scris grecește:

«Cu mila lui Dumnezeu Ioan Constantin Basarab voevod,
Domnitor și ocârmuitor a tótă Ungro-Vlahia.

Sub stemă stau versurile aceste opt përeki:

Fericiții Dom'nii ai țării rumânești,
Luminat Doamne firéște téu născutú,
Iară D-đeú ceresculú împëratú,
Arme de biruință, încă îți dăruiaște,
Și putér'nica armă cea domnescă,
Cu acéstea dară, Doamne Costandine,
Stăpaniaș ⁹⁾ vrédnic, pre buní miluiaș,
Ca Domnul cerescu să te invredniciască,
Vestiții aceia, mari băsărăbesti.
Și podoabă, țării acestii téu făcut,
Cu dom'nie, însuși téu corunatú.
In potriua vrăjmașilor biruitor te văznisiaș
Prea cinstita cruce, ca să te pázescă.
Bine te întărește, că Domnul e cu tine,
Și spre folosul țării, pururea nevoiași
După aciastă viață, și la cerescă.

Al mării tale mică și plecată slugă

Șarban v. log(o)fét ¹⁰⁾.

Pe fața întâia a foiei adoa:

«Tuturorú celorú ce sorú întăm'pla a ceti pravoslavnicilorú și
ai noști frați intru Dom'nul bucurie.

«O grădină de va vedea neștine și va avea cumintea lui să
o cunoască de iaste frumoasă și roditoare, și din'traste sem'ne
poate să o cunoască desevér'sit, iar mai vër'tos de va vedea că in
grădina acéia iaste mul'țime de ape curătoare din'izvoare și din riuri,
carí ape să adape pre acea fericită grădină, și décolea săsă facă
roada și frumusețea, in pomí și in copacii aceii frumoase și rodi-
toare grădină. Védëndú acéstea okiulú omului îndată cunoaște
min'tea lui că iaste frumoasă și vréd'nică de mul'te laude grădina
acéia. Aciastă afară dinú ce o adevereză socotéla firéscă, iarăși

⁹⁾ *Stăpâniaș, miluiaș, văznisiaș = îndlțaș, nevoiași.* Flexiuni arhaice ale trecutului nehotărít (aoristul), și conjugate dupre dialectul macedo-román. Acestea și alte ecsemples ne dovedesc, că traducătorii Evangheliei din 1693 n'au fost streiní de tecstul Evangheliei invěțătoare, sau Kiriaco-dromion din 1642 de Belgrad, izvodit de Ierom. Silvestru, care pare a avea aceiași patrie, cași Meletie Makedonénu delá Govora, cel cu cazania respectivă și prăvilióra.

¹⁰⁾ Șarban Logofétul este fratele lui Radu logofétul, ceí ce au lucrat și la traducerea Bibliei Domnitorului Șarban din 1688. In cât se poate đice, că Șarban era ispravnicul lucrării acestia din partea Domnitorului.

dumneșiasca scriptură (o adevărată) dîcîndu, că D-șeă cîndu aș facutū raiulū, intracea grădină a fericirii, aș pusū în lăun'tru și o fân'tină, împărtin'dusē în 4 încēperī, adecă în 4 riurī, ca să adēpe raiulū. Decī sē cunoaște că fân'tina acēia și cēle din'tru din'sa riurī făcea mai frumoase și mai roditoriū pre raiu. Blagosloviți creștini, grădină ca acēia ȳaste besēreca lui Hs. Pen'tru carea, Ezikiil proroculū dīce (glav. 36, stih. 17) și vor dīce, pāmēn'tulū acela stricatul, saū fācutū ca o grădină de hrană. stricatū pāmēntū ca acesta ȳaste besēreca cea pustiitā, carea nici o datā n'aū datū roadā, pen'tru carea la împērația ¹¹⁾ intāiu (glāva II) dīce scriptura, că mul'ti sān'tū coconii cēi pustii, mai vār'tos de cātū acēia ce are bār'batū. Iarā cānd aș bine vrutū lucrātoriu spre ȳa, fācutusau grădină de hrană, nici o roadā de fap'tā bunā nu ȳaste, ca să nu'lū facā și să nu'lū nascā ¹²⁾ grădina aciasta pen'traciasta, ca cum sarū mira dīc pāmēntul acela stricatulū saū fācutū grădină de hrană, grădină ca acēia și sadū ca acela ȳaste besēreca, intru carea saū sādīt graun'tul celū de muștarū pre carele luān'dul omulū, lau sēmānatū în grădina lui, șāū crescutū și saū fācutū copac mare. Blagoslovitā e grădina, carea are grădinariū ca acesta, carele samēnā micī și sē facū mari, grāun'tū de muștariū, aū fostu credin'ta cea intru Hs, carea saū sāmēnatū în Besērecā, și saū fācutū copaci mare, ca și cēla ce vedea Prorocul Daniil (glav. 4) carele ajun'gea pānā în ceriū, și trupina lui la marginile a totū pāmēn'tul, și fierile și paserile sālășluia pre elū ¹³⁾, și sē hraniia din' ceriū, adecă limbile cēlea ce nu avea lēge și nu cunoștea D-șeă. Iarā dupā acēia aș cunoscutū și saū fācutū împērație sfințitoare și limbā sfāntā, grădinā darā numēște duhulū sfāntū pre besērecā, ai cāria frumusețā și podoabā o cunoaștemū dinū mulțimea apelor, acelor 4 riurī, care izvorāscū intru din'sa, carele sin'tū 4 evanghelii, carele facū pre lume mai frumoasā, și o fericesc, adāpān'duo nein'cetātū cu dum'neșiasca dāscālie, ce sē aflā intru ȳale, și fiin'dū ape, luminēzā mai vār'tosū de cātū toatā lumina lumēscā, pre totū omulū ce vine în lume. Cāci cā de vrēme ce toatā dum'neșiasca scrip'turā sē numēște de sfān'tul Av'gustinū invēțaturā deplinā tuturorū māestriilor, adecā meșter'sugu meșter'sugurilor, și maestrie māestriilor, și a ințelep-ciunii pan'dora și a thina ¹⁴⁾, și de ȳaste dupā cumū dīce marele Vasile, lācașū sufletelorū și vistierie er'burilor, și a curățeniilor sufle-

¹¹⁾ Impērația în loc de Impērați; adecă cartea I a Impēraților.

¹²⁾ Sā nulū facā, sā nulū nascā; în loc de sā nu-o, sēū sā n'o. Aceste neregularități limbistice nu s'ar putea prescrie de cāt unū strein, ca Antim Ivirēnu, care venise de curēnd în țarā; dar pōte Sārban logofētul, autorul și a acesteī predoslovii, deși român dupre nume, își făcuse educațiunea prin Constantinopol, Parisul Romānilor din vēcūl al XVII-lea.

¹³⁾ Traducere literarā și greșitā a lui κατεσκόπων ἐπ' αὐτῶ = sālășluia pre elū, în loc de intru el. S'a ademenit logofētul Șārban de prepoziția Ἐπι = pre, și n'a băgat de samā, că în romānește urmează dativ și nu acuzativ.

¹⁴⁾ Athena, deita mitologicā a ințepciunei, și Pandora a tuturor darurilor. Logofētul Șārban voiește cu acēstā comparațiune să dīcā, că Evanghelia a înlocuit ințelepciunea vekie a Atenei cu toate darurile Pandorei.

tești, cu adevărată cuvăr'saște între toată sfân'ta scrip'tură, prea cin'stita evanghelie, de vréme ce Evanghelia iaste prorocie deș'kisă. Iară prorocia, evanghelie acoperită, acéste patru riuri ale evanghelii impreunân'duse facū o mare, precumū o numéște marele am'vrosie, întru care se află plinirea darurilor. Marea a duhovni-ceștilor taîne, întru care inoată tainicul péște¹⁵⁾ Is. Hs, a lui D-deū fiū mán'tuitorulū, după cumū scrie la începutulū stihurilorū a sivili¹⁶⁾, apostolul vartholomeiū, aū đisū: evanghelia se véde mică in stat, iar mare și largă întru lățimea gân'durilor se cunoaște, pen'tru aciasta, sfântul Ieronim numéște pre evanghelie, cuprindere a toată bogoslovia, (teologia), n'aū greșit cine aū numit pre sfinta Evanghelie, temeiu și inimă a vekiuului testamen'tū, și soare ascripturii ceii noao, și orighen care aū numit Evanghelia începăturā a tótā scrip'tura, la aciasta foar'te aū adevărat, căci că foar'te covăr'saște glasul evan'ghieii, pre tot glasulū al scrip'turii vekii. Cān'dū se cetește evan'gheliia se aprindū luminările spre sēmnū de bucurie, după asēmānarea acelor cincī fecioare înțelepte, și se scoală și in piciorē toți, după cum đice Sozomenū, și mai vār'tos ar'hiereii ceii îmbrăcați își scot omoforul lor, după cum învață, Isidor pilosiotul și Simeon de Solunū. Căci că de față se află mai marele păstorilor Hs., pen'traciasta și al' șaptelea sfântul a toată lumea săbor porun'céște, că tot cu un felū de cin'ste trebue săsē cinstescā stēpānescul kip alui Hs. și sfanta evaghelie. Va Zlataustū, că orī cine are evanghelie in casa lui întracēia casā dracii nu intrā, deci și fecioara și măcinița kekilia ținea Evangheliia de asupra ei, pen'tru apārarea și paza ei. Preotul martianū cān'dū aū vėzut, că saū apropiēt focul de besereca sfintii anastasiā, saū suitū cu sfân'ta evan'ghelie pre acoperemētū, șau păzitū pre besereca acēia ne arsā. (đice citețulū Theodor, și neki-forū Calistū Csanthopol). Marele Con'standin evanghelie împo(do)-bitā¹⁷⁾ cu pietri scumpe, și cu aur aū trimisū dar marelui Nicolaiū, și împēratul Theodosie cu mână lui aū scrisū evan'gheliia. Iară prea luminatulū blagocestivulū și de Hs. iubitorulū Domnu, și

¹⁵⁾ Alusie la emblema creștină a secolului al II, după care literele, ce compun în grecește vorba pește, adică Ἰηθὺς, represintă inițialele titlaturei Mântuitorului; și de acela, când acești creștinii voieū a pronunța titlatura: «Ιησοῦς, Χριστός Θεοῦ Υἱός» = Iisus Hristos, fiul lui D-deū mântuitorul» đicēū, sāū tótā titlatura, sēū numai numele ἰηθὺς, = pește, iar de multe orī punēū kiar un pește, ca emblema a titlaturei.

¹⁶⁾ Aici Șarban este supt înfrurea ideilor timpului sēū, și el confundă misticismul cu emblematica creștină. Emblema peștelui se găsește în creștinism încă din secuul al II-lea, iar interpretațiunile mistice ale ideilor creștine, cu profeții de ale Sevililor, sânt cu mult mai posteriore. Și Șarban, trăind pre la sfērșitul secolului al XVII-lea și începutul celui al XVIII-lea, când în țările române se întrodusesē din Aton usul Sevililor, adică începuse ase decora pereții de din afară al Bisericeilor cu Seville și cu profeții de ale lor, a cređut, că și emblema peștelui din creștinism se datorește unei Seville. (Veđi pentru Seville prefața de la cartea noastră «Iconografia» tipărită în 1891).

¹⁷⁾ In text este împobită; adică lipsește silaba do. Privind acēsta ca greșalā de tipariū, noī am pus'o în parentesă.

oblăduitoriu a toată țara Ugro-Vlahii, Ioannū¹⁸⁾, Con'stan'dinū Băsărabū vovodū, nu trimite sfânta evan'ghelie la unū sfân'tū numai, ce la toți pravoslavnicii. Nicī o aū scris cu mâna lui, ce o aū scrisū în léspeđi¹⁹⁾, nu inkidēn'dū marea bogăție în pietriciele micī, precumū aū fostū acelea, în carele Mosii aū scris légea, dinū carele, unele sau sfărămat iară altele sau inkisū în kivot, ce în tablele sfintului tipariū²⁰⁾, ca săs folosiască toată besereca lui Hs, și măcar că și mai înainte saū fost tiparit evan'ghelia în limbă rumănescă²¹⁾.

Iară Măriia sa singurū o aū tiparit acum întâiū grecēște și rumănēște și pricina foar'te minunată și mân'tuitoare. Căci că de vrēme ce orighen au luat tălcurile scripturii vekī, carele leau făcut akila, și Theodotionū și Simmahonū, șau aflatū și altulū la Ieriho, și încă aū mai aflatū și alta precumū mărturisescū Evsevie a lui Pamfilū, și sfântulū Ieronimū și leau pusū acēste 5 tălcuri, după asemēnarea limbii jidovești, pentru înțelégerea sfinteī scripturī, și o aū numitū pre aciastā alcătuire, înșesitā²²⁾, iară după acēstea au pus numai pre céle trei adecā alui akila, și alui Theodotionū și a lui Simmahū, iarăși după asemănarea ceī jidovești, șau făcutū, célea ce se numescū împătrite²³⁾. Luatau invēțăturā vred'nicile némurī ale creștinilorū, precumū aū fostū evan'ghelia în limba a tuturorū némurilorū să o scrie, și să o tipăriască după asemănarea limbii elenește²⁴⁾. Ca de s'ar întâmplā ceva greșală, saū îndoire la evan'ghelia carea iaste talmăcitā în limbile lor, săsē dez'lége îndoirea și săs îndrep'teze greșala de pre cea elinēscă, precumū și noul testamentū saū scris de apostolī în limba elinēscă²⁵⁾. Decī mariia sa

¹⁸⁾ Ioan în loc de *Iā*. Deși nu pretutindenea pre timpul lui Brâncoveanu începe a se da această interpretăție lui *Iō*. Și skimbarea acēsta se întâmplā, credem noi, că unī din literajii vécului al XVII-lea uftase adevēratul înțeles romānesc al lui *Iō* = Crai, Rege.

¹⁹⁾ Alusie la tablele paginelor, formate din culegerea literelor, saū a vorbelor, și de pre care s'a tipărit Evanghelia.

²⁰⁾ Nu știm, dacă pe fața globului se va mai găsi un popor, care prin seculul al XVII-lea să punā tiparul între obiectele sacre, ca Romāniī. Ei numai după tipărirea a câtor-va cărți Ya înțeles bine facerele, și apoi tiparul le realisa vekiuul lor dor, de a avea cărți la îndemână pe limba lor cea vorbită. Cu un asemenea popor propășești într'o decime de anī, ca într'o sută. . .

²¹⁾ Alusie la Evanghelia lui Șarban Cantacuzin din 1682, și pōte și la Tetravanghelul din 1651.

²²⁾ Traducerea termenului grec *ἐξαπλόσιος*, = înșesit.

²³⁾ Idem a termenului *τετραπλόσιος*, = împătrit.

²⁴⁾ Șarban logofētul aici, ca mai în tōte comparațiunile sēle, cam silēste înțelesul ideilor, pre care el le alăturā între dînsele. Dacă alte popōre, saū mai drept, dacă Origen a adunat mai multe testurī sante și le-a comparat între dînsele, făcēnd ast-feliū, tetraple, pentraple, și kīar ecsaple, apoi scopul uneī asemenea lucrări era studiuul, și nicī de cum înjghebarea unuī text de ritual. Fenomenul acesta, de a tipări un text de Biserică alături cu textul original al traducereī, nu se întâlnește, de cât numai la Romāni, cariī supt felurite forme aū căutat să facā pace cu triglosismul grec. Causele acestuī fenomen, care se repetā și cu alte tipăriturī în seculul XVIII-lea, sînt politico-literare; este lupta, ce o dă triglosismul grec tetraglosimuluī slav și pentaglosismuluī romānesc. Șarban Cantacuzin, cum am vēđut mai sus, făcuse pentru timpul sēi un pas îndrăzneț, iar Constantin Brâncovēnu, om mai mult de calculul, și nu mărginit numai în sentimentul național, găsește acest mijloc de împăcare în tipărirea Evangheliēi atât romānește, cât și elinește; și cu kipul acesta el îndeplinește dorul Romānilor, de ale da cărți pre limba lor, astupā gura tetraglosiștilor slavī, iar triglosiștii eleni vēd în acēstā măsurā puținja întrodūcereī treptate și pe nesimțite a limbēi elenice în Biserica romānescă.

²⁵⁾ Aici Șarban logofētul este sub înriurirea culturēi evului međiu a literaturēi teologice grecēști. Nu tōte cărțile noului Testament s'aū scris dēdreptul în elinește. Aceia, ce este adevērat, stā întru acēsta; că ele tōte fōrte de timpuriu s'aū tradus în limba elenică.

prea luminatulü Domnñ fin'dñ räv'nitoriü pravoslavnicii credințe, și avën'dñ, precumñ marele Athanasie scriia, împër atuluï A(I)ovian ²⁶⁾, acéia se cade Domnuluï, iubitoriu de D-đeu, și iubitoriu de invëtaturä voei și poftä acelorü cerești ²⁷⁾, o au tipăritü grecește și rumänëște, pen'tru pricinile ce s'aü đisü mai sus, și măcar că se aflä märiia sa, ca nici odininarä altä datä, în mul'te, și unele după al'tele ale politicii grijii ²⁸⁾. Iarä urmän'dñ sin'gurü biruitoriuluï împërat, lui Markian, ce scrie căträ sfântul säbor denü halkidonü, mai cin'stitü de cätü toate politiceștile lucruri, socotimü și ținemü pre grijia a sfin'tei și a pravoslav'nicii credin'țe. Toate lucrurile céle denü afarä, iubitoriu de D-đeu Domnu läsän'dule pre urmă, au pusü inain'tea tuturorü acestü sfintü lucru, nädäjduin'dñ cum că pen'tru mai multä cin'stea ce face celorü dum'neđeștii, va kiversnisi D-đeu, și pre cei supuși märiei sale pravoslav'nicii, precum scriia, sfän'tulu a toatä lumea alü șaselea säborü, sin'gurü biruitoriu lui Con'stan'dinü pogonatulü, carele era ajutătoriu pravoslavii aciăștia, dar' ce iaste mai cuviin'țat pravoslav'niculuï stëpänuluï; Decätü, a infrumuseța pre cei de sup'tü ascultarea lui, mai nain'te de toate, cu blagocestiia, prin' carea, și inru cëliialte lucruri, bine petreçe politiia. Decï intracesta kipü, și pen'tru acëstea au porun'cit prea luminatulü Dom'nu säse tipäriascä sfän'ta Evan'ghelie, și säse dea la pravoslav'nicii in dar ²⁹⁾, in'tru slava lui D-đeu, și intru adaogerea sfin-tei pravoslav'nicii credin'țe, carea primin'duo frașilor, cetiți cu socotelä și cu plecäciune. Plecän'du-vä sfintuluï Zlataustü ce đice, rogumä, și rugän'dumë nu päräsesc, ca nu numai sä ascultați sfän'ta evan'ghelie, ce și in casele voastre cu cetaniia ei adëse së vă indeletniciți. Și de nu nici puteți sä ințelegeți céle scrise, numai dinü sin'gurä cetania mul'tä së face sfin'țirea, scrie și orighenü, că in ce kip șerpü, măcar că nu ințeleg limba fërmëcătorilorü, Iarü auđindü

²⁶⁾ E curioasă greșala acësta din tectul românesc; căci in cel elen este Iovian și nu Aovian. Pöte că e numai greșalä de tipariü.

²⁷⁾ Dupre construcția regulatä romanëscä lipsește verbul a avea, mai ales că in grecește și este acest verb. Și nu credem, că pe timpul logofëtuluï Șarban unipersonalul «se cade» sä fi avut in sine ințelesul și aluï avea. In dativul «voei» trebuie sä fie o greșalä; și la acësta bänualä ne conduce acusativil «pofță» de după dñsul.

²⁸⁾ Alusia la rësboele dintre Turci și Austriaci, care ș'aü avut locul între anii 1690—1698, și prin urmare tocmai pre timpul tipärirei Evan'gheliei acëștia.

²⁹⁾ Constantin Bräncövénu, ca și Șarban Cantacuzin, tipärește Evan'ghelia și o dä in dar. Tipärirea unei cărți, și mai ales a unei Evan'ghelii in doë tecturü întrecea puterile Bisericii romanëști din seculul XVII-lea, carea, deși avută in proprietäți fonciare, nu dispunea pre acele vremuri de depreciare a päméntuluï de mijlocele, trebuitoare pentru o asemenea lucrare. Și apoi, numai pe C. Bräncövénu, ca Domnitor cu vederi întinse, il prindea, ca, după ce se va îngriji de supușii säi, säse gândiască și la trebuințele religiöse ale altor popöre creștine din Orient, tipärint pentru Arabii Liturghi și Testamentele, iar pentru Greci pe lângä acëstä Evan'ghelie precum și o mulțime de alte cărți, și cartea intitulatä: *Βιβλος ἐνιαύσιον περιέχουσα τὴν ἅπασαν ἀκολουθίαν* = carte anualä, ce cuprinde totä slujba (bisericescă). C. Bräncövénu, Antim Mitp. 1709. Tärگوiștea. Noi am citat aici un singur esemплу, ca ceia ce este o carte rarä la noi, și din care se pot găsi mai multe prin Bisericele Peninsulei balcanice, tipärite numai in grecește și destinate pentru acele Biserici. In deobște acum este știut, că pre timpul lui C. Bräncövénu Biserica Orientuluï intrëgä avea in Tärگوiștea Tipografiü, care tipäriau mai ales cărți de ritual in limbele grecä, arabä, coptä, georgiënä, dupre cum pre timpul lui Matei Basarab se tipäriau asemenea cărți in limba slavica pentru trebuințele Bisericeilor din Liov, Bulgaria, Serbia, etc.

numai glasul lor amor'țesc și rămân fără mișcare. Întrăceasta kipă și cea ce ceteste sau ascultă sfânta Evan'ghelie, măcar de nu cici³⁰), înțelege cele scrise iară patimile, și pofta ce se află în trupul omului, și îndemnările satanii, numai din cetanie și din auzire se omoară. Și faceți rugăciuni și molitve³¹) către Domnul nostru Is. Hs. ca să apere și să păzască pre luminatul și de Hs. iubitorul Dom'nu. împreună cu toți ai casii mariei sale cu sănătate, și cu pacinică aședemētū. Iară după îndelungate bătrânețe să le dăruiască lor daru de învred'nicie, carele iaste, după cum scrie fericitul Pavel către Colasianii, ca să-i puie pre ei sfinți și negreșiți și nevinovați înainte lui întru moștinire neputredă, și curată și nevestejită, păzându-se întru ceriuri, după cum dice fericitul Petru, unde au mers Hs. înainte sir'guitoriu pentru noi. Căruia iaste slava nēsăr'șită întru nēsăr'șiți vécī. Amin.

«În orași în București, létu ot rojdesva H(rist) a.³²) 1693.

Intru totu cel mai mic și plecatu Șarbanu, v = mare mșta Septemvrie³³), log.³⁴).

Pe fața adoa a foiei apatra :

«Viața sfântului și Evan'ghelistu Ioannu, după cum a scrisu sofronie.»

Și pe fața întâia a foiei a cincea altă biografie, tot în amandoe limbele.

«A acestuia Evan'ghelistu viața, den'trale lui Dorothei muce-niculū, Epis'copulū Tyrionulū.

Dela fața un-spre-țecea și până la 45 merge Evanghelia lui Ioan, unde se înkeie așa :

«Pentru aciasta dară, toți Preoții și Diaconi, iaste să știe aciasta rânduială, și acestu număr alu sēp'tămănilorū cum arată

³⁰) Aici este o greșală de tipar, tipărindu-se cici, în loc de nici.

³¹) Șarban logofetul, avend a traduce pe *ἐντεύξεις* = cereri, rugăciuni, și *ἱκεσίας* = rugăciuni, pune în locul celei întâia vorba românescă rugăciune, iar în locul celei de adoa pe slavinescul molitvă.

³²) Létu ot rojdesva H(rist)a = anul dela nașterea lui Hristos. Aceste vorbe erau pentru literajii secolului a XVII-lea încă cuvinte sacramentale, și de aceia și Șarban nu le traduce.

³³) Din însemnarea lunii lui Septembrie aici de către logofetul Șarban, putem ști, că teutul Evangheliei, ce ne ocupă, s'a pus supt tipar la începutul anului bisericesc 1693.

³⁴) Acest Șarban este tot acela, ce a scris și versurile de supt stema Domnitorului, și prin urmare veđi și nota de mai sus No. 10. Dar noi în fața celor din această predoslovie putem adăuga, că Șarban era o persoană, cunoscătoare adânc de înțelepciunea cea din lăuntru, precum și cea din afară a Scripturei; adecă era un erudit atât în ale Bisericeii, cât și în știința profană. El pôte, că a fost tovarăș de scōlă cu Constantin Brâncovenu Domnitorul, care avea și el o cultură nu de rând, lucrând și la traducerea Evangheliei din 1682.

înainte, ca să nu se smin'tescă după numărul izvoadelor celor slovenești, pen'tru că nu se potrivește ³⁵⁾».

Tot pe acéstă față:

«Viața sfân'tului și Evan'ghelistă Matthei de Sofronie».

Pe fața 47 începe Evanghelia lui Matei și merge până la fața 118, unde se înkeie:

«Sfēr'șitulă Evan'gheliiloră lui Matthei, până intru aciastă Duminecă a șap'te spră dece, ce se kiamă a hananei. Iară de aici înain'te se începă ale Lucăi ³⁶⁾ Evangheliă spre a opta spră dece șep'temână după Rusalii, precumă iaste însēm'natū începēnduse șep'temăna de Lună până duminică sara, cumă iaste scrisū și până aici ³⁷⁾».

Pe aceiași față în amândoă limbele:

«Viața sfân'tului Evan'ghelistă Lucăi, după cumă scrie Sofronie.

Pe fața 119:

«Viața acestuiași Evan'ghelistă Luca, den' istoriia lui Dorothei măciniculū și Episcopulū Tyrului».

Pe fața 121 începe Evangheliile dupre Luca, și merg până la fața 213 inclusiv.

Pe fața 214 este:

«Viața sfân'tului Marco Evan'ghelistă de la Sofronie».

«A acestuiași Evan'ghelistă Viața pre scur'tū, dela Dorothei măciniculū Episcopul Tyrionulū ³⁸⁾».

³⁵⁾ Tipicul întrebuițarei Evan'gheliilor cu nota de maș sus sînt numai în românește.

³⁶⁾ Evanghelia din 1693 declină unele nume proprii, ca și cea din 1682.

³⁷⁾ Acéstă notă în text este numai românește, iar tipicul întrebuițarei Evangheliiei dela Luca, care stă de-asupra notei, este românește și grecește.

³⁸⁾ Și aici Atanasie Ieromonahul este supt înrîurirea textului din 1682; căci traduce pe Τυρίων = al Tirului, sau al Tirelor, cu Tirion-ului; adecă face din genitivul plural un singular românesc.

Pe fața 216 începe Evangheliile dela Marcu și merg până la fața 280, unde se citește :

«Evan'gheliile la utrane, voscresne 11».

La fața 289 începe Minologiul și merge până la fața 360, și se titulează așa :

«Inceputul lunilor cu ajutoriul sfin'tului D-đeu».

Dela fața 361—363 sînt arătate Evangheliile la deosebiți sfinți.

Dela paginile 363—366 se arată Evangheliile la desebite trebuințe bisericești, iar de aici până la pagina 370 sînt Evangheliile sfințirei untului de lemn, sau ale maslului.

Pe fața 370 și parte din 371 este acéstă prefață în amândoe limbele:

«Iubitoriul cetitoriū sănătate.

«Inceputū luân'dū aciastă dum'neđeiască carte, aceluī de pururea curătorii și de viață izvoritoriū, și nemuritoriū izvorū. Din'tru carele ca din'tral'tulū oare carele alū Raiului, întăritū izvorū, cea a lui Hs, iubitoare de blagocestie, și dinū 4 păr'ti ale Lumii cuvântă-réța tur'mă adăpân'duse nu va însăta în veci, după cea adevărată a lui făgăduin'tă (glava 4 Ioan). Iară cela ce va bea dinū apa carea eū îi voiū da lui nu va însăta în veci, ajutându intru tot putér'niculū D-đeu a luatū și sfērșit. Cu porun'ca și kel'tuialele a blagocestivului, și pre luminatului Dom'nu, și oblăduitoriū Țărāi rumānești. Ioanū, Costandinū Băsărabū Voevodū. Iară nevoin'ta, și cu cea după putere amāndurorū lim'bilorū indereptare. A prea micului intru ieromonahī, Athanasie moldovénulū³⁹). Rogumē darā

³⁹) Ierom. Atanasie Moldovénul s'a numit măi nainte Popa Atanasie; și el este venit în Muntenia dela mănăstirea Agapia, unde se vede, că după mórtea soției sale aprimit shima monahala. Atanasie este unul din bărbaiți cel măi cu învățatură aī vécului al XVII-lea, și el, făcendu-și dupre totă probabilitatea studiile în Academia lui Vasilie Lupu, a fost cunoscut lui Mitrofan, fostul Episcop de Huși, care la 1687 s'a rădicat pe tronul Episcopiei de Buzeu, și care trebuie să fi recomandat pe Atanasie lui C. Brāncovénu, ca specialist în limba elenică. Că Atanasie era cunoscut de cătră Mitrofan, o știm acéstă dintr'un manuscris, întitulat «Albina» pre care l'au tradus amāndoi, și pre care studiindu-l noi, l'am oferit Academiei romāne. Pre Atanasie noi îl cunoștem, ca știutor adînc de limba elenică, și kîar ca specialist în teologie, și dintr'un alt manuscris, care cuprinde un discurs la S-ții Impărați Constantin și Elena, lucrat de cătră Gherasim Patriarhul Alexandriei pentru C. Brancovénu cu ocasiunea sfințirei Bisericei din mōnăstirea Hurezii, și pe care Ieromonahul Atanasie l'a tradus și scris pentru Domnitor. Aici Atanasie ni se înfățișază, ca un cunoscător de aprōpe al literaturēi teologice, și kîar ca un literat de întăia mână a timpului său; pentru că el crează o terminologie teologică romānescă, fórte bine nemerită pentru starea limbēi din vécul al XVII-lea. Tōte aceste date, precum și altele, care privesc pe acest bărbat de valōre sciințifică al seculului de renaștere al Romānilor, noi le-am grupat într'un studiu special, care se pot vedea în opera «Doē manuscrise» din analele Academiei romāne seria II, Tom. XII, 1892.

și poftescu pre ata cin'stită și frățască dragoste o iubite cetitoriū, de veī neneri nescare greșale, au ale orthografii, au ale tăl'macirii, (pen'tru că unile dinū puțina știin'tă și dinū nesocotială. Iară celi'alalte din'tru cea cu greu al'cătuire ⁴⁰⁾ sau făcutū). Ce dară ajutân'dumī mie greșitulū iartămē cu duh blân'dū, pen'tru celū ce néu porun'citu noaō de șap'teđeci de ori câte șap'te, să e'rtămū uniū altora greșalele, că de vomū er'ta, er'taniseva noao. Căci că fiin'ta omenéscă ca o purtătoare de trupū și a greșirea iaste pre lesne lunecătore. Iar cea desēvēr'șit negreșală, numai sângur lui D-đeū saū dat ⁴¹⁾. Acăruiaī slava și putērea intru nesfēr-șitū vēcī. Amin.

Pe fața 371 și parte din cea următoare este acest epilog în doē limbi.

•Iubitorule cetitoriū sănătate.

•Ca și cor'horulū ⁴²⁾ între al'te verdēte precumū dice pil'da, mă arătū și eū o iubiților cetitori, cătră cei meșteri, și iscusiți și in-țelepți, și nevoitori tipografi. Cu aciastă de bogoslovire cu patru strune, și cu toată alcătuirea de dul'cele glasū alăută, aceiī în trei staturī dumneđeiri, capulū ceiī fără prihanā ai noastre credin'tă, sfân'ta đic, și dum'neđeiasca evan'ghelie. Din'tru carea noi, luminân'dune prenū dum'neđeștii și ai duhului propoved'nici apostoli, și sin'guri vėđetori, a infričoșatelorū a dom'nului taīne, cea întreitā și nedes-păr'tită aceiī desēvēr'șitū și necuprin'să troiță. Amū cunoscutū, pre tatālū nenāscutū, și pre fiulū din părin'tele nāscutū, și pe dum'neđe-esculū Duhū dela Părin'tele purceđetoriu, o dum'neđeire de o ființă și de impērăție in trei fēte necunos'cutā. Decī vėđendū eū smeritulū adān'culū bogoslovii, mă stidiamū ⁴³⁾ a mă apuca de acestū lucru, insē dān'dumē pre mine cu credin'tă curatā și cu nădėje, cătră dul'cele Hs. carele đice, (la Math. XXI), De veți avea credin'tă și nu vė veți indoi, veți đice mun'telui acestuia, rădicate și te aruncā in mare, sē va face, și toate oare câte veți cēre cređen'dū veți lua. Decī sprécēstea căutān'dū cu tot sufletulū și inema, prin'trudā și ostenélā nu puțina mamū atinsū de acestū folositoriū de sufletū lucru, al căruia, întâiū cea lui D-đeū plăcutā voin'tă și aflare, și kel'tuia-
lele aū fostū. A prea luminatului și pravoslav'nicului creștinū și

⁴⁰⁾ Un sēm̄n de rusism in voba *дѣлѣтѣ*. Rușii, voin̄d a avea pe i mōle in mijlocul vor-belor, iī adaug vocala *к* țeri, ca la Atanasie. Și apoī trebuie să maī știm, că acesta este singurul loc la Romāni, unde *к* se pune la mijlocul vorbeī și cu sonul de *й* scurt.

⁴¹⁾ In textul acesteī prefețe este «datat» in loc de dat. De sigur că din greșală.

⁴²⁾ Cor'horul o plāntā amarā, pentru a căria amărăciune grecii o întrebuițau ca prototip de amărăciune, și đicēū ei in formā de proverb: «amar ca corhorul».

⁴³⁾ Mē stidiam = mē rușinam, mē șiam. Dela slavinescul *стыдѣнка* = a mē rușina. Conser-vatā acēstā vorbā numaī de limba cărturarilor, căci noi pānā acum nu ne aducem aminte să o fi intāl̄nit in graiul popular al vēcūlū al XVII-lea.

mare cuviin'țatulă Dom'nă și oblăduitoriu, a toată Vestitei și blagoces'tivei Ungro-Vlahiî Ioannă Costan'dină Băsărabă voevoda. Iar tipărită de mine prea micul în ieromonahî, Antim dela Iviriia, ⁴⁴⁾ roguvê dară îndrep'tarea greșalelor, neștiin'ței și ale nesocotelei mele cu blân'dă și frățas'că voin'ță, și nedefăimân'du, făcên'duo, rugațivê pentru mine smeritul pururea întru Dom'nul.

In sfêrșit tecstul acestei Evanghelii pe fața 372 se înkeie cu :

«Scara a patru Evan'gheliști».

* * *

Arătând până aici cuprinderea cu paginația respectivă a Evangheliei din 1693, noi o spunem dela început, că în ornamentația tipăriturii Ieromonahul Antim Ivirénul este covêrșitor Ieromonahului Kiriac, «tiparnicul» Evangheliei din 1682. Așa pórta Evangheliei din 1693 este tipărită într'un kenar, format din trei colóne și șése icóne, din care trei icóne sînt aședate în fruntea paginei, iar alte trei sub colónele, încădrátore ale tecstului grec și român al porței. Sus este icóna Mântuitorului cu mânele bine-cuvêntátore, întinse în spațiu, avênd și Evanghelia, deskisă pre pept. La drépta acestei icóne este Evanghelistul Matei, și la stânga Ioan, fie-care cu emblema proprie. De desupt, la drépta paginei Evanghelistul Marcu și la stânga Luca cu emblemele lor, iar la mijloc sub colóna, despărțítorea a tecsturilor porței, este icóna S-lor Impêrati Constantin și Elena, sprijinind crucea, ce este înfiptă în mijloc. Nu fără de scop, credem noi, este pusă aici icóna patronilor Domnitorului Constantin Brâncovênu, și se înțelege, că ea are menirea, de a-i aduce o rêsplată morală pentru keltuele, depuse la lucrarea și tipărirea acestei Evanghelii. Aceia ce întrunește mai multă măestrie din ornamentația acestei foi sînt colónele, care despărțesc tecsturile, și care cu sine forméză doê portice, umbrite de doî serafimî, ce staû de-asupra fie-cărui tecst. Capitelurile celor trei colóne, care despart tecsturile și le încadréză tot-o-dată, sînt lucrate în foi de arborî cu multă

⁴⁴⁾ Despre Antim Ivirénul P. S. Melhisedec, fost Episcop de Roman, a publicat niște note biografice dupre Delkiaro prin opera, întitulată «Didahiile» luî Antim Ivirénul. 1886 pag. XVIII—XXXIX. Despre Antim se mai pôte ceti în «Condica sântă» 1886 pag. 98—103. — Apoi noi mai avem acum și alt material la îndemână, precum și stamba contimporană a acestui mare Arhipăstorii al Bisericeî româneștii, pre care așteptăm numai ocașiunea, spre a le pune la îndemâna tuturor, și ale da în cunoștiința Românilor.

Maî dăm aici și data biografică urmátore despre marele Antim; că el adevă la 1703 luna Dekemvrie era tot icromonah, și se ocupa de măestria tipografieî în Bucureștii. Acéstă dată o avem din opera, tipărită în grecește tot de Antim și de cuprinderea: «Tilcuirea și rânduêla prea'noireî templului». Hărăzită întru tot Prea sfințitului și divinului Stêpân, Domnului, Domnului, Gavriil Patriarhului icumenic. Fiind oblăduitor prea înălțatul, Domnitor, Domnul Domnul, Ioan Constantin Bassarab voevod al tóteî Ungro-Vlahiî. Și acum întăi s'a dat în tipar. Cu keltuêla Inalt Prea Sfințitului Mitropolit fost al Sofiei Domnului Domn Afcsentie. Spre a se da în dar Arhiereilor, în Bucureștii Ungro-Vlahieî. În anul mântuireî 1703 luna Dekemvrie. De Antim ieromonahul cel din Iveria.

măestrie, iar pe cele două colone de pre marginea kenarului, ca element de ornamentație, este introdusă o flóre, care sémănă cu vâzdóga, sau crăița desvoltată.

Pe fața a doua a foiei întâia este stema țerei, lucrată din foi, flori și ramuri, care plécă din gura unei figurí de leú, se rădică în sus până la corónă și țin pe dinsele doi ingeri, din cari cel dela drépta stemei ține în stânga sa sabia gólă și cu drépta rama, în care este încadrat corbul, iar ingerul dela stânga are în drépta buz-duganul și cu stânga ține rama cu corbul. Sus de tot este corona domnescă, ținută de două figurí omenești cu códe de delfini, și carea încununéză o platoșă de ostașú. La mijlocul stemei este marca țarei, aședată într'o ramă, și compusă dintr'un corb, ce stă pre două crăci ale unui copaciú, și ține în ciocul său crucea cu șese colțuri, la drépta căria este sórele și la stânga luna în pătrarul din'tăiú, eșită din nori.

Ícóna Evanghelistului Ioan de pre fața adoa a foiei a cincea de o înfățișare tineră este pusă într'o ramă ovală, formată din linii, iar în cele patru colțuri ale feței și marginea ramei este câte un capitel, care se îmbină între dinsele câte două, două. La mijlocul ramei stă Ev. Ioan în picioare și în porticul unei case, având la drépta o masă cu calimare și o carte deskisă, și la stânga jos este vulturul emblematic. St. Ioan ține cu drépta condeiul de-asupra călămărilor și cu stânga evangheliá întredeskisă, iar pe marginea de sus a kenarului este gravat: «ὁ ἅγιος, Ἰωάννης, ὁ θεολόγος = sfintul Ioan teologul». În de obște vorbind, ícóna are o înfățișare expresivă, cu neasemănare mai măestrit lucrată, de cât aceiași ícónă din Evangheliá dela 1682, și apoi aici scilografal Antim, nu ca Kiriac «tiparnicul» a știut, ca cu dalta sa sculpturală să dea figurei Evanghelistului și cucernicia trebuitóre.

În fruntea tecsturilor Evangheliéi lui Ioan este o vigneté, carea cuprinde ícóna învieréi, aședată într'o ramă rotundă și compusă din linii subțiri. La drépta și la stânga ícónéi sint ornamente, formate din două rămuri, care es din două buciúme, de desuptul ícónéi, și se compun din foi și flori desvoltate. Kipul Mântuitorului din ícónă, precum și acelor doi stréjari, ce staú pe laturele morméntului, sint de o măestrie mai de rând, și nu corespund în fineță cu ornamentele, formate din flori.

Ícóna Evanghelistului Matei este aședată pe fața 46 atecstului și figura sfintului în starea de bătrín, care, ținând condeiul în drépta, stă în picioare dinaintea unui portic și vorbește cu ingerul emblematic. La stânga Sfintul are o masă, pe care stă cartea deschisă și călimarea, iar la drépta este ingerul, care, întors cu fața spre Evanghelist, îi aduce aminte despre cele, ce are de scris, și ecsecutând cu mânilé gestul indicațiunei, pune pe Matei în posiția de nedumerire. Rama, în care este gravată ícóna, cu ornamentele, ce o încunjură, sint identice cu cele dela ícóna Evanghelistului Ioan, și

în fruntea ramei csilografal Antim a gravat: «ὁ ἅγιος, Ματθαῖος = Sfintul Matei» dând și acestei icône o espresiune, care lasă în urmă icóna aceluiași sfint din Evanghelia dela 1682.

În fruntea tecsturilor Evangheliiei dela Matei este așezată icóna Mântuitorului de o înfățișare tină, carea înkipuește pre Emanuil. Rama icônei este tot rotundă, iar la dreapta și la stânga ramei sint ornamente, compuse din flori, foi și rămuri, care esū din șese buciūmuri, dispuse doē sub icónă și câte doē pe de lături. Icóna acēsta cu ornamentele ei are o înfățișare mai măestrită, de cât cea dela Evanghelia lui Ioan, și pe rămurile ornamentației sint gravate și patru păseri, iar de-asupra ramei icônei la dreapta și la stânga sint săpate aceste doē sēmne, care par a litere; la dreapta π, la stânga ω; și care pôte că înkipuesc inițialele numelui seū, adecă Avθ. Ιβ. = Antim Ivirēnul, și de aceste sēmne sint pline tôte tipăriturile și manuscrisele lui Antim.

Pe fața 121 Antim a pus icóna Evanghelistului Luca, dispusă ca și cele de mai sus, și încunjurată de acelēși ornamente, iar figura sfintului până la briu este gravată pe o planșă, în forma unui cadru. Evanghelistul cu figura gânditóre și cu înfățișarea de bătrin, ține în mâna dreptă, lăsată în jos, condeiul, iar pe brațul mânei stângi are Evanghelia deskisă. La piciórele sfintului stă boul emblematic în genunki, și la dreapta are o masă, pe carea se află o carte deskisă, calimarea, un cuțit și un cēs de nisip, și în firida unei ferestre dela dreapta un vas cu flori, sēmnu dispoziției estetice a Evanghelistului Luca, ca zugrav, în ore-ce pe ferēsta dela stinga se vĕd turlele unei cetăți cu arbori împrejur. Ornamentația acestei icône este în totul semină cu cea dela ceialalți Evangheliști, și pe un ruloū, dispus pre marginea de sus a ramei, stă scris: «ὁ ἅγιος, Λούκας = Sfintul Luca» și în sfērșit în sēmnu de ornament final este altă inițială a numelui lui Antim, făcută așa: Α, = Avθ. = Antim.

Înfruntea tecsturilor acestei Evangheliiei este un trimorf cu trei icône, și cu ornamentații, formate din rămuri și foi. Icóna Mântuitorului, așezată la mijloc într'o ramă de linii rotunde, ce are înfățișarea unui lanț, îl presintă în pozițiunea de arhierēu cu mitra pe cap, îmbrăcat în sacos și cu omoforul mare, iar cu mânele întinse în spațiu bine-cuvintēză. La dreapta este icóna Maicei Domnului și la stânga asfintului Ioan botezătorul, așezate în rame, formate din rămurile ornamentației. Tôte kipurile icónelor sint eșite din nori groși și aū înfățișarea unei lucrări de măestrie, datorate geniului lui Antim.

Apatra icónă a Evanghelistului Luca este tipărită pre fața 215 a tecstului, și figura sfintului, stând în picióre, este așezată în fața unui portic. La dreapta Evangelistului leul emblematic, dar intraripat, stă pe labe, iar la stânga pe o masă este o karte deskisă, călimarea cu un condei și un cuțit. Tot pe masă este o adoa carte înkisă și ținută de Marco, iar cu dreapta ține condeiul. Figura are înfățișarea unui om ca de 50 ani, încă vioiū, și pe o panglică, ce este întinsă pe marginea ramei celei rotunde, formată din linii, stă scris: «ὁ ἅγιος

Μάρκος = Sfântul Marcu». Și în sfârșit pe panglică este și iniciala lui Antim, înfățișată mai sus.

Tecsurile Evangheliei dela Marcu au în fruntea lor icóna Mantuitorului, carea este și la Evanghelia lui Matei.

În deobște Ornamentația și iconografia Ierom. Antim din Evanghelia dela 1693 este cu mult mai covârșitoare în măiestrie, decât iconografia și ornamentația Ierom. Kiriak, cel care a tipărit Evanghelia din 1682. Iar kenarele, cu care este brazdat textul Evangheliei, și care înkeie un șir de Evanghelii și deskide altul, sint lucrute cu rămuri, flori și foi, seú cu arabescuri, având tot-dé-una un grad înaintat de măiestrie. Și înkeind descrierea ornamentatiei din Evanghelia dela 1693, adăugăm, că tecsurile sint tipărite în doé colóne, despărțite printr'un spațiu alb, iar litera atât cea grécă cât și cea românescă este mărunță; și acesta numai așa putut face, ca textul a doé Evanghelii, adecă cea elinésă și românesă, să încapă pe 372 de fețe seú 186 foi.

* * *

Evanghelia din 1693, studiată din punctul de privire literar, este un pas înainte, dar nu putem să dicem, că este și un pas îndrăzneț pe calea propășirei literare a Românilor. Logofétul Șarban, și mai ales Ieromonahul Atanasie, cel însărcinat cu colationarea tecsurilor, se supune legei propășirei literaturii poporului românesc, dar în mergerea sa de propășire este ținut de sfiála, marturisiță kiar de logofétul Sárban, când dice: «Ca de sar întám'pla ceva greșală, sau în'doire la Evanghelia, carea este tál'măcitiță în lim'bele lor, (și a Romanilor), săse dez'lege inoira și săs îndrep'teze greșala de pre cea elinésă». De acum îndată vom vedea, că asociațiunea Șarban-Atanasie merge pre urmele textului Evangheliei din 1682, având între dinsele nu numai asemănări de traduceri nemerite ale textului, dar și greșele comune. De aceia noi aici vom aduce esemple de asemănarea tecsurilor, vom cita locuri, de unde se va vedea, că amandoé tecsurile séménă și în erorile lor, și în sfârșit vom pune în evidență și înaintările literare, realizate prin Evanghelia din 1693.

Începem a arăta asemănările Evangheliei din 1693 cu cea din 1682, plecând tot dela Evanghelia dupre Ioan, și anume tot dela versetele I și II-lea ale acei Evanghelii, având, se înțelege, și aici de basă textul originalului grec :

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1682	Tecstul Evangheliei din 1693
<p><i>Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.</i></p>	<p>Dinceputu era cu- vén'tulú și cuvén'tulú era la D-đeú și D-đeú era cuvén'tul. Acesta era din ce- putú la D-đeú.</p>	<p>De'nceputú era cu- vén'tul și cuvén'tul era la D-đeú și D-đeú era cuvén'tul. Acesta era denú ce- putú la D-đeú.</p>

Perfectă asămănare de traducere și deosebiri se văd numai în scrierea prepozițiunii din, despre care noi vom vorbi mai jos. Să mai aducem însă un exemplu din Evanghelia dela Luca, și anume din Evanghelia de Lună întâia săptămână după anul nou.

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1682	Tecstul Evangheliei din 1693
<p>Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, Ἡρώδης ὁ τετραρχῆς, ἐλεγχόμενος ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, περὶ Ἱεροδιδῶδος, τῆς γυναικὸς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ περὶ πάντων ὧν ἐποίησεν πονηρῶν ὁ Ἡρώδης.</p>	<p>În vrémea acéia Irodū al patrulea biruitoriū fiindū dojenitū de Ioannū, pen'tru Irodiada muiarea frătinisēū, și de tóte rélele carele aū făcutū Irodū.</p>	<p>În vrémea acéia Irodū al patrulea biruitoriū, fiindū dojenitū de Ioan, pentru Irodiada muia-rea frătin'esēu, și de toate rélele carele făcuse Irodū.</p>

Și aici asămănare aprópe desevêrșită, cu deosebire dóră de întrebuiñțarea unui timp trecut în loc de altul la verbul a face. Insuși greșala de traducere a termenului *τετραρχης* este comună amânduror tecsturilor. De aceia noi stabilim aici, că Ieromonahul Atanasie la revisuirea textului din 1693 nu s'a depărtat de textul din 1682.

Încă un șir de doveđi. Cele mai multe din greșalele, făcute la traducerea textului original de către logofétul Iordake Cantacuzin, se răsfrâng și asupra textului lui Atanasie. Și noi aici vom fi mai sistematici, aducând doveđi din tus-patru Evangheliști, și începem cu versetul al VII-lea din Evanghelia dela vecernia Paștelor.

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1682	Tecstul Evangheliei din 1693
<p>Ὅδὲ εἶπεν αὐτοῖς, ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρα μου εἰς τὴν πλεβρᾶν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω.</p>	<p>Iară elū dîse lorū, de nu voiū vedea în mǎinele lui ranele piroanelor, și să bagū degetul mieū în ranele piroanelor, și să bagū mǎna mea în coastele lui, nu voiū créde.</p>	<p>Iară elū dîse lorū, de nu voiū vedea în mǎnile lui ranele piroanelor, și să puiū degetul mieū în ranele pircanelorū și să puiū mǎna mea în coasta lui, nu voiū créde.</p>

Indreptéză Atanasie pe Iordake Cantacuzin în vorba *πλεβρᾶν* = cóstă, pe care acest din urmă, o tradusese ca și Coresi, cu pluralul, cóstele, dar merge dupre Cantacuzin, primind și Atanasie un pleonasm din textul dela 1682, la care s'a supus în românește textul grec. În grecește se dîce: «dēcă nu voiū vedea în mǎnele lui sēm̄nul pironelor și voiū pune mǎna mea în cósta lui, nu voiū crede» și cu tóte aceste în textul din 1693 Atanasie primește pleonasmul textului din 1682 și pentru acésta dîce: «să puiū degetul mieū

în ranele piroanelor, și traduce și pe *τύπον* sēmnul din textul elenic cu ranele, adecă cum era și în textul din 1682, și cel din 1561. Și toate aceste greșale se fac de cătră Atanasie cu textul elenic, tipărit alături... Dar pôte, că tot el tradusese și pe cel din 1682.

Prin Evanghelia de Luni întâia săptămână după Rusaliї dela Mateї amândoē tecsturile se asemēnă în greșalele, făcute la traducerea prepozițiunilor, și noi aici vom aduce versetul de pre urmă din Evanghelia amintită.

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1682	Tecstul Evangheliei din 1693
Ὁὐ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸν ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.	Că unde sânt'ŭ doi sau trei adunați întru numele meu, acolo sânt'ŭ pre mijlocul lor.	Că unde sânt'ŭ doi sau trei adunați întru numele meu, acolo sânt'ŭ premij'loculŭlorŭ

Aceiași traducere alui *ἐν* cu pre în amândoē tecsturile, și dacă se vĕd mici deosebiri între tecsturi, apoi acēsta se face numai din ortografia deosebită.

La Luca, Evanghelia de Luni întâia săptămână după anul nou, greșala amânduror tecsturilor este în traducerea prepozițiunei *ἐπι* = pe, preste, cu spre, carea nu arată, de cât direcțiune spre ceva:

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1682	Tecstul Evangheliei din 1693
Καὶ προσερχομένου, ἀνερχθῆναι τὸν οὐρανὸν, καὶ καταβῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, σωματικῶ εἶδει, ὥσει περιστερᾶν ἐπ' αὐτὸν.	Si rugân'dusē, sē deș'kise ceriulŭ, și sē pogori Duhulŭ sfintŭ cu kip trupescŭ ca un porum'bŭ spre dăn'sul.	Și rugân'dusē, sē deș'kise ceriulŭ, și sē pogori Duhulŭ sfintŭ cu kip trupescŭ ca un porum'bŭ spre dăn'sul.

Din Evanghelia dela Marcu, și anume cea din Sâmbăta întâia a postului, cităm mai multe locuri, de unde se vor vedea adunate la un loc mai multe greșale, comune amânduror tecsturilor.

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1682	Tecstul Evangheliei din 1693
Οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησεν Δαδ(Δαυὶδ), ὅτε χρεῖαν ἔσχε, καὶ ἐπείρασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; Καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρωπος ἐξηραμμένην ἔχων τὴν χεῖρα, καὶ παρετήρουν αὐτόν.	Aŭ nici o dată nați cetitŭ ce aŭ făcutŭ Davidŭ cân'duī trebuea, și flămân'di elŭ și cei ce era cu elŭ; Și era acolo un omŭ avēndŭ mâna uscată și lua aminte <i>pre</i> elŭ.	Aŭ nici o dată nați cetitŭ ce aŭ făcutŭ Davidŭ cân'duī trebuea, și flăman'di elŭ, și cei ce era cu elŭ. Și era acolo unŭ omŭ avēn'duī mâna uscată și lua aminte <i>pre</i> elŭ.

Eca după celelalte și locurile din Luca, unde se vede iarăși, că greșalele textului din 1682 au intrat și în textul din 1693, și că dacă Cantacuzin a tradus pe *ὅτι χρῆται ἔσχε* = când avea trebuință cu «cândui trebuia», tot așa a făcut și Atanasie, supunându-se kîar și unei greșale de construcție gramaticală a verbului cu predicatul seü. În grecește verbul *παραιτηῶ* = observ, mă uit, fiind activ în grecește, cere compliment direct, iar Cantacuzin, traducînd verbul cu iéu aminte, l-a pus contra firei limbei românești, complimentul în acusatîv; și tot așa a făcut și Atanasie.

Nu putem să dicem pînă în capăt, că textul din 1693 este o decopiare aceluï din 1682, și că prin urmare Atanasie cu logofétul Șarban n'au făcut nici un pas pre calea propășirei literare a Evangheliilor. Nu. Textul din 1693 este un pas înainte; aici se întrebuintăza timpurile și modurile verburilor cu cunoștința de valórea lor, și Atanasie corectézá pre Cantacuzin și în înțelesul vorbelor. Să pășim și aici întru aducerea dovedilor, ținînd același șîr al Evangheliștilor, și de aceia vom începe cu Evangelistul Ioan, luându-ne întâi esemple din Evangheliile Paștelor:

Textul original	Textul Evangheliei din 1682	Textul Evangheliei din 1693
<p><i>Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοιῆ φαίνει καὶ ἡ σκοιὰ αὐτὸ οὐ κατέλαβε.</i> <i>Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο.</i> <i>Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεψήσθη.</i></p>	<p>Și lumina întru întunérecü se luminézá, și întunérecülü nu o cuprinde. În lume era, și lumea cu dînsul fu. Și acéstea dicéndü, suflá.</p>	<p>Și lumina întru întunérecü luminézá și întunerecul pre ea nu o cuprinse. În lume era, și lumea prinü elü se făcu. Și aciasta dicéndü, suflá.</p>

Dacă întórcem privirile nóstre asupra tecsturilor de mai sus, vedem cu ușurință, că Atanasie este mai corect când traduce pre verbul *φαίνω* = arăt, luminez, cu activul «luminézá» decât cu reflexivul «se luminézá» ca Cantacuzin; de asemenea este în marginile originalului Atanasie, traducînd pe *κατέλαβε* cu trecutul și nu cu prezentul istoric, ca Cantacuzin. În traducerea prepoziției din espresia *δι' αὐτοῦ* = prin trînsul, Cantacuzin este în obicînuitul seü defect, de a nu înțelege raportul, stabilit de prepoziție, și pentru acésta traduce «cu dînsul» în loc de «prin trînsul» seü «prinü elü» cum a tradus Atanasie. În sfêrșit pre singularul *τοῦτο* = acésta numai Cantacuzin îl traduce cu pluralul «acéstea».

Să trecem la Evangelistul Matei, și anume la Evanghelia de Lunî întâia Sêptămână după Rusaliî, pentru ca să vedem și de aici, că Atanasie pricepea mai bine de cât Cantacuzin valórea modurilor de la verburî:

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1682	Tecstul Evangheliei din 1693
<i>Ἴνα ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῆ πᾶν ῥῆμα.</i>	Ca întru gura a doao sau a trei mărtu- turii să stă tot graiul.	Ca întru gura a doao sau atrei mărtu- rii să stea totu graiul.

Cu un present istoric și apoi și reflexiv Cantacuzin voiește să traducă un subjonctiv. . .

Să înkeiem în sfârșit esemplele de corecții ale lui Atanasie, făcute în tecstul dela 1693, cu citate din Evanghelistul Marcu, și anume dela Evanghelia din Sâmbăta întâia a postului.

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1682	Tecstul Evangheliei din 1693
<i>Καὶ λέγει τῷ ἀν- θρώπῳ, τῷ ἐξηραμμέ- νην ἔχοντι τὴν χεῖρα, ἐ- γειραι εἰς τὸ μέσον. . . . ψυχὴν σώσαι ἢ ἀποκτεῖναι;</i>	Și dise omului ce- luia ce avea mâna us- cată, scólă de stăi în mijloc. . . . Suflet a pi- iarde au amăn'tui;	Și dise omului ce- lui ce avea mâna us- cată, scoalâte în mijloc. . . . Suflet a mân'- tui aũ alũ piarde?

Și din aceste locuri se vede, că Atanasie traduce tecstul original cu mai multă băgare de samă, și kiar cu mai multă pricepere, de cât Cantacuzin.

Inkeiem și acéstă parte în marginele constatărilor de mai sus, și pentru acéstă stabilim, dicënd, că Atanasie în corectarea tecstului Evangheliei din 1693 a avut de basă originalul grec, imitând tecstul din 1682 până și în unele din erorile acestuia; și de altă parte, trebuie să o spunem și acéstă, că în istoria literaturii Evangheliilor românești propășirile trebuiesc privite, ca un mers sficioș pe calea desfășurării literare.

* * *

Mai rămănem în tecstul Evangheliei din 1693, și aici voim al privi în ortografia limbei lui. Ieromonahul Atanasie, revisuitorul tecstului, saũ pôte mai mult Antim Ivirénul, ca tipăritoriu al tecstului, ni se înfățișază în istoria literaturii un gramatist de mâna întâia a seculului seũ. Pentru dînsul, nu ca pentru Cantacuzin, fie-care son al limbei își are sēmnu seũ, care este întrebuițat în mod regulat pretutindenea. Litera **κ** este întrebuițată tot-dé-una cu sonul de **ea**, și noi la mijlocul vorbelor am înfățișat'o cu **é** deskis și la sfârșitul lor cu **ea**; **ι** = **î**, nici o dată nu este întrebuițat, ca de Cantacuzin în locul lui **κ** = **ă** și nici **κ** nu este pus în locul **ι**. Litera **αι** = **ia**, se pune tot-dé-una în locurile, unde acest diftong se forméză din **î** și **a**, iar **κ** = **ieri** are tot-dé-una sonul lui

ŭ sau este fără son, și se pune numai la sfârșitul vorbelor de gen masculin, fie éle articulate, séu și fără articlu; o singură dată l'am găsit la mijlocul vorbeii ΑΛΚΥΤΩΤΩ . Atanasie, dar mai drept Antim Ivirenul, cum vom vedea și în Evanghelia următoare, are ca și tiparnicul Kiriak semnele s și y tot-dé-una asvârlite, cele de mai multe ori puse la mijlocul vorbelor și une-ori și la sfârșitul lor. Sonurile acestor semne pare a oscila între ŭ și i, și de aceia noi la mijlocul vorbelor l'am înfățișat printr'un apostrof, iar la sfârșitul lor cu ŭ séu i scurt.

În punctuație Fvanghelia din 1693 pôte fi luată ca model. Aici fie-care semn este pus la locul lui. Virgula desparte numai vorbele și propozițiunile unele de altele, iar punctul frasele între dînsele cu periódelé. Aici pentru întâia dată se înlocuește semnul grecesc al întrebărei, adecă virgula punctată, (;) cu ? semnul întrebărei din limba latină.

În deobște vorbind, Evanghelia din 1693 este un pas hotărîtor pre calea propășirei literare, și semnele gramaticale cu punctuația se ficsază, rămânend oprópe acelési până astă-dí; și dacă în viitor s'a mai făcut progres cu limba românească a Evangheliilor, apoi acésta, o spunem de acum, privește numai pe morfologia și flecsionarea vorbelor, deși multe din formele arhaice ale vorbelor s'aú skimbat și prin acéstă Evanghelie.

* * *

Și predosloviile, ce însoțesc textul Evangheliei din 1693, ne arată, că epoha lui Constantin Brâncovénu pôte fi considerată, ca un moment însemnat în istoria literaturii nóstre teologice. Dacă Matei Basarab este între Domnitorii Munteniei capul încoronat, care a dat primul avânt și a pus bazele unei culturii românești bine kibzuite, Constantin Brâncovénu pôte fi privit, ca Domnitoriul, care, fiind singur adăpat de cultura grécă, a lărgit bazele culturii românești, și literatura mai ales din îngustele rame literare ale epócei lui Șarban Cantacuzin întră în niște norme mai generale. Tipărirea textului Evangheliei în doé limbí la un loc dovedește acésta, duple cum ne spune și logofétul Șarban prin predoslovia sa, dicénd : «Iară mária sa sin'gurú o au tipăritú acumú întâiú grecéște și rumânește, și pricina fórté minunată și mântuitoře». Și acéstă pricină minunată și mântuitoře duple Șarban logofétul stă întru aceia, că C. Brâncovénu tipărește acest tect în amândoé limbele, pentru ase aseména acelor persóne, care aú lucrat tectul scripturei, în ecsaple «înșesite» séu tetraple «impătrite». Și apoi adaugă : «de s'ar întam'pla ceva greșală, sau îndoire la Evan'gheliia carea este talmăcítă în limbele lor (popórelor) sáse dez'lége îndoirea și sás îndrep'teze greșala de pre cea elinéscă». Adevérata pricină a tipării în doé limbí a Evangheliei, carea este destinată pentru ritualul Bisericeii, stă în alt ceva ; și anume întru aceia, că însuși

Constantin Brăncovénu era unul din bărbații culti ai vécului seú, primindu-și educațiunea dela dascălii greci, cari căutau a dreprinde pre toți creștinii, dar mai ales pre Români, cu o cultură generală, adecă cea elenică, și cu kipul acesta a paralisa avéntul culturilor naționale. Și în sfârșit, dacă primim, că Brăncovénu cu tipărirea Evangheliei sale în limba românească, alătura cu textul elenic, a voit să aducă la indeplinire și dorul Românilor, desvoltarea literaturii lor, atunci o Evanghelie românească, destinată ritualului și tipărită cu textul elenic alătura, nu pôte avea alt înțeles, de cât, cum am mai đis, paralisarea triglosiștilor elen și a tetraglosiștilor slavii, cari pe atunci în țară erau puternici și susținuți kiar de cătră unii din kiriarhii țerei⁴⁵⁾

Doveđi despre generalisarea culturei românești de pre timpul lui C. Brăncovénu avem mai întâiú în lucrările din Evanghelia noastră, scrise de cătră logofétul Șarban. După ce prin «stihurile sele politicești» nu ne vorbește nimic din aceia, ce înfățișază stema țarei, prin predoslovia sa face cu pana unui om cult și cunoscător în ale teologiei istoricul s-tei Scripturii, fără ase ocupa și a ne da amărunțimi mai multe asupra edițiunilor românești a Evangheliei. Dar însuși logofétul Șarban este destul de lămurit, când vorbind numai în trecăt despre edițiunile românești ale Evangheliei, ne arată cu de amăruntul scopul edițiunei lui C. Brăncovénu, când đice: «Iară prea luminatulú blagocestivulú și de Hs. iubitorulú Dom'nu, și oblăduitoriu a toată țara Ugro Vlahii Ioanú Con'sta'ndinú Băsărabú voevodú nu trimite sfân'ta Evan'ghelie la unú sfântú numai ci la toți pravoslav'nicii»; cu alte cuvinte, că C. Brăncovénu se îngrijia de creștinii de alte naționalități. Apoi după ce arată, cum s-ta Scriptură a legei vekii s'a scris de cătră Moisi pre table de piatră, despre Evanghelia din 1693 adaugă; «ce în tablele sfântului tipariú, ca sás foloséscă *toată Biserică lui Hs*, și măcar că și mai înainte sau fost tipărit Evanghelia în limba românească. Iară măriia sa singur o au țipăritú acumú întâiú grecește și românește». . . Și mai jos: «Deci intracesta kipú, și pentracéstea, au poruncitú prea luminatulú Dom'nu sásé tiparéscă sfân'ta Evan'ghelie și sásé *dea la pravoslav'nicii în darú*, întru slava lui D-zeú, și *întru adăogerea sfintei pravoslav'nicii credin'te*, carea primin'duo fraților, cetiți cu socotélă și cu plecăciune».

Al doilea mādular lucrator în asociațiunea pentru tipărirea Evangheliei din 1693 este și Ieromonahul Atanasie Moldovénul. Acesta primindu-și educațiunea împreună cu Episcopul Mitrofan, acum al Buzeului, în Academia Vasiliénă din Trei-ierarhii (Trisfetiteli) dela Iași, unde cultura limbei românești sta pe al treilea plan în ordinea culturei eleno-slavice, ni se înfățișază prin predoslovia sa dela

⁴⁵⁾ Vedí întru acésta bigrafia Mitrop. Teodosie, tipărită de mine în Revista Bis. ort. română Anul V, pag. 24, 47 și 78—110, și puține citate în precuvéntarea acestei cărți.

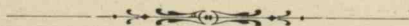
sfârșitul Evangheliei noastre un om de o cultură generală și ȋarăși cunoscător de aprópe în ale teologiei. El, după ce aseménează cele patru Evanghelii cu patru riuri, care «adapă din 4 par'ți ale lumii cuvén'tărăță turmă»; și după ce spune cu Evangelistul Ioan, că cel ce va bea «din apa carea eú îi voiú da lui, nu va însăta în véci»; adaugă numai, că «cu porun'ca și kel'tuialelela blagocestivului, și pre luminatului Dom'nu, și oblăduitoriu țărâi rumânești. Ioannú Costan'din Băsărabú voevodú. Iară cu nevoín'ța, și cu cea după putére amăn'durorú lim'bile îndrep'tare. Apea micului întru Ieromonahí Athanasie Moldovénulú». După aceste, vorbind despre greșalele, ce a putut să facă la traducerea tectstului, atinge greutățile, literare, întimpinate, și díce: «pentru că unele (greșale) dinú puțina știin'ță și dinú nesocotélă. Iară célia lal'te din'tru *cea cu greú al' cătuire* (saú făcut)». În sfârșit în restul predosloviei sale, rugându-se de ertăciune în sensul bisericesc, nu ne spune nimic din cele, ce noi am întâlnit în Evanghelia de pre timpul lu Șarban Cantacuzin; adecă ecspansiuni ale sentimentului național, cel atât de doritor de cultură românească.

Insuși tipograful tipăritor al Evangheliei din 1693, Ieromonahnl Antim Ivirénul, ni se înfățișază și el prin predoslovia sa mai mult ca un teolog consumat, care trece cu mult preste cunoștințele mecanice ale măestriei séle de tipograf. Avénd în mintea sa dísele Psalmistului: «rudă întórtă și amărátore» saú cum am díce noi astă-dí, om ca neómenii, și care aduce numai nemulțemiri, întră cu smerenia sa în literatura grécă, și aici se găsește pre sine ca un «cor'horu» plántă amară, «intre cei meșteri și iscușiți, și înțelepți și nevoitori Typografi». După aceste, aseménând Evanghelia cu o alăută cu patru strune, arată raporturile dogmatice dintre persónele S-tei Treimi, și apoi punându-și nădejdea în D-đeú, care prin Fiul seú cel unul născut a arătat puterea credinței, díce: «Deci spre acésta căután'dú cu totú sufletul și inema, prinú trudă și ostenélă nu puțaná mamú atinsú de acestú folositoriú de suflet lucru, al căruia, întâiu cea lui D-đeú plăcută voín'ță, și aflarea și kel'tuialele aú fostú. A prea luminatului, și pravoslav'nicului creștinú și mare cuviin'țatulú Dom'nu și oblăduitoriu, a toată vestitei și blagocestivii Ungrovlahii Ioannú Costan'tinú Băsărabú voevoda. Iară tipărită de mine prea micul în eromonahí An'thim dela Iviriiia».

Din cele arătate până aici se vede, că trei aú fost lucrătorii Evangheliei din 1693; adecă, Șarban logofétul, ca ispravnic din partea Domnitoriului C. Brancovénu, Ieromonahul Atanasie, care a îndreptat tectstul și a îngrijit de kibzuirea «izvódelor» pentru tipărit, și în sfârșit Antim Ivirénul, cel însărcinat cu măestriile grafice ale tipăririi. Și voind a înkeia studiul nostru asupra acestei Evanghelii, atragem luarea aminte acetitorilor noștri asupra predosloviei lui Antim, carea esceléază în regularitatea limbei și a ortografiei, și carea se opune în totul neregularităților din cartea, atribuită de P. S. Mel-

hisedec tot lui Antim și tot din timpul, când el era ieromonah; adecă din anul 1690, când el abia, cum se ȳice, venise în țară ⁴⁶⁾.

În manuscrisul publicat de către P. S. Melhisedec, în același timp mai Antim se titulază: «*АНТРОС ІЕРЪМОНАХЮ АНЪСАЙМЪ*» iar prin predoslovia din Evanghelia dela 1693, el își ȳice fôrte regulat, din punct de privire limbistic și ortografic: «*АН ЕРОМОНАХЪ, АНСИМ ДЕЛА ИВІРІА*». Noi nu putem inclina către părerea, că Antim a fost adus în țară pe la 1690 și că prin urmare el, în timp de trei ani, și la o vârstă înaintată și legală pentru a fi ieromonah, a putut să învețe atât de curând și de bine limba românească. Nu putem să primim nici inkipuirea, că limba și ortografia din predoslovia lui Antim a putut să fie îndreptată de către Ieromonahul Atanasie; fiind că Antim singur, și nu mai departe de cât la 1697, face o ediție a Evangheliei, și, duple cum vom vedea în studiul, ce urmază, de o valoare literară nu mică. Noi mai curând am primi ideia, că elementele biografice adevărate ale unei biografii complete a lui Antim Ivirénul încă nu sint tôte la îndemâna noastră. . .

⁴⁶⁾ Didahiile de A. Ivirénu, 1888, pag. XVIII—XIX.

III.

EVANGELIA

DIN

1697.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1697.

Evanghelia, ce ni prestă, este un produs literar cu însemnătatea lui particulară. Pusă pre sfînta masă din Bisericele românești numai după patru ani dela Evanghelia greco-română a lui Constantin Brancovénu; și nu dată în dar ca aceia; Evanghelia acésta a lui Antim Ivirénu, ce era încă ieromonah, se tipărește la mônăstirea Snagovului, numai cu voia prea luminatului Domn și cu porunca Purătorului pravoslaviei românești. Saū cu cuvinte mai amarunțite:

Curentul grecesc, stabilit în țară pre căi deosebite, și acum ajutat de cătră Domnitorul C. Brancovénu cu cărturarii timpului, cătșigă teren pre ȕi ce merge, și Bucureștii ajung în stăpânirea lui cu desêvêrșire, mai ales că tonul era dat dela palat și din curțile boerești. Alătura cu acest curent era cel românesc curat, purtat de cătră sufletul poporului, și condus acum de cătră Mitropolitul Teodosie, care avea mai multe înclinațiuni spre limba slavonă din Biserică. Persónele de activitate din acéstă lature se impuținaū pre fie-care ȕi în București, și ieromonahul Antim, cel cu merite literare alese, se așaȕă în mônăstirea Snagovului de lângă București cu o tipografie românească, lăsând tot materialul tipografic, ȕic grecesc, românesc și arab, la tipografia domnescă din București, și unde tot Antim venea de tipăria cărțile, când era trebuința, dupre cum se vede și din slujba sfințirei Bisericele dela 1703, pre a căria portă în întregul ei noi am adus'o mai sus. Așa că la acéstă dată ieromonahul Antim este bărbatul de căpitenie al literaturii din țara românească, și tot-o-dată și tipograful, care are grija, de așa inmulți talantul prin formarea de învățacei, cari, cum vom vedea în cursul acestor studii, umplu țara, mergend cu îngrijirea facerii de învățacei până în Georgia, locul natal al ieromonahului Antim dela 1697, și viitorului Mitropolit al Ungro-Valahiei.

Adus fiind din Constantinupol ieromonahul Antim Ivirénu cam pre la 1690 de cătră Domnitorul Constantin Brancovénu, care adunase în jurul seū pre Mitrofan al Buzeului și pre ieromonahul Atanasie, cei veniți din Moldova, și pre ieromonahul Damaskin Herbert, venit din Transilvania, și cu merite literaro-tipografice nu mai puține, de cât ale lui Antim; Antim, ca persónă mai vè-

duță, se pomenește nu numai încunjurat, dar kîar înăbușit de cătră curentul grec, pre care el îl părăsise cu desgust pentru desprețul, ce acest popor hrănește față de tot, ce nu «este elen» și de care, venind în țările românești, a cređut, că pôte să scape. Aici venit, Antim mai întăi rămăne în margenele activităței de tipograf, mai ales pentru tipăriturile, streine limbei românești, iar la 1693, cum l'am vėđut prin studiul asupra Evangheliei din acest an, începe, de o cam dată numai ca meșter pentru măestriile grafice, să intre între cărturarii românești. Dar se vede bine, că el strein și kîar antagonist al elementului grecesc în deobște, apoi strein dupre ném kîar în țara românească, el după anul 1693 s'a supus acelei operațiunii psihice, care face din ivirėnul Antim un luptător de frunte romănesc, și până la 1716, data morței sale, lucrăză, fără preget și kîar cu o activitate febrilă în tóte ramurile culturėi românești. La acéstă dată însă, și acum mai romăn de căt toți Romăni, și în calitate de Mitropolit al Ungro-Valahiei, primește mórtea martirică de la Turci prin elementul grec din țară, venit din Fanarul Constantinopolului, și acésta numai pentru cuvėntul Evangheliei, că el cu activitatea sa românească și-a pus sufletul pentru oile, ce țara îi încredințase spre păstorie, iar D-deu il adusese și-l făcuse, ca pre unul din cei mai aprinși luptători în protiva elementul grecesc, care acum pre căile știute pusese mânia lui cea asupritóre și preste tronurile romăne. Da, numai mulțemită acestei activități ai lui Antim, și identificărei lui depline cu némul romănesc, putem să înțelegem tipărirea Evangheliei din 1697, carea își are locul numai după patru ani dela tipărirea Evangheliei greco-romăne din 1693, și prin urmare nu pôte fi privită ca impusă de trebuințele Bisericeilor. Dacă însă putem bănu, că Romăni nu punėu voioși pre sfinta masă o Evanghelie, cea cuprindea un tectst elen, și atunci putem đice, că dela 1682, data Evangheliei lui Șarban Cantacuzin, până la 1697, data Evangheliei lui Antim, este un timp de 15 ani, și prin urmare putem să avem și trebuința tipărirei unei Evanghelii noi cu tectst numai romănesc.

Ast feliu pot fi resumate imprejurările istorice, ce au născut și au adus cu sine Evanghelia, ce ni propunem a studia. De acum să vedem și alte deosebiri istorico-literare:

Pórta cărței:

«Sfănta și dumneđăiasca Evanghelie.

«Cu voia prea luminatului și înălțatului Domnă, și oblăduitoriă, a toată țara rumănescă, Io¹⁾, Constandin B. voevod.

¹⁾ Antim Ivirėnu, singur editor al acestei Evanghelii, este mai rezervat față cu Io^a din titlatura Domnitorului, și îl lasă așa, cum el era întrebunțat în vekile documente; adecă netradus cu Ioan, dupre cum au făcut învățaii, cari au tipărit Evanghelia din 1693, dar scrie pe I cu titlu = circumflec; cași cum ar fi scurtatul lui Ioan.

«Și cu porunca purtătorului Pravoslaviei prea sfințitul kiru Theodosie Mitropolitulă a toatei țări rumânești, și ecsarhu plaiurilor ²⁾).

«Acumă a doară tipărită și diorthosită mai cu multă nevoință ³⁾).

«In sfânta mânăstire în Snégovă. ⁴⁾

«La anul dela spsenia ⁵⁾ lumii 1697.

«De smeritulă întru ermonahî Anthim Ivirénulă ⁶⁾).

Pe fața doua a foiei întâia.

Verșuri politice 10 asupra stemei prea lumnatului slăvitului, și blagocestivului *Ιω* Constandin ⁷⁾ B. Băsărabă voevodă.

Védese că Corbulă, prorocă aă hrănită
 Și dumneșiască poruncă aă plinită ⁸⁾.
 Prenă care și stema aciasta să arată
 Cu darul celă de susă, înfrumusețată.
 Aducându-i arma, cea de biruință
 De încoronéză pre cel de bună viță.
 Pre domnulă Constandin, ceș dică Băsăbesculă, ⁹⁾
 Nepotă lu Șărbănu vodă, Cantacuzinesculă.
 Ce acumă domnește, țara rumânească,
 Domnulă celă putérnică binelă întărăscă ¹⁰⁾.

²⁾ De acum termenii *ἑξαρχος πλαιυῶν* = ecsarh al laturilor din titulatura Mitropolițiilor Ungro-Valahiei încep ase traduce cu ecsarhul plaiurilor; adevă să skimbă în mod necorect traducea veke. Veđi întru acésta și nota de la Evanghelia din 1682.

³⁾ Când Antim dice: «acum adoa oră tipărită» înțelege, că Evanghelia acésta este adoa, la care a lucrat și el, și tot adoa ediție de pre timpul lui C. Brancovenu.

Apoi Antim aici măi înlocuește vekiuł și arhaicul termen «îndereptată» cu «diorthosită», care vine dela *διορθόω* = îndreptez.

⁴⁾ Nu cunóștem încă adevăratal și istoricul cuvânt al înființării din nouă a acéstei tipografii din mânăstirea Snagovul. Noi credem, că Antim, numit fiind egumen la acésta mânăstire, și dispunând de ore-care venituri; apoi avându-se în vedere, că el era un om pasionat pentru măestria tipografiei și se pôte dice kîar genial în artele grafice; și în sfârșit că el, pe undă a mers, a dus cu sine și câte o tipografie; a cređut de cuviință, ca, aședându-se în mânăstirea Snagovul, să înființeze acest stabiliment de răspândire a literaturii românești. Și în adevăr, că el în decursul vieții sale are înființate din nouă două tipografii, cea din Snégov și dela Rîmnice, și măi mult, a îmbogățit cu material tipografic și tipografia Mitropoliei Ungro-Valahiei.

Aici măi atragem luarea aminte a cetitorilor noștri și asupra numirii mânăstirii de Snégov, care vine dela slavinescul *снѣга* = zăpadă, omăt; în totul omătósa, întroeniită.

⁵⁾ Antim lasă pe vekiuł lét, ajuns sacramental în literatura secolelor anterioare, dar tot măi păstrează pe spăsenie = mântuire. Apoi numai Antim și cu Atanasie la 1693, întrebuițată anul mântuirii. Dovadă de înfrîurire a grecismului, care și în Constantinopol acum părăsise anul creației.

⁶⁾ Antim își pune numele seú sub pórta cărții; adevă de desuptul kenarului, ce încadréză pórta.

⁷⁾ Antim întrebuițază numele Constandin, ca grecii; și nu ca Români Evangheliiei dela 1693, Costandin.

⁸⁾ Interpretare biblică și tot-o-dată mistică a corbului din stema domnescă a Munteniei.

⁹⁾ Antim face din Basarab adiciektivul băsărabescul numai, pentru așî face o rimă cu Cantacuzinescul.

¹⁰⁾ Verșurile politice ale lui Antim sînt superioare celor de aceiași natură din Evanghelia dela 1693. Aici avem o rimă și încă regulată, în ore-ce la Șărbănu logofétul rima lipsește, nepunând aplica nici metrica.

Esplicarea literelor, ce încunjoră stema :

$I\bar{\omega}$ = Crai, Rege, K = Constantin, $\bar{H}$ = Basarab, $\bar{H}$ = Brancovénu $\bar{H}\bar{A}$ = Voevod, $\bar{A}$ = Domnitor, $\bar{G}$ = Oblăduitoriu, $\bar{H}$ = țării P = românești.

Pe fața întâia a foiei a doa :

«Viața sfântului și Evanghelistă Ioannă, după cumă aș scris Sofronie.

NB. Acésta, neavând nici o însemnătate pentru literatura românească, noi nu o mai reproducem.

Pe fața adoa a foiei adoa :

«A acestuia Evanghelistă viața, den'trale lui Dorothei muceniculă și episcopulă Tyrionulă» ¹¹⁾.

Pe fața întâia a foiei atreia este acest tipic, ce privește pe modul împărțirii Evangheliilor :

«Cadese aști, că la Evanghelia aciasta nu saș pusă zăcialele precumă au fostă întâi, ce capetele; pen'tru ca să poată afla fieș'te cine mai lesne ce iar trebui la Tetravanghelă. Și pre unde iaste stéoa aciasta * să nu gân'descă neștine că sau pusă în toate locuri pen'tru Soroacă desevirșită, ce pen'tru unirea stihurilor denă Tetravan'ghelă ¹²⁾.

Pe fața întâia a foiei întâia a tecstului începe Evanghelia dela Ioan și merge până la fôia 20, unde se înkeie ¹³⁾ :

«Sfêr'situlă Evangheliiloră lui Ioannă denă Paști până la Dumineca Rusaliiloră».

¹¹⁾ Tot Tirionulă. Veđi nota respectivă la Evanghelia din 1693.

¹²⁾ Și în adevăr, bine s'a gândit Antim. În Evanghelia dela 1682 Iordake Cantacuzin ne-a spus, că a împărțit Evanghelia duple zăcele seú pericope, sacrificând împărțirea pe capitule, și cu acéstă a înlesnit întrebuințarea pentru ritual a Evangheliiei. Tot acéstă împărțire a ținut'o și Evanghelia din 1693. Când Antim a întrodus și împărțirea pe capitule s'a avut de o-dată doă lucruri în Evanghelia sa; — întâi s'a întrodus posibilitatea de ase verifica Evanghelia cu Testamentul, și al doile s'a avut și împărțirea pe zăcele în însuși pericopele Evangheliilor.

¹³⁾ Antim, nu ca premergătorii seș, își numerotéză Evanghelia cu foile, și nu cu fețele.

Pe fața adoa a foiei 20 este tipicul, obicînit pentru întrebuințarea Evangheliilor, pe care noi l'am reprodus în studiul Evangheliei din 1682.

Pe fața întăia a foiei 21 :

•Viața sfântului Evanghelistu Matthei, de Sofronie.

Pe fața întăia a foiei 22 începe Evanghelia dela Matei și merge până la fôia 55, unde cetim :

•Sfêrșitulü Evangheliilorü lui Matthei, până întru aciastă Duminică a șap'tea sprădecea, ce se kiamă a Hananeii.

Apoi urméză tipicul, seü rânduiala Evangheliei de la Luca,

pe fața adoua a foiei 55 :

•Viița sfântului Evanghelistü Lucăi ¹⁴⁾.

Dela fața întăia a foiei 57 începe Evanghelia de la Luca, și merge până la fôia 98, unde se înkeie așa :

•Sfêrșitulü Evangheliilorü Lucăi, până in lăsatulü seculü de sêptemăna Brânzii, de postul cel Mare.

Pe fața întăia a foiei 99 :

•Viița sfântului Mar'co Evanghelistü dela Sofronie.

•A acestuiași Evanghelistü Viița pre scurtü, dela Dorothei măceniculü ¹⁵⁾ Episcopulü Tyrionulü•.

Dela fôia 100 începe Evanghelia dela Marco și merge până la fôia 129.

Observăm, că Evanghelia dela Marco nu se înkeie, ca celelalte, cu un sfêrșit, tipărit cu kinoros.

¹⁴⁾ Antim sub înrîturirea literațiilor români de pre timpul seü declină unele nume proprii, cum se vede și la numele lui Luca.

¹⁵⁾ Vorba mucenic, care este slavonă dela Мучникъ = a osteni, a suferi, este întrebuințată de Antim fără romanizarea ei, măcinic.

Pe fața adoa a foiei 129.

«Inceputul Evangheliilor celor 11 văscresne ¹⁶⁾».

La sfârșitul feței adoa dela fôia 133:

«De aici înain'te se începe orânduiala Lunilor, pre Praznice, fieș'te care Praznicu cu Evangheliia lui, cumu iaste orânduitu și în cea Greціасă, nici mai adaosü, nici mai lipsitü».

Pe fôia 134 începe:

«Minologhionü ¹⁷⁾ întru carele se cuprinde orân'duiala Evangheliilor pre lună.

Se înkeiă minologiul pe fața întâia a foiei 172 cu:

«Sfēr'șitulü tuturorü Lunilorü, adecă a Minologionului, după cumu iaste orânduiala Evangheliei grecești.

Pe fața adoa a foiei 192:

«Evangheliile de obște la dılele sfințilorü carii nau Evanghelii de rindü la Minologhionü, adecă la orânduiala Lunilor.

Dela fôia 174:

«Evanghelii la sfințitulü Besérecii, adecă la tir'nosélă» și se póte adăuga, că aici sint și Evanghelii la deosebite trebuințe bisericești.

Pe fața adoa a foiei 177:

«Sfir'șitulü cu Dumnedëu, alü tuturorü Evangheliilorü, carele sau așēdatü după rin'duiala Evangheliei grecești.

¹⁶⁾ Romanizază pe slavinescul voscresnă cu văscresnă.

¹⁷⁾ Vorba minologhion este tipărită în text cu litere grecești.

Pe fața întâia a foiei 178:

«Evangheliile sfintului Maslu.

La sfârșit de tot pe fața întâia a foiei 180:

«Sfârșit și lui Dumnezeu mul'țămită ¹⁸⁾.

Pe fața adoa a foiei 180, la sfârșitul Evangheliei mai
sînt și aceste:

«Slavă, cinste, și înkinăciune celui în Troiță unuia D-geu, carele
neû ajutatû după începutû de amû ajunsû și sfârșitulû.

«Iară cei ce vë veti întam'pla a ceti Bucurațivë în Domnulû
și vë rugatî pentru mine, și ce greșală veți afla îndrep'tați cu Du-
hulû blandéțelorû ne puin'dune în ponosû, că precumû iaste cu ne-
putin'ță omulû anu păcătui, intracestași kîpû și typografului a
rêmânea fără de greșală.

Typăritusau în anul dela spăsenia lumii 1697.

De smeritulû întru er'monahî Anthim Ivirénul.

«A tratajilorû ¹⁹⁾ rân'duită ur'mare.

«**А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, Ф, Х,**
У, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Ь, К, Ю, Я, Ѧ, ѿ, ѡ, ѣ, ѵ, ѧ, Б, В, Г, Д, Е, Ж.

«Acéstea toate îndoite. ²⁰⁾.

«Precumû cei streini dorescû moșia să și vadă cândû sîntû întraltă
țară de nu potû să șază ²¹⁾.

«Și ca cei cesû pre Mare bătuți de furtună,

«Și roagă pre D-geu de liniște bună.

«Așa și typografulû, de a cărții sfârșire,

«Laudă ne'ncetată dă lui D-geu și mulțemire ²²⁾.

* * *

¹⁸⁾ Eca o dovadă și dela Antim, că *δόξα* = mărire, se pôte traduce și cu mulțămită, nu nu-
maî de cât cu slavă, dupre cum am arătat prin articolul meu special: *δόξα, слава* și mărire. Revista
Bis. ortod. română.

¹⁹⁾ Vorbă, întrebuițată de cărturarîi vekî românî. Vine dela grecescul *τετραδιον* sau
τεράδιον = trataj, cașet, dar tot-dé-una cu hârtia îndoită în 4°.

²⁰⁾ Aici Antim ni se înfățișază cam întunecat. Se vede, că el volvește a-ne arăta, că alfabetul
cirilic, înșirat aici și apoi duplicat, cum dice el, sînt literele întrebuițate la numerotația «trătajilor». Dar
atunci ne lovim de o nedumerire, carea stă întru aceia, că aici sînt litere, care nu întră în
numerotația cirilică ca: **Ъ, Ы, Ь, К, Ю, Я**, etc. Dacă de altă parte am înclina cătră înkipuirea, că el a
voit să ne arăte scrierea sa cu litere kirilice, întrebuițată în tecstul acesteî Evanghelii, atunci tre-
buie să mai știm și acésta, că aici Antim n'a înșirat literele ca: **А, Б**, precum și **У = uc** și **С = n**, care
sînt asvêrlite, și pe care noi în reproducerea tecsturilor le-am dat ca **ŭ** scurt seû cu (?) un apostrof.
În tot casul trebuiește stabilit, că aceste litere arată numerotația côlelor, fără a fi înfățișată ideia cu
claritate.

²¹⁾ Se vede, că Antim, ca mulți din cei ce trăesc departe de țara lor, suferea de puțină
nostalgie; cu alte cuvinte îi era dor de locul natal.

²²⁾ Aceste versuri le întâlnim pe multe tipărituri de ale lui Antim și de ale altora, dar atunci,
cum vom vedea la locurile respective, cu ôre-care skimbări.

Evanghelia din 1697, privită în ornamentația ei, este un pas de propășire în măestria csilografiei, mai ales că aici totul este lucru al mânelor lui Antim. Cei patru Evangheliști, cari și aici, ca la toate tecsturile de mai înainte, stau așezați în fața tecstului fie cărei Evanghelii, sint lucrări de măestrie alésă, și ei sint în totul semenți cu Evangheliștii din Evanghelia dela 1693. Când descriem ornamentele tecstului greco-român, noi n'am îndrăznit a dice în mod hotărîtor, că aceste lucrări csilografice sint toate lucruri ale mânelor lui Antim; și acesta pentru cuvântul, că în tipografia Mitropoliei Ungro-Valahiei, înființată cu mult înaintea venirii lui Antim în București, puteu să fie icóne lucrute de alți csilografi, și mai ales că această tipografie era aședată și în capitala țerei, unde pe lângă Brâncovénu erau adunați mulți meșteri în deosebite măestrii. Acum însă, când tipografia, ce tipărește Evanghelia din 1697, este despărțită de cea a Mitropoliei, și la tipografia din Snagov lucrător și conducător al ei este numai Antim Ivirénul, dicem fără șovăire, că icónele Evangheliștilor din tecsturile dela 1693 și 1697 sint lucrări ale înkipuirei artistice a lui Antim, și că el, lucrându-le pentru Evanghelia din 1693, le-a dus cu sine și la Snagov, făcându-le avere a acestui din urmă aședemént.

Același lucru esă și din comparația iconițelor, ce sint puse în fruntea fie-cărui tecst, precum și a kenarelor, ce brăzdéză tecstul. Aceste ornamente, comune amândoror tecsturilor, nu numai că séménă între dinsele, dar ele sint aceléși, duse de cătră Antim dela Mitropolie la Snagov, și dacă găsim vre o deosebire în acest soiú de podóbe a măestriilor frumóse, apoi deosebirea este de tot mică. Așa că în privința icónelor și a kenarelor dicem, Antim a luat din tipografia Mitropoliei csilografiele, lucrute de mânele séle, și le-a dus la Snagov, dându-le aici cu mici schimbări numai în ce privește orânduirea arabescurilor.

Vedénd până aici icónele și kenarele, pe care Antim, lucrându-le pentru Evanghelia din 1693, le-a întrebuintat și la tipărirea Evangheliei din 1697, să studiem de acum și csilografiile, lucrute tot de dinsul, dar anume pentru Evanghelia sa din Snagov. Aici întâlnim mai întâi ca lucrare nouă o iconiță, compusă din kipul lui Hristos cu mânele întinse și bine-cuvéntând lumea, din kipul Maicei Domnului la drépta Mântuirului cu mânele aședate pentru rugăciune, adecă în formă de iketria = rugátórea, și în sfêrșit kipul St. Ioan Botezătorul, avénd aceiași pozițiune. Acestă iconiță, carea se mai numește în limba bisericească trimorf = trei kipuri, este lucrată în stil bizantin, și s'ar putea dice întru cât-va renăscut, aședată fie-care icónă într'o ramă rotundă, formată din arabescuri, și în spațuurile de sus și jos dintre ramele icónelor și liniile drepte, ce încadréză trimorful, sint flóri eșite din patru buciune, aședate doé între ramele icónelor și doé înderátul lor. Acest trimorf este pus în kenarul, ce forméză pórtă cărței, și în fruntea tecstului E-

vangheliilor dela Ioan și Marco, iar la tecsturile celorlalți doi Evangheliști Antim întrebuițază iconița Mântuitorului în formă de Emanuil, pe carea noi am descris'o în studiul Evangheliei dela 1693.

Antim mai are o csilografie, lucrată din nou pentru Evanghelia sa din 1697 și acésta este stema țerei. Având acésta stemă mai aceléși elemente, care au intrat și în stema din Evanghelia dela 1693, adecă corbul cu crucea în cioc și cu sórele și luna în dreptul capului, corona imperială în vârful stemei cu sabia și buzduganul la dreapta și la stânga, și lipsând din acésta stemă platoșa de supt coronă, stema Evangheliei din 1697 își are elementele sale proprii. Mai întâi tótă ornamentația stemei esă din doë figurî de tinerî, care țin în câte o mână o trâmbetă încolătăcită, și din care trâmbițază. Aceste figurî, aședate una la drépta kenarului, ce încunjórá corbul, și alta la stânga, au partea de jos a corpului formată din rămuri, învălitate cu foi, și care rămuri în partea de jos a figurelor se bifurcă, apucând câte una în susul fie-cărei figurî până la jumătatea lor, și având un boboc de flóre mare cu alte foi, care se întind până sub cotul mânei, ce ține trâmbetă, iar alte doë rămuri cu foi mari se lungesc pe amândoë laturele kenarului cu corbul, radicându-se în sus până în vârful corónei, unde se sfêrșesc în doë códe de animal, încolătăcindu-se una spre drépta corónei și alta spre stînga ei. Aceste figurî de om cu trup de rămuri sint înkipuirî imagineare ale lui Antim, și el și-a đis de sigur, dacă mitologia a înkipuit pre om cu trup de animal, saũ de pește, de ce n'ași uni și eũ figura omului cu rămuri de arborî? Dar Antim în stema acésta are și un element religios, infățîșat prin doi Serafimî cu câte doë aripi, și un altreilea, care, având de gât un lanț cu o cruce atárnată, infățîșază creștinismul cu înkipuirea imaginii sale. Ceî doi Serafimî simpli sint aședați unul la drépta și altul la stânga corónei, iar cel cu crucea de gât este pus în partea de jos akenarului cu corbul, având răđămat pe capul seũ pământul, din care crește copacul, unde stă corbul cu aripele întinse. În sfêrșit acest Serafim cu crucea și de o făptură mai mare este întrebuițat și singur de cătră Antim, și pus ca podóbă la sfêrșitul deosebitelor materii din tecst.

* * *

Evanghelia din 1697 este un pas nou de propășire și pe calea literară. Dacă Atanasie Ieromonahul a apropiét cu traducerea vorbelor tecstul românesc de cel elen, Antim Ivirénu, primind tot ce era bine tradus dela Atanasie și dela Iordake Cantacuzin, a căutat prin traducerea vorbelor ada înțelesul lor dupre conțest, neținând numai de cât la înțelesul literal; prin aședarea verburilor în timpurile și în modurile, corespundétóre celor elenice, s'a apropiét mult de înțelesul întrebuițării lor; și în sfêrșit a găsit și în românește

acele particule, care să exprime mai nemerit raporturile dintre vorbe, în care a voit scriitorul original ale pune. Și mai întâiu verbul *γίνομαι* = mă fac, și numai une-orî sint, Antim îl traduce după înțelesul conțestului, fără a rămânea sub înriurirea traducerei lui Atanasie, și pentru acésta ȳice :

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1693	Tecstul Evangheliei din 1697
<i>Πάντα διαυτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ ἐγένετο γονεν.</i>	Toate prin'trînsul fură și far' de din'sulă nemica fu, ce fu.	Toate prină trînsulă sau <i>făcută</i> , și fără de dînsulă nimica nu sau <i>făcută</i> , ce sau <i>făcută</i> .

Maî jos, unde acest verb are înțelesul lui a fi, Antim este iarăși servul conțestului, și el aici concade în traducere cu Atanasie, care a redat verbul tot-dé-una cu a fi:

Tecstul original	Tecstul Evangheliei din 1693	Tecstul Evangheliei din 1697
<i>Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀποσταλμένος παρὰ θεοῦ . . .</i>	Fu omă trimisă de la Dumneȳeu...	<i>Fosta</i> omă trimis de la D-dău...

În Evanghelia dela Luca, unde se spune, că diavolul, ispitind pe Mântuitorul în pustie, «*ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης*» = i-a arătat lui toate împărățiile lumei» Atanasie a tradus: «îi arătă lui toate împărățiile a toată lumea» iar Antim, traduce foarte bine, ȳicând: «î-au arătată lui toate împărățiile lumei»; adecă a tradus pe *οἰκουμένη* = lumea și nu «toată lumea». Mai jos Mântuitorul, vȳdând îndrăznéla Diavolului, îi ȳice: «*ὑπάγε ὀπίσω μου σατανᾶ*» = fugi dela mine satano». Atanasie traduce literal, perȳdând din vedere înțelesul conțestului, și pentru acésta ȳice: «dute din dărătulă mieu satano», iar Antim, uitându-se și aici maî mult la conțest, traduce: «fugi dela mine satano». La Marco Evanghelistul, vorbind de pânele din templu, pre care le-au mâncat David cu ai sei, ȳice: «*καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε.*» Acest loc în Evanghelia din 1693 s'a tradus liber, ȳicându-se: «și sfințele pâini le mânăncă» iar prin Evanghelia sa Antim se apropie maî mult de litera tecstului, și având în vedere și timpul, în care este pus verbul, traduce: «și pâinele punerei înain'te léu man'cat».

Dacă Atanasie, cum am vȳdut prin studiul Evangheliei dela 1693, și în comparațiunile de maî sus, se pôte numi un traducător literal al originalului, și maî mult, un terminolog de frunte, Antim

este un traducător liber și în deobște o persoană, care cantărește înțelesul vorbelor, ținând în de aproape băgare de samă înțelesul conțecstului. Nu lipsesc greșalele de traducere nici în textul Evangheliei dela 1697, dar aceste greșale corespund direcțiunii literare, ținute de Antim, care merge cu liberalismul în traducere până ce skimbă une-orî înțelesul vorbelor. Nu vom întorče băgarea noastră de samă asupra traducerei vorbeii din Evanghelia lui Matei, unde cuvântul: «καταφρονήσῃς» din textul original este tradus de cătră Antim cu «să nu urgisiți», și unde el romanizază vorba slavonă a lui Atanasie «obidiți»; dar trebuie să-i punem în ponos traducerea numelui propriu «δεκαπόλεως = a decapoleii, cu «din' deuce cetăți», care pe românește însemneză, că aū mers la Iisus popore din Galileia și încă și din deuce cetăți. Lucru ce n'a voit să dicē Evangelistul Matei. Și iarăși nu vom dicē, că Antim s'a depărtat de înțelesul vorbeii «περίχωρος» din Luca, când el a tradus'o cu «lature» și a îndreptat pre Atanasie, care o tradusese cu «împrejurul» în loc de împrejurime; și nici nu găsim neregulată traducerea lui «πρωΐσει τῆς καρδίας αὐτῶν» din Evanghelia dela Marco, cu «împietrirea inimei lor» în loc de: «depărtarea inimei lor», duple cum tradusese Atanasie, ținându-se de litera textului. Dar a traduce din același loc pre: «συναγωγή = eclesia iudaică cu «sobor», însemneză a greși în protiva înțelesului acesteii vorbe, privită și românește, precum și slavinește. Apoi prea liberală este traducerea lui: «παρετήρουν αὐτόν = păzia pre el» și era mai bine să lasă traducerea lui Atanasie «lua amin'te pre el», corectându-l, se înțelege, în servilismul literēi pre Atanasie, care l'a întins până și la concordanză verbului cu acusativil. Corecteză iarăși Antim pre Atanasie și dă mai pe românește exspresia dela Marco: «ἔγειραι εἰς τὸ μέσον» când o traduce cu «stăi în mijlocū», în loc de: «scoalăte în mijlocū». Și cuvântând în mod general asupra traducerei vorbelor din Evanghelia dela 1697, nu vom greși stabilind, că Antim este un traducător liber al vorbelor, căutând și la geniul limbei românești, și conducându-se în traducerele sale și de înțelesul conțecstului. De aceia este kiar minunat a vedea pre acest om de obârșie georgiană, că în timp, pôte, numai de șapte ani, și-a împrupriet geniul limbei românești atât de bine.

Cu timpurile și modurile verburilor Ieromonahul Antim este omul, care a înțeles valōrea acestor flecsiiuni dintr'o limbă, și în privința Evangelieilor românești el este cel întâiū, care corecteză pre toți traducătorii, premergători lui. Așa locul din Evanghelia dela Ioan: «Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγε λέγων», Atanasie l'a tradus: «Ioanū mār'turisește de dinsul și strigă grăindū», iar Antim l'a corectat așa: Ioannū mār'turisiia de din'sulū și striga grăindū». Asemenea și la Evangelistul Luca textul: «καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερίγιον τοῦ ἱεροῦ καὶ εἶπεν αὐτῷ». Atanasie, și cu dinsul cărturarii contimporani și premergători lui,

fără a face deosebire între timpurile trecute, traduce: «Șilū duse pre el în Ierusalimū, șilū puse pre dinsulū pre aripa Bisericeī, și ȝise lui», în ore ce Antim a ȝis: «Și laū dusū pre elū în Ierusalimū, și laū pusū pre dinsulū pre aripa Bisericiī, și iaū ȝisū lui»; adecă, tóte acțiunile, arătate prin aceste verburi, sînt traduse de Antim cu un trecut hotărit și modernizat.

Partea din limbă, unde Antim este superior și k̄iar ficsază o traducere și pentru timpurile viitoare, sînt raporturile dintre idei cu vorbele lor, ecsprimate prin particule. Prepoziția «ἐν» din versetul întâiū al Evangheliei dela Ioan pentru ȝioa de Paști, Antim pentru întâia dată o traduce cu «la» și ea rămâne ast-feliū până astă-ȝi. La sfērșitul Evangheliei întâia de după Rusaliī dela Mateī prepoziția ἐν din frasa «ἐν μέσῳ αὐτῶν» de cătră Antim se traduce cu «in» în ore-ce Atanasie o tradusesse cu «pre» și pentru acēsta ȝicea: «pre mijlocul lor». La Luca (Evanghia Mercuri a 18 sēptămână după Rusaliī) Evangelistul pune în gura satanei cuvintele: «καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσι σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὴν πόδα σου» și Atanasie a tradus prepoziția ἐπὶ cu in, și a ȝis «și te vorū lua în mână, ca să nuți inpiādeci de piatră piciorulū tēu». Dar Antim Ivirēnu, vȝedēnd că, prepoziția ἐπὶ are înȝelesul literal de *pre*, și apoi că însuși contecstul îi impune acēsta, trebuind a infăȝișa pre Mântuitoriul dus pre mână, și nu in mână, ca un obiect de rānd, a tradus locul de maī sus așa, și acēstă traducere este rēmasă neskimbată până astă-ȝi: «și pre mână te vorū lua, ca să nuți inpiādece de piatră piciorulū tēu». Cu particulele καὶ, δέ, și altele, care ecsprimă unirea, despărȝirea și deosebitele raporturi dintre idei, Atanasie este aprópe nepăsător în traducerea lor, iar Antim caută a da duple putinȝă nuanȝa, pentru care autorii le-aū întrebuiȝat. Uitorul «καὶ» este tradus de Atanasie în deobște cu «și» dar de multe-orī il traduce și cu despărȝitoriul «iară». Mateī, prin Evanghelia de Vineri a patra sēptămână după Rusaliī, istorisind întrevorbirea Mântuitoriulū cu Fariseiī asupra rēspectulū Sāmbetei, și dānd idei de același înȝeles, adecă unite și nu despărȝite, se ecsprimă: «Καὶ αὐτὶς ἔλεγεν αὐτοῖς» și Atanasie traduce: «Iarā elū ȝicea lor». Particula «δέ» în deobște cu înȝeles de despărȝire a ideilor între dinsele, Atanasie, dar trebuie să o recunóștem, că de multe-orī și Antim, o traduce cu «și». Aceia insē, ce face pre Antim să nu cadă în nebāgarea de samā alui Atanasie, este, că la Antim nu gāsīm nici o dată acēstă particulă tradusă cu «deci» ca in locul următor din Luca (Evanghelia din Duminica a XVIII după Rusaliī) «ἐμβέσς δὲ εἰς ἐν πλοῖον ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος = Deci intrāndū intru o corabie, carea era alui Simon». Și tot prin aceeași Evanghelie dela Luca «δέ» are un înȝeles, vȝdit de opoziȝie a ideilor, ce le légă, și cu tóte aceste Atanasie nu întrebuiȝază pre iar, ci pre și, și pentru acēsta așa traduce locul următor: «ὡς δὲ ἐπαύσατο, λαλῶν = Și cumū conteni, grāindū», in loc de a ȝice ca Antim: «Iar dacā a încetat a grāi».

Și aici putem adăuga, Antim a îndreptat pre Atanasie în partea cea mai grea a limbei elenice, adică în traducerea particulelor, care exprimă raporturile dintre idei, după cum el a făcut acesta și în privința timpurilor dela verburî, precum kîar și cu înțelesul cel mai nemerit al vorbelor; și acesta numai că a răspectat și înțelesul contecstului.

Dacă am voi acum să spunem cel de pre urmă cuvânt asupra valorii literare a lui Antim, și în parte asupra contingentului, adus de dinsul în traducerele Evangheliilor noastre; și de altă parte dacă l'am compara cu Ieromonahul Atanasie, corectătorul Evangheliei din 1693; șicem, că amândoi merg pre calea, trasă de către Șarban Cantacuzin prin Evanghelia dela 1682, și nu se abat dela tectsul elenic, care acum era singurul izvor, de pre care Româniî își fac traducerea Evangheliilor ritualului bisericesc. Dar Iordake Cantacuzin este cel întâi bărbat român, care din porunca Domnitorului intră în tectsul elenic; Ieromonahul Atanasie Moldovenul în lucrarea sa ține de aprópe lângă sine tectsul elenic, și de aceia de multe orî se supune înriurirei acestuia, gândindu-se fórte puțin la geniul limbei românești. Antim, încă o dată, de și nenăscut în limba română, se gândește, că fie-care limbă își are geniul seú particular, și înarmat de geniul limbei românești, intră în tectsul grec, face un pas însemnât și hotăritor pre calea propășirei în corectarea Evangheliei, stabilește cele mai multe locuri, care rêmân până astă-đi neskimbate, fără a putea să șicem, că pe calea propășirei este cel din urmă. . . .

* * *

În privința ortografiei Evangheliei din 1697 Antim a ușurat fórte mult studiul nostru, păstrând o regulă pentru întrebuițarea literilor alfabetului cirilic.

Fiind că în cirilică sînt semne duple și kîar triple pentru unul și același son, formulate atunci, când un son din limbele popórelor slavo-române dela Dunărea se nuanța în doé și kîar în trei sonuri. De altă parte, fiind că alfabetul cirilic, lucrat și dupre analogia celui grecesc, avea semne duple pentru niște sonuri, care pre timpul lui Antim în limba română nu se mai nuanțau; de aceia Antim în întrebuițarea literelor kirilice pentru transcrierea vorbelor românești este nevoit să întrebuițeze tóte literile cirilice, dar își impune niște regule. Avem prin Evanghelia dela 1697 trei **ea**, dar **k** = **ieți** este întrebuițat regulat pentru diftongul, format din **e** și **a**, **u** pentru cel format din **i** și **a**, și numai **u** = **ea** este întrebuițat cam neregulat la unele vorbe. Antim pentru sonul **i** întrebuițază numai pe **и** și pentru silaba «in» dela începutul vorbelor pe **и**, iar pre **и** = **i** din alfabetul cirilic, care se pune totdeauna la mijlocul vorbelor, nu'l întrebuițază. Asemenea nu întrebuițază pe **з** = **zalo** în tect, dar îl ține numai ca numeral. Sem-

nul **к** = ierî se întrebuițază ca **ŭ** (scurt) la sfârșitul vorbelor; și tot pentru **ŭ** mai are Antim și pe **У** = ucu, pe care îl întrebuițază tot-dé-una la sfârșitul vorbelor, și cele de mai multe-orî asvêrlit. Semnul **ѕ** este întrebuițat și de Antim, dar tot-dé-una la mijlocul vorbelor, și mai ales de-asupra consónelor **l, m, n, r**, adecă a labialelor, și pre acest semn noi l'am transcris cu (') apostrof.

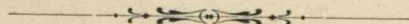
Cu punctuația Antim în Evanghelia de la 1687 este supt inriurirea punctuației elenice, și se depărtéază de punctuația, stabilită de către Atanasie prin Evanghelia dela 1693. Numai punctul, care este înlocuit cu (*) = steluța, se pôte dice, că se întrebuițază regulat de către Antim. Doé puncte (:) la Antim are întrebuițarea cea mai neregulată. Ele sint întrebuițate mai întâiū ca doé puncte ale nóstre, și pentru acésta scrie: «Și auđindū Irodū aū đisū:». Se mai întrebuițază și în locul virgulei punctate (;) și apoi scrie: «Că acesta iaste Ioannū, pre carele amū taiatū eū (dice Irod): acela sau sculatū denū morți». În alte locuri găsim doé puncte pentru virgula, și aiurea ele se întrebuițază kîar fără de rost, duple cum se vede și din locul, adus aici: «Alții đicea, că Ilie iaste: iară alții đicea, că Prorocū: iaste: sau ca unulū denū Proroci». Virgula punctată este întrebuițată de Antim tot-dé-una pentru semnul (?) = întrebărei. Aceste neregularități ale punctuației nu se pot pune în ponos lui Antim, din pricină, că literatura română pe timpul lui se afla în primele evoluțiuni ale desfășurării sale, și noi atâta am avea de imputat lui Antim, că în privința punctuației el a greșit, skimbând direcțiunea începută de către Ieromonahul Atanasie prin Evanghelia de la 1693.

* * *

Intorcând în mod general privirile nóstre asupra Evangheliei din 1697, stabilim, că Antim Ivirénul, încă dela 1697, data Evangheliei de Snagov, este indeplină competență, de a lucra și tipări Evanghelia, ce ne ocupă. Fiind acum egumen la mônăstirea Snagovu, și având la îndemână veniturile acelei case, el înființază o tipografie bună în mônăstire, îndéstrand'o cu tóte cele trebuitóre măestriilor grafice. Fiind singur tipograf și csilograf eminent, duple cum am vêđut și prin studiul Evangheliei dela 1693, Ieromonahul Antim culege și tipărește singur Evanghelia, ce ne ocupă, ajutat de sigur de către frații de sub ascultarea sa. Apoi tot în studiul Evangheliei dela 1693, noi am vêđut, că Antim Ivirénu era și un teolog din cei de frunte, și prin studiul Evangheliei din 1697 noi am arătat, comparând tecstul Evangheliei cu originalul și cu tecstul lui Atanasie, că Antim are merite literare, că el a tradus vorbele, particulele și flecsiunile, ținând socotélă și de conțest, și în sfârșit, că multe din locurile Evangheliei, stabilite de dînsul, aū rēmas neskimbate și până astă-đi. Mai are Antim un merit în privința măestriilor grafice, despre care ne vorbește și P. S. Mel-

hisedec, biograful lui, cu Delkiaro, când dice: «Era dotat cu talente așa de rari, că știa să imiteze într'un mod admirabil orî ce felîu de manufactură, mai cu sémă în genul săpăturilor, desemnurilor și a brodăriilor. Aduse tipografia în cea mai bună stare»; ²³⁾ iar aici și acum cu siguranță noi adăugăm, că ornamentația tótă cu iconografia din Evganhelia dela 1693 și cea dela 1697 sint lucrări csi-lografice, eșite din mânele măestre ale Ieromonahului Antim Ivirénu.

Da, Antim Ivirénu este unul din bărbații de frunte ai literaturii și ai măestriilor grafice atât românești, cât și ale altor popóre ortodocse. El cu știința sa limbistică, fiind cunoscător, cum ne spune și P. S. Melhisedec prin biografia respectivă, de limbele grécă, română, slavă ²⁴⁾ și arabo-siriacă, pre lângă limba sa natală, adecă cea gîorgiénă, a lucrat în tóte direcțiunile pentru cultura omenirii din jurul seú; și traducénd, apoi tipărind cărți bisericești, grecești și mai ales în limbele română, georgiénă și arabă, el cu acésta a sfărâmat cu totul barierele triglosismului din Biserica creștină ortodocsă, a lărgit basele tetraglosismului, început cu frații Metodie și Kiril, și a arătat lumii cu tipărituri, că în Biserica ortodocsă tóte popórele sint alesele lui D-deú, și că Bisericile ortodocse, fiind instituțiuni emina-minte naționale, ele aú nu numai dreptul, dar și datoria de a întrebuița limba popórelor, din care este formată Biserică.

²³⁾ Didahiile de Antim Ivirénu. 1888. București pag. XXI.

²⁴⁾ Noi credem din protivă; că Antim nu numai că n'a cunoscut limba slavă, dar kîar a urit'o. Dovadă pipăită avem la tipărirea Octoihului slavo-român dela 1706, despre care în studiul următor.

IV. .

EVANGELIA

DIN

1705.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1705.

Eca o evanghelie, carea, după ce ne aduce buna vestire a Mântuitorului lumii spre mântuirea nĂmului omenesc, ne mai vestește, cĂ ieromonahul Antim IvirĂnĂl este la acĂstĂ datĂ Episcop al RĂmnicului, și tot tipograf și aici, ba kĂr inființĂtor de o nouĂ tipografie. Și pentru noi acĂstĂ este o vestire de cea mai mare insemnĂtate; fiind cĂ la începutul vĂcului al XVIII-lea, ca și la sfĂrșitul celui al XIX-lea, ințelegciunea cu mari greutateĂ își zidește sieși casĂ. Dar se vede, cĂ Pronia dumnezeĂscĂ ingĂdue asemenea neorĂnduele cu țeluri ne'nțelese noi, și pentru ca sĂse pliniascĂ cuvĂntul, cĂ Biserica este ca o corabie, carea, avĂnd de cĂrmaciĂ pre MĂntuitorul lumii, nu se pĂte nici o datĂ afunda, dar nici sĂ fie biruitĂ de porțile Iadului. Mai mult. Ea, dic Pronia, ingĂduind valurilor lumii, ca sĂ bĂntuie Biserica lui Hristos, lasĂ și pre cei nepricepuți și tot-o-datĂ rĂutĂcioși, ca sĂ intre și ei in BisericĂ, se ințeleg pentru alor mĂntuire, dar intre dinșii aduce cĂte unul, sau doi din cei mai cu merite, și acestia sint prea de ajuns, ca, ascultĂnd de povețele capului spiritual al Bisericei, sĂ o ducĂ la propĂșirea cea inĂscutĂ membrilor, ce o compun, iar rĂutĂcioșii sĂ fie din cĂnd in cĂnd rușinați, pentru ca sĂse vadĂ, cĂ D-đeu l-a fĂcut și proști. PĂnĂ cĂnd in sfĂrșit tot D-đeu, și dupĂ lupte inverșunate dintre bunĂtate și rĂutate, dintre științĂ și ignoranțĂ, îi așadĂ la locul, ce lise cuvine. Aceste inprejurĂri ale propĂșirei Bisericei universale, și dacĂ voiți ale propĂșirei omenĂști in deobște, se repet cu o punctualitate, vrednicĂ de luarea nĂstrĂ aminte, și in Biserica romĂnescĂ dela începutul vĂcului al XVIII-lea.

AvĂnd Biserica romĂnescĂ in cĂ delĂ 1669—1708 de «purtĂtor al pravoslaviei» pre Mitropolitul Ungro-Valahiei, Teodosie, Pronia dumnezeĂscĂ ingĂdue, ca pĂstorirea acestui vrednic și iubitor de nĂm Kiriarh sĂ fie nu numai turburatĂ, dar kĂr intreruptĂ pre timp de șese ani; și agentul rĂutĂței și al ignoranței timpului este Mitropolitul Dionisie, de nĂm din Fanar, care, inpreunĂ cu curentul

grec din țară, după ce cucerise Bucureștii, a dat navală și asupra citadelei românești din delul Mitropoliei în anul 1673. . . D-șeu însă bine voiește, ca tot în anul consumării păcatului, să-și aibă loc și răsplata; și Dionisie să fie dus dintre vii, iar în locul, acum golit de fiul păcatului, nu pôte încă reveni Mitropolitul Teodosie, ci elementul cotropitor își găsește o uneltă între fiii țării, dic Episcopul de Rîmnic Varlaam, care face pre voia stăpânitorilor Bucureștilor până la 1679 Aprilie 15, când Mitropolitul Teodosie reluându-și tronul răpit «pörtă provoslavia» cu tötă dragostea de părinte sufletesc al poporului până la 1708 Ianuarie 12, în care an el depune în mânele Domnului amărätul sëu suflet. . .

Da, era grea, și kîar sörte grea viața românească la începutul vécului al XVIII-lea; și Bucureștii, ajunși pre mânele Grecilor, fac pre Antim încä dela sfersitul vécului al XVII-lea säse așede în Snagov, și de aici să îngrijască el cu Mitropolitul Teodosie de candela romanismului. Dar se vede, că D-șeu, lăsând curs liber împrejurărilor istorice din București, trimite pre Antim în anul 1705 la Episcopia de Rîmnic, și aici el se duce cu o tipografie întregă, pre carea el, meșterul cel mare al timpului, o înavușăște și o face și mai vrednică de pizma celor rütăcșoși. La Rîmnic D-șeu prin geniul tutelar al romanismului dela începutul vécului al XVIII-lea își face sieși casă plăcută, și astă-đi Evanghelia din studiul, ce ni prestă, mâne Octoihul, apoi alte Evangheliï cu Antologiul, duple cum vom vedea în viitor, după care vine rândul Minețelor, care în doë edițiunii fac, ca cultura românească din centrul, unde o dusesse Episcopul Antim, să ajungă ași înfloritöre, și să țină pept curentului grecesc din Muntenia și Moldova, ba mai mult, să ajute și Românilor de preste Munți, cariï avéu a lupta cu nevoile, proprii țării lor. Aceste sînt împrejărările istorice ale Evangheliei, ce ni propunem a studia, și voind să resumăm cele petrecute la începutul vécului al XVIII-lea cu literatura românească, vom dice: *la București literatura bisericescă a Românilor este înăbușită de grecism, și ea își înființeză un noï centru cultural preste Olt, la Rîmnicul Vâlcea; în Iași literatura românească, suferind tot de greutățile din București, se adăposteste în mönăstirea Némțului, unde, ajutată de un noï curent rusesc, luptă tot împotriva grecismului; iar în Transilvania literatura bisericescă este apröpe tötă românească, dar numai cu deosebiri confesionale. . .*

Dusă fiind de cătră Episcopul Antim literatura bisericescă a Românilor din Muntenia la Rîmnic; și aici înființându-se tot de cătră Antim și kîar în anul alegerii sale de Episcop al Rîmnicului, 1705, o tipografie; el începe și aici, ca și la Snagov a tipări Evanghelia, saü mai drept, fiind Episcop, face și pe tipograf, căutând a deprinde și pre cei dela Rîmnic, ca öre când pre Româniï din București, cu «sfintele table ale tiparului». Și în adevër, că din anul

alegerii și a venirii lui Antim la Rîmnic, ca Episcop, avem tipărită Evanghelia dela 1705.

Mai înainte de a începe studiul literar al Evangheliei din 1705, vom spune cetitorilor noștri, că în totă colecțiunea noastră de cărți bisericești, și în particular de ale ritualului, carea, mulțumită lui D-deu, este destul de avută, nu avem de cât o singură Evanghelia dela 1705, anul reînființării tipografiei din Rîmnic, apoi și acesta este defectuoasă, lipsindu-i porța, prefețele și kîar începutul; sau mai drept avînd numai câte-va foi. Tóte stăruințele noastre, de a mai găsi și un alt exemplar, au fost zădarnice; și de aceia sintem nevoiți a ne mărgini cu studiul în materialul Evangheliei, ce avem, îmbrățișînd pentru acesta și alte cărți, ca să putem ajunge țelul urmărit.

La aceste vom mai adăuga, că urme de ale tipografiei, înființate de cătră Antim la Rîmnic, avem destule, și noi ne vom mărgini aici, de a comunica cetitorilor noștri elementele esențiale ale unui «Octoihos, adecă Osmoglasnicu» slavon, tipărit în «sfînta Episcopie a Rîmnicului» și la 1706; adecă după un an dela înființarea tipografiei și tipărirea Evangheliei noastre. Porța cărței octoihului, ce are să ne completeze întru cât-va lipsurile Evangheliei noastre, sună: «Octoihos, adecă Osmoglasnicu, care are în sine toată slujba ce se cuvine a Văscresnelorū. Impreună și o săptămână cu toate ale ei rânduiale. Acumū întâiū într'acesta kipū așezatū și tipăritū. În dîlele Prea luminatului și înălțatului Domnū și oblăduitoriū a toată Țara Rumînescă. Ioannū Constandinū B. Basarabū Voevodū. Cu osirdia și cu toată kieltuiala preacinstului de bunū și mare nēmū alui Mihaī Cantacuzino Vel Spatarī, spre cea deobște a Besericilor lui Hristosū trebuință, și al pravoslavnicilorū folosū. Cu blagoslovenia Prēsfințitului Mitropolitū Kyrū Theodosie. În sfînta Episcopie a Rîmnicului. La anul dela zidirea lumēi 7214 (1706). De Mihaī Iștvanovicī Ypodiaconulū Typografulū. Dăm aici și «stihurī politice 12, asupra stemei prea Luminatului, slăvitului, și Blagocestivului Iω: Constandinū, B: Basarabū Voevoda» care se află supt stema țarei, și care ne mai înfățișază și o esplicație mistică a rebusurilor stemei de pre timpul ipodiaconului Mihaī, tipograful și csilograful, venit, póte, din Banatul Timișorei în serviciul tipografiei lui Antim din Rîmnic:

Corbulū țîindū Crucea 'n gură totū omulū să credă,
Că buna credința Țarei Rumânești însemnéză.
Însemnéză și puterea ce are de păzēște,
Pre Constandinū Basarabū care acum domnéște.
Copaciul înrădăcinatū pre care Corbulū șade,
Ilū arată spre cei supuși cu milă cum se cade.
Iară soarele și luna strălucindū cu marī razē,
Bunele Măriei Sale fapte adevereză.

Așijderea Buzduganul împreuna și spat(d)a,
 Ilu arată vrăjmașilorū cu rēsplătire gata.
 Pazăscălū darā Dumneđēū anī mulți ca să domnescā.
 Șinū Ceriu cu sftulū Constantinū parte să dobāndescā.

Al Māriei tale plecatū robū

Mihai Iștvanovici ypodiaconulū typografulū.

Trebuește luat în băgare de samă, că Octoihul acesta are tro-
 parele slavinește, iar tipicurile cu Evangheliile ȓilelor, intrate în
 serviciū, sint romānești. Și apoi ce este aici pentru noi mai vrednic
 de luarea aminte, că litera tiparului cu cele florante, precum și ara-
 bescurile Octoihului sēmānā în totul cu cele aflātore în resturile Evan-
 gheliei nōstre, ba adaugām, că sint aceléși. De unde se vede, că
 Antim, înființānd tipografia, și luānd pre ipodiaconul Mihai, ca ti-
 pograf ¹⁾ în tipografia sa, a pus'o la indēmāna Spātarului M. Can-
 tacuzin, ca să tipāriascā Octoihul, merit, cum se ȓice prin pōrta
 cārței «spre cea de obște a Besericilorū lui Hs. trebuință, și al Pra-
 voslavnicilorū folosū», dar mai mult ȓicem noi, pentru ase începe și la
 Rimnic literatura bisericească a ritualului nostru cu cārți slovo-romā-
 nești; și acēsta, credem noi, spre ase aduce la tăcere gurele Romānilor
 din Oltenia, din cariū uniū erāu slavisați mai ales prin tetraglosiștiū cēi
 din Banatul Timișorei, între cariū, cum se vede, era și ipodiaconul Mihai,
 cel-ce, după ce și-a ungarisat numele de familie, ȓicēndu-și Iștvano,
 a adaus și sērbescul vicī. Mai mult. Octoihul lui M. Cantacuzin,
 tipārindu-se în Episcopia de Rimnic și kīar în tipografia lui Antim,
 se tipārește, cum am vēdut din pōrta cārței, cam neregulat, cu
 blagoslovenia Mitropolitului Teodosie, fără a se vorbi de Episcopul
 locului, care, duple cāt putem judeca din activitatea lui Antim de
 tipograf, Episcop și Mitropolit, nu favorisa, ca Mitropolitul Teodosie,
 tetraglosismul slavie din Biserica rumānescā, și nici nu privia cu
 frică la «ingustimea limbei romānești» ci lucrānd ca tipograf, la
 1693 tipārește Evanghelia grecește și romānește, la 1697 numai
 romānește, și la 1705 iarasi numai romānește. Și cānd Spātarul M.
 Cantacuzin din punctele sale de privire se hotārāște a tipāri Oc-
 toihul numai cu tipicul și Evangheliile în romānește, atunci Antim
 Ivirēnu, acum în calitate de Episcop, nu voiește a da nici bine-
 cuvēntarea sa la tipārirea cārței, și lasā onōrea «spre cea de obște
 a Besericilorū lui Hs. trebuință» Mitropolitului Teodosie, care făcuse
 tot așa cu liturghia sa dela 1680; și apoi, ce să mai ȓicem? O
 carte, meritā, cum ȓice Cantacuzin, pentru «trebuința și folosul»
 tuturor ortodocșilor, trebuea să pōrte pre ȓinsa, «blagoslovenia»

¹⁾ Ipodiaconul Mihai, care se numește singur pre sine tipograf, adevā cunoscētor al a-
 cestei māestrii, cānd a intrat la Antim era și csilograf îndemānatec. Acēsta se vede din stema țārei,
 lucrātă cu destulā māestrie de dēnsul la «1700—IV», adevā cu doī anī înainte Octoihului, și cu
 veleitāții transilvanice ale timpului, unde IV este gravat latinește și la stīnga stemei, fiind 1700
 la drēpta.

Mitropolitului țerei. În tot cazul Octoihul lui Cantacuzin are pentru studiul Evangheliei noastre acea valoare grafică, că cu dînsul putem să lămurim multe din lipsurile Evangheliei noastre dela 1705. Deci să începem:

Foile, dupre care noi ni propunem a studia Evanghelia lui Antim dela 1705, sînt în număr numai de patru și ele cuprind «Evangheliile dela utrenie a celor 11 voscresne». Său mai amărunit: pre fôia 403 stă «voscresna I dela Mathei, voscresna II dela Marco, voscresna III dela Marco, voscresna IV dela Luca, și voscresna V dela Luca; pre fôia 404 voscresna VI dela Luca, voscresna VII dela Ioan și voscresna VIII dela același Ioan; pre fôia 405 voscresna IX dela Ioan, voscresna X tot dela Ioan și voscresna XI dela același; după care pre fôia 406 urmază «sfârșitū și lui Dumneđeū laudă» iar de desuptul Evangheliilor avem acéstă înkeiere:

«Slavă, cinste, și înkinăciune celui în Troiță unuia Dumneđeū, care néu ajutatū după începutū de amū ajunsū și sfârșitulū.

«Iară cei ce vė veți întampla a citi Bucurațivė înū Domnulū, și vė rugați pentru mine, și ce greșală veți afla îndreptați cu Duhulū blandetelorū ne puindune în ponosū, că precumū iaste cu neputință omulū a nu păcătui, intracestași kipū și Typografuluī a rămănea fără de greșală.

«Typăritusaū în Anulū dela spăsenia lumei 1705.

«Prinū ostenela iubitoruluī de Dumneđeū Kyrū Anthimū Ivirėnulū Episcopulū Rimniculuī ²⁾.

* * *

Dacă am lua de temeiū numai asemănările literare dintre tecsurile Evangheliilor lui Antim dela 1697 și 1705, am putea foarte ușor să credem, că Antim, avėnd côle rămase și stinghere din Evanghelia dela Snagov, aici la Rimnic nu a făcut alt-ceva, de cât a cules côlele, ce-ı lipsiaū, și le-a lipit la cele avute; mai ales că el în anul, în care s'a ales Episcop de Rimnic, a înființat tipografia din Rimnic, și tot în același an, nu numai a tipărit, dar kiar a cules și a tipărit el singur acéstă adoa asa Evanghelie, avėnd pôte de ajutător în partea mecanică a lucrarei pe ipodiamonul Mihai Iștvanovicī cel cu Octoihul de mai sus. Intre cele doē Evangheliī ale lui Antim, dic de Snagov și de Rimnic, avem în totul comună partea literară alor. Antim cu tótă activitatea cea nemăsurată a întregi lui vieți n'a skimbat intru nimic prin tecstul Evangheliei dela 1705 pre cel dela 1697, și aici întilnim același tecst cu bu-

²⁾ Acéstă înkeiere dupre cuprinderea ei sémănă în totul cu cea dela sfârșitul Evangheliei din 1697, fiind deosețire numai în iscălitura dela sfârșit. Din Evanghelia noastră însă lipsesc literele alfabetuluī, cu care Antim prin Evanghelia dela Snagov arătă numerotația côlelor, de asemenea și cele trei pėreki de versuri, unde el compară dorița tipografuluī pentru sfērșirea cărței cu dorul celor, ce locuesc departe de locul lor natal, și cu acelor, ce, călătorind pre marea, așteaptă «liniște bună» după ce-s «bătuți de furtună».

nurile și neajunsurile textului de la Snagov, păstrând Antim arhaismii acestuia cu însuși greșalele de traducere. Așa în textul din 1705 avem aceiași arhaisme, ca «denū, dreptū, dēdirēpta, dentru, spāsiseva, vorovia» etc. sau acelēși greșale de traducere, ca: «întru una *de* sāmbește, iară după acēia a doī denū trînșii mergēndū» etc. Și în deobște vorbind, *prin textul dela 1705 nu avem nici o deosebire de limba Evangheliei dela 1697, și textul dela Rimnic este o copie supusă aceluī dela Snagov.*

Dacă în privința literară nu avem nimic de deosebit în Evangheliile lui Antim, avem însă, pe lângă alte particularități, despre care vom vorbi mai jos, și acelea, că prin Evanghelia dela 1697, Evangheliile voscresnelor se pun între Evangheliile patimelor Domnului și Minologiu, adecă pre foile dela 129—134, mai urmând după aceste și alte Evanghelii până la fôia dela sfērșit, 180, în ôre ce voscresnele din Evanghelia dela 1705 înkeie textustul, ocupând foile 402 — 406 ³⁾. Mai avem o particularitate, carea deosebește amândoē edițiunile lui Antim; și ea stă întru aceia, că la 1697 Antim a pus de asupra fie cărei Evanghelii capitolul, de unde este ea luată, în ôre-ce la 1705 numai zăcéla. Așa că Evanghelia dela Rimnic a avut *o skimbare în aședarea materiilor și a împărțirei lor pre zăcélele dīlelor.*

* * *

Avem deosebiri între texturile Evangheliilor lui Antim și în privința măestriilor grafice. Mai întâi formatul ediției dela Rimnic este mai mare, de cât cel dela Snagov, atât în privința hârtiei, cât și a tabelor tipografice. Textul Evangheliei dela 1697 este încadrat în linii, și apoi despărțite colónele textului prin câte doē linii, în ôre ce Evanghelia dela 1705 își are numai colonele despărțite, și aceste numai prin spațieri albe. În sfērșit mai avem deosebiri și în privința ornamentației acestor doē texturi, precum și a literei. Litera bună ôră din tipografia Rimnicului, cu care s'a tipărit Evanghelia noastră, precum și Octoihul dela 1706, este mai grósă și mai dréptă în flóre, de cât cea dela Snagov, și apoi ea este turnată așa, că are puține litere, de a putea fi puse de-asupra altora și între rânduri. Apoi literele mari și initiale, precum și cele florante, privite cu finețele măestriei, sînt mult mai simplu csilografiate, de cât cele dela Snagov, unde Antim pre fie-care literă a lucrat'o în parte, încolotăcînd'o cu rămuri, și căutând a face din dînsa un obiect de artă, în ôre ce literele florante din tipografia dela Rimnic sînt niște maiuscule simple, aședate într'un kenar de micī arabescuri. Arabescurile, ce despart materiile, precum și ornamentele de pre fețele

³⁾ Tôte Evangheliile vécurilor al XVII și al XVIII-lea nu trec cu numérul foilor peste 200; Evanghelia însă dela 1705 îl rădică, cum vedem, până la 406. Acésta rămâne până la găsirea unui text complet o enigmă.

neumplute cu literă, se deosebesc și ele de cele ale Evangheliei dela Snagov, și trebuie să recunoștem, că în privința măestriei sint mai inferioare, fiind în deobște compuse dintr'o ghindă, sau un juvete = **ј** cirilic. Numai trimoful din fruntea materiilor dela Octoihul din 1706 sémănă în totul cu trimorful, întrebuițat prin Evanghelia dela 1697, și acésta dovedește, că *tipografia dela Rimnic a fost înfintată de cătră Antim cu material tipografic nou, aducénd dela Snagov numai unele iconițe.*

* * *

Copiind Antim prin Evanghelia dela 1705 pre cea dela 1697 în privința tecstul, el, prin acăruia «ostenelă» s'a tipărit și cea dela Rimnic, a mers și pe urmele ortografiei din Evanghelia sa cea dintăi. Mai întâi a lepădat steluța (*) cu desevêrșire din Evanghelia acésta, și în locul ei a primit numai punctul (.); de asemenea a păstrat pre $\mathcal{Y} = \ddot{u}$, $s = \ddot{i}$ sau **н** și $\infty = \ddot{i}$, întrebuițându-le numai la sfêrșitul vorbelor cu sonurile, arătate aici. Aceia, ce se pôte privi, ca un pas spre romanisarea lui Antim, este neîntrebuițarea mai mult a semnului $s = \ddot{i}$, pus în deobște de-asupra labialelor, pentru arătarea skimbabilității lor din limba grécă, și une-orî și între doê consóne ordinare, ca în vorba **сѣдмѣтъ** = sêptămână etc. Cu punctul (.) însê, virgula (,) și doê puncte (:) Antim prin Evanghelia dela 1705 este tot așa de neregulat, ca și prin cea dela 1697; și apoi, ce să dicem? Ortografia românescă de pre timpul lui Antim încă nu avea orândueile aședate, și de aceia este greu, de a se găsi regulile întrebuițării semnelor ortografice a acestor timpuri.

* * *

Ajunși la sfêrșitul studiului Evangheliei din 1705, și tot-o-dată și la sfêrșitul carierei de tipograf a lui Antim, trebuie să ni arătăm mirarea, și deosebita nóstră stimă pentru acest mare și preste fire neobosit bărbat al culturii némului românesc. Fiind de ném din Georgia; făcându-și cultura în Constantinopol; și adus în țara românescă de cătră Constantin Brâncovénu, cum pare la începutul ultimei decimii a vécului al XVII-lea, pentru țeluri de politică înaltă în ortodocsie; Antim se identifică întru atâta cu némul românesc, că Româniî nu se sfiesc de a-l facé Episcop de Rimnic, ajungénd mai pre urmă și Mitropolit al Ungro-Valahiei dela 1708—1716, când D-șeu pentru ale lui mari fapte l'a invrednic și de cununa martirică, căștigată pentru nașiunea sa adoptivă. Aceia, ce a rămas încă nu în totul desecat în cultura nóstră, este activitatea cea peste măsură de mare alui Antim față de literatura românescă, și dragostea lui pentru «sfintele» cum se numiaū ele pre la sfêrșitul vécului al XVII-lea, table ale tipografiei. Tipărind, ca un tipograf muncitor, în tipografia de pe lângă Mitropolia din

nurile și neajunsurile tecstului de la Snagov, păstrând Antim arhaismii acestuia cu însuși greșalele de traducere. Așa în tecstul din 1705 avem aceiași arhaismii, ca «denü, direptü, dédirépta, dentru, späsiseva, vorovia» etc. sau aceléși greșale de traducere, ca: «intru una *de* sâmbeste, iară după acéia a doî denü trinșii mergendü» etc. Și în deobște vorbind, *prin tecstul dela 1705 nu avem nici o deosebire de limba Evangheliiei dela 1697, și tecstul dela Rîmnic este o copie supusă aceluî dela Snagov.*

Dacă în privința literară nu avem nimic de deosebit în Evangheliile lui Antim, avem însă, pe lângă alte particularități, despre care vom vorbi mai jos, și acelea, că prin Evanghelia dela 1697, Evangheliile voscresnelor se pun între Evangheliile patimelor Domnului și Minologiu, adecă pre foile dela 129—134, mai urmând după aceste și alte Evangheliî până la fóia dela sfêrșit, 180, în óre ce voscresnele din Evanghelia dela 1705 înkeie tecstustul, ocupând foile 402—406 ³⁾. Mai avem o particularitate, carea deosebește amândoé edițiunile lui Antim; și ea stă intru aceia, că la 1697 Antim a pus de asupra fie cărei Evangheliî capitolul, de unde este ea luată, în óre-ce la 1705 numai zăcéla. Așa că Evanghelia dela Rîmnic a avut *o skimbare în aședarea materiilor și a împărțirei lor pre zăcélele ðilelor.*

* * *

Avem deosebiri între tecsturile Evangheliilor lui Antim și în privința măestriilor grafice. Mai întâi formatul ediției dela Rîmnic este mai mare, de cât cel dela Snagov, atât în privința hârtiei, cât și a tablelor tipografice. Tecstul Evangheliiei dela 1697 este încadrat în linii, și apoi despărțite colónele tecstului prin câte doé linii, în óre ce Evanghelia dela 1705 își are numai colonele despărțite, și aceste numai prin spațiuiri albe. În sfêrșit mai avem deosebiri și în privința ornamentației acestor doé tecsturi, precum și a literei. Letera bună óră din tipografia Rîmnicului, cu care s'a tipărit Evanghelia noastră, precum și Octoihul dela 1706, este mai grósă și mai dréptă în flóre, de cât cea dela Snagov, și apoi ea este turnată așa, că are puține litere, de a putea fi puse de-asupra altora și între rânduri. Apoi literele mari și initiale, precum și cele florante, privite cu finețele măestriei, sint mult mai simplu csilografiate, de cât cele dela Snagov, unde Antim pre fie-care literă a lucrat'o în parte, încolotăcind'o cu rămuri, și căutând a face din dinsa un obiect de artă, în óre ce literele florante din tipografia dela Rîmnic sint niște maiuscule simple, aședate intr'un kenar de micî arabescuri. Arabescurile, ce despart materiile, precum și ornamentele de pre fețele

³⁾ Tóte Evangheliile vécurilor al XVII și al XVIII-lea nu trec cu numărul foilor peste 200; Evanghelia însă dela 1705 îl rădică, cum vedem, până la 406. Acésta rămâne până la găsirea unui tecst complet o enigmă.

neumplute cu literă, se deosebesc și ele de cele ale Evangheliei dela Snagov, și trebuiește să recunoștem, că în privința măestriei sînt mai inferioare, fiind în deobște compuse dintr'o ghindă, sau un juvete = **ј** cirilic. Numai trimoful din fruntea materiilor dela Octoihul din 1706 sémănă în totul cu trimorful, întrebuițat prin Evanghelia dela 1697, și acésta dovedește, că *tipografia dela Rimnic a fost înfintată de cătră Antim cu material tipografic nou, aducénd dela Snagov numai unele iconițe.*

* * *

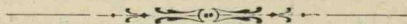
Copiind Antim prin Evanghelia dela 1705 pre cea dela 1697 în privința tectstul, el, prin acăruia «ostenélă» s'a tipărit și cea dela Rimnic, a mers și pe urmele ortografiei din Evanghelia sa cea dintăi. Mai întâi a lepădat steluța (*) cu desévêrsire din Evanghelia acésta, și în locul ei a primit numai punctul (.); de asemenea a păstrat pre $\mathcal{Y} = \ddot{u}$, $s = \dot{i}$ sau **n** și $\infty = \dot{i}$, întrebuițându-le numai la sfêrșitul vorbelor cu sonurile, arătate aici. Aceia, ce se pôte privi, ca un pas spre romanisarea lui Antim, este neîntrebuițarea mai mult a semnelui $s = \dot{i}$, pus în deobște de-asupra labialelor, pentru arătarea skimbabilității lor din limba grécă, și une-orî și între doê consóne ordinare, ca în vorba **сѣдмѣтъмѣнѣ** = sêptămănă etc. Cu punctul (.) însê, virgula (,) și doê puncte (:) Antim prin Evanghelia dela 1705 este tot așa de neregulat, ca și prin cea dela 1697; și apoi, ce să dîcem? Ortografia românescă de pre timpul lui Antim încă nu avea orândueile aședate, și de aceia este greū, de a se găsi regulile întrebuițării semnelor ortografice a acestor timpuri.

* * *

Ajunși la sfêrșitul studiului Evangheliei din 1705, și tot-o-dată și la sfêrșitul carierei de tipograf a lui Antim, trebuiește să ni arătăm mirarea, și deosebita nóstră stimă pentru acest mare și preste fire neobosit bărbat al culturei némului românesc. Fiind de ném din Georgia; făcendu-și cultura în Constantinupol; și aduș în țara românescă de cătră Constantin Brâncovénu, cum pare la începutul ultimei decimii a vécului al XVII-lea, pentru țeluri de politică înaltă în ortodocsie; Antim se identifică întru atâta cu némul românesc, că Româniî nu se sfiesc de a-l facé Episcop de Rimnic, ajungénd mai pre urmă și Mitropolit al Ungro-Valahiei dela 1708—1716, când D-șeu pentru ale lui mari fapte l'a invrednic și de cununa martirică, căștigată pentru nașiunea sa adoptivă. Aceia, ce a rēmas încă nu în totul desecat în cultura nóstră, este activitatea cea peste măsură de mare alui Antim față de literatura românescă, și dragostea lui pentru «sfintele» cum se numiaū ele pre la sfêrșitul vécului al XVII-lea, table ale tipografiei. Tipărind, ca un tipograf muncitor, în tipografia de pe lângă Mitropolia din

București, cărți în limba arabă, grăcă și românească; infrumusețându-le cu ornamente și iconițe, care de care mai măestrite; el, așezându-se în Snagov, înființază o nouă tipografie, și acesta numai la o distanță de o palmă de loc dela București. Venind la Rîmnic ca Episcop, face același lucru, și acesta kîar în anul întâiu ale venirii sale, așa, că am putea dice, că el umbla cu tipografia în buzunar. Aici zidește local pentru tipografie, dupre cum vom vedea mai jos, aduce téscuri, literă și ornamente, și apoi cu ale sale mîni culege și tipărește acéstă Evanghelie, carea este sim-burele literaturii românești dela Rîmnic de după anul 1705. Măre ai fost Antime! D-șeu te-a răsplătit pentru dragostea ta! Rógă-l ca, mergënd și noi pre cărările, bătătorite de piciórele tale și lucrate cu sfintele tale mîni, să ne învredniciască la ultimul județ de mângiitorul cuvënt al prea iubitului seú Fiiú: «Bine slugă bună și credincióasă. . .

V.

EVANGELIA

DIN

1723.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1723

Poporul românesc, talpei românismului, românului Mitropolit Daniil, și lui Popa Stoica, eșit și rămas în poporul românesc, datorim Evanghelia dela 1723, ce de acum are să ne ocupe. Și dacă dorim a ști, cu ce se indeletniciau Domnitorul Nicolai Mavrocordat cu boerii fanarioți, precum și cei fanarotisați pre la începutul vécului al XVIII-lea, trebuie să o spunem drept și fără șovăire, că toți acești mai mari după vreme ai poporului românesc plănuiău și lucraū kiar pentru cucerirea Constantinopolului, avându-și ca rađim în lucrările lor țările române cu tot avutul lor. Infrinți Turcii supt zidiurile Vienei, acéstă împrejurare a dat naștere în imperiul Habsburgilor ideiei, de a face un pas spre Constantinopol, și s'a și făcut acest pas prin ocupațiunea Olteniei de către armatele austriace, iar cuceririle Rușilor din Crimea au făcut și pre Imperatoriū acestui popor să-și pună ca ideal politic alungarea Turcilor din Europa, și numai Grecii, popor mic și cu aptitudinī istețe, căutaū, ca lucrând când cu Rușii, când cu Austriacii, pe rând să dejuce planurile și ale unora, precum și ale celorlalți, și căutând în țările române săse facă apți pentru a primi moștenirea Bizanțiului, a căruia grecisare în mod artificial a început încă de pre timpul Imperatorului Leon. Românii însă, fiind inundați de grecism în țările lor, și împinși de Austriaci și de Ruși în toate părțile, nu uitaū modestul lor ideal, de aface din țările, frământate cu sângele părinților lor, patria și avutul lor. Dar pentru realizarea acestui ideal românesc și kiar natural trebuėu lupte, și încă lungi și crâncene; fiind că opera desnaționalizării Românilor era la începutul ei, și Grecii prin istețimea némului ocupase toate orașele, și începuse a se întinde și prin sate, iar prin Biserica ortodocsă, comună lor și Românilor, și cu ajutorul Domnitorilor înlăturaū pre Români din toate ramurile vieței publice, și prin căsătorie intraū în familiile Românilor, și cu acésta desmoșteniaū pre locuitorii autohtoni și de proprietatea solului. Așa că în măsura întinderii armatelor turcești ce întindea și se impuțernicea și domina-

țiunea grécă în țările Românilor, și unde aceste armate dispunéu dupre voința de o localitate românescă, acolo elementul grecesc era stěpân pre Biserica și apoi și pre vieța politico-socială a Românilor.

Încă din vécul al XVI-lea Turcii înțelesese, că, pentru a stěpani mai bine țările românești, și cu dinsele a avea la dispoziția lor și Europa centrală, trebuia și erea în interesul lor de a cuceri cetățile dela gurile Dunărei, și din stânga ei, după ce ei ocupase pre cele din drépta; și pentru acésta în istorie avem o sumă de lupte dintre Domnitorii bravi ai Românilor cu armatele turcești, care erau mai întâi alungate din țară, și apoi scóse din Ismail, Kilia, Akerman etc. Dar puterea Românilor cu a Domnitorilor lor față de Turci se inkeie în mórtea lui Mihai bravul, și Turcii de acum, avénd înaintea lor pre Româniî ingenunkiați, și de ajutor pre Grecii corupți și corupători, încep o cucerire mai sistematică a țarilor. Din cetățile dela gurile Dunărei, precum și din cele de pre malul drept al ei Turcii ocupă pre rând Brăila, Giurgiul și Turnu-Măgurele cu tóte domeniile lor, și ar fi trecut cu aceste ocupațiuni și preste Olt, dacă Austria nu-și întindea ocupațiunea sa preste Oltenia. În urma însé a armatelor turcești cuceritóre, și numai preste locurile, cucerite de dinsele, se rădică o instituțiune nouă bisericescă, formulată de cătră elementul grecesc din Fanar kiar împrotiva canónelor, și ast-feliu alătura cu Mitropolia Ungro-Valahiei din București, saú, mai bine đis, în diecesa acestei Mitropolii, precum și în partea de jos a dieceseî mitropolitane din Iași se vede Mitropolia Proilavei, saú a Brăilei, carea se naște fără cuvânt canonic, și fără vre un precedent istoric, și trăește până atunci, până când elementul grecesc ajunge stěpân desévêrșit preste tronul Mitropoliei Ungro-Valahiei. Cu alte cuvinte, Mitropolia Proilavei, își are un început curat politic, și trăește numai în puterea acestuî raționament.

Încercările de a se ajunge cu stěpânirea fanariotă preste tronul Mitropoliei Ungro-Valahiei nu lipsesc și înaintea véculuî al XVIII-lea; și încă la 1673, pre timpul Domnitoruluî Ió Grigorie Ghica, Dionisie, Egumenul dela mônăstirea Văcărești de lângă București, rěstórnă pre Mitropolitul Teodosie, și-î ocupă tronul timp nu mai mult de un an, când își dá obștescul sfêrșit. Avéntul românesc, dat vieței Românilor în Muntenia de cătră Matei Basarab, impune Grecilor, ca pe tărémul bisericesc din București să lucreze cu mai mult tact, și după mórtea lui Dionisie tronul Mitropoliei Ungro-Valahiei se vede ocupat pe rând numai de Români; și anume de cătră Episcopul Rimniculuî Varlaam, apoi iarăși de Teodosie, de cătră Antim Ivirénu, Mitrofan, Daniil, cel cu Evanghelia dela 1723 și Stefan. Dela 1738 însé Mitropolia Ungro-Valahiei intră cu desévêrșire pre mâna Grecilor, și în persóna Mitropolituluî Neofit dela Crit, acésta Mitropolie ajunge, ca tóte Mitropoliile din drépta Dunărei, supusă cu desévêrșire Patriarhieî din Constantinopol, ba

și administrată de acesta. Limba românească din Bisericele mai ales dela orașe este înlocuită cu cea grecască, și numai prin mahalalele depărtate se mai aude cea românească, și acesta numai la strana mică, ocupată fiind strana dréptă, adecă cea de onóre, cu limba grecă, iar boerii cu preuții orașelor se pun pre alfa, vita, și lasă dascálilor și preuților de la sate grija de ase mai îndelenici cu az, buki. Totul se grecizază și încă cu pași repeși în Muntenia, cea ecspusă din partea Dunărei mai mult armatelor turcești, și numai satele cele depărtate de capitale mai stăruesc în romanism, dar element grecesc, cedând numai nevoiei în orașe, are grija, ca incetul și cu timpul să lucreze cărți grecești și pentru sate, unde trăiște masa cea mare a poporului, tipărind tecsturi grecești cu litere cirilice, și împărțindu-le pre la sate ca cărți de ritual. . . . Un lucru însă bun aduce și pentru Români această activitate febrilă de desnaționalizare, ștergerea dic de pe fruntea Bisericei Ungro-Valahiei a petei anticanonice, numită Mitropolia Proilavei; și această Mitropolie desparte cu incetul și în măsura întăririi elementul fanariot pre tronul Mitropoliei Ungro-Valahiei.

Dar D-geu nu a părăsit pre poporul seú, cel-ce avea din moși strămoși îmbrățișată cu tótă inima și cu tot sufletul seú religiu-nea, cea revelată de cătră Mântuitorul lumei. Strîns din tóte părțile în vieța lui politică de cătră elementul grecesc, mâna dréptă a armatelor turcești; alungată fiindu-i limba din Stat și Biserică, ba deprindend pre pruncii familiilor românești a pronunța ba-ba în loc de ta-ta, și pre copii cu babacă în loc de tatucă; poporul românesc cu vieța lui bisericască incepe a resuflă pentru Muntenia în Eparhia Rimnicului, carea tot pre aceste vremuri se mai numește Noul Severin în amintirea vekei Mitropolii a Severinului, și tot-o dată ca un protest improtiva cotropirilor din restul țării, iar pentru Moldova în mônăstirea Némțului. Din aceste doé focare de acum avem să avem monumentele literare românești cele mai în-semnate. Pentru Muntenia literatura românească rêsare și crește în Oltenia, la adăpostul armatelor austriace, care nu dau cel puțin pentru un timp pas armatelor turcești, și cu acesta feresc și pre elementul românesc din Biserică de desmoștenirea Grecilor, adăugându-l tot mai mult cu elemente vânjóse din Transilvania. Tot așa și în Moldova Mônăstirea Némțului, cea populată pe aceste vremuri de restrîște pentru Români de mulți transilvăneni, numiți acolo și ungurenî, și de un număr nu mic de ruteni, veniți cei mai mulți cu starițul Paisie, și fiind mai în urmă păziți și kíar ajutați de cătră Rusia, tipărește în decursul vécului trecut și cel curgător cele mai multe din cărțile ritualului Bisericei românești. Și întâi vedem pre Oltenia rěvërsându-și bine facerile ei literare asupra tuturor Românilor, dic din Muntenia, Moldova și Transilvania, ba și din Serbia și Bulgaria, mai pe urma vine rândul mônăstirei Némțului, carea, clătinându-se între romanism și slavismul rus, aduce

serviciile sale literaturii din Biserica românească. Și cu kipul acesta grecismul este mai întâi impededat în mersul său de desnaționalizare a Românilor, și apoi primește la 1821 lovitura mortală, carea la 1864 a adus desrădăcinarea lui cea deseversită. . .

Aceste sînt după vederile noastre împrejurările istorico-literare ale Evangheliei din 1723. De acum să intrăm în materie.

Porta cărții:

- «Sfinta și Dumneșeșca Evanghelie ¹⁾.
- «Cu voia prea luminatului, și înălțatului Domn, și oblăduitorii a toată țara rumânească.
- «Iō. Nicolae. Alecsandru voevodă Mavrocordată.
- «Cu blagoslovenia și cu toată keltuiala purtătorului pravoslaviei prea sfințitul Kyr Daniil ²⁾.
- «Mitropolitul a toată țara rumânească și ecsarhu plaiurilor,
- «Acum întracestași kipă tipărită și diortorită ³⁾, în scaunul Domniei în București.
- «La anulă dela spășeniia lumii 1723.
- «De cucernicul întru Preoți Popa Stoica, Iacovică ⁴⁾.

Pe fața adoa a foiei întâia:

«Versuri politice 10, asupra stemei prea luminatului slăvitului, și blagocestivului Iō Nicolae Alecsandru Voevodă.

¹⁾ Acestă Evanghelie este apröpe o retipărire a Evangheliei dela 1697, cea tipărită la Snagov de cătră Antim Ivirénul. Amărunte în cursul studiului.

²⁾ Daniil este unul din Călugerii români, cari cu greutăți mai puțină acum străbate în ierarhia Bisericii românești dela începutul véculei al XVIII-lea. La 1717 Daniil din egumen al Mönăstirei Aninosă se face Episcop de Buzeu, în locul lui Iosaf, care la această dată și-a dat obștescul sfêșit, și la 1720 August 21 el trece la Mitropolia Ungro-Valahiei. În calitatea de Mitropolit Daniil zidește Biserici și prenoște paraclisul Mitropoliei din București, iar în privința literară avem de la dînsul tipărite o parte de Triod, și această Evanghelie (veđi Conдика sântă, 1886 vol. I, pag. 118—123).

³⁾ Puțină diortoselă s'a făcut la tipărirea acestei Evanghelii. Tecstul nostru și în privința măestriilor grafice este apröpe semănător cu al lui Antim dela 1697 din Snagov. Și dacă Popa Stoica în tecstul dela 1723 nu întrebuița o altă literă mai puțină răsărită, de câtă cea a lui Antim; dacă stambele acestei Evanghelii cu elementele ornamentative nu se schimbă pe ici și colea; și în sfêșit, dacă în privința literară nu se adăugă la Evangheliă și dăcelele, care în tecstul lui Antim lipsesc; noi am fi fost în tot dreptul să șicem, că tecstul Evangheliei din 1723 este o simplă retipărire a tecstului Evangheliei din 1697.

⁴⁾ Judecând după timpul cel apropiat dintre Antim și Popa Stoica, tipograful Evangheliei dela 1723; apoi luând în băgare de seamă, că Popa Stoica merge în înșirarea literelor și atecstului, păstrând nu numai pagința, dar și numărul rândurilor de pre fie-care față, precum kiar și literele dintr'un rând; aceste elemente grafice ne fac să afirmăm, că Popa Stoica este un învățcel al lui Antim în meșteșugul tipografiei, și încă un învățcel din cel mai devotați. Apoi vom mai adăugă, că Popa Stoica nu a fost numai el tipograf, dar a organizat o întregă școlă în măestriile grafice, ca și dascălul său Antim, și el între învățcel are și pre fiul său Iacov Stoicovică. Despre acesta mai jos.

Literele de pre laturele stemei:

Ꝛ = Crai, Rege, Ꝛ = Nicolai, Ꝛ = Alecsandru Ꝛ = voevod.

Sub stemă aceste versuri:

«Doao inkipuirii cenă pecete sau însemată
 Domnului Nicolae dela Hs. isau dată
 Bourulă stăpănu Moldovei ilă adevereză
 Corbulă al Vlahiei Domnu ilă incredințeză
 Amândoa Steme de Domnie încoronată
 Pre acestă de bună Némă Mavrocordată ⁵⁾
 Pre Domnul Nicolae celă de bună Viță,
 Pazescălă Dumneđeu cu multă biruință.
 Ce acumă Domnește țara rumânescă
 Domnulă păzascălă ca so stăpănescă»

Pe fôia adoa:

«Viața sfântului și Evanghelistă Ioannă, după cumă au scrisă sofronie.

Pe fața adoa a foiei adoa:

«A acestuia Evanghelistă viață, dentrale lui Dorothei muceniculă și Episcopulă Tyriorului.

Pe fôia atreia începe și merge până pre fața întâia a foiei a patra:

«Inștiințare pentru cetania Evangheliiloră preste totă anulă de unde se începe, și unde se săvârșăște. ⁶⁾.

Pe fôia acincea începe tecstul Evangheliei dela Ioan și merge până la fôia doă-decea, unde se înceie cu:

«Sfârșitul Evangheliiloră lui Ioannă, denă Paști, până la Dumineca Rusaliiloră.

⁵⁾ Nicolai Mavrocordat, fiu al lui Alecsandru Mavrocordat Escaporitul, iar dupre mamă decoboritoriu din Petru Rareș, a fost născut de cătră Domnița Sultana, fata Casandrei, ficeii lui Alecsandru Iliăș. Acest Domnitor, dupre tată și dupre educațiune fiind cel întâi Domnitor, care a deskis tronurile române Fanarioșilor, este unul din cei mai bunî Domnitorî, cariî ni-au venit din Fanar. Invățat și înțelept, el capătă întâi tronul Moldovei mai mult pentru meritele sale personale și pentru încrederea, de care se bucura la Pôrta otomană, și întâia ôră îl ocupă dela 1709—1711. In acest an 1711 Mavrocordat Nicolai reocupă tronul Moldovei și-l ține până la 1716 Dekemvrie 25, când este strămutat în Muntenia, Aici stând Mavrocordat dela 1716 până la 1730, adecă data morței sale, deși avea o administrație lăudabilă, și se purta cu mult tact, s'a făcut însă urit poporul pentru sentimentele sale cele fără margine, pe care le avea cătră Grecii din Fanar, și în folosul cărora despoia pe Români de averile și privilegiile lor, precum și pentru devotamentul seii cel nemărginit față de Imperiul otoman.

⁶⁾ Acest tipic general pentru cetirea Evangheliiloră lipsește din tecstul Evangheliei dela Snagov.

**Pe fața adoa a foiei 20 tipicul Evangheliei dela Matei,
care se înkeie cu:**

«Pentru acésta dară, toți Preoții și Diaconi, iaste să știe aciasta rânduială și acestu număr alu săptămânelor cum arată înainte, ca să nu se smintescă după numărul izvoadelor slovenești, pentru că nu se potrivéște. 7)

Pe fóia doë-đeci și una:

«Viața sfintului Evangelistü Matthei, de Sofronie.

Pe fóia doë-đeci și trei începe Evanghelia dela Matei și merge până la fóia cincí đeci și cincí, unde se đice:

«Sfêrșitulü Evangheliilorü lui Matthei, până intru aciastă Duminică a șaptea sprăđece, ce se kiamă a Hananei.

Pe fóia cincí đeci și șapte începe Evanghelia dela Luca și merge până la fóia noë đeci și opt, unde se înkeie cu:

«Sfêrșitulü Evangheliilorü Lucăi, până la lăsatulü seculü de săptămâna Branzei, de Postulü celü Mare.

Pe fóia noë đeci și noë:

«Viața sfântului Marco Evangelistü dela Sofronie.

«A acestuiași Evangelistü Viața pre scurtü, dela Dorothei muceniculü Episcopul Tyrionulü.

Pe fóia una sută începe Evanghelia dela Marco și merge până la fóia una sută doë đeci și noë.

Pe fața a doa a foiei una sută douë đeci și noë:

«Inceputulü Evangheliilorü celorü 11 vâscresne.

Pe fóia una sută trei đeci și patru:

«Minologhionü, intru carele se cuprinde orânduiala evangheliilorü pre lună.

7) Nota acésta este împrumutată din Evanghelia dela 1697.

Iar pe fóia una sută șépte đeci și doé se đice:

«Sfêrșitulú tuturorú Lunilorú, adecá a Minologhionulú, după cumú íaste oránduiála evangheliei grecești.

Dela fața a doa a foiei una sută șépte đeci și doé până la fóia una sută opt đeci sînt:

«Evanghelií de toată tréba.

Pe fața adoa a foiei una sută opt đeci se pune acéstá ínkeiere:

«Slavá cinste și ínkináciune celú in Troița unuia Dumneđu, Carele néu ajutatú după începutú de amú ajunsú și sfêrșitulú.

«Iară cei ce vé veți íntámpla a citi Bucurațivé in Domnulú și vé rugați pentru mine, și ce greșalá veți afla índreptați cu Duhulú blándetelorú ne puindu-ne in ponosú. Că nu íaste lucrare de íngerú ci íaste lucrare de mândá de țăréndá,⁸⁾ Că precumú íaste cu neputința anu gusta cineva dinú moarte, íntracestași kipú și Typografulú a scápa fără de greșalá.

Typaritusau in Anulú dela spásenia lumii 1723.

De cucérniculú íntru Preotí ⁹⁾

Popa Stoica, Jacovicí.

⁸⁾ Partea, subliniatá de noi, este un adaus al lui Popa Stoica, in óre-ce restul este reprodus dupre Evanghelia lui Antim dela 1697.

⁹⁾ Vorba preot este pronunțatá și scrisá de cátrá Munteni preot și priot, de cátrá Moldoveni preut și de cátrá Macedo-románi prevt, saú preft. Acéstá vorbá in tóte dialectele românești vine dela cuvéntul grecesc *πρόσβυς*, — *εία*, — *vs* = bátrín, respectabil. Prin rádicarea lui *πρόσβυς* in gradul comparativ, *προσβύτερος* = maí bátrín, maí respectabil íntré membrii Bisericeí, Creștinii aú formulat numirea preutului din Bisericele grece ínca in timpurile primitive ale creștinátăței. Dacă comparám numirile românești ale preutului cu originalul, descoperím, că Macedo-románi sînt cei maí apropiéți de originalul *πρε (οβ) ύτ (ερος)*, ínláturând ínțăý terminațiunea comparativelor grecești *ερος* și apoý pre *οβ*, in sfêrșit scriind și pronunțând *prevt*, saú *preft*; adecá aú făcut, ca toți latinii, din un *V*, un *u* și din *v* un *f*, și aú maí strámutat accentul pre vocala *e*. Moldovenii pre calea transformárilor limbistice a maí făcut un pas, skimbánd tot cu latinii pre *v* in *u* și aú đis *prevt*. Munteni însé aú mers cu transformárele elementelor acesteý vorbe până in capét, și aú făcut din grecescul *v*, saú moldovenescul *u*, *o*, ca in populus = popor, și din grecescul *e*, aú făcut *i*, ca din regat, rigat.

Sá arátám aici și originea vorbei popá, maí ales că tipografu nostru se numește pre sine «popa Stoica». Vorba popá este arhaicá elenicá, vine dela cuvéntul *πάπας*, și se atribuea lui D-đu. Eca ce ne spun Eustație despre acéstá vorbá; *ὁ πάπας... εἰς ταντὸ ἄγειν γέρεται τῷ πάπᾳ... Πάπας δὲ ἄπας... θεία κλήσις ἔλαχεν εἶναι διὸ καὶ θεῶ ἐπίκεται τὸννομα* = Papá... ájunge a fi aceiași (vorbá) cu pápa... Pápa este totul... íntimplándu-se să fie numire dumneđeéscă; de aceia numele a fost dat lui D-đu. Prin urmare la Elinii vekí *Πάπα* ínsémna D-đu; la grecii de astá-đi *πάπας* ínsémnézá preut, adecá omul lui D-đu; Bizantinii aú dat acéstá numire Arhiepiscopulu de Roma și Alexandria, numíndu-ý *Πάπας*; iar Románi, skimbánd pre *a* din rádicina vorbei in *o*, aú făcut numirea preutulu lor de *popá*.

«Atrătăjilorŭ rânduită urmare.

А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, І, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, С, Ф, Х,
 Ѡ, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Ь, Ю, Я, Ѣ, Ѥ, Ѧ, ѧ, Ѩ, ѩ, Ѫ, ѫ, Ѭ, ѭ, Ѯ, ѯ, Ѱ, ѱ, Ѳ, ѳ, Ѵ, ѵ. А, Б, В, Г, Д, Е, Ж.

«Aceste toate indoite ¹⁰⁾.

«Precumŭ celŭ de călătorie supăratŭ, Si de zăduhŭ ingreuiatŭ
 Dorindŭ a ajunge la locŭ umbrosŭ desfătatŭ, Cu apă indestulatŭ.
 De călătorie să odihnescă, de zăduhŭ săsă răcorescă,
 Lipsa de călătorie săși pliniască. La odihnă săși sosescă ¹¹⁾
 Intracestașŭ kipŭ și Typografulŭ, de acărții sfêrsire,
 Laudă neîncetata lui Dumneșŭ dă, și mulțemire.

* * *

În privința ornamentației din Evanghelia dela 1723 puține avem de șis față de Evanghelia lui Antim din 1697. Popa Stoica tipograful și învățacelul lui Antim a ținut tôte dispozițiile ornamentelor din Evanghelia dela Snagov, și kiar a întrebuițat pe acele, ce mai rămăsese dela Antim; așa că, judecând în margenele ornamentelor și a stambelor din aceste doë Evangheliș, se pôte presupune, că ornamentele și stambele tipografiei din Snagov au fost împrumutate pentru tipărirea acestei Evanghelii, séu că în deobște avutul acestei tipografii a trecut la tipografia din «scaunulŭ Domniei în București» unde s'a tipărit Evanghelia, ce ne ocupă. Dar mai amănunțit:

Iconele Evangheliștilor, puse în fața fie-cărui text de Evanghelie, precum și trimorfele din fruntea Evangheliilor, sînt însăși stambele Evangheliei lui Antim, tipărite de cătră Popa Stoica cu o cernelă mai neșră, și stringendu-se cu téscul mai mult, pentru ca să corespundă mai bine cu înfașizarea totală a tipărirei literelor, avênd până și ornamentul dela titulușul Evangelistului Marco, precum și monogramul lui Antim.

Iconografia Evangheliei din 1723 are și particularitățile ei; și anume aici avem o stemă a țarei, deosebită de cea a Evangheliei dela 1697; deosebită șic în elementele ei constitutive și kiar în csilografarea ei. În stema lui N. Mavrocordat trebuia să între corbul Munteniei și bourul Moldovei, ca elemente ale domniei lui din amândoë țările; lucruri ce nu putêu să între în stema lui Constantin Brăncovênu. De asemenea mai avem deosebiri și în fineța csilografiilor, ce înfașiază amândoë stemele. În ôre-ce lucrarea mânelor lui Antim dă umbrele într'un mod aprôpe perfect, și înfașizarea obiectelor din stemă este naturală, la Popa Stoica lipsesc cu totul umbrele, și mulțimea liniilor din arabescurile stemei fac din

¹⁰⁾ Rânduela acesta a tratajilor este împrumutată din Evanghelia lui Antim, și cu dinsa se arată numărul côlelor.

¹¹⁾ Antim compară ostenêțele tipografului la tipărirea unei cărți cu suferințele nostalgioșilor și a călătorilor pe Marea; în ôre-ce popa Stoica, nefiind strein dupre naștere, ca Antim, și de altă parte, negustând, se vede, nicî odată neplăcerile călătoriei de pe Marea, se slujaște de o asemănare, cunoscută lui; adecă, de ostenela călătoriului de pre uscat, ce este supus zădufului șilei.

acéstă podóbă a Evangheliei dela 1723 o figură întunecată, greóe și fără fineță măestrită. Luna și sórele, care la Antim se așađă la drépta și la stinga corbului, în stema lui Popa Stoica sint scóse afară din stemă, și puse dór numai în rama ei. Incă o deosebire se vede la icóna Evanghelistului Luca, carea nu sémănă cu icónele lui Antim. Csilograful Ursu, care ș'a gravat numele jos în partea dréptă a icónei, infățiszază pre Evanghelist înainte a unuí templu, care pare a fi a Ierusalimului, și de una din colónele templului nu uítă a atárna icóna Maícei Domnului, în amintirea tradițiunei, că Luca a fost întâiul zugraf al acesteí icóne. Statura sfintului din icóna lui Ursu este naltă și membrele corpului delicate și subțiri; și în acésta lature a csilografiei Ursul întrece pe Antim, póte kiar dascálul seú, și figura sfintului capătă o infățizare inteligentă. În deobște vorbind, Evanghelia din 1723 este în privința stambelor aprópe o reproducere a Evangheliei din 1697, esceptând numai stema Domnitoriului și icóna Evanghelistului Luca.

Ornamentația, propriu đisă, din Evanghelia dela 1723 este tótă compusă numai din arabescuri, lipsind de aici cu deseversire ornamentația Evangheliei dela 1697, unde în mare parte acéstă ramură a măestriilor frumóse se compunea din rāmuri, foí și florí, și anume din vâzdóga Románului. Și Antim în Evanghelia dela Snagov întrebunțază arabescuri, ca elemente de ornamentație generală și fără caracter național, dar la dînsul aceste ornamente erau împestrițate cu rāmuri, foí și florí; în óre-ce la Popa Stoica tóte ornamentele dela începutul și sfêrșitul unei serii de Evanghelii, saú de pre părțile de pagine netipărite, sint tóte până la unul compuse numai din arabescuri, sémnul skimbărei direcției culturale a vécului al XVII-lea. Și la începutul Minoghiului, unde Antim puse o frumósă gravură, compusă din rāmuri, foí și vâzdóge, Popa Stoica tipărește icóna Mantuitorului în poziția de Arhiereú, încunjurată tot de rāmuri, dar numai de o măestrie mai rudimentară. Așa că în privința ornamentației, propriu đisă, Evanghelia din 1723 lasă ase vedea o emancipare alui Popa Stoica în măestriile grafice, o skimbare a direcțiunei culturale și o înclinare cătră o cultură mai generală, fără a se putea đice, că pe calea apucată s'a atins un grad óre-care de propășire.

* * *

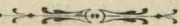
Privind la Evanghelia nóstră și din cele doé puncte de privire, ce ne-am obiécuit până acum astudia celelalte Evanghelii, đic din punctul de privire literar și ortografic, noi o găsím, că ea este și în aceste privințe un fenomen literar mai mult staționar. Popa Stoica Iacovicí este un simplu tipograf, care s'a mulțemit tot-dé-una de a imita pre Antim în măestria tipografiei, fără ca să aibă puțința, de a face vre o skimbare în privința limbei din Evanghelie, fie kiar și în privința ortografiei vorbelor. Lumea, pricepută în a-

semenea materii, pe la începutul vécului al XVIII-lea își îndreptase indeletnicirea ei asupra literaturii grece, și Evangheliile românești și alte cărți, mai ales cele de ritual, se tipăriaă numai pentru trebuințele poporului, și de ómeni, cari prin cultura și pozițiunea lor socială trăiaă în popor. În privința ortografică, Popa Stoica întrebuintază aceluși litere, ca și Antim, și el pune pe deasupra mai multe consóne, de cât Antim; și litere $\tau = t$, $\hat{\rho} = r$, $\hat{\lambda} = l$, $\hat{m} = m$ le găsim fórte des asvêrlite; semnele $\gamma = \ddot{u}$, $\kappa = \ddot{u}$, $\varkappa = \ddot{i}$, primesc sunuri constante, iar sémnul s , care la Antim are sonul de $\ddot{i}$ sau n , la Stoica mai ales la $\ddot{\lambda}$ primește sonul de n , dupre cum el continuă a avea și mai pre urmă un asemenea son.

* * *

Evanghelia din 1723 este o retipărare a Evangheliiei din 1697, datorată lui Antim Ivirénu, și Evanghelia noastră sémănă cu aceia atât în privința măestriilor grafice, cât și în cea literară. Dacă Mitropolitul Daniil a pus keltuéla pentru tipărirea acestei Evangheliiei, dupre cum el pusese o asemenea keltuélă și pentru tipărirea a unei părți din Triod, Popa Stoica tipograful a pus ostenéla, și neavând destulă cultură pentru a face o edițiune nouă și în adevér diortosită, el íea tecstul lui Antim și îl reproduce, cum am vedut aprópe în tóte privințele; și nici că putea face alt-feliú Popa Stoica față de genialul Antim și al seú dascál în privința măestriilor grafice. Dovedind Antim prin Evanghelia dela 1693 genialitatea spiritului seú ca tipograf și csilograf, mai creând și șcóle în aceste măestrii; apoi prin Evanghelia dela 1697 arătând lumei, că el este și un literat de mâna întâia; în sfêrșit, mai luând în bágare de samă, că tipărirea Evangheliiei din 1723 se face numai cu șépte ani mai târziu după mórtea martirului Antim, care nu numai în privința culturală, dar și în cea politică se afla în fruntea celor, ce așteptaă mántuirea țárilor dela Creștini; tipărirea Evangheliiei nóstre în modul, cum ea s'a făcut, este un fenomen cultural, timbrat de împrejurările istorice ale țárei, și eșit numai din trebuința, ce se simția pela Bisericele laturelor, locuite de Románi.

VI.

EVANGELIA

DIN

1742.

---

la rândul lor storcéu în tóte modurile pre poporul românesc, căutând a face din dînsul o maşină de îmbogăţire a acelor, ce pre tóte căile lucraú, pentru ca, făcend din ţările româneşti o nouă «patridă», să mérgă o dată la cucerirea şi a Constantinopolului.

Eca pentru ce, credem noi, Evanghelia din 1742 este o tipăritură fără valóre literară românească deosebită. Dar mai amărúţit:

Pórta cărţei :

- «Sfinta şi dumnezeiasca Evanghelie.
- «Care sau tiparitu acumú în şilele prea înalţatului Domnù şi «oblăduitoriu a toată ţara rumânească 1^w. Mihaiú Racoviţa voevodú.
- «Cu blagoslovenia şi cu toată keltuéla purtătorului pravosla-
«viei prea sfinţitulú kirú Neofitú dela Critú ¹⁾.
- «Mitropolitulú a toată ţara rumânească şi ecsarhu plaiurilorú.
- «Acumú intracestaşi kipú tiparită şi diorthosită ²⁾, în scaunulú
«Domniei în Bucureşti, în tipografia Mitropoliei.
- «La anulú dela spăsenia lumii 1742.
- «De cucérniculú întru preoţi, Popa Stoica Iacovicí ³⁾.

Pe faţa adoa a foiei întâia :

«Verşuri politice 10, asupra stemei prea luminatului slăvitului, şi blagocestivului 1^w, Mihaiú Răcoviţa voevodú.

¹⁾ Cu Neofit dela Crit Mitropolia Ungro-Valahiei este supusă elementului grecesc, dupre cum era şi tronul ţarei, şi aici nu mai vedem nici acea şială de aş ascunde locul naşterei, carea se vedea la alí Mitropolii. Despre Neofit veđi «condica sântă» pag. 127 etc. şi Revista «Bis, ort. rom. An. II pag. 315—327; 632—640; 735—744; An. III, pag. 6—22; 176—183».

²⁾ La data acestei Evanghelii, 1742, clericii şi laicii Bucureştilor nu se mai ocupaú, cum vom vedea îndată, de diortosirea, sau corectarea cărţilor bisericesti române; ei aveaú de cultivat literele elenice, şi Românií, ca şi Grecii, erau duşi de curenul elenic așa de departe, că acum o credéú aprópe toşi, că ajunge limba grécă pentru cultivarea omului, iar limba română este proprie numai neculţilor cöobani.

Cu tóte aceste, masa poporului român cerea cultură proprie, şi neputend pătrunde în clasele diriginte, Românií remănéú în Biserica lor, şi aici făcéú totul, ca literatura română să mérgă încet, dar tot înainte, pre urmele, aşezate de Şarban Cantacuzin şi Constantin Brăncovénu. Când Românií vedéú, că cultura generală elenică îi înăbuşa la Bucureşti, ei se mulţumiaú aici cu o re-tipărire, dupre cum fac şi cu Evanghelia din 1742, şi o adevérată «diortosire» sau îndreptare a textului Evangheliei se face, cum vom vedea îndată, la Rîmnic; adecă mai departe de capitala ţerei, ce se eleniza pre fie-care şi. La Rîmnic Românií avéú la îndemâna pre bărbaţii Coziel, cei-ce încă din vécul al XVI-lea cultivaú literele române, şi pre cei din Hurezii lui Brăncovénu, carii, adăpaţi şi ei la cultura elenică, nu perduse încă simţul naţionalităţei, şi ştiaú să întrebuinţeze normele unei culturí universale pentru cultivarea limbei româneşti.

³⁾ Popa Stoica Iacovicí este nu numai tipăritorul, dar şi diortorisitorul acestei Evanghelii; fiind că Mitropolitul Neofit, deşi cult, dar care şi notele sale casnice şi le ţinea în limba grécă, nu se ocupa de limba română. Şi apoi o spunem kíar dela început, că Evanghelia din 1742 este o copie fidelă de pre Evanghelia dela 1723 şi acésta nu numai în privinţa textului, dar kíar şi a tipăririi lui. Mai mult, Că tipograful «Popa Stoica» este acelaşi, care tipăreste amândóe Evangheliile; adecă cea dela 1723, şi acésta dela 1742; şi aceste amândóe dupre Evanghelia lui Antim dela 1697, dascálul lui Stoica în măestriile grafice.

Pe laturele stemei:

И'' = Crai, Rege, Ми = Mihaï, Рѣ = Răcoviță, К = voevod.

Supt stemă:

«Doao inkipuirî ce'nû pecete sau insemnatû
Domnului Mihaï dela Hs. isau datû
Buurulû stëpanû Moldovei il adevereză,
Corbulû alû Vlahiei Domnû il incredinteză
Amândoao steme de domnie încoronatû ⁴⁾
Până la adancî bătrânețe i le-au datû.
Pre Domnul Mihailû ceî țicu Răcoviță,
Păzascâl D-đeu cu multă biruință.
Ce acum domnește țara rumănescă ⁵⁾
Domnulû păzască ca so stëpanescă ⁶⁾.

Pe fôia adoa sînt viețele Evanghelistului Ioan, scrise una de Sofronie și adoa de Dorotei al Tirului ⁷⁾.

Pe fôia atreia și fața întăia a foiei apatra:

«Inștiințare pentru cetaniia Evangheliilor, preste totû anulû de unde se începe, și unde se sfêrșescû» ⁸⁾.

NB. Nu avem mai mult nevoie a mai înșira aici ceialaltă cuprindere a Evangheliei, ce ne ocupă. Evanghelia din 1742 este o copie semină de pre cea din 1723, și acêsta de pre cea din 1697, și popa Stoïca, care a tipărit și Evanghelia din 1723, a făcut, ca, pe fața și kîar pe rîndul, unde începe saû se sfêrșește o materie

⁴⁾ Buurû în loc de bour, și mai jos încoronatû în loc de încoronat.

⁵⁾ Domnitoriul Mihaï Racoviță este moldoven de nēm, și încă o ramurî din vekîi căpitanî al lui Ștefan cel mare. El a putut în vécul al XVIII-lea să rădice treptele tronurilor din amândoe țerile numai pentru cuvêntul, că în cele de pre urmă se făcuse, ca unul dintre Domnitoriî fanarioîî în tôte apucăturile sale de domnie. Mihaï Racoviță domnește întâi în Moldova dela 1704—1705, când este răpus de cătră Antioh Cantimir, care a știut mai bine să mulțămiască nesațiul Musulmanilor. În adoa domnie tot din Moldova dela 1707—1709. M. Racoviță rădică atâtea dărî asupra țarei, ca el sperie lumea. În sfêrșit în domnia atreia din Moldova, carea se începe la 1716 și ține până la 1727, dă țara pe mâna Grecilor și a rudelor sale, aducênd mai în urmă și pe Tatarî, cariî o pustiază cu totul. Cu uneltirile sale de la Constantinopol Mihaï Racoviță răpune pe mai multî antagoniștî al seî de domnie, și dela 1730—1731 ocupă tronul Munteniei, asemenea și dela 1741—1744 ține acest tron, în care răstimp se tipărește Evanghelia noastră.

⁶⁾ Ca dovadă, că acêstă Evanghelie este o simplă retipărire, și încă a Evangheliei dela 1723, avem și aceste versurî, care acolo au fost făcute pentru Nicolae Al. Mavrucordat, iar aici sînt numai acomodate la Domnitoriul de la 1742, Mihaï Racoviță.

⁷⁾ Observăm, că tecsturile acestor biografîî, nu numai că sînt semine în cuprindere cu cele din Evanghelia dela 1697 alui Antim Ivirênu, ediția de Snagov, dar popa Stoïca a mers pe urmele măestrului tiparnicilor vécului XVII-lea până a culege mai același număr de litere într'un rînd, și tot-de-una același număr de rînduri pre o față. Și dacă n'ar fi micî deosebiri de forme ale verburilor și ornamente, precum și micî schimbări în ortografie, am putea să bînuim, că Antim a stereotipat Evanghelia din 1697, iar popa Stoïca la 1723 și 1742 numai a retipărit'o, făcênd și acum, ca țescul să calce mai cu putere, pentru ca literele săiêsă mai negre.

⁸⁾ Acest tipic este împrumutat din Evanghelia dela 1723, și pus tot în locul, unde este pus și în acea Evanghelie.

Ornamentația Evangheliei din 1742 este și ea semină cu ornamentația Evangheliilor din 1697 și 1723; și dacă sînt și aici mici deosebiri, apoi ele privesc numai pre kenare, făcînd popa Stoica, ca ornamentația lui Antim, compusă din rămuri cu foi și flori, să fie înlocuită cu o ornamentație, lucrată în arabescuri, și de o măiestrie mai puțin fină. Dar mai amărînt:

Pe pórta cărței este același trimorf, ce am vędut și la Evanghelia din Snagov, cu deosebire numai că kipurile Măntuitorului, ale Maicei Domnului și ale St. Ioan Botezătorul sînt mai negre; adecă la tipărire valul cu cernelă, tras preste litere, a fost mai încărcat, și placa téscului a fost mai apăsată peste litere. Kenarul, care încadrăză tectul porței dela carte, este compus din arabescuri csilografice și de o măiestrie fórte rudimentară. Stema țării, carea cūprinde Corbul și Bourul, sînt lucrate anume pentru acéstă Evanghelie, și popa Stoica nici putea face altmintrelea; fiind că el aici avea aface cu Domnitorul M. Racovița, care domnise în amândoë țările, și apoi stema lui C. Brăncovenu nu se mai potrivea aici, dar iarăși n'a întrebuintat nici stema lui N. Mavrocordat din Ev. dela 1723. Stema acéstă, deși lucrată din nou, își are tóte motivele împrumutate dela stema Evangheliei din 1697, cu deosebire, că aici lucrarea este mai puțin măestrită, de cât în acea lucrată de cătră Antim.

Icónele Evangheliștilor cu trimorfele, puse în fruntea tecturilor, sînt tot acelea, ce le-am vędut și în tectul Evangheliei lui Antim. Tectul și aici este tipărit în doë colóne, și despărțite colónele cu linii, duple cum era și în Evanghelia protomăestrului dela 1697. Insuși litera tectului se vede a fi aceiași, și popa Stoica întrebuintază dela sine numai câte-va inițiale, care póte că-i lipsiaü, perđându-se din cele rēmase dela Antim. Kenarele, ce despart tecturile, sînt tóte, cum am mai đis, lucrate în arabescuri și cu mult mai pe jos, de cât ale lui Antim. Și voind a vorbi în mōd sumar, đicem că tóte ornamentele, ce în acéstă Evanghelie arată o măiestrie órecare, se datoresc mînei cei indemánatece a lui Antim, iar ce este mai puțin măestrit, privește pe un csilograf al timpului, dacă nu kiar pe popa Stoica; fiind că Ursul, cel cu icóna din Evanghelia dela 1723, aici nu are nici o piesă.

* * *

Ne așteptam, ca P. S. Neofit, Mitropolitul Ungro-Valahiei dela 1742, om cu știință de carte elinésă, să fi luat parte la îndreptarea tectului Evangheliei, cu acăruia keltuelă s'a tipărit acéstă Evanghelie. Dar P. S. Sa se vede, că avea alte doruri pre tronul Mitropoliei, duple cum și Domnitorii fanarioți urmăriău aceleși scopuri de pe tronurile domniei, iar tipărirea acestei Evanghelii a fost

lăsată cu totul pre mânele lui popa Stoica, om cu puțină cultură, dar cu sentiment românesc. Și în adevăr, alăturând textul acestei Evanghelii lângă cel al lui Antim, îl găsim în totul semăn în privința literară, și dacă popa Stoica a îndrăznit să facă prea puține și chiar mici schimbări de vorbe și de formele ale timpului trecut, apoi și în aceste schimbări nu ise poate da un merit științific, ci mai mult el a fost înriurit de cerințele graiului românesc, vorbit de contemporanii săi. Așa în Evanghelia dela Ioan găsim vorba pirone înlocuită cu cuie, particulele **căce, ce**, înlocuite cu **căci, ci**; arhaismii lui Antim, ca pren, dereptate, înlocuiți cu prin, dreptate etc. Trecutul nehotarit, ca fu, ȕise, este dat tot-de-una în formă aucuseliată, și pentru această popa Stoica ȕice: aȕ fost, aȕ ȕis etc. Eca aprȕpe tȕte schimbările de text din Evanghelia dela 1742, și ele, cum am mai ȕis, nu aȕ nici o valȕre literară.

* * *

Și în privința ortografiei popa Stoica nu are vre-un merit deosebit. Mergȕnd pre urmele Erangheliei din 1697, el a întrebuiȕat acelȕși litere ale alfabetului cirilic, pre care le-a întrebuiȕat și Antim, cȕnd avea de-a esprima un son de al limbei romȕnești. Tot, ce pare propriu lui popa Stoica, este neregularitatea întrebuiȕării lui **а** (= **ia**), pre care el îl pune une-orȕ în locul lui **ѣ** = ea și alte-orȕ în locul lui **ѧ**. Apȕi popa Stoica întrebuiȕază pe **ѣ** (= **uc**) asvȕrlit la mijlocul și la sfȕrșitul vorbelor, punȕndu-l și acolo, unde Antim întrebuiȕază pre **с** (= **n**) asvȕrlit; de aceia noi și aici la mijlocul vorbelor l'am înfȕșat prin ' = apostrof, iar la sfȕrșit prin **ѣ** = scurt.

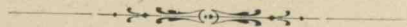
În sȕmnele punctuaȕiei popa Stoica este iarȕși cu Antim Ivirȕnu, fȕcȕnd și aici mici abaterȕ, care tot-o-datȕ sȕnt și neregularitȕțile lui. Așa punctul este tot steluȕa (*), ca la Antim, și (;) virgula punctatȕ semnul întrebȕrei, dar acest sȕmn mai este întrebuiȕat de popa Stoica și în locul virgulei simple, tot așȕ de neregulat, duple cum Antim întrebuiȕa doȕ puncte.

* * *

Din tȕte punctele de privire, din care am studiat acȕstȕ Evangelie, esȕ, cȕ la editarea acestei cȕrȕi nu s'a avut în vedere alt ceva, de cȕt trebuȕnȕa ei practicȕ pentru Biserici, și de aceia la tipȕrirea ei iȕeu parte numai doȕ tipografi, popa Stoica Iacovicȕ cu fratele seȕ logofȕtul Radu, purtȕnd keltueelele tipȕririi Mitropolitul țȕrei. Mitropolitul Neofit, precum și toȕi literaȕii țȕrei romȕnești din intȕia jumȕtate a seculului al XVIII, nu se mai indeletnicȕu cu literatura romȕnescȕ, ei cultivaȕ literele elenice, și de aceia tipȕriturile romȕnești se îngrijiaȕ de preuȕii poporului cu puȕini cȕlugȕri romȕni,

carii mai rămăsese prin mănăstirile românești ne'nkinate. De altă parte, trebuința retipăririi Evangheliei se impunea și de durata cea îndelungată a timpului, ce trecuse dela editarea Evangheliei din 1723 până la 1742, timp, în care nu se mai tipărise altă Evanghelie la Mitropolia Ungro-Valachiei, de unde trebuéu ase îndestula trebuințele Bisericelor din Eparhiile acestei Mitropolii, Bisericile Moldovei, unde încă nu se începuse tipărirea Evangheliilor, și kîar cele mai multe din Bisericile ortodoxe ale Transilvaniei.

VII.

EVANGELIA

DIN

1746.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1746.

Am văzut mai sus, că cu cât curentul grecesc ajungea mai apă-sător pentru viața românească din Muntenia și Moldova, și mai ales din București și Iași, cu atâta curentul românesc căuta ași găsi un alt centru de acțiune, de unde să pôtă, dacă nu paraliza cultura grecescă, apoi cel puțin să se desfășure în paralel cu acesta. Încălziți luptătorii pentru românism tot la focul sacru al patriotismului grecesc din capitale; ba mai mult, acești luptători adăpându-se kiar din normele culturale ale clasicismului elenic, și întru cât-va și de cele ale clasicismului latin de prin academiile din București și Iași; ei nu putéu din pricina grecismului apă-sător prin aceste centruri mari ase specializa, și aface, ca din normele cele universale ale clasicismului să răsără și să crească cultura românească cu ale ei fenomene de desfășurare și de propășire. Și de aceia cultura românească cu a ei luptători se retrage pentru Muntenia în munții Valcei, unde la adăpostul Episcopiei de Rimnic, și cu colucrarea a mai multor purtători ai ortodocsiei din această lature începe o eră nouă, plină de vigóre, carea încetul cu încetul duce cultura românească la propășirei ei; și când a venit plinirea vremei, o proaduc tuturor Românilor, și fac, ca din viața culturală oltenescă să răsără și să crească viața politică, de care ne bucurăm astă-đi. Dar mai amărunțit :

Încă de pre la 1640 Oltenia, alătura cu Muntenia, propriu đisă, își așađă în mânăstirea Govora prin Ieromonahul Meletie Makedonénul începutul unei culturii românești. Și «prăviliórea», tipărită de acest Ieromonah, cu «Evanghelia învățátóre» dela 1643 sint doveđi pipăite, că românismul își rădică capul și în Oltenia, și face încercarea, de a pune temelile unei culturii românești cu un centru de acțiune nou. Dar se vede, că la Govora totul era particular și mărginit la mijlócele de acțiune ale fraților din această kinovie, sau póte kiar, că acel, ce face acest început de cultură, este personalminte numai Ieromonahul Meletie; și đicem acesta, întemeindu-ne pre împrejurarea, că după tipărirea Evangheliei învățá-

tóre tipografia dela Govora nu mai produce nimic, ba pare, că dispăre de pre arena activităţei culturale.

Cu ducerea însă la Episcopia de Rîmnic a Ieromonahului Antim Ivirénu de la Snagov se pun temeliile nestrămutate şi tari ale culturii oltenestii, şi nu mai mult în Govora, dar de acum în Rîmnic, şi lângă reşedinţa Episcopului Antim se încep la 1705 două clădiri în partea despre Mădă-şi a oraşului, după un stil arhitectonic deosebit, unde foişerele caselor, susţinute de colóne de pĕtră, avéu o înfăţişare fórte plăcută. Aceste două clădiri, una în faţa celialalte, astă-şi ajunse proprietăţi particulare, ba kíar modernisate în stilul lor cel vekiu, slujiaŭ o dată una ca tipografie, şi celialaltă ca locuinţă pentru lucrători, şi aici anume cu Evanghelia dela 1705, apoi cu alte tipărituri, între care şi Evanghelia noastră dela 1746, se tipăreşte acea literatură mai ales bisericéscă, carea în timpurile de pre urmă, şi anume prin adoa jumătate a vécului XVIII-lea, ajunge a împodobi cu cărţile de ritual şi cu precuvântările lor cele savante tóte Bisericele româneşti şi din tóte laturele românismului. Aici, în jurul tipografiei de la Rîmnic se adună toţi cei, ce hrăniaŭ în sufletul lor simţiméntul românismului, şi întâi Antim, venit din Iberia, prin Bucureşti şi Snagov, apoi Damaskin din Transilvania prin Buzeu, cu Climent din Valcea, ajutaţi de Ieromonahul Lavrentie, popa Mihaí Atanasie-Vici şi alţi mulţi se pun pe lucru, şi, începënd cu Evanghelia din 1705, tipăresc mai multe Evanghelii, cum vom vedea în cursul acestor studii, şi aprópe tóte cărţile ritualului sfintei nóstre Biserici, cu Mineile lui Kesarie şi Filaret în frunte, ajungënd până la Gramatica lui Văcărescu, carea arăta Românilor şi «canoanele» =(regulele) limbei lor. Da. a fost mare Rîmnicul pentru némul românesc! Şi eŭ, smeritul urmaş al acestor figuri măreţe, ce să dic? Nu altă, de cât că am rugat şi rog ferbinte pre D-deŭ, ca să-'mi ajute, de a face din Rîmnic, dacă nu ceia, ce a fost el în vécul al XVIII-lea şi în íntaia jumătate a vécului curgător, apoi aceia, ce se póte astă-şi face în margenele împrejurărilor hotăritóre. . . Dar să ne întórcem la epoha Evangheliei din studiul nostru.

Climent, Episcopul Rîmnicului, pre timpul şi cu ajutorul căruia se tipăreşte Evanghelia din 1746, vine canonicéste la tronul episcopal în anul 1735, deşi el începe a se titula de Episcop al Rîmnicului încă de pre la 1729, când încă trăia Episcopul Inokentie. Acéstă anume pretenţiune a lui Climent, de afi Episcop încă dela 1729, íşi are esplicaţia ei în împrejurările istorice ale timpului; adecă în ocuparea Olteniei de către oştirile austriace, şi stăruinţa Turcilor de a-í alunga. Alungaţi fiind Turcii de supt zidurile Vienei, Austriacii se ieŭ óre-cum după dínşii, şi pre la 1718 ocupă Oltenia milităreşte, şi ţin provincia într'o ocupaţie alternativă până pe la anul 1747, în care timp şi Episcopia de Rîmnic este turburată. Dicem, că Episcopia de Rîmnic este turburată în acest timp; fiind că după mórtea

Episcopului Damaskin, petrecută la 1726, și care a pregătit și această Evanghelie pentru tipar, Episcopia este ocupată de Ștefan al Buzeului, care are liniște numai până la 1729, când de o dată Episcopia este ocupată de Inokentie, pus, cum se pare, de oștirile turcești, și are de pretendent și pre Climent, care vine în mod regulat la episcopat, ajutat de oștirile austriace, tocmai în anul 1735. Cu tot sgomotul armelor turco-austriace, literatura română din acest timp pare a nu fi suferit de loc la Rîmnic; și acesta credem noi, pentru cuvîntul, că literații Rîmnicului nu se ocupă de o cam dată de cele ale politicei, și de altă parte, că elementul grecesc, cel ce răsboia cultura română, nu se putea așeză în Oltenia din pricină, că oștirile turcești nu avéu o ocupație permanentă a provinciei, iar oștirile austriace aducéu cu dînsesele elemente noué și prospete din Transilvania. Da, Transilvania cu scólele și instituțiile ei culturale aú colucrat la propășirea literaturii românești, și kîar în Evanghelia, ce ni prestă spre studiere, pare că avem aface cu doi transilvaneni, cari, împreună cu Episcopul Damaskin tot din Transilvania, aú depus munca și ostenéla lor întru tipărirea ei. Dar mai amărúntit:

Pórta cãrței:

- Sfinta și dumneđeésca Evanghelie,
- Acuma Intăi Typărită, ¹⁾ Intru al Doilea Anú, Dinú Apatra Domnie a Țărăi Rumânești, a prea luminatului și Prea Înălțatului Domnů.
- Ió Constantinú Nicolae voevodă ²⁾.
- Cu Blagoslovenia prea Sfințitului Mitropolitú al Ungro Vlahiei, Kyrú Neofitú ³⁾.
- Și cu toată osărdia și keltuiala sfinției Sale Iubitoriului de D-deú, Kyrú Climentú ⁴⁾ Episcopulú Rîmnicului.

¹⁾ Vorbele de «intăi typărită» trebuiesc luate în înțelesul, că această Evanghelie nu este o retipărire, ca cea dela 1705, ci tipărire din nouă duple un text, anume lucrat la Rîmnic de către Episcopul Damaskin, și cu menirea, de ase tipări mai în urmă.

²⁾ Trecénd domnia țărilor pre mâna Grecilor din Fanar, cari se arătau mai dispuși pentru mulțămirea lăcomiei turcești, domniatele române ajung ase mărgini la durate de timp forțe scurte, și de aceia vedem Domnií domnind de mai multe-orí în aceiași țară. Așa Constantin Mavrucordat domnește în Muntenia la 1430 numai o lună (Ist. Românilor de A. D. Csenopol. Iași 1892, Tom. V pag. 66); adoa domnie tot în Muntenia dela 1731—1733 (ib. 68); a treia domnie, în Moldova, dela 1733 — 1735; apatra domnie, în Muntenia pentru atreia oră, dela 1735 — 1741 (ib. pag. 73); acincea domnie, în Moldova pentru adoa oră, 1741—1744 (ib. pag. 109); așésea domnie, în Muntenia pentru a patra oră, dela 1744 — 1748, de când avem și această Evanghelie; și în sfērșit domnia atreia din Moldova, și a șéptea din vieța sa, dela 1748 — 1749.

³⁾ Mitropolitul Neofit, de loc din insula Creta, este grec de origine, și cu dînsul Biserica Munteniei ajunge a fi o Mitropolie a Patriarhiei din Constantinopol, carea rânduiește Mitropolitii tot streiní de Biserica românească. Neofit a ocupat tronul Mitropoliei Ungro-Valahiei dela 1738 — 1754, când móre pe tron (Revista Bis. ort. română an. VIII 1884 pag. 916).

⁴⁾ Climent este unul din Episcopii de Rîmnic, care era din satul Petrarii de Vâlcea, și a lăsat multe urme de activitate pastorală. Nefiind cărturar, era un bun iconom al averelor Episcopiei, și luí se datorește Biserica bolniței din curtea Episcopiei, cea zidită la 1746, pre carea noi am restaurat-o în anul trecut; Biserica cea mare a Episcopiei cu kiliile din prejur, zidită cam

- «In sfînta Episcopie a Rîmnicului⁵⁾.
 «La anii dela facerea lumei 7254, iară dela Hristosû 1746.
 «De cucernicul între Preoții Popa Mihaî Atanasie-Vici⁶⁾ Typo-
 grafulû Rîmnicênulû.

pe la 1741, carea s'a prefăcut la 1857 de cătră Episcopul Calinic, iar kilile s'au ruinat de noî la 1888, nefind de nicî o trébă, și ajunse într'o stare de ruină totală. Tot el a zidit la 1741 și Clopotnița Episcopiei, carea s'a prefăcut la 1883 de cătră Episcopul Iosif Bobulescu, predecesorul nostru. Climent a întrebunțat averile Episcopiei și la tipărirea de cărți și dupre cum se știe până acum, el a tipărit la 1743 Triodul și la 1746 această Evanghelie, lucrate amândoë de cătră Episcopul Damaskin, supra-numit Dascalul, și urmaș al lui Antim atât la Episcopie, cât și în cultura literelor românești.

Motivații de prefața Evhologiului dela 1730, publicată de cătră D. C. Erbicenu prin Rev. St. Sinod «Bis. ort. română» an. XVII (1893) pag. 319 — 325; și avînd în vedere cele publicate de noî prin condica sfîntă (pag. 153 — 155), unde stabilim cronologia Episcopului Climent; ne vedem nevoiți a reveni asupra acestor date, mai ales că acum ne aflăm și în posesiunea a doë diplome, care lămurește cronologia mult mai bine. Diploma Imperatorului Carol al Austriei dela 1726 Octomvrie 15 stabilește mörtea Episcopului Damaskin, și tot dela această dată se pune și începutul Episcopiei lui Ștefan, fost egumen la Govora. Cât timp a fost Episcop la Rîmnic Ștefan nu știm, dar din prefața Evhologiului dela 1730 se vede, că la această dată era Episcop Inokentie. Despre Inokentie avem și alte date, pe care le vom arăta, când vom tracta în special despre Episcopiiile din Mitropolia Ungro-Valahiei; aici ne mărginim a stabili, că Episcopul Ștefan, ca și Inokentie, nu-și au actele de alegere în Condica sfîntă, și că Ștefan, fiind confirmat de administrația austriacă în tronul episcopal, a mers cu acesta până pe la anul 1729, când a trebuit să facă loc lui Inokentie, care se impunea Olteniei cu oștirile turcești, dupre cum și Climent făcea acesta cu oștirile austriace încă dela 1729. Dicem, că Climent se pretinde pre sine Episcop al Rîmnicului dela 1729, fundându-ne pre nota din pomelnecul Episcopiei, publicată de noî prin Condica sfîntă (pag. 154), care notă, avînd data 1753, pare a fi scrisă de Episcopul Grigorie, ucenicul lui Climent. În tot cazul, stabilim acum pe baza unor cunoștințe mai întinse, că Climent din egumen al Bistriței se confirmă Episcop de Rîmnic la 1735, când möre Inokentie, dupre cum se dovedește din diploma respectivă din citatul an a lui Carol al Austriei, aflătoare în posesia noastră. Așa că cronologia acestor patru Episcopii, așezată pre datele oficiale, trebuie stabilită așa:

a) Damaskin, numit mai nainte Ieromonahul Damaskin Gherbest, vestit tipograf de pre timpul lui C. Brâncovenu, și apoi traducătorul celor mai multe cărți de ritual, ce s'au tipărit la Rîmnic, ocupă tronul Episcopiei de Rîmnic dela 1708 Aprilie 16 până la 1726, când möre, și este înlocuit cu Ștefan, după ce Damaskin ocupase tronul Episcopiei de Buzeu dela 1705 Octomvrie 3 până la 1708 Aprilie 16;

b) Ștefan ocupă tronul Episcopiei de Rîmnic la 1726 și continuă a fi Episcop până pe la 1729, când se face Episcop Inokentie, fiind aspirant și Climent, care prin pomelnicul Episcopiei este titulat Episcop de Rîmnic, ba mai mult, se dice, că are dela această dată și diplomă imperială; (veđi întru acesta pomelnicul, publicat prin Condica sântă, pag. 154 — 155).

c) Inokentie, rădicat, cum presupunem, Episcop de Rîmnic prin oștirile turcești, nefind însă trecut în condica sfîntă, rămâne pe tronul acestei Episcopii până la 1735, când möre, dupre cum se dovedește din diploma aceluiași Imperator pentru alegerea lui Climent. În sfîrșit:

d) Climent se suie pe tronul Episcopiei de Rîmnic la 1735, și rămâne aici până la 1748 Mai 7, când se retrage, și este înlocuit de Grigorie, ucenicul seü.

5) Tipografia din Episcopia de Rîmnic, care pare a fi așezată de cătră Antim Ivirénu la 1705, nu în cuprinsul Episcopiei, ci póte la început în Govora și mai pe urmă într'un local, zidit nume în partea despre Mădă-đi a orașului Vâlcea și în fața grădinei Zăvoiu, a fost înavunțită de cătră Episcopii Antim, Damaskin, Inokentie și Climent, cari pe rând au tipărit, Antim Evanghelia cunoscută din 1705, Inokentie Evhologiul dela 1730, Climent Triodul dela 1743, precum și această Evanghelie dela 1746 și altele, despre care vom vorbi în mod special într'un tractat despre tipografiile cărților ritualului nostru. Aici acum vom mai adăuga, că administrația locală a permis în timpurile de pe urmă, ca veki tipografie Vălcenă să fie transformată în locuință privată.

6) Popa Mihaî, judecând dupre numele de Rîmnicénu, s'ar părea a fi original din Rîmnicul Vâlcea. Terminațiunea însă Vici dela iscălitura sa «Atanasie-Vici» și întrebunțarea literelor inițiale la tóte cuvintele, și kyar la numele neproprii, dupre cum se vede și din pórtă acestor cărți, ne face să bănuim, că el era român din Banatul Timișorei, cel înrîrit de cultura sîrbescă, amestecată cu cea germană, și că măestria tipografică trebuie să o fi învățat aici sub înrîurirea acestor doë culturi, iar în țară trebuie să fi fost adus de cătră Damaskin Gherbest, care era tot din acele laturî românești. Pentru noî nicî numele seü de familie «Rîmnicénu» nu este o pedică, de a ne mănținea opiniunea despre locul natal al lui Popa Mihaî; fiind că până astă-đi multî români din Transilvania își đic Rîmnicéni; și acest calificativ însămnează nu locul natal, ci al primei lor locuințe la venirea în țară saü, dupre ecspresia fraților transilvaneni, la venirea lor «înuntru».

Fața adoa a foiei întâia :

«Stihuri poetice⁷⁾ 10, asupra stemei prea Luminatului Slăvitului, și Blagocestivului I⁸⁾ Constandinū Nicolae Voevodū.

Pe laturele stemei :

I⁸⁾ = Crai, Rege⁸⁾, K⁹⁾ = Constandin, H = Nicolai, A = Alecsandru
B⁹⁾ = voevod.

Sub stemă :

Doao inkipuirī, ce în pecéte sau însēmnatū :
Domnului Constandinū dela Hs. isau datū,
Bourulū stēpanū Moldovei ilū adevereză,
Corbulū al Vlahiei Domnū ilū incredințază.
Amāndoao Steme de Domnie încoronatū,
Pre acestū de bunū Nēmū Marvrocordatū,
Pre Domnului Constandinū celū de bună Viță,
Păzescālū Dumneșeū cu multă biruință,
Ce acumū Domnește țara rumănescă,
Domnului păzască ca so stēpanescă⁹⁾.

Pe fața întâia a foiei adoa începe :

«Pre blagocestivului, Prea luminatului, Prea înălțatului, și oblăduitoriului a toată țara Ungro-vlahiia, Domnului Domnului nostru¹⁰⁾ I⁸⁾ Constandinū Nicolae voevodū, sănătate, viața îndelungată, Pace și Spăsenie dela Dumneșeu, Ca să dăruiască Mariei tale, Rugămū.

«Totū lucrulū ȳaste mai bunū, și mai lăudatū întru aciastă lume. Luminatē și prea Milostive Doamne: folosulū și facerea binelui deobște, și ȳarā așī cāștiga cineva nume nemuritoriū. Și pentru ce sântū mai lăudate acēste doao, Pentru căci cā folosulū și binele deobște ȳaste lucru Dumneșescū Iarā cāștigarea numelū nemuritoriū, încā sē vēde a fi lucru dēpurarea lăudatū, și

⁷⁾ Vorba versurī s'a înlocuit aici cu grecescul stih-urī și politice cu poetice.

⁸⁾ Și popa Mihaī păstrēză pe I⁸⁾ fără al traduce, dar numai il scrie pretutindenea cu doē accente, saū accentul grav cu aspirațiunea mōle.

⁹⁾ Aceste versurī, credem noi, se datoresc Episcopului Climent, și ele sînt compuse din idei și vorbe împrumutate de la alte cărți, și numai potrivite la rimă de cătră Climent.

Pe lângă aceste, Episcopul Climent, deși Oltén de origine și locuitor al Olteniei, crede și el, ca toți Româniī din Muntenia, că «Corbulū Vlahiei Domnū il incredințază». Cu alte cuvinte, că stema țarei muntenești este corbul și nu vulturul, întru cât acēstă țară s'a identificat cu familia Basarabilor.

¹⁰⁾ Traducere a grecescului Κροίω, Κροίω = Domnului, Domnului. Acest bizantinism este intrat în obiceiurile romănești față de capetele încoronate cu mult înaintea vécului al XVIII lea.

cătü viețuiaște omulü întru aciastă lume, și încă și după ce se mută dintru aciasta viață. Și de aciasta avemü bune dovediri dinü faptele oamenilorü celorü vekî: Căci că ei sau dusü din lumea aciasta, Iară numele lorü și istoriile lorü sântü până astă-đi înü mii de cărți. Pentru aceia đice Is. Sirah. Omule cătü ești pre lume siléștete pentru nume, că numai acesta rămâne după moarte: ca o mie de comori de aurü. Decî de acéste doao lucruri, vedemü pe Măria ta că pururea te nevoiești ale căștiga. Intîi cu folosulü face-rei binelui deobște, și multați sirguială și nevoință ce arăți: ca să crească și săse lășască cuvëntulü sfintei scripturî, nu numai în țara Măriei tale: Ci în toate țerile și ținuturile ce vorbesc în limba rumănescă ¹¹⁾. Poruncindü asê scrie și asê tipări multe féliuri de cărți, spre folosulü atotü sufletulü Creștinescü. Aciasta iaste căști-garea numelü, care rămâne nemuritoriü după moarte. Decî și eü smeritulü Episcopü alü Rîmniculü: Noulü Severinü ¹²⁾: cu bunü sfa-tulü și voia Măriei tale, amü datü înü typari, Aciastă Dumneđe-iască și podoabă mai alésă a sfintei Besérici Sfânta Evanghelia (đicü) pre limba Rumănescă: spre folosulü a totü sufletulü crești-nescü: și întru nemuritoare pomenirea numelü Măriei tale. Iară ce iaste Evangheliia; care cu plecăciune ca unü multü îndatoratü, și smeritü Rugătoriü, ce aducü Măriei tale dărü. Singură vrednicia ei o laudă. Pentru că Domnulü nostru Is. Hs. așa cu sfinții Apos-tolî de față vorbindü, Și darulü Duhului sfintü invěțătorü léü tri-misü. Iară de vréme ce după acéia era să răsaié Eresuri, și obicei-urile noastre sêse strice. Bine au voitü asê scrie Evangheliile: ca dintru acéstea invěțandune adevêrulü, sê nu ne amăgimü de min-ciuna Eresurilorü. Inșă 4 Evangheliî néau datü noao. Pentru că patru stâlpi sintü acéstea lumii: și patru părți ale lumii fiindü. Rêsăritulü, Apusulü, Miadă noapte, și Miadă đi, cu cuviință iaste a fi și stâlpi patru, și Evanghelié se đice căci ne vestêște noao lucruri bune, adecă ertarea păcatelorü, dreptatea, Suirea la ceruri, Luarea de fiî ai lui Dumneđeü, și vestêște cumü că lésne acéstea lémü luatü ¹³⁾. Nu că noi doară némü ostenitü întru căștigarea acestorü

¹¹⁾ Ecă o dovadă și dela Episcopul Climent, că în literatura bisericescă Româniî nu știéü de hotarele politice.

¹²⁾ Climent dintre Episcopî Rîmniculü este cel întăiü, care în titulatura sa întroduce vorbele «Noul Severin». Aceste vorbe, bisericeste vorbind, aduc aminte de vekia Mitropolie a latu-rilor de dincolo de Olt, și de titlul Mitropoliilor Olteniei, cari delä 1370 până la 1401 ș'au avut reședința în Severin, iar delä 1401 acéstă Mitropolie rămâne Episcopie.

Climent, pentru a înlătura orî-ce bănuélă cu adausul din titulatura sa, și pentru a arăta, că Rîmnicul este tot Episcopie, dar numai o Episcopie, carea are în sine continuitatea vekiei Mitro-polii a Severinului, pune vorbele «Noul Severin» ca cuvinte interpretative la Rîmnic, și nu ca adaus la titulatura sa; adecă nu le léğă cu conjunctia și. Apoi noi măi credem, că și un cuvënt poli-tic a colucrat la formularea acestei titulaturî de la începutul seculului al XVIII a Episcopilor de Rîmnic. La 1735, când Climent se sue pe tronul Episcopiei de Rîmnic, Nemții încă discutaü Turcilor acéstă parte a țarei, și kîar erau în rêsboiü pentru Oltenia.

Calculéle politice, întemeiate pe vekile pretențiunî de dominațiune asupra Severinului, au ho-tărît pe conducătoriî politiceî de a reinviea vekia «bănie a Severinului» carea se măi numia și a «Craiovei» iar pre Episcopul Climent, l'a ademenit de aprimi în titulatura sa pre «Noul Severin».

¹³⁾ Interpretațiune mistică acelor patru Evangheliî.

bunătăți, saū dintru ale noastre fapte bune acēstea amū luatū ; Ci prinū darulū și iubirea de oameni alū D-ḡeu a atātea bunătăți nēmū invrednicitū. Patru Evangheliști sântū dinū care doi, Matthei și Ioannū, sântū din ciata celor doișprādece. Iară doi Marco și Luca dinū cei 70. Și Marco au fostū Ucenicū luī Petru, Iară Luca luī Pavelū Ucenicū, Inse Matthei mai intii de cāt toți aū scrisū Evangheliia pre limba jidovēscā : Cātrā cei ce creḡuse din Jidovi, dupā 8 anī, ai Inālțării luī Hs. și o aū Tālmācitū Ioannū de pre limba jidovēscā in cea elinēscā¹⁴⁾ : precumū spunū. Iară Marco dupā, 10 anī dela inālțare au scrisū Evangheliia sa, de Petru fiindū invēțatū. Iară Luca dupā, 15. Iară Ioannū celū mai bogoslovū dupā, 32. Și se asēmānā acești patru Evangheliști : Cu patru Heruvimi : ce au vēḡutū Iezekiilū, șēḡendū Dumneḡeu pre ei, și fiește care dinū Heruvimi. Unulū avea fața asēmenea cu Leulū. Iară altulū cu omulū, Iară altulū cu Vulturulū, și altulū cu Vițelulū. Decī Evanghelia cea dela Ioannū are fața de Leu : că Leulū impēratēscā putere și stēpānire are, Asēmenea și Ioannū, de acea impēratēscā și stēpānēscā vrednicie a Dumneḡeirei cuvēntulū, au inceputū ḡicēndū : La inceputū era cuvēntulū, și Dumneḡeu era cuvēntulū¹⁵⁾. Iară cea dela Matthei are obrazū de omū : Că de nașterea cea dupā trupū alū Hs. aū inceputū. Iară cea dela Marco, cu vulturulū se asēmānā, Că dela Proroculū Ioannū au inceputū și darulū Prorocescū mai nainte vēḡitoriū fiindū, și curēndū cele de departe vēḡēndule ca Vulturulū iaste : că ḡicū că vulturulū prea limpede vēḡētoriū iaste, că elū din alte pāsări, se poate uita dreptū la soare ne clipindū¹⁶⁾. Iară cea dela Luca cu Vițelulū, iaste asemene, că elū de Preoția Zahariei aū inceputū : cāndū au Tāmīiatū elū pentru pēcatele norodulū, și Vițelulū era jārtvinduse atuncea. Pentru cariī ne ajungāndune cuvēntulū a scrie de lauda sfințilorū Evangheliști, și Apostoli, pre cariī iī laudā toată lumea, vomū veni la cuvēntulū celū dinū tii. Că de vrēme celū intocma cu Apostoliī : Constantinū Impēratū : căci aū poruncitū de sau scrisū sfānta scripturā la o sēmā de cārți. Ca să se cetēscā la Besericile cele dinū Tarigradū, se laudā și se citēște, până in ḡioa aciasta : cu cātū mai multū vrednicū de miī de laude ești

¹⁴⁾ Puținā știință teologicā avea Episcopul Climent ; fiind-cā Evanghelia luī Matei s'a tradus in elineste ru de Ioan, ci de Luca Evangelistul.

¹⁵⁾ Evangelistul Ioan are de emblemā nu leul, ci vulturul, și acēsta pentru sublimitatea ideilor din Evanghelia sa. Acēstā erōre inse a Episcopulū Climent se inḡreptēzā in stamba Evangelistulū Ioan, unde este vulturul și nu leul.

Pus leul ca emblemā a Evangelistulū, interpretarea Evangheliēi luī Ioan in asēmānare cu puterea leulū este neobicnuitā, și in opoziție cu toți interpretatoriī premerḡatori luī Climent. Și acēsta dovedește puțina știință de carte acelor dela Rīmnice de pre timpul Episcopulū Climent.

¹⁶⁾ Alā inḡrepretare greșitā, care s'a făcut din pricina skimbārei emblemelor, punēndu-se leul luī Marcu la Ioan și vulturul luī Ioan la Marcu.

Pe lângā aceste. Episcopul Climent face pre vultur sāse uite drept la sōre, in ore-ce naturalistiī cei vekī gāsesc asemenea proprietate numaī la șoim. (Veḡi «Eraldica vekie a Romānilor pag. 85—89.

Mariia ta: că în zilele Măriei tale cu Luminatați poruncă scriinduse și Typărintuse multe féliuri de cărți, cu care se luminează nu numai o sémă de norodü: ci toată pravoslaviia ¹⁷⁾. Ca oare ce făclie fiindü nu pusă suptü acopereméntü ci în sféșnicü, și luminändü nu numai celorü din casă, adecă din țara măriei tale ci tuturorü celorü ce vorbescü în limba rumănescă. Laudăsé sfintul Ioannü Zlataustü: căci aü Botezatü și aü luminatü pre rumăni. Și iau invêțat légea. ¹⁸⁾. Iară Măriia ta îndemnändü și invêțändü, nu numai pre rumăni, ci a toate noroade să cugete dioa și noaptea în légea lui Dumneșeu. Marele împăratü Constantinü ospătändü pre oare care Episcopü, precumü Eusevie scrie, nau vrutü săs laude de coroană și de diademă, ¹⁹⁾ și de înălțimea împărăției, și de biruințele răsboaelorü. Ci se lauda cătră aceia și se bucura; căci se afla împreună cu Apostoliü lucrătoriü la Evanghelia lui Hs: pentru aceia au șișü voi sinteși Episcopü creștinilorü pre taină lucrändü, iară eü insumi sintü Episcopü lucrändü cele denafară inoindü și ajutorändü Besericilorü, și odihnindü cîata Preoșilorü: ²⁰⁾ ca mai multü Cuvéntulü lui Dumneșeu săse laude și săse lășască și săse înmulțască spre noroade. Ca acéstea săntü și ale măriei tale laude și îndreptări: care înțelepciunea lui D-șeu téu născutü și téu crescutü umplëndute de Duhul sfintü: ca pre unü alü doilea Veseliilü, și oki téu arătatü vedëndü și luminändü pre cei de supt ascultarea măriei tale. Decü priimește prea Înălțate Doamne, și aciastă osténělă asmereniei méle, precumü și stépanulü Hs, au primitü acelu pușinü darü alü veduvei, așa și măriia ta, încă și inima mea carea pururea doréște, să te întăriască prea puterniculü Dumneșeu; ca pre marele Impăratü Constantinü asupra luptătorilorü împotriva lui D-șeu, și a sfintei lui Besericü. Și să te încoronéze cu darulü sănătășii și alü păcii, intru norocită și îndelungată viață, în vrémea de acum iară în véculü viitoriü, să te invredniceși Vieșii vecinice, împreună cu toși dreptiși împărași și sfinți.

Alü Măriei tale către Dumneșeu fierbinte Rugătoriü

Climentü Episcopulü Rim. ²¹⁾

¹⁷⁾ Acéstă comparație alü C. Mavrucordat cu Constantin cel mare este luată din Evanghelia dela 1693, unde C. Brăncovénu este lădat, că împarte Evanghelia în multe esemplare și în multe limbü cu «sfintul tipariü». Acolo se potrivía. Dar aici?

¹⁸⁾ Episcopul Climent confundă pre Romăni cu Goșii, cariü, în țările nóstre fiind, aü primit creștinismul dela predicatorü bizantinü, între cariü era și Ulfila, supra-numit gotul, care anume a fost pregătit în Constantinopol pentru acéstă misiune. Aici se vede iarăși înfrurirea bizantinismului asupra culturei lui Climent și acelor din jurul lui.

¹⁹⁾ Diademă dela *διάδημα* = legătore de cap, cunună, prototipul coronei.

²⁰⁾ Vorbele lui Constantin cel mare, că Voï sinteși Episcopü al celor din lăuntru, iar eü al celor din afară, se interpretéază de cătra Climent în înțelesul timpului seü; adecă cu zidirea de bisericü și aședarea lor. Constantin pre lângă aceste mai înțelegea răspândirea creștinătăței între popórele barbarice, apărarea Bisericei de ereticü, etc.

²¹⁾ Din acéstă prefață, carea este lucrare a Episcopului Climent, se vede, că el nu era om anume cărturar, bună óră, ca Damaskin dascalul. Climent însé își are meritele séle pentru acéstă Episcopie. Fiind de baștină din județul Vâlcea, și anume din satul Petrariü, și dintre moșneniü

Pe fața adoa a foiei atreia:

«Viița luĭ Ioannū Dinnū Sofronie ²²⁾).

Pe fața întâia a foiei apatra:

«Viița luĭ Ioannū Evanghelistulū din tâlcuirea cea prescurtū aluĭ Dorotheu muceniculū și Episcopulū Tyrilorū ²³⁾).

Pe fața adoa a foiei apatra supt icóna Evanghelistulū:

«Ioanne prea fericite *
 Alū luĭ Hs. apostole iubite.
 Că Domnulū celū prea putérnicū *
 Těū alesū ca pre unū vrednicū.
 Ca pre creștinū sâĭ întăreștĭ *
 Și pre ereticĭ sâĭ smereștĭ ²⁴⁾

Pe fața întâia afoiei întâia a tecstulū începe Evanghelia dela Ioan și merge până la foia 18, unde se înkeie cu:

«Sfērșitulū Evangheliilorū luĭ Ioannū, dela Paștĭ până la Dumineca Rusaliilorū.

Pe fața adoa a foiei 18:

«Tipiculū Evangheliilorū dela Dumineca Rusaliilorū înainte... până la lăsatulū postulū de paștĭ.

acestul sat, el a tipărit mai multe cărți de ritual, rămase în manuscrise dela Damaskin, în asociație cu cărturariĭ Eparhieĭ sale, dupre cum a făcut și cu tipărire a acesteĭ Evanghelii, luând de colucrător pe Ieromonahul Lavrentie din mōnăștirea Hurezii. Meritele luĭ Climent trebuiesc căutate în altă parte; și anume în înmulțirea averilor Episcopieiĭ și în clădirĭ. După ce face skitul Petrariĭ pe moșia sa părintescă, face mai multe clădirĭ în Episcopie despre care am vorbit mai sus. Mai adăugăm, că dela Climent ne-au rămas mai multe obiecte de măestrie alésă, între care câte-va icóne și o ușă sculptată, carea prefăcându-se de noi, astă-đĭ împodobește palatul acesteĭ S-te Episcopii. Biserica, cea zidită de Climent, a fost reedificată în dimensiuni mai mari la 1857 de cătră P. S. Calinic, iar kiliele, fiind îngropate în pământ și neproprii pentru locuințe omeneștĭ, au fost dărimate de noi și înlocuite la 1888 cu altele în partea de sus a curței Episcopiei. (Veđĭ și Conдика sfintă pag. 149 — 155.

²²⁾ Acesta este biografia S-luĭ Ioan Evanghelistul, pre carea nu o mai reproducem, neavând pentru noi nici o însemnătate istorică. Intorcem însă luarea aminte a cetitorilor noștri, că Climent, dar noi credem, că mai curând diortositoriul Lavrentie, face micĭ îndreptări și în traducerea acesteĭ biografii.

²³⁾ Și în această biografie Lavrentie caută a nu imita pe premergătorii seĭ.

²⁴⁾ Aceste versuri se datoresc de sigur Ierom. Lavrentie. Ele sînt caracteristice în felul lor, și nu se mai întilnesc în alte ediții ale Evangheliilor româneștĭ.

Pe fața întâia a foiei 19:

«Viiața sfântului Evanghelistu Matthei, din Sofronie.

Pe fața adoa este icóna Evanghelistului Matei,
supt icónă sînt aceste versuri:

«O Matthee Levitiiane ²⁵⁾.
Perđătoriulü dogmelorü celorü vicléne.
Ție dintrale tale Matthee sfinte.
Acestü odorü aducemü cu sufletulü fierbinte.

Pe fața întâia a foiei 20 începe Evanghelia dela Matei și merge
până pe fața adoa a foiei 49, unde se înkeie cu:

«Sfêrșitulü Evangheliilorü lui Matthei, până intru aciastă Du-
minecă a Hananiancii

Pe fața întâia afoiei 50:

«Viiața sfântului Evanghelistü lui Lucăi, ²⁶⁾ dinü Sofronie.

Pe fața adoa afoiei 50 supt icóna Evanghelistului Luca:

«O Luco Prea lăudate, intru toate ai pusü nevointă
«Ca să ne scoți pre noi la credință.

Pe fața întâia afoiei 51 începe Evanghelia dela Luca și merge
până la fóia 88, unde se pune:

«Sfêrșitulü Evangheliilorü Lucăi, până inü lăsatulü Postulü de
sêptemána Branzei, de Postulü celü Mare».

Pe fóia 88 fața adoa:

«Viiața sfintului Marco Evanghelistü dinü Sofronie.

²⁵⁾ Levitiiane în loc de Levite. Adiectivele in ian, saü én arată locul, și nici o dată func-
țiunea. Dar Lavrentie îl întrebuințază, cum vedem, că s'a făcut și în zilele nóstre cu titlurile arhie-
reilor nóstri, pentru a arăta ocupațiunea unu om; și de accia avem Levitiian, în loc de Levit, iar Plo-
iestén în loc de al Plofestilor.

²⁶⁾ Fiind că numele propriu s'a declinat, dicéndu-se «Lucăi» în loc de Luca, de aceia se
declină și cele doé vorbe premergătoare; adecă «sfîntulü Evanghelistulü» în loc de: Sfîntulü Evan-
ghelist Luca.

Pe fóia 89:

«Aluí Theofilactú Episcopulú Vulgariéi tilcuire de viața²⁷⁾ lui Marco.²⁸⁾»

Supt icóna Evanghelistului Marcu pe fața adoa a foiei 89:

«O Marco Apostole prea Sfințite
Naî pregetatú prinú cuvinte».

Pe fața întâia a foiei 90 încep Evangheliile dela Marcu și merg până la fața întâia a foiei 116, unde sînt cuvintele:

«Inceputulú Evangheliilorú celorú 11 voscresne».

Pe fața întâia a foiei 120:

«Minolghionú, întru carele se cuprinde orânduiala Evangheliilorú pre lună».

Pe fața adoa a foiei 156:

«Evangheliile de obște la ڃilele sfințilorú, cariî n'aú Evangheliî de rândú la Minolghionú, adecá orânduéla lunilorú.

Pe fața adoa a foiei 157 încep:

«Evangheliile la multe trebî.

Și merg până pe fața întâia a foiei 163, unde se ڃice:

«Sfêrșitú și lui Dumneđu multămită».

²⁷⁾ Ieromonahul Lavrentie nu numai că știa carte grecescă, dar era kîar și înrlurit de dînsa. Ne avêndu-se încá ficsată concordanța românescă a casurilor între dînsese, el rêmâne sub înrlurirea concordantei greceștii, și de aceia traduce literar pre *ἐπισημεία τοῦ βίου* = tilcuire de viața; adecá cu genetiî analisat și nu cu dativ, tilcuire la viața.

²⁸⁾ Se ține de cuvêntul dat Ierom. Lavrentie; că el adecá a urmat în ficsarea tectstului Evangheliilor pre Teofilact. Maî mult. El cu Teofilact dá prin acéstă tilcuire genealogia lui Marcu, și apoî eșplică și emblemele Evangheliștilor, de acărora neștiință, am vêđut, că suferiaú contimpuranii seî. Acest adaus este numai în Evangheliile de Rîmnic, și el înlocuește viața lui Marcu dupre Dotei, carea este în edițiile de Bucureștii, și carea nu cuprinde atâtea lucruri, ca tilcuirea lui Teofilact

Pe fața adoa a foiei 163 începe tipicul Evangheliilor :

«Inștiințare pentru Cetaniia Evangheliilor Preste totu anulū, de unde se începe și unde se sfârșescū.

Și în sfârșit pe fața adoa a foiei 164 această înkeiere :

«Slavă, Cinste și inkinăciune celui în Troiță unuia D-șeu, Carele neū ajutoratū după începutū de amū ajunsū și sfârșitulū.

«Typăritusau Acéstă sfântă Evanghelie, prinū ostenéla diorthosirii lui Lavrentie Ieromonahū dela sfânta Mōnăstire Hurezii. Și cu plecăciune mă rogū Tutororū celorū ce vē veți întâmpla a ceti: orī-ce greșală veți afla îndreptați cu Duhulū blândéțelorū nepunēndu-ne în ponosū, Că precumū iaste cu neputință omulū anu pēcătui. Intracestași kipū și Typografulū a rămēnea fără de greșală. Și aciasta iarășī să știi o iubituriule de Hs Cetitoriū: că de vei potrive aciastă sfântă Evanghelie cu niscari izvoade Grecești sau și rumānești, tipărite mai de nainte: să știi că pe multe locuri, nu să va potrive la cuvinte: pentru că eū amū urmatū Tălmăci-turei Izvodulū Părintelūi Damaskin. Episcopulū, Dascalulū celū mare, alcătuitū după Tilcuiala lui Theofilactū, și până n'amū ce-titū și Tilculū namū aședatū fiește care cuvēntū²⁹⁾.

«Precumū cei streinī dorescū moșia sași vađa :
Cândū sintū într'altă țară de nu potū să șază :
Și ca cei ce-sū pre Mare bāntuiți de furtună :
Și roagă pre Dumneđeū de liniște bună.
Așa și Typografulū de a cărții sfērșire.
Laudă neîncetatū dă și mulțāmire³⁰⁾.

* * *

Ornamentația acestei Evanghelii se datorește lui «Popa Mihaī Typografū» după cum se însemnēză el singur într'un ruloū, așe-

²⁹⁾ Ierom. Lavrentie este unul din monachii mănăstirei Hurezii cu ore-care știință de carte. El a colucrat cu mai mulți Episcopi la tipărirea de cărți pentru ritualul Bisericei Olteniei. Știința, de care el dispunea, pare a fi câștigată mai mult pe cale auto-didactică, și parte pōte kyar dela Ierom. Atanasie, cel care a lucrat la corectarea Evangheliei din 1693, și care a trăit un timp și în mōnăstirea lui C. Brāncovēnu, Hurezii.

Din acéstă înkeiere a Evangheliei din 1746 noi mai știm, că Episcopul Damaskin a lucrat tecstul acestei Evanghelii duple tecstul grecesc în alăturare cu esplicațiile, date tecsturilor de cătră Teofilact, iar Lavrentie, învățacel se vede și al lui Damaskin, a făcut corecturele cu știința sa și condus de lucrarea lui Damaskin.

De altă parte vom mai adăoga, că deși Lavrentie se dă pe sine aici de tipograf, nu pare a fi el culegătorul literelor și aședătorul ornamentelor, Acéstă parte se datorește în Evanghelia dela 1746 lui Popa Mihaī, iar Lavrentie a îngrijit de corectarea tipăriturilor, saū și a izvodulū, cum se dicea pre acele vremuri.

³⁰⁾ Aceste versuri în conținutul lor se datoresc lui Antim Ivirēnul, și el pentru întâia dată le-a pus în Evanghelia sa din 1697. Reproducerea lor în această Evanghelie, după ce fusese lăsată prin Evangheliile următore anului 1697, ne face să bănuim, că popa Mihaī tipografal era saū un învățacel al lui Antim în cele ale tipografiei, saū strein de Oltenia, pōte adus aici de cătră Episcopul Damaskin din banatul Timișorei, unde și învățase măestria tipografiei; și aici își arată și el nostalgia sa.

dat pe marginea de jos a icónei Evanghelistului Marcu. Că acest tipograf a putut să fie învățăcel și al lui Antim Ivirénu se vede și din aceea, că în lucrările séle csilografice merge, cum vom vedea, pre urmele lui Antim, căutând al copia până și în amăruntimi. Dar să intrăm în materie.

Pe pórtă cărței este icóna St. Nicolaí, patronul Episcopiei de Rimnic, așezat pe un jăț, larg de trei-óri cât este corpul sfintului, la drépta Mantuitorul, stând în picíóre înaintea sf. Nicolaí și ținând Evanghelia, pe carea voiește a í-o înmána, iar la stंगा Maíca Domnului, ținând pe mání omoforul arhieresc. Inscriptiile dela acest trimorf sint doé în grecește, dupre cum obiceiua și Antim, și una în slavinește cea dela sf. Nicolaí. In de obște icóna acésta are puțină măestrie csilografică, iar popa Mihaí era se vede lipsit și de cunoștințele arheologice, trebuitóre csilografiei sale ; și pentru acesta el face pre sf. Nicolaí în vestminte arhieresti, având mitră, omofor și sacos, lucru ce se opune datenelor nóstre arheologice, apoi Mantuitoriul și cu Maíca Domnului trebuéu să stea pre nori și nu în picíóre.

Kenariul, ce încadréză tecstul dela pórtă cărței, este lucrat din arabescuri csilografiate, dupre cum le are și Antim în Evanghelia dela 1697.

Marca țarei cuprinde bourul cu stéoa între córne și corbul cu semiluna la stंगा, fiind aședate în doé rame, ce se compun din câte doé linii și impestrițate cu puncte. Buzduganul cu sabia staú încrucișate la manere sub corona domnescă, și susținute de o rămurică, ce se incolăcește în jurul lor. In sfêrșit ornamentația din jurul bourului și a corbului este lucrată din doé rămuri, imdobite cu foi și flori, care pléca dintre stemele țarilor, una în sus, ce încunjóră corona și alta in jos, ce umple spațiul dintre kenar și steme. Insuși kenarul, ce încadréză stema, se compune din foi cu rămuri de arbori, născénde una din alta.

Icónele Evangheliștilor, puse la inceputul tecsturilor respective, sint lucrate tóte dupre modelurile icónelor lui Antim. Ele sémână în elementele, ce le compun ; în kenarurile, ce le încunjóră, precum și în celelalte acesorii, ca inscripția grecească, poziția călimărilor, a vulturiului emblematic, etc. In deobște, dacă figurile Evangheliștilor n'ar fi skimbate ; și dacă în csilografiile lui popa Mihaí nu s'ar vedea mai puțină măestrie în mánuirea dălței csilografice ; noi am fi împinși a bănuí, că aceste icóne sint tot cele lucrate de Antim pentru Evanghelia din 1693 și apoi refăcute prin Evanghelia din 1697.

Trimorful, pus în fruntea tecstului fie-cărei Evanghelií, unul singur pentru tuspátru Evangheliile, este lucrare a lui popa Mihaí, căutând și aici tipo-csilografal nostru de a merge pe urmele dascálului seú ; adecă de apune inscripțiile dela D. Hristos, Maíca Domnului și sf. Ioan în limba grécă, și kipurilor ale da infățisarea

unor icône bizantine. În această iconă D. Hristos în poziția de arhieru stă cu mânele întinse în spațiu și bine-cuvânteză, Maica Domnului și sf. Ioan Botezătorul au mânele întinse spre Mântuirul, în semnul rugărei, iar kipurile lor sînt lucrute în bust.

Kenarele, ce despart materiile textului, sînt tôte formate din arabescuri csilografiate, care, fiind de o măestrie cam rudimentară, mai au și neajunsul, că la tipărirea lor popa Mihaï a prea încărcat valul cu cernelă, și téscul l'a prea apăsát. Aceste asemănări cu neajunsurile măestriei lui «popa Mihaï Athanasie-Vici» îl infățîșază, ca pre un învățácel stáruitor și pricepátor în măestriile grafice, învățate dela genialul tipograf al seculului al XVII-lea și începutul celui al XVIII-lea, orî dela un al doilea dascal într'ale tipografieî, Episcopul Damaskin, dar tot ele îl arată, că nu avea geniul dascárilor seî, okiul îi era mai puțin perspicace, iar mána nu se supunea în totul voinței sale.

* * *

Ieromonahul Lavrentie în scurta sa înkeiere, ce o pune la sfêrșitul Evangheliei, ne arată textul normativ, dupre care el a lucrat izvodul Evangheliei din 1746, și unde se exprimă «și aciasta iarășî să știi iubitoriule de Hs. cititoriù: că de vei potrivî aciastă sfântă Evanghelie cu niscari Izvoade Grecești, sașî și Rumânești, Typárite mai de nainte: să știi că pe multe locuri nu se va potrivî la cuvinte: pentru că eu am urmatú tálmacituriî Izvodului Párintelui Damaskin, Episcopulú, Dascalul celú mare, alcátuită după Tilcuíala lui Teofilactú, și până namú cetitú și Tilculú namú aședatú fiește care cuvântú. «Avénd cu kipul acesta textul normativ al Evangheliei din 1746, să urmárim de acum lucrarea lui Lavrentie, făcută dupre izvodul Episcopului Damaskin, și să o comparám cu textul original, textul Evangheliei din 1693, precum și cu textul Evangheliei din 1697, pentru ca să vedem îndreptárite, făcute de Lavrentie dupre textul Episcopului Damaskin. Écă un text din Evangelia dela Ioan, și din đioa de Paști:

Tecstul original	Tecstul din 1693	Tecstul din 1697	Tecstul din 1746
Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.	În lume era, și lumea prenú elú se făcu, și lumea pre dînsul nulú cunoscú.	În lume era și lumea cu dînsulú sașî făcutú și lumea pre elú nu laú cunoscut.	În lume era și lumea prinú trînsul sașî făcut, și lumea pe el nu laú cunoscutú.

Dacă comparám aceste texturi între dinsele, vedem, că Lavrentie în traducerea prepoziției *διὰ* = prin, a urmat lui Atanasie, lăsând la o parte pre Antim, care o traduce «cu», și kiar fără înțe-

les. În traducerea lui *αὐτοῦ, αὐτὸν*, precum și alui *ἔγγω* Lavrentie înclină către Antim. Acesta kîar de la începutul comparațiilor noastre ne face să bănuim, că Lavrentie, seú mai drept Damaskin, trebuie să fi avut în vedere «tilcul de Theofilac», dar n'a lăsat la o parte nici texturile premergătore; mai ales că Damaskin a luat parte la textul din 1693, ca tipograf.

Tecstul original	Tecstul din 1693	Tecstul din 1697	Tecstul din 1746
<i>Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεγύρησε, καὶ λέγει αὐτοῖς, λάβετε πνεῦμα ἅγιον.</i>	Și aciastă dîcînd suflă, și dîse lor, priimiți Duhulú sfintú.	Și acéstea dîcîndú aú suflatú și léú dîsú lorú, priimiți Duh sfintú.	Și acéstea dîcîndú aú suflatú și léú dîsú lorú, luați Duhúsfintú.

Dacă comparăm între dinsele și aceste texturi, găsim, că Damaskin cu Lavrentie este mai aprópe de textul lui Antim, îndreptându-l și pe acesta într'un loc. Și anume Lavrentie traduce pre singularul «*τοῦτο* = acésta» ca Antim cu pluralul «acéstea» și nu «aciasta» ca Atanasie. Apoi prezentul istoric din original «*λέγει*» Lavrentie îl traduce cu Antim «léú dîsú», și nu ca Atanasie «dîse». În sfêrșit Lavrentie îndreptézá pe premergătorii seí, când traduce pe «*λάβετε*» cu «luați» și nu cu «priimiți» și pre *πνεῦμα* = duh fără articol, îl pune ca și Antim.

Prin Evanghelia din Joia sêptămánei luminate vorba *εἶπον* = am dîs se întrebunțáză de mai multe-orí, dar în doé locuri se traduce de Antim cu arhaicul «dîșú» de Atanasie o dată «dîsú» și adoa órá «diseiú» iar de Lavrentie întâia dată «dîșú» și adoa órá «am dîsú». Și apoi aici putem să dîcem pentru Lavrentie, seú mai drept pentru Damaskin, că el în mod kîar regulat întrebunțáză trecutul aucsiliat, ca «saú umplutú» «aú venitú» în locul celorlalte forme de trecut.

Testul din Evanghelia dela Matei de Luní dupá Rusalií:

Tecstul original	Tecstul din 1693	Tecstul din 1697	Tecstul din 1746
<i>Εἶπεν ὁ κύριος, ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἐν ὅς τῶν μικρῶν τούτων.</i>	Dise Domnul, socotiți să nu obidiți pre vre unulú den'tru acești micí.	Disaú Domnul, socotiți să nu urgisiți pre vre unulú dentru acești micí.	Disaú Domnul, căutați să nu defăimați pre vre unulú dentru acești micí.

Începênd cu trecutul *εἶπε* = aú dîs, găsim, că Lavrentie, nu cu Atanasie, ci cu Antim îl traduce prin trecutul aucsiliat, ca noi astă-dî; adecă «dîsaú». Apoi verbul *ὁρᾶτε* = căutați se traduce de Lavrentie literal și bine, și nu ca premergătorii seí cu înțeles transformat

«Socotiți». In sfârșit ecpresia : «*μη καταφρονήσητε*» = să nu desprețuiri, se traduce de Atanasie cu slavinescul ; «să nu obidiți» de Antim «să nu urgisiți», iar de Lavrentie mult mai bine «să nu defăimați.

Vorbele din Evanghelia dela Matei de Marți întâia săptămână după Rusalii :

Tecstul original	Tecstul din 1693	Tecstul din 1697	Tecstul din 1746
<i>Μακάριοι οἱ πενθοῦσθε, ὅτι αὐτοῖ παρακληθήσονται.</i>	Ferice de cei ce plângă, că aceia s'voră mân-giea.	Ferice de cei ce plângă, că aceia s'voră mân-giea.	Fericiți cei ce plângă, că aceia s'voră mângiea.

Comparând aceste texturi între dinsele, descoperim, că Episcopul Damaskin cu Ierom. Lavrentie se deosebesc de premergătorii lor în traducerea lui «*μακάριοι*» și îl dau cu adiectivul «fericiți», cum este și în original ; și ei apoi merg cu această regulă la toate fericirile.

În Evanghelia dela Luca din a 17-a săptămână de după Rusalii Episcopul Damaskin prin Lavrentie lasă textul lui Atanasie, traducând prepoziția *ἐπι* = cu, și nu de, precum și pe «*μόνω*» = singură, dar pe «*ζήσεται*» îl traduce cu «va fi viu», tot ca Antim.

Tecstul original	Tecstul din 1693	Tecstul din 1697	Tecstul din 1746
<i>...ὅτι οὐκ ἐπὶ ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι Θεοῦ.</i>	...Că nu numai de pâine va trăi omul, ce de totu graiul lui D-đeū.	...Că nu numai cusin'gurăpâinea va fi viu omul, ci cu totu graiul lui D-đeū	...Că nu numai cu singură pâinea va fi viu omul, ci cu totu graiul lui D-đeū
<i>Καὶ ἀναγαθὸν αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλόν, ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης ἐν στιγμή χρόνου.</i>	Și sui'ndulă pre elă diavolulă la mun'te nal'tu, îi arătă lui toate împărățiile a toată lumea întru o clipă de ciasă.	Și suindulă pre elă diavolulă la unū munte nal'tu, iaū arătatū lui toate împărățiile lumei întru o clipă de ciasū.	Și suindulă pre elū diavolulū întru munte înaltū, iaū arătatū lui toate împărățiile lumei întru o minută de ciasū.

Aici, cum vedem, Damaskin îndreptăză pe premergătorii seî în traducerea prepoziției *ἐν*, când ȳice «întru munte înalt» seū mai regulat într'un munte etc. Cu vorba *οἰκουμένης* = de atotă lumea, Lavrentie se depărtăză de Atanasie și o dă ca Antim cu lumea, iar vorba *στιγμῆ* = clipă, o traducea cu minută, și nu cu clipă, ca premergătorii seî, pre carii îi urmăză în traducerea lui *Χρόνον* cu cias și nu-l dă cu vreme, timp.

Dorul lui Damaskin de ase apropierea de textul original, îl face, ca pre multe din prepoziții să le traducă așa, că ele rămân în texturile noastre și până astăzi neclintite. Vorbele originalului din aceeași Evanghelie: «ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐνελεῖτε περὶ σοῦ» = «că ingerilor seî va porunci pentru tine», Damaskin le traduce: «că ingerilor seî aî poruncit pentru tine»; adecă traduce bine pe περὶ, și greșește timpul lui ἐνελεῖτε, și nu dă ca Antim și Atanasie prepoziția cu «de».

Asemenea Damaskin traduce bine cu Antim și prepoziția ἐπὶ din frasa: «καὶ ἐπὶ Χειρῶν ἀροῦσῖσε» = «și pre mâni te vor rădica» și nu ca Atanasie «și te vorî lua în mâni». Dacă însă Damaskin prin Lavrentie dă bine prepoziția «ἐν» din espresia: «καὶ ὑπέστρεψεν ἔ Ἰησοῦς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεῦματος» = «și saî întorsî Is întru puterea Duhului» și nu ca Antim și Atanasie «cu puterea Duhului», greșește, când traduce pre același ἐν din espresia καὶ ὕγιο ἐν τῷ πνεύματι = «și saî dus de Duhul»; căci acéstă traducere, deși rămăsă până astăzi, póte să dea înțelesul, că Iisus, a fost dus în pustie de diavolul și nu de spiritul seî, și acéstă se opune asemenea înțelesului acestei prepoziții din locul de mai sus, unde se arată, că întórcerea lui Iisus din pustie s'a făcut «întru puterea Duhului» se înțelege, că al seî.

Credem în sfêrșit de prisos a mai înmulți citatele, și a mai face și alte comparațiuni între texturile Evangheliilor din 1746, 1697 și 1693 cu textul original; căci tot cuprinsul Evangheliei din studiul nostru ne întărește în credința, că Episcopul Damaskin cu Lavrentie a făcut un pas însemnat pre calea propășirei, și multe din espresiunile Evangheliei din 1746 aî rămăs și până astăzi în texturile noastre, fără cea mai mică skimbare. Și lămurit, valórea literară a Evangheliei din 1746, cu care se începe tipărirea acestei cărți la Rîmnic, este, că prin ea se traduc mai propriu vorbele, se dă mai bine înțelesul prepozițiilor, și în sfêrșit, aici găsim și o întrebuintare de timpuri ale verburilor mult mai logică, de cât în Evangheliile premergătoare. Și dacă Atanasie cu Evangelia dela 1693 întră mai afund în textul original; dacă Antim cu asa Evangelie dela 1697 merge pre urmele lui Atanasie, îndreptând întru cât-va raporturile dintre vorbe, exprimate prin prepoziții; Damaskin cu Lavrentie se folosește de tóte îndreptările logice ale premergătorilor lor, corectéază multe vorbe și mai ales înțelesul prepozițiilor, ținând fórté mult samă de geniul limbei românești. Acéstă ne mai dovedește, că alătúra cu cultura universală a epoei fanariote, care se desfășura mai ales la București, în Rîmnic se continua curentul cultural românesc, carea după Cozia, acum se rădică falnică în bogata mônăstire alui Constantin Brancovenu, dic în Hurezii Vâlcei.

* * *

Și cu ortografia Ieromonahul Lavrentie întrece pre Atanasie și Antim.

Maî întâi el întrebuiţază numai acele litere cirilice, care aũ un son propriu în limba românescă, şi din Evanghelia dela 1746 lipsesc cu desevêrşire semnele, care se punëu la labiale pe de-asupra, când după dinsele urma o consónă, spre a se arăta, că sonul lor spre afi móle aũ trebuiţă de un **î**. Aici nu maî întâlnim vorbe, ca mul'tũ, pum'nũ, dicên'dũ, car'penũ etc., pre care noi le-am înfăţuşat cu un apostrof, când am transcris aceste tecturĩ. Lavrentie dintre semnele fără son are numai pe **к** ieri, şi acesta tot dé-una se pune la sfêrşitul vorbelor, terminate cu consóne, şi are sonul fics de **ũ** (scurt). Pentru **î** (scurt) el are pe **й** (**i** duplu) şi acesta este întrebuiţat atât la mijlocul, precum şi la sfêrşitul vorbelor, tot-dé-una cu semnul scurtărei; şi pentru acésta scrie: **пріймитъ, а лшй** etc. Pentru diftongul **ea**, compus din **e** şi **a**, el are sêmnul **ѣ**, pre care îl întrebuiţază cu socotélă şi duple o regulă neskimbată, scriind atât la sfêrşitul cât şi la mijlocul vorbelor: **мѣле, ѣцеленчснѣ** etc. Diftoingul **ia**, compus din **i** şi **a**, este întrebuiţat maî numai la începutul vorbelor şi de aceia scrie: **іарѣ, іастѣ** etc. Sêmnul însê **ѧ** = care este tot un **ia**, dar numai de o formă, că **i** este în mijlocul lui **A**, se întrebuiţază numai la mijlocul şi sfêrşitul vorbelor, când pentru **ea**, ca în vorbele: **тѣмѧтъ, віѧцѣ, ачѧ** etc. şi altă dată pentru diftongul **ia**, şi pentru acésta scrie: **кіѧмѣ, Траѧнѣ**, dar şi **Траіѧнѣ, Паіѧѧ**; adecă îl întrebuiţaza pentru diftongul **ia**, când maî ales nu-î era cunoscută derivaţiunea vorbeĩ.

În privinţa punctuaţiei Lavrentie este iarăşi maî regulat, decât premergătorĩ seĩ; deşi nu-î lipsesc şi lui abaterile dela regulele, ce şi le impunea la formularea izvodului, după care s'a tipărit acésta Evanghelie. Aşa virgula (,) se întrebuiţază la despărţirea vorbelor între dinsele, când se face o enumerare, ca în: «Alũ lui Enosũ, al lui Sithũ, alũ lui Adamũ, alũ lui D-đeũ. Virgula se maî întrebuiţază regulat şi când are de despărţit prepoziţiuni între dinsele, şi atunci scrie: «Şi aũ đisũ lui Diiavolulũ, déca eşti tu Fiul lui D-đeũ, đĩ pietrei aceştia sãsê facă pâine». Virgula se întrebuiţază de Lavrentie şi pentru despărţirea fraselor între dinsele, şi pentru acésta scrie: «Şi saũ făcutũ spaĩmă preste toţi, şi aũ vorbitũ unulũ cătră altulũ, đicênd: ce iaste cuvêntulũ acesta, că cu volnicie şi cu putere poruncêşte duhurilorũ necurate, şi esũ:.

Şi cu virgula punctată (;) Lavrentie işĩ are regula sa, pre carea o întrebuiţază şi cu bagare de samă. Aşa acest sêmn este întrebuiţat de el în mod regulat pentru sêmnul întrebărei (?), după ortografia grécă, şi pentru acésta scrie: «Ce e noao şi ţie I-se Nazarinênule; Venitaĩ să ne pierđĩ pre noi;» Dar găsım şi locurĩ, maî ales în predoslovia Evanghelieĩ, unde Lavrentie, saũ maî drept Episcopul Climent, a scris dé-adreptul în româneşte, şi unde virgula punctată este întrebuiţată une-orĩ între frasele de înţeles opus, ca în locul: «Nu că noi doară némũ ostenitũ intru căştigarea acestora bună-tăţi, saũ dintru ale noastre fapte bune acéstea le-amũ luatũ; ci

prinŭ darulŭ ŝi iubirea de oameni alui D-ŭeu a atitea bunătăŭi némŭ invrednicitŭ». Mai găsim punto-virgula întrebuiŭtată ŝi între doë frase, din care cea de pre urmă înfăŭŝază o idee de comparaŭiune faŭă cu ideia premergătore: «Deci priimēŝte prea Înălŭtate Dmne, ŝi aciastă ostenelă a smereniei méle, precumŭ ŝi Stăpanulŭ Hs, aŭ priimitŭ acelu puŭinŭ darŭ alŭ vëduvei, aŝa ŝi măriia ta, încă ŝi inima mea carea pururea dorēŝte, să te întărăŝcă prea putérniculŭ D-ŭeu; ca pre marele împératŭ Constantinŭ» etc.

Doë puncte (:) în mânele lui Lavrentie ŝi ale lui Climent par ŝi ele a avea o regulă, când se întrebuiŭtază, ca semne, ce vestesc aducerea unui citat, ca în espresile: «ŭicea: că acesta iaste adevératŭ Prrculŭ celŭ ce va să vie în lume»; seŭ când este ase arată un loc comun, adecă un argument, ca în vorbele: «Rēspunsaŭ lorŭ Is, ŝi aŭ ŭisŭ: adevér, adevér, ŭicŭ voao, mă căutaŭi nu căci aŭi vëduŭtŭ sémne»; Dar ŝi în locuri ca aceste: «mă căutaŭi nu căci aŭi vëduŭtŭ sémne: ci căci aŭi mâncatŭ din pâini: ŝi vaŭi săturatŭ». Doë puncte ale lui Lavrentie înfrânge ori-ce regulă; căci între cele doë frase ele arată o opoŝiŭie de idei, iar mai pe urmă o consecinŭă, carea putea să fie despărŭtită numai prin virgulă. Doë puncte sint întrebuiŭtate de Lavrentie ŝi în unirea fraselor, care înfăŭŝază mai multe idei narrative, ca în locul următoriu: «Iară elŭ léu ŭisŭ lorŭ: nu vë spăimântareŭi: pre Is. Nazarinénulŭ căutaŭi, nu iaste aici: iată ŝi loculŭ unde laŭ pusŭ pre Elŭ». Prin Evanghelia nóstră doë puncte se întrebuiŭtază ŝi atunci, când se aduc vorbe saŭ prepoŝiŭii, ce interpretéază pre cele premergătore, duple cum se scrie în casurile următore: »Deci ŝi eŭ smeritulŭ Episcopŭ al Rîm: noulŭ Severinŭ:»; saŭ: «amŭ datŭ în typari, Aciastă Dumneŭeiască ŝi podoabă mai alésă a sfintei Bisérici sfinta Evlie (ŭicŭ) pre limba Rumánescă: spre folosulŭ a totŭ sufletulŭ creŝtinescŭ: ŝi întru nemuritoare pomenirea numelui Măriei tale».

Punctul (.), care în text este înlocuit cu steluŭă, se întrebuiŭtază fórte regulat, ŝi el se pune la sfērŝitul fraselor ŝi al periódelor, ŝi nu se mai confundă cu virgula, saŭ ŝi cu alte semne ortografice, ca în Evangheliile premergătore.

* * *

Evanghelia din 1746 are, cum am vëduŭt, pentru istoria literaturéi nóstre importanŭa ei. Mai întâi noi de acum ŝtim, că Episcopia de Rîmnic ajunge a fi un centru cultural, ŝi încă de mâna întâia. Antim Ivirénul, e prea adevérat, duce ŝi aici o tipografie, dar lipsa bărbaŭilor de ŝtiinŭă din acéstă parte a ŭărei face, ca Rîmnicul să nu se pună în evidenŭă prin tipărituri, de cât mai tîrŭiu. Nu mai este îndoială, că formarea tipografiei din Rîmnic trebueŝte să aibă de patron ŝi pe Episcopul Damaskin, cel care,

înainte de a fi Episcop de Buzeu, era un adevărat emul al lui Antim în măiestria tipografiei, dar Damaskin era pentru acele timpuri și cărturariul locului, și prin urmare înainte de începerea tipăririlor el avea de pregătit și «izvódele» după care urma ase face tipăritura. Așa că la Rîmnic întâiul bărbat, care a lucrat la tipărirea cărților bisericești de ritual, este Episcopul Damaskin, supra-numit dascalul, care mai înainte de a fi Episcop, și fiind numai Ieromonah, se numia Gherbest.

După Episcopul Damaskin, și urmașul lui Antim Ivirénul în tronul episcopal și întru toate, trebuie aici să ținem socotélă de Episcopul Climent, căruia cu dorul seü pentru înflorirea Episcopiei datorim și tipărirea acestei Evanghelii, după cum am vedut din pórtă cărței și din precuvéntarea ei. Climent, venind la tronul episcopal după Inokentie, și anume după luptele dintre Turci și Austriaci din întâia jumătate a secolului al XVIII-lea, 1735, găsește episcopia într'o ruină deseversită; și venind din Transilvania cu oștirile austriace, aduce prin decretul seü de instalare dela Imperatorul Carol titlul de «Episcop al Rîmnicului Noul Severin», și mai pre sus de toate dorul de român, în puterea căruia se apucă mai întâi de restaurat cele ruinate, și apoi și de tipărirea de cărți pentru ritual, ca Triodul dela 1743, și Evanghelia dela 1746. Și după ce vom mai spune, că Episcopia de Rîmnic datorește acestui Episcop român din satul Petrarii de Vâlcea Biserica bolniței, care este în picióre și până astă-đi, dăm aici inscripția de pre piatra din fruntea Bisericei catedrale, reconstruită de dînsul pre temelile celei făcute de Episcopul Mihail pe la 1586 și pe carea la 1857 a refăcut'o din temelie P. S. Episcop Calinic:

«Acéstă sfîntă și Dumneđească Beserica, episcopia Rîmnicului Noul Severin: hramul sfti Nicolae: din temelia ei aü fost zidit(ă) de 2 archierei. Vlădica Ep(f)thimie și Mihail ep. iar când aü fost la lét 7243 (1735) viind Turcii cu răsboiü asupra Nemți(lor) și și iaü scos din țara acésta, aü ars și surpat Beserica aceasta cu toate cele din prejurul ei: decî pre ac(éstă vreme fostaü) arhiereü scaunului (aces)tuia Episcop kir . . . . den țara acé(sta. . .) cu ajutoriul . . . cu asa kel(tueală) înălțând. . . . .

31)

Ieromonahul Lavrentie, cel care a pregătit izvódele pentru

31) Acéstă petró a fost găsită de noi acum, unde ea era aședată ca pardosală în cuhnea episcopului; astă-đi este pusă la păstrare în tinda Bisericei bolnița, și aici va sta până ce D-đeu ne va ajuta de aface din dînsa și altele un monument. Ea se vede a fi fost compusă din doë lespezî, din care adoa lipsește cu totul, iar cea rămasă este lată de 1,78 ctm. și naltă de 0,78 ctm. și tot-o-dată ruptă în trei bucăți, de unde încă lipsesc unele părți. Pétra acestei inscripții, ca mai toate petrele de valóre din episcopie, este luată din delurile comunei Paușești Măglași, de Vâlcea.

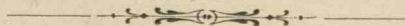
Litelele inscripției sînt încadrate într'un kenar, compus din rămuri cu foi și flori, iar pre laturele kenarului se întinde un lanț, acăruia sculpturi înfățișază medalióne, alternate cu arabescuri.

Vom mai adăoga, că în transcrierea inscripției literele din paranteze arată roseturele petrei, dar care aü putut fi restabilite, în óre-ce punctele ne spun părerea de reü, că nu numai litere, dar cuvinte întregi lipsesc din pricină, că lespedeala adoa nu s'a găsit până acum.

tipărirea Evangheliei din 1746, este monah din mănăstirea Hurezii, carea de la 1693, data fundării ei, începuse a atrage la sine pre toți bărbații de valoare, ca Ieromonahul Atanasie, supranumit Moldavénul, acest Lavrentie și alții. Înainte de această dată centrul cultural al Olteniei și tot-o-dată românesc, era mănăstirea Cozia, carea ne-a dat mulți bărbați de știință, și mulți kiryarhi însemnați. Despre Lavrentie până acum nu dispunem de nici un fel de date biografice în privința locului său natal, a instruirii lui etc. Știm atâta să spunem cititorilor noștri, și acesta de pre Evanghelia din 1746, că Lavrentie se vede a fi fost un bun cărturariu, că el cunoștea bine cel puțin limbele grăcă și română, și în sfârșit că avea la îndemână și cunoștințele gramaticale, trebuitoare unei tălmăcirii și scrieri corecte. De aceia noi am stabilit mai sus, ca Evanghelia din 1746 este un pas însemnat pe calea prepășirii literaturii bisericești rituale și tipărite. Tot, ce putem bănuși, este, că Ieromonahul Lavrentie trebuie să fi fost în legătură de aproape cu Ieromonahul Atanasie, cel adus de Mitrofan, Episcopul de Buzeu, și dat lui C. Brâncovénu, pentru a-i traduce panigiricul Patriarhului Gherasim al Alecsandriei, și că dela acest Atanasie Lavrentie trebuie să fi învățat multă elinésca, dacă nu și slavinésca, pre care și el le învățase în Academia Vasiliénă din Trei-ierarchii Iașilor.

În sfârșit venind vorba și despre «Popa Mihaï Atanasie-Vici typografulu Rîmnicianulu» vom spune, că și acesta a fost la înălțimea dorințelor Episcopului Climent. Trăind între doi tipografi, vestiți ai timpului, ȃic Antim și Damaskin, el a putut să învețe această măestrie la unul din dinșii, dar póte și de la amandoi. Icóna Evangelistulu Marcu din tectul dela 1746, lucrată de cătră «Popa Mihaï typografulu» și mai ales măestria acestei csilografii, cu kipul sfintulu și elementele decorative ale icónei, ne face să ȃicem, că el cel puțin măestria săpărei în lemn o avea învățată dela Antim. Dar Popa Mihaï își are și meritele sale proprii în culegerea cu esactitate a literelor, în dispunerea lor pe «tablele» tipografice, în ornarea tectulu cu arabescuri și în alte elemente grafice. În deobște putem afirma, că Popa Mihaï a fost un bun tipograf și un csilograf destul de meșter, dar nu știm nimic pozitiv să ȃicem despre locul lui de naștere și alte împrejurări ale vieței lui. Nu mai terminațiunea «Vici» și încă cu V inițial, și adaus ca un supliment la iscălitura sa, ne face să bănuim, că el póte, că era român din Banatul Timișórei, unde supt înriurirea sîrbismulu din acest loc și-a aninat și el un Vici la numele Atanasie al părintelu său, întrebuințat de dînsul ca nume de familie.

VIII.

EVANGELIA

DIN

1760.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1760.

Cu patru spre zece ani înainte a acestei date, și anume la 1746, se tipărise la Rîmnic o Evanghie, cum am vădut, de multă însemnătate, atât literară, cât și de măestrie; și cu toate aceste, Evanghia, ce ni propunem astudia, nu are nici cele mai mici legături cu această lucrare de valoare. Dar care să fi fost oare pricina, că Românii dela București nu țin socotela de propășirea culturală dela Rîmnic, cea începută de Episcopul Antim, desfășurată cu multă propășire de dascalul Damaskin și cei de după dînsul?

Vre o răcălă între Mitropolitul Ungro-Valahiei Grigorie și Episcopul de Rîmnic al timpului, Grigorie, nu putem bănui. Fiind amândoi români de nēm, acești kiarhî ai Bisericei românești de pre la 1760 erau într'ășa armonie, că la 1768, când Mitropolitul Grigorie s'a dus la Peterburg cu Mihai Cantacuzin și Nicolai Brâncovenu pentru a regula protectoratul țarei în favoarea Rusiei, Mitropolitul Grigorie crede de cuviință, ca să kieme pre Episcopul Grigorie dela mănăstirea Govora, unde trăia în retragere dela 1768, și să-i încredințaze administrația Eparhiei sale pe timp de doi ani aprópe. Acum, dacă la 1768 Mitropolitul Grigorie avea deplina încredere în fostul Episcop Grigorie, nu putem nici într'un kip bănui, că la 1760, timpul tipăririi Evangheliei noastre, să fi fost oare-care animosități între kiarhî, și acesta să fi hotărit, ca tipograful Iordake Stoicovici, tipăritorul acestei Evanghelii, să nu ıea nimic din Evanghelia dela Rîmnic, tipărită la 1746.

Iarăși. Ne putend găsi pricina nebăgărei în samă a Evangheliei dela 1746 între Capii acestor Eparhii, oare nu o vom găsi între subalternii lor? Este acum cunoscut, că Bucureștii erau cu totul grecizați la 1760; și că kiar în delul Mitropoliei Mitropoliei Neofet dela Crit și cu Filaret, urmașul lui, făcuse atâtea skimbări în cele ale Bisericeii, că însesii sufletele subalternilor acestei Bisericeii erau desnaționalisate, iar rânduețele bisericești ajunsese până în dılele de pre urmă ale noastre anu se asemăna cu cele ale Mitropoliei din Moldova, și vieța bisericașilor Mitropoliei din București avea un

colorit mult mai grecesc. Ast-feliu fiind lucrurile în București, la Rîmnic supt Episcopii Damaskin, Inokentie, Ștefan, Climent și Grigorie rânduețele bisericesti erau mai românești, și subalternii acestei kiarhii erau crescuți supt înriurirea unui curent mai sănătos, care, depărtându-și de grecisare, și fiind mai înriuriți de curentul transilvanen, însfêrșit ajutați și de oștirile austriace, ajunsese a respinge înriurirea capitalei, ca improvitivore românismului, și ôre-cum a tinde, ca să facă din Rîmnic un centru cultural românesc, merit nu numai de a conduce pre cei din Oltenia, dar kiar de ada tonul literar și celor din capitala țarei. Aici sintem în drept de a bănuî, că animositățile, rezultate pentru literații românismului dela București din ideia, că ei «sint din capitală» și pentru cei dela Rîmnic, că ei merg pre adeverata cale de propășire a românismului, au putut să aibă ôre-care înriurire și asupra tipografului Iordake Stoicovici, care a tipărit Evanghelia dela 1760, lăsat fiind, cum se dice, de capul lui, și avend dór din partea Mitropolitului Grigorie keltuéla tipăririi.

Aceia, ce ne ecplică până în capet lipsa de atingere dintre Evanghelia de București dela 1760 și cea de Rîmnic dela 1746, sint mai ales condițiunile de măestrie ale tipăriturei; și noi tot aici vom găsi, credem, totă pricina acestui fenomen, reintrând cu Evanghelia noastră în tipografia Mitropoliei Ungro-Valahiei dela data Evangheliei lui Iordake Stoicovici tipograful. Mai întâi literații din București ai anului 1760, toți până la unul, Greci și Români, se indeletniciau mai numai cu literatura grecă, mai cîupind câte pușin prin Greci din literatura italiană și cea francesă, iar în tipografia Mitropoliei țarei la 1760 Iordake Stoicovici, ca și Popa Stoica la 1742, *era singur mare și tare...* Pe atunci cine putea citi, saũ mai drept îngina în Biserică psaltirea, era cărturar, iar tipografi erau și literații Românilor; atata erau vremurile de vitrige pentru Români...

În privința condițiunilor de măestru și măestrie ale tipăriturei noastre, trebuie să mai știm și aceia, că tipograful Evangheliei dela 1760 este dupre totă probabilitatea fiul lui Popa Stoica, care l'a învățat acestă măestrie grafică în tipografia Mitropoliei și cu materialul, aflător aici. Apoi nu trebuie să mai uităm nici împrejuarea, că tipograful Iordake Stoicovici era fiul lui Popa Stoica, cel ce a fost învățacel al lui Antim Ivirénu, care cu talentele, activitatea și mórtea lui mărtirică pentru țară și Biserică trebuie să fi avut atata înriurire asupra sufletului lui Popa Stoica, că acesta, împărtășind fiului seũ măestria antimienă, trebuie să-și fi însuflat și respectul pentru Antim, și de altă parte să-și formuleze și acea credință, că alătura cu cele aședate de cătră Antim în ale tipografiei, precum și în literatură nu se póte nimic face mai bun.

În sfêrșit, materialul tipografic din tipografia Mitropoliei Ungro-Valahiei dela 1760, adecă literă, kenare, iconițe etc., este aprópe același, care era și la 1742, și tipograful Iordake, avend inaintea

sa un material, cu care se tipărise o Evanghelie, și mai mult, cu care el învățase măestria tipografică, era foarte natural, și chiar impunător, ca tipograful Iordake în culegerea literelor Evangheliei dela 1760, în înșirarea și așezarea kenarelor, cu arabescurile și ico-nițele ei să mērgă pre urmele părintelui seū, care la rândul seū a urmat în totul lui Antim. Eca dupre noi adevērata și întrēga pricină a asemănărilor dintre Evangheliile dela 1760 și 1742, precum și ale acestor doē cu Evanghelia lui Antim dela Snagov. De aceia noi, după ce am arătat în mod sumar asemănările dintre Evangheliile lui Popa Stoica cu cea a lui Antim, vom face aici studiul Evangheliei dela 1760 a tipografului Iordake Stoicovici, căutând potrivirile și nepotrivirile ei nu cu Evanghelia lui Popa Stoica, ci cu Evanghelia prototip, ȓic a lui Antim Ivirēnu dela Snagov și din 1697.

Pōrta cărței:

- Sfintă și Dumneȓiască Evanghelie.
- Care saū typăritū acumū în ȓilele prea Înălțatului Domnū, și oblăduitoriū a toată ȓara Rumānescă lō Scarlatū Grigorie Ghica voevodū.
- Cu blagoslovenia și cu toată keltuiala purtătoriului provoslaviei Prea sfințitulū Kyrū Grigorie¹⁾.
- Mitropolitulū a toată ȓara Rumānescă și ecsarhu plaiurilor²⁾.
- Acumū întracestașū kipū Typărită și diorthosită în scaunulū Domniei în București în Typografia Mitropoliei.
- La anulū dela spāsēniia lumei 1760.

De Iordake Stoicovici typografū³⁾.

Pe faȓa adoa a foiei întâia:

«Versuri politice 10 asupra stemei prea Luminatului slăvitului și blagocestivului lō Scarlat Grigorie Ghica voevodū.

Pe laturele stemei:

H = lō = Crai, Rege, G = Scarlat, Carol, I = Ghica, K = voevod.

¹⁾ Mitropolitul Grigorie s'a suit pe tronul Mitropoliei în anul 1760 Iulie 28; și prin urmare această Evanghelie s'a tipărit tocmai în anul întâiu al suirei sale pre tron. Acest Grigorie a fost Mitropolit până la 1787, rădicându-se la această trēptă din Egumen al mōnăstirei sfânta Treime din București, supranumită Colȓa, și la data arătată a fost înlocuit cu Mitropolitul Cosma. La 1768 ducēndu-se la Peterburg cu M. Cantacuzin și N. Brāncovēnu pentru regularea țarei supt protectoratul Rusiei, Mitropolia Ungro-Valahiei a fost administrată de cătră Grigorie, fost Episcop al Rîmnicului, care încă dela 1764 «prostindu-se de bună voie» trăia în mōnăstirea Govora.

²⁾ Despre degenerarea lui *πλαγίων* = al laturilor, în plaiuri, veȓi mai sus.

³⁾ Tipograful acestei Evanghelii, Iordake Stoikovic, trebuie să fi fost fiul lui popa Stoica Iacovic, și care a învățat măestriile grafice de tatăl seū, cel-ce a tipărit Evangheliile de la 1723 și 1742, fiind și acesta învățacel al marelui Antim.

Sub stemă :

«Doao înkipuirii cenii pecete saii însemnată,
 Domnului Scarlatii de la Hristosii i saii datii,
 Buurulii ⁴⁾ Stăpanii Moldovei il adevereză,
 Corbulii alii Vlahiei Domnii ilii încredințază,
 Amândoao steme de Domnie încoronatii,
 Până la adinții bătrineții i leii datii.
 Pre Domnului Scarlatii Grigorie Ghica,
 Păzescălii D-đeii cu multă biruință
 Ce acumii Domnește Țara Rumânească
 Domnului Păzescă ca so stăpânească.

Pe fața întâia a foiei adoa :

«Viița sfintului și Evanghelistii Ioannii după cumii aii scrisii Sofronie.

Pe fața adoa a foiei adoa :

«Acestuia Evanghelistii Viița, Dentrale lii Dorothei muce-
 niculii și Episcopulii Tyrionulii.

Pe foia atreia și apatra :

«Înștiințare pentru cetaniia ⁵⁾ Evangheliilorii Preste totii anulii
 de unde se începe, și unde se săvârșăște ⁶⁾.

Pe foia întâia a textului încep Evangheliile de la Ioan și
 merg până la foia 20, unde se înkeie cu :

«Sfârșitulii Evangheliilorii lii Ioannii, dela Paștii pină la Dumi-
 nica Rusaliilorii.

Pe fața adoa a foiei 20 :

«Deci ⁷⁾ se începe dela Duminica Rusaliilorii înainte, Matthei și
 Luca, cumii arată înainte, Pină la lăsata seculii de Paștii, de săp-
 tămăna Brinzei. Decii ⁷⁾ începe Evanghelia lii Marco.

⁴⁾ Buurul în loc de bourul. Se vede, că pe la 1760 «hăra» lii Urekie din legenda boulii Moldovei ajunsese un dobitoc mai deosebit de bou, saii bour, duple cum pe la începutul véculuii curgător se prefăcuse în zimbru.

⁵⁾ Vorba cetanie vine dela slovinescu читати = a ceti. Astă-đii în toată Muntenia și Oltenia se pronunță și se scrie citinie, și mai mult citire, adecă mai apropiet de original, în ore-ce în Moldova ea apastrat vekia pronunță românească cetire.

⁶⁾ Pe la 1760 vorba slavinescă сѣвршити = se pronunța a săvârși, săvârșăște. Astă-đii toții am romanisat'o și o scriem sfârși.

⁷⁾ Vorbă compusă din *de* și *aci*, saii *aici*. Și în loc să se cetiască de aci, saii de aici, s'a contractat până a ajuns de-aci, apoi de-acii și în sfârșit decii, ca conjucțiunea decii, carea este tot nu contractat din de aici, saii de aci.

Pe fața întâia a foiei 21 :

«Viița sfintului Evanghelistu Matthei de Sofronie.

Dela fóia 22 încep Evangheliile lui Matei și merg până la fóia 55, unde se înkeie cu :

Sfêrșitul Evangheliilor lui Matthei, până intru aciastă Duminecă, a Șapte spre dece, ce se kiamă a Hananeii.

Pe fața adoa a foiei 55 :

«Viița sfintului Evanghelistu Lucăi, după cumu scrie Sofronie.

Pe fața întâia a foiei 57 încep Evangheliile de la Luca și merg până la fóia 98, unde se înkeie cu :

«Sfêrșitul Evangheliilor Lucăi, pină în lăsata secului de sêptămâna Brinzei, de Postulu celu mare.

Pe fóia 99 :

«Viița sfintului Marco Evanghelistulu dela Sofronie.

«A acestuiași Evanghelistu Viița scurtă, dela Dorothei muce-
niculu Episcopulu Tyrionulu.

Pe fóia 100 încep Evangheliile dela Marco și merg până la fóia 129, unde se đice :

«Inceputulu Evangheliilor celoru 11 vâscresne.

Pe fóia 134 începe :

«Minologhionu Intru carele se cuprinde orânduiala Evangheliilor pre Lună.

Și merge până la fóia 172, unde se înkeie :

«Sfêrșitul tuturoru Luniloru, adecă a Minologhionulu După cumu iaste orânduiala Evangheliei grecești.

Pe fața adoa a foiei 172 :

«Evangheliile deobște:

Pe fóia 174 :

«Evangheliă la sfințitul Biséricei, adecă la Tirnoséla.

Pe fóia 177 :

«Sfêrșitulă cu Dumneșéu ală tuturoră Evangheliiloră carele saă așédată după rânduiala Evangheliéi grecești.

Pe fóia 178 :

«Evangheliile sfintului Maslu.

Pe fața întâia a foiei 180 :

«Sfêrșitū și lui D-deū mulțămită.

Pe fața adoa a aceliași foi :

«Slavă, cinste, și inkinăciune celui în Troiță unuia Dumneșéu, Carele néu ajutată după începută de amă ajunsă și sfêrșitulă.

«Iară cei ce vă veți întimpla a ceti Bucurașivă în Domnulă, și vă rugați pentru noi, și ce greșală veți afla îndreptați cu Duhulă blândéțeloră ne punéndune în ponosă. Că nu iaste lucrare de ingeră, și iaste lucrată de mână de țărénă, că precumă iaste cu neputință anu gusta cineva dină moarte, intracestași kipū și Typografulă a scăpa fără de greșală.

«Typăritusaă în Anulă dela Nașterea lui Hs. 1760.

«De Iordake Stoicovică Typografulă.

«Atrătajiloră⁸⁾ rânduită urmare iaste, după numără.

«Incepënduse dela numărul A (=1) până la numărul M E (=45) intrândă acéstea numere îndoite, Adecă Coală în coală⁹⁾.

«Precumă dorescū să sosiască la vadulă celū cu adăpostire,
Cariī sintū bătūți de valurile Mării cu neodihnire,
Intr'acestașū kipū și Typografulă, de acărței sfêrșire,
Laudă neîncetată lui D-deū dă, și mulțămire.

⁸⁾ Trătaj = calet. Vorba acésta trebuiește săse fi întrodus la Românī de cătră Grecī, și anume când ei făcēu pre dascalīi boerilor noștri. Ea vine dela *τεράδιον* = împătrirea, saă îndoirea cōlei în patru.

⁹⁾ Tipografal Stoicovică ni arată cu acésta notă, că cōla întrebuintată de dînsul la tipărire acéstei Evangheliī avea numai doē foi, dar el a băgat doē cōle una în alta, ca să facă trătaji, cōle împătrite în foi. Și însēmând colele cu numărul ME = 45, bună óră, el la fóia adoa din cōla 45 punea ME, E = 45, 2; adecă cōla adoa din trătajul al patru decī și cincilea.

* * *

Ornamentația Evangheliei din 1760 are particularitățile ei, iar în totalitate poate fi privită, ca o lucrare, care și în această privință merge pe urmele Evangheliei din 1697 prin cea dela 1742. Nu putem dice, că tipograful Iordake Stoicovici a fost unul din învățăceii lui Antim Ivirénu, și pentru acesta a mers în tipărirea acestei Evanghelii pe urmele Evangheliei lui. Știm însă pozitiv, că Antim a format în București o școală întrăgă în privința măestriilor grafice, apoi ne mai inkipuim, că Stoicovici este fiul și învățacelul lui popa Stoica, iar acesta a învățat măestria tipografiei dela Antim; pe lângă aceste însuși materialul tipografic din mănăstirea Snagovului a fost în mare parte adus în tipografia Mitropoliei Ungro-Valahiei; de aici a urmat, ca tipograful Iordake, având la îndemână un material tipografic comun, și mai mult măestria, luată dela Antim prin părintele se, să meargă pe urmele Evangheliei prototip. Dar mai amăruntit:

Pe pórta cărței și la începutul tecturilor fie-cărui Evangelist este un trimorf, compus din D. Hristos bine-cuvântând, Maica Domnului și St. Ioan cu mânele întinse spre rugăciune. Acesta este însuși trimorf, lucrat de Antim pentru Evangelia din 1697, pe care l'a întrebuințat și popa Stoica tipograful prin Evangelia dela 1742. Apoi tectul din pórta cărței mai este încadrat, ca și la Antim, între linii, skimbându-se în Evangelia din 1760 arabescurile și o ghirlandă de flori, aședată în partea de jos a porței, și carea aici s'a înlocuit cu o vigneta, compusă din crucea bisantină și un copăcel, întrebuințat ca ornament.

Stema țarei, compusă din bourul și corbul tradițional, este o lucrare a unui csilograf de o măestrie de rând, și dacă nu cum-va kiar a lui Vasilie Dobromirski, cel care și-a gravat numele pe icóna Evangelistului Ioan. Bourul, având stéoa cu șese rațe între córne, este pus în spațiu și are de-asupra corona deskisă regală, și la drépta sórele, iar corbul cu aceiași corona și cu crucea în gură este aședat pre un munte, având la stânga sa luna în patrariul întâi. Tótă stema este pusă într'o ramă, a căria colțuri sint eșite, spre a face loc la patru coltare, ce împodobesc rama.

Intrând anume în iconografia Evangheliei din 1760, vedem, că icóna Evangelistului Ioan este lucrare a csilografului V. Dobromirski, om, care și dupre nume, dar și dupre stilul lucrării sale, pare a fi dintr'o școală rusă, neavând nimic comun, nici în inkipuirea sfintului și nici în accesoriile icónei cu icóna respectivă a lui Antim. Evangelistul Ioan alui Dobromirski este aședat în fața unei colóne, ținând pe piciorul stâng cu mâna dréptă Evangelia deskisă, iar cu degetul arătătoriu al mânei stângi arată cuvintele în limba slavonă ale Evangheliei: «Intru început era cuvântul și cuvântul era D-șeu». Kipul sfintului cu barba mare stufósă,

cu părul crețu, încunjurat cu aureolă și umbrat de doi nori groși, prin care străbat rađe de lumină, caută înainte, óre-cum spre aceia, că-rora le arată cuvintele din Evanghelia sa. Jos la piciorul stâng al sfintului și pre niște tablă de parket stă vultul emblematic cu ari-pele întinse, iar la drépta tot pre parket o altă carte deskisă și cu foi albe. Toată icóna este încadrată cu câte doë linii, din care una grósă și adoa subțire.

Ícóna Evangelistului Matei este o csilografie, deosebită in toate privințele de icóna respectivă alui Antim, și judecând duple stilul lucrărei, nu pare a fi nici a lui Dobromirski, care știea alu-cra cu umbre, și prin aceste ada o înfățișare expresivă kipului. Evangelistul Matei din Evanghelia noastră este așădat intr'un fo-toliu bizantin, lucrat în colonade, cu spătarul înalt și ornat în tóte proeminențele lui cu câte o flóre, iar de la stânga icónei ese rađa inspirátore din nori și se pogóră spre fața Evangelistului. Pe o taburelă simplă și dinaintea Evangelistului șéde ingerul emblematic, care gesticuleză cu mâna dréptă, iar cu stingă spri-jinește ruloul de pre genunkele Evangelistului. La gesturile inge-rului Evangelistul ține mâna stângă deskisă spre inger, în sém-nul de a nu grăbi, iar cu drépta ține condeiul, și așezat pe rulou, gata de scris. Părul Evangelistului este lung și lăsat pe spate, barba mică, figura lasă ase întrevedea încordarea intelectuală, și capul îi este încunjurat cu aureolă. In deobște kipurile, accesoriile, ornamentele, parketul de pre jos cu rama icónei ne arată pe un csilograf, mai pe jos în măestrie, de cât Dobromirski, și acăruia daltă nu știea a lucra cu umbre.

Ícóna Evangelistului Luca are comun cu icóna Evangelis-tului Matei genul csilografie, și aceiași persónă, necunoscută noi, le-a lucrat pe amândoë. Luca este pus pe un fotoliu mic și în ușa unui portic, perdut în spaci, avënd dinaintea sa un jedoũ de casă, din care curg trei riuri de apă, și în vârful jedoului un vason mic, în feliul vekilor opaite, din care esă o flacără. De-asupra flacărei și la stânga icónei sint gravați în mod rudimentar norii de fum, eșii din lumină, iar la drépta icónei și eșind din portic, se pogóră preste capul Evangelistului trei rađe inspirátore. Cu mâna stângă Evan-ghelistul sprijinește cartea de pre genunkele sale, în drépta ține condeiul, în pozițiunea de ascrie, și lângă piciorul stâng este gravat boul emblematic cu capul întors spre figura sfintului și avënd gura deskisă. Și acéstă icónă are kipul sfintului destul de expresiv și în poziția de încordare psihică, cu părul neregulat pe spate, cu barba mică și aduce fórte mult cu kipul Evangelistului Matei.

Cu icóna Evangelistului Marcu lucrurile se skimbă cu totul, și tipograful Iordake, dispunënd de icóna acestui Evangelist, ră-masă dela Antim, a tipărit'o la începutul Evangheliilor respective, avënd Evangelistul și aici, ca în Evanghelia dela 1697, inscripția în limba grécă; adecă «*Ἁγίος Μάρκος* = sfintul Marcu». Totul, cum

am mai ǎis, aici sémăná, și numai tiparul se deosebește puțin, din cauză, că liniile csilografiei pre timpul lui Antim erau netocite, și prin urmare stamba în deobște este mai fin eșită, în ore-ce stamba din Evanghelia nóstră are multe linii rupte, și în deobște este mai tocită, neputend da cu fineță inkipuirile.

La începutul Minologhiului tipograful Iordake se deosebește de Antim prin punerea unui medalion, în loc de o ramură, care medalion înfățișază pe D. Hristos, ținend în stanga Evanghelia și cu drépta bine-cuventând. Pe laturea dréptă și cea stângă a Medalionului sint doé râmuri, eșite din doé cornuri, dar de o măestrie mult mai inferióră, ca ghirlanda lui Antim, care în acéstă speță de sculpturi era de mâna întâia, și făcea, a se vedea adevératul maestru.

Celelalte ornamente, care despart Evangheliile deosebitelor servicií, ca Evangheliile dintr'o sêptămână, lunele între dinsele etc. sint mai tóte lucrute din arabescuri, pre care tipograful Iordake le așază în rânduri drepte, acărora căpătaie se unesc cu doé linii verticale, iar une-orí și în alte forme. Tótă acéstă ornamentație cu puținele gherlande, întrebuintate tot pentru despărțirea materiilor cu micí serafimí aripați, carií ornéză fie care față a textului, saú sfêrșiturile materiilor, sint produse csilografice ale timpului Evangheliei nóstre, care, deși caută a imita pe părintele csilografiei române din vécul XVII-lea, remân în fineță cu mult în urma celor lucrute de genialul și într'ale sculpturei, Antim.

* * *

În privința literară tipograful Iordake Stoicovici cu Evanghelia din 1760 este și mai aprópe de Antim Ivirénulú. Dacă poporul românesc sub înriurirea desvoltărei limbei sale din adoa jumătate a vécului al XVIII-lea skimbare multe din formele arhaice ale vorbelor; și tipograful Iordake pare a ținea întru cât-va socotélă de acéstă skimbare; nu putem ǎice însă, că el merge până în capet cu observarea acestor skimbări. Așa preposiția din, care la Antim se dá cu «denú» tot-dé-una, Iordake ni-o înfățișază în de obste cu **din**, și pentru acésta prin Evanghelia de Joia de după Paști tipărește: «De nu sê va naște cineva dinú apă și dinú Duhú», dar tot prin aceiași Evanghelie ǎice: «Iaste născutú denú Duhulú», și prin Evanghelia din Sămbăta de după Paști avem: »Celú ce Iaste denú pământú, denú pământ Iaste și denú pământú grăiaște etc.» Și numai vorba Biserică își perde pretutindenea forma sa arhaică de Besérică, asemenea particulele «căci, nicí» nu se mai întâlnesc în formele de «căce, nice» tot ast-feliú și particula de oposițiune **ci** nu este înfățișată, ca la Antim, cu **ce**.

Tot așa face tipograful Iordake și cu flecsiunile vorbelor, din care pre unele le întrebuintază, ca în Evanghelia dela 1697, iar pre altele le skimbă dupre întrebuintarea timpului seú. Așa vorba mănâncă o întrebuintază, ca Antim, și tipărește: «dragostea casei

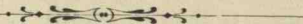
tale mă mănă», asemenea mai întrebunțază: «de ȃșu voao cele pămēntești», dar tot prin aceeași Evanghelie din Joia de după Paști el skimbă: «nu te mira căci ȃicū ție».

Numele propriu al lui Moisi îl întrebunțază: «Moisy» dar și «Moisi» ca Antim, și vorbele sfērșite în **a**, ca Luca, Toma, se declină în tōte casurile, skimbāndu-și terminațiunea; și pentru acēsta tipărește: «Lucăi, Thomo» etc.

În de obște vorbind asupra valōrei literare a Evangheliei din 1760, putem să ȃicem fără a greși, că ea *este o copie și în acēstă privință a Evangheliei din 1697*, după carea s'a tipărit și cea dela 1742; și tipograful Iordake Stoikoviči, învățānd măestria tipografiei dela părintele seū Popa Stoica, a deprins dela acesta a cinsti și imita pre cela-ce fusese timp de 26 ani facla Romānilor și în privința măestriilor grafice.

* * *

Despre Iordake Stoicoviči tipograful putem ȃice acum fără șovăire, că el a fost fiul lui Popa Stoica, tipograful Mitropoliei Ungro-Valahiei, care la 1742 a tipărit o altă Evanghelie, după cum am vȃdut mai sus. Evanghelia lui Popa Stoica din anul arătat a fost, cum am vȃdut, o copie a prōpe întocmai de pre Evanghelia lui Antim, tipărită de acesta la 1697 în mōnăstirea Snagovul, unde după tōtă probabilitatea părintele tipografului nostru a început a fi învățācelul lui Antim. Aceste anume legături dintre fiu și părinte, dintre învățācel și învățātor ne-au făcut și pre noi, ca, după ce am vȃdut, că Evanghelia dela 1760 sēmānă cu cea dela 1742, să ne rădicām în studiul acestei Evanghelii până la Evanghelia dela 1697, carea a slujit de prototip pentru părintele și învățātorul în măestria tipografică a lui Iordake Stoicoviči tipograful.

IX.

EVANGELIA

DIN

1762.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1762

Moldovenii, cari s'au avut în decursul vécurilor o viață politică, deosebită de a Muntenilor, ba kiar cu lupte și cu răsbóie de cucerire unii asupra altora în persóna lui Ștefan cel mare și a lui Mihaï bravul, precum și a altor Domnitori mai mici; Moldovenii, cari pre calea literară, erau emulii Muntenilor, și Vasilie Lupul, tipărind Vasilicalele, caută să intrécă pre Matei Basarab, ce tipărise «Indreptarea legei», iar Mitropolitul Varlaam al Moldovei cu tipărirea Evangheliei sale învățătore nu se lasă mai pe jos de Mitropolitul Ștefan, care pusese la îndemâna Românilor «Evangheliile învățătoare» dela Govora și Dél; Moldovenii dic, în privința Evangheliei de ritual și de pre sfânta masă rămân îndărătul Muntenilor, și ei se vęd nevoiți a întrebuița dela 1682—1762 numai Evangheliile, tipărite în București, și póte și din cele tipărite la Rîmnic în 1746, dupre cum au făcut acésta și Români din Transilvania, întrebuițând Evangheliile muntenești până la 1765, când pentru întâia dată tipăresc și ei Evanghelia la Blaj. Dar ce să dicem? Dacă politica vécurilor trecute a căutat să facă din Moldoveni și Munteni nu numai antagoniști, dar kiar vrăjmași; dacă kiar unii dintre Români au hrănit și au desfășurat aceste patimi până la ura dintre frați; conștiința adincă și curată spunea tuturor Românilor de o potrivă, că ei sint de același ném, că au aceleși întere și că ei trebuesc a avea și aceleși aspirațiuni. De aici întrebuițarea Evangheliilor de București și de cătră Moldoveni, fără însă aputea dice, că acéstă măsură de înfrățire a Moldovenilor cu Muntenii merge până în capăt. Când Moldovenii pot; când ei își fac o tipografie românească, carea, cum vom vedea, caută a întrece pre a Bucureștenilor; atunci îi vedem mișcați, dacă nu de vrăjmașie, cel puțin de o emulațiune, în puterea căria tipăresc și Evanghelia de ritual la 1762, deși de la Evanghelia, tipărită în București la 1760, nu trecuse, de cât doi ani, și prin urmare nu se póte dice, că era lipsă de o asemenea carte. Nu. Noi nu putem

să primim o asemenea înkipuire; mai ales că la acesta ne împinge și kîar elementele tipăririi Evangheliei dela Iași din 1762.

Evanghelia din studiul, ce ni presentă, este un fenomen literar cu menirea, de a pune temelile unei epoce în istoria Evangheliilor românești, și apoi mai are și însemnătatea, că ea întemeiază și o școlă de măestriile grafice, în unele privințe deosebită de școlă lui Antim Ivirețul din București. Dacă Evanghelia din Iași are merite literare, propriu zise, foarte ne'nsemnate, în privința gramaticală însă și pre calea măestriilor grafice ea trebuie privită, ca un pas de propășire în istoria culturii românești. Nu putem să prescriem vre un rol deosebit Domnitorului, precum și nici kîar Mitropolitului Gavriil, față de această Evanghelie, dar trebuie să o spunem de la început, că Grigorie Stanovici, tipograful și unul din csilograful de frunte al acestei Evanghelii cu Iereul Mihail și monahul Teofan, fac din Evanghelia dela Iași și din 1762 un produs literar de căpitanie și cu ținta, de a inaugura o direcțiune nouă în măestriile grafice, adecă moldovenescă, și deosebită de cea muntenească a timpului, și apoi ne mai arată și înriurirea rutenescă în această privință, carea nu sémănă cu cea bizantină, ce lucra cu mai multă putere la București. Da, noi găsim în măestriile grafice de la Iași deosebiri pronunțate față de aceleși măestrii, cultivate la București; și deosebirile aceste nu numai că nu se perd în decursul vécului al XVIII-lea și întâia jumătate a celui al XIX-lea, dar merg crescînd și ajungînd până la rusism; lucru, ce se observă cam în tot ritualul Bisericii moldovenești, rămânînd Biserica din București înriurită mai mult de grecism.

Eca dupre noi și în mod sumar particularitățile Evangheliei dela Iași și din 1762. De acum să intrăm în studiul ei cel amărunit:

Pórta cărței :

- «Sfinta și Dumneđeiasca Evanghelie.
- «Carea acumú întâiú ¹⁾ sau typăritú intru a cetași kipú.
- «In đilele prea Inălțatului Domnú Ió ²⁾ Grigorie Ioanú Voevodú.
- «Cu osirdiia, și cu toată kieltuála Prea Osfințitului Mitropolitú al Moldovii Kyrú Gavriilú ³⁾.

¹⁾ Edițiile cele multe și kîar tipărite în mod regulat ale Evangheliilor din Muntenia fac pre Moldoveni, ca să nu se mai gândiască la tipăriria Evangheliilor până la anul 1762. De aceia Mitropolitul Gavriil este în tot dreptul să dică, că această Evanghelie este «întaiú intru cetași kipú»; adecă întâia la Iași și așa, ca acesta.

²⁾ Moldoveni, și anum Grigorie Stanovici tipograful, culege pe Ió mai regulat; adecă îi pune accentul grav și aspirația subțire, și nu titla, sau circumflex în sémnul lui Ioan scurtat.

³⁾ Mitropolitul Gavriil Calimah este privit de cătră P. S. Filaret Scriban (Ist. bis. a Românilor 1871. Iași pag. 170) de Grec, în óre ce descoperirile următóre au dovedit, că el a fost frate cu Domnitorul Calimah și tot-o-dată român de ném. La 1758 s'a suit pe tronul Mitropoliei Moldovei din Mitropolit al Tesalonicului și a rămas aici până la 1786, când a venit Leon. În tot ca-

«Intru asa typografie, in sfinta Mitropolie, In Iași 4).

«In anulă dela zidirea lumii 7270 5) (—1762).

«De Grigorie Typografă 6).

Pe fața adoa a foiei întâia :

«Stihuri poetice, 10. asupra Pечеței 7). Prea înălțatului Domnului nostru.

Literele de pre laturele stemei :

Iō 8) = Crai, Rege, Γρ = Grigorie, *Iō* = Io, an = an, Vo = voe, ροΔ = vod.

«Buorulă 9) carele Stema Țării însemneză,
 Și Domnia Moldovii luminat adevereză.
 Mării sale lui Grigorie Domnă Slăvită,
 Carele din Ioannū Theodorū Voevodū aū odrăslitū.
 Domnindū acumū cu putere și nădejde bună,
 Patriia sa în pace și dreptate plină.
 Deī Domnului asupra vrăjmașilorū lui biruință,
 Ca să nu se uite nēmulū lui cel de bună viță. 10)
 Și la Ceresculū Impēratū Lăcași de moștenire,
 Cu Domni și Impērații în Raiū sălășluire.

sul, deși român de nēm, dar trebuiește să fi fost atât de grecisat, că el vine după Mitropolitul Iacov, care a fost depus pentru sinodul dela Iași, unde s'a anatematizat venirea Grecilor la Mitropolia Moldovei. Lui Gavriil se datorește Biserica veke din Mitropolia de Iași, acea cu hramul St. Gheorghie, acăria hram astă-și este întrunit în cea mare.

4) Dupre datele istorice, de care dispunem până acum, tipografia de pre lângă Mitropolia de Iași a fost înființată de cătră Mitropolitul Iacov I, supranumit Putnēnul, și între anii 1750—1758, care a mai făcut dupre același plan arhitectonic case arhieriești la Episcopia de Huși și la Mitropolia de Iași. Prin cuvintele lui Gavriil «intru așa typografie» trebuiește să înțelegem numai, carea se afla în Mitropolie.

5) Toți Românii încep cronologia produselor lor literare și mai ales a Evangheliilor cu anii dela Adam. Muntenii se supun aceste regule în respectul Evangheliilor până la Antim Ivirēnu, care, fiind supt înfrurirea calendarului bizantin, rupe cu această regulă, și calculăză anii prin Evanghelia de la 1697 dela Hristos; Oltenii, tipărint Evanghelia la 1746, încep țarăși cu anii dela Adam. Tot acest lucru fac și Moldovenii, cari pentru întâia dată tipăresc Evanghelia la 1762, și calculăză anii tot dupre vekul obiceiū românesc; adecă dela Adam, și de aceia pun numai anul 7270.

6) Despre Grigorie și ceialalți tipografi, cari au luat parte la tipărirea aceste Evangheli, mai jos.

7) Pecete în loc de stemă. În Moldova se perduse, se vede, ideia de stemă, și de aceia stema Domnitorului se numește aici pecete.

8) *Iō* din titulatura Domnitorului Moldovei este și aici foarte corect scris; adecă cu aspirație subțire pentru *I* și accent grav pentru *o*.

9) Buor în loc de bour. Acestă scriere fără rost atât la Moldoveni, cât și la Muntenii, vine de acolo, că în mintea tuturor Românilor bourul Moldovei, ca toate rebusurile din stemele țarilor române, aveau în dinsele acum ceva misterios și uțat de cătră cărturarii Românilor.

10) Eca și aici o dovadă, puțin cam acoperită, că familia Calimahilor din Moldova își trăgea nēmul dintre pământeni, și anume prin Duca voevod, dar numai erau acum grecisați cu desăvērșire, ca și domnitorul Munteniei Racoviță. Calimahii, fiind de loc din satul Calmațiuu, și-au prefăcut numele pe grecește fără vre o regulă în Calimahii; adică bunii luptători, sau cavalerii. Acestă modă a ros pre Românii din toate laturile și din toate timpurile...

Pe fața întâia a foiei adoa:

«Viița sfântului Evanghelistu Ioannu, după cumu o au scrisu Sofronie.

Pe fața adoa a aceleiași foi:

«A acestuiași Evanghelistu Viița. Dintru ale lui Dorothei Muceniculū și Episcopulū Tyrionulū.

Pe fața întâia a foiei a treia:

«Inștiințare pentru cetaniia Evangheliilor, de unde se începū, și unde se sêvêrșesc.

Dela fôia întâia a tectstului până la 22 inclusiv sînt tipărite Evangheliile dela Ioan, unde se înkeie:

«Sfêrșitul Evangheliilor lui Ioannu, dela Paști, până la Dumineca Rusaliilorū.

Pe fața întâia a foiei 22 jos:

«Deci ¹¹⁾ se începe dela Dumineca Rusaliilorū înainte, Matthei și Luca, cumu arată înainte, până la lăsatulū sêcului de Branză. Décii se începū Evangheliile lui Marco.

«Inse săsê știe, că de la Paști până la aciastă Duminecă a Rusaliilorū, se începe sêptămăna, și se numêră de Duminecă până Sâmbătă. Iară de aicea de la începutulū lui Matthei înainte, sêptămăna se începe de Lunī, până Duminecă sêra, și sfêrșinduse Duminecă, se face începêtura sêptămănei iară de Lunī: după rânduiala Evangheliilorū celorū grecești.

«Pentru acêsta dară, toți Preoții și Diaconii, este să știe acêsta rânduială, și acestū numêrū alū sêptămănilorū precumū arată înainte, ca să nu se smintescă după numêrulū izvôdelorū celorū slavinești, pentru că nu se potrivêște ¹²⁾.

¹¹⁾ Deci în loc de decii, și acesta pentru de aici al nostru de astă-đi.

¹²⁾ Dela fôia întâia a tectstului și până la a doê decii și opta este scrisă de mână următorea notă:

Is. | Hs. «Acêstă sfintă și Dumnediască Evanghelie o au cumpărato Dumnelū Ilie Bol-
Ni | ca descul masil din ținutul Niamțului ot selo Galbeni; dila diaconul Ilie și dila Vasilie și dila Andronic și dila toți seteni ot selo Hociungit, și au dat pe dinsa șapte lei pol: prin silința mult pécătosului. preotului Ursului căruia imi este: numele drept Ioan: și au dato la sfintul munte cel minunat al Athonului. la sfintul skit. unde este hranu sfintul și slăvitul Ilie pro-rocul căs fie în veci neclătîtă pomană: și înfrumșetare sfintei biseric: și fie priimită înainte lui Dumnedei: și aprecuratei măiciei sfintii sale purure ficiorū marii care este acoperemēt tuturor creș-

Dela fóia 23 până la fóia 58 merg Evangheliile dela Matei, unde se înkeie :

•Sfârșitulü Evangheliilorü lui Matthei, până intru acéstă Duminecă a șapte spră déce, ce se kiamă a Hananeiancei.

•Iară de aicea înainte se începe Evangheliile Lucai spre a opta spră déce săptămâna după Rusalii, precumü iaste însëmnatü: începëndusë săptămâna de Lunü până Duminecă séra precumü este scrisü și până aicea.

Pe fóia 59—60 urméză:

•Predislovie dela Luca a sfintei Evanghelii.

NB. Acéstă predislovie cuprinde biografia Evangelistului Luca, carea este comună tuturor Evangheliilor, și fără de vre o însëmnătate pentru istoria și literatura românească.

Pe fóia 60—105 urméză Evangheliile dupre Luca, unde se înkeie :

•Sfârșitulü Evangheliilorü Lucai până în lăsata Sëculü de săptămâna Branzii, de postulü celü mare.

•Iară de aici înainte se începü Evangheliile lui Marco, dinü sambăta lui Sftü Theodorü înainte, pâna la sfinta și Dumneșiasca și a Paștilorü, precumü sintü însëmnate toate pre rândü înainte.

Pre fóia 106:

•Viiăta sfintului Evangelistü Marco dela Sofronie.

•A acestuiași Evangelistü Viiăta pre scurtü dela Dorothei Muceniculü Episcopulü Tyrului.

Dela fóia 107—139 merg Evangheliile dupre Marcu, iar pre-fața adoa a acesteï foi este:

•Inceputulü Evangheliilorü celorü 11 Vosresne.

Pe fața a doa a foiei 143 :

•Sfârșitulü Vosresnelorü.

---

tinilor : și robulü lui Dumneșü Ilie ertare de toate păcatele : și am trimiso pe părintele : Theodosie dilu Dragomirna ca sa so ducă la locul cel sfint mai sus numit și precurata ficiörä săl ducă cu pace suptpocrovul (= acoperemëntul) sfinșil sale cel puternic : la locul cel dorit : : Eü preotul Ursul Ioan am scris : și më rog sfinșilor vöstre părinși să më pomeniși și pre mine preut păcätos. vlet 7282— (-1774) Iunie : 4 : dni (= zile).

«De aici înainte se începe orânduiala Lunilor pre Praznice, fiește care Praznică cu Evanghelia lui: precumă este orânduit și în cea Grecéscă: nici mai adaosă nici mai lipsită.

Pe fóia 144—185 este:

«Inceputul Synacsarului, intru carele se cuprinde orânduiala Evangheliilor a fiește căruia Lună.

Pre fóia 186:

«Evangheliile deobște la ȝilele sfinților cari n'au Evanghelii de rândă la Sinacsariu, Adecă la orânduiala ¹³⁾ Lunilor.

De pre fața adoa a foiei 187—191 sînt Evangheliile la deosebite trebuințe, care se înkeie cu:

«Sfērșitulă Evangheliilor celor de toată treaba: carele ¹⁴⁾ saū așeđatū după orânduiala Evangheliilor Grecești.

Dela fóia 191 fața adoa încep Evangheliile la alte trebuințe și merg până la fóia 194, unde se citește:

«Sfārșitū și lui D-đeū laudă.

De desupt:

«Slavă, Cinste, și inkinăciune celui în Troița unuia Dumneđeū, Care neū ajutatū după începutū de amū ajunsū și sfērșitulū.

«Typăritusaū în Anulū dela mântuirea Lumii 1762.

«De Grigorie Stanovicī tipografū. ¹⁵⁾

«Cu celū împreună ostenitoriū și îndreptatoriū La totū lucrulū Sandulū Bucureștenulū. ¹⁶⁾

«Și diorthositoriū Evloghie Monah. ¹⁷⁾

¹³⁾ Orânduélă în loc de rânduélă simplu. Acéstă vorbă, în forma de «orânduélă» ca și «pre o sfințit» în loc de prea sfințit, sînt resturī ale înrîurirei rusismului asupra Moldovenilor.

¹⁴⁾ Carele articulat în loc de care nearticulat. Neregulă gramaticală.

¹⁵⁾ Grigorie Stanovicī tipograful, care mai este și csilograf, și încă nu de rând, se vede, că era întăiul tipograf din Mitropolia Moldovei, cea înființată de pre timpul Mitropolitului Iacov, iar de Gavriil cel mult înavuțită.

¹⁶⁾ Despre Sandul Bucureștenul știm numai atăta să ȝicem, cât ne spune despre dēnsul Grigorie Stanovicī; adecă, că el a fost «împreună ostenitor și îndreptător la totū lucrulū» și pōte, că era dus la Iași din tipografia Mitropoliei Ungro-Valahiei, unde, cum am vėđut, era o școlă de tipografie încă de pre timpul nemuritorului Antim.

¹⁷⁾ Insfērșit, tot, ce putem ȝice și despre monahul Evloghie, stă numai în nota de sus; că el adecă era «diortositoriū» adecă corector. Dar nu știm cu siguranță, dacă el a corectat numai greșalele tipografice, saū și tecstul Evangheliei. Acésta nu se pōte sprijini cu doveđi.

* * *

Din punctul de privire al măestriilor grafice, Evanghelia dela Iași și din 1762 p^ote fi privită, ca un produs măestrit, și pare, că are menirea, de a face epohă în această privință. Csilograful Grigorie Stanovică, care a și tipărit această Evanghelie, este un adevărat maestru în măestria sa; și el nu p^ote fi asemănat cu nici unul din csilografi Bucureștilor și ai Rîmnicului, contimpuranii lui, și apoi cu elementele liturgice și cele artistice ale csilografiilor sale s^omăna mai mult a român, care trebuie să fi învățat măestria prin Liov, conducându-se și de csilografiile lui Antim. Dicem, că Grigorie trebuie să fi fost român, judecându-l duple numele lui de familie *Stan-ovică*, și mai ales duple soiul ornamentelor sale, care, ca și Antim Ivir^onu, lucr^oză cu r^omuri, foi și flori, ba k^oar cu rom^onesca Vazd^ogă. Despre ceialaltă doi csilografi, cari au lucrat ic^onele celor patru Evangheliști, și se numesc Ierei Mihaile Slavici și Monahul Teofan, știm să spunem numai at^ota, că ei, judecând iarăși duple numele de familie al preutului Mihail, dic Slavici, s^omăna cel puțin acesta a fi rut^on de n^om, ^oer duple stilul csilografiilor îndrăznim a adăuga, că ei am^ondoi au învățat măestria csilografi^oei în una din tipografiile Liovului, dacă nu k^oar a lavrei de acolo. Dar să studiem ornamentația Evangheliei n^ostre în mod mai amăr^onțit:

P^orta cărței este incadrată într'o vignetă, ce are forma unui templu, compus dintr'un frontesciu, do^oe col^one pre am^ond^oe laturile și un pedestal, ce imbucă col^onele. În frontesciu este sculptat M^ontuitorul în vestmintele t^ote archierești și cu mitra pre cap, av^ond am^ond^oe m^onele întinse spre bine-cuventare, și ș^ođ^ond pre un tron larg bizantin, care este umplut cu serafimi de cei cu ș^ose arip^oi. Sus pre capitelul col^onei dela dr^opta stă în genunke și inaripat ingerul emblematic al Evangelistului Matei, țin^ond în m^oni Evanghelia. De desupt este un serafim cu do^oe arip^oi, și supt acesta ic^ona în mic a unui sfint, iar pre col^onă în jos s^ont ic^onele Patriarhilor Gherman, Serghie ¹⁸⁾ și Sofronie și a Arhiepiscopului Ioan (?). Supt aceste ic^one, și anum pe pedestal în partea despre col^onă dr^optă este boul inaripat și emblematic al Evangelistului Luca, țin^ond Evanghelia. Pre capitelul col^onei dela st^onga este leul inaripat și emblematic al Evangelistului Marcu cu Evanghelia în labe, iar supt acesta serafimul cu sfintul, corespunđ^otor dela drepta. În jos pre col^onă Patriarhul Anatolie, Ioan Damaskin, Ioan Mitropolit (?) și Andrei Ieromit Patriarh (?), iar de desupt pre pedestal vulturul emblematic al Evangelistului Ioan, care ține în gh^ora dr^optă Evanghelia și pre cea st^ongă stă. În sf^oșit supt

¹⁸⁾ Incă un semn, că Grigorie Stanovică a învățat csilografi^oea în Liov; și anume punerea în Evanghelie a Patriarhului Serghie, cel f^orte cinstit de Ruși, și apoi înlocuirea Apostolilor, duple cum făcea Antim cu al^o ș^oi, prin Patriarh^oi și alți s^oniți.

tecostul porței dela carte și între emblemele Evanghelistului Luca și Ioan avem icóna întimpinării Domnului, hramul vekiú al Mitropoliei din Iași, dar pre care este scris «stretenie = întimpinare»; și subt icónă mai avem scris Gligorie t(ipograf). Acésta nu lasă nici cea mai mică îndoială, că vigneta nóstră este lucrare a mânelor lui Grigorie Stanovici tipograful, și apoi ea ne mai face să vedem, că tipograful Stanovici era un csilograf de frunte, care, comparat cu Antim Ivirénu, ne silește să o spunem, că el îl întrecea pre acesta în înfățișarea umbrelor și a arabescurilor, ce intră în vigneta. Apoi Stanovici, fiind un csilograf înriurit de șcôla din Liov față cu kipurile, ce pune în vigneta, dispută lui Antim și csilografierea florilor, judecându-l aici numai duple fineța florei compusă din foi și rămuri, pre carea el o pune de-asupra tectstului din pórtă, și care flóre cu întréga vigneta pare, că a lucrat'o în anul tipăririi Evangheliei, 1762.

Stema țării, carea este aședată pre fața adoa a foiei întâia, este lucrare tot a mânelor lui Gligorie al nostru, și ea este pusă într'un kenar pătrat, compus din arabescuri, a cărora frumuseță și simetrie se descopere numai printr'un studiu stăruitor. În kenar Grigorie Stanovici a gravat rebusurile stemei domnești, adecă bou-
 rul cu sórele la drépta și luna la stânga, de-asupra stéoa cu șése rađe, iar în vèrf corona regală cu buzduganul la drépta și sabia, saú, mai drept, paloșul la stânga, ținute de ciocurile a doé păseri, eșite din mijlocul rămărilor, ce încunjóră rebusurile. Apoi golurile dintre rebuse sint umplute cu doé rămuri gróse, ce merg la drépta și la stânga rebusurilor, și's eșite din locul, unde se întilnesc doé gături de păseri, care țin în ciocuri alte doé rămuri mai subțiri, avènd menirea, ca cu foile și florile lor să umple golurile, lăsate de rămurile cele gróse. Dacă, după descrierea stemei, ni propunem, ca să o studiem mai de aprópe, găsim, că csilograful Grigorie a fost un maestru fórte îndemánatec în sculptarea văzdógelor, a foilor și a rămurilor, ce umplu stema, lucrată de dînsul; și aceste fac din dînsul un csilograf de frunte și tot-o-dată cu gusturi românești, și noi mai adăogăm, că el în acest soiú de gravuri bate pre Antim Ivirénu, care iarăși era fórte îndemánatec în sculptarea acestui felii de ornamente. Grigorie are însé și lipsuri simțite kiar în stema; mai întâi el ni se înfățișază un sculptor de rând în gravarea rebusurilor stemei, și în sfêrșit este lipsit totalminte de cunoștințele eraldiceí, lucrând numai cu imaginațiunea sa și combinând gături de păseri cu rămuri de copac.

Tot dălței csilografice a lui Grigorie datorăm o iconiță cu Hristos în kip de Emunuel tinér și cu mânele bine-cuvèntând, pus de dînsul într'un medalion rotund, încunjurat de rămuri, foi și văzdóge, tot frumos lucrate, și aședat în fruntea Evangheliilor dela Matei, Luca și Marcu. De asemenea arabescurile, pre care el le pune între tectsturi, spre a despărți Evangheliile dela deosebitele ser-

vicii, aședarea lor, literele florante, precum și liniile, ce încadrază textul Evangheliilor, sînt lucrute cu măiestrie și aședate cu mult gust. Și cu kipul acesta noi putem să dicem despre Grigorie Stanovicî, că el a fost *un csilograf de frunte și un tipograf de mîna întăia*, disputând aceste măiestrii nu învățăceilor lui Antim, ci însuși dascalului lor și al Bucureștilor...

Iereul Mihail cu monahul Teofan sînt alți doi csilografi, cariî aû lucrat încă din anul 1761 icónele celor patru Evangheliști, aședate pre o față întregă, ce stă inaintea texturilor, precum și iconița cu răstignirea, pusă in fruntea Evangheliilor dela Ioan. Dicem, că aceste icóne sînt sculptate de acești doi csilografi, întemeindu-ne pre datele, că in icónele cele mari avem kîar numele lor cu anul gravărei acestora, iar in cea mică avem florile, ce incunjoră medalionul cu iconița, de soiû deosebit de florile, lucrute de cătră tipograful Grigorie. Dar mai amărunțit.

Icóna sfintului Evanghelist Ioan, ce are in aureolă gravat: «**СѦТІИИЪ Св. ІОАННЪ** = St. Evangelist Ioan» este cu înfățișarea de bătrîn, cu barba mare și cu pîr la frunte și pela tîmple, stînd in picioare desculț și purtînd cămașa iudaică, încinsă la briu, iar pe de asupra o togă mare și largă. Intre degetele mînei drepte ține condeiul, și pe brațul stîngei, sprijinită cu degetele, este Evanghelia cu foile resfirate, unde se citește: «La început era cuvîntul, și cuvîntul era la D-đeu». Capul sfintului este incunjurat de nori, și in colțul de sus și dela stînga al icónei este un mic spațiu alb și rotund, unde stă scris: «**ὁ θεὸς**» = D-đeu, și de unde plécă multe rađe, ce aû menirea de a inspira pre Evangelist. La drépta icónei este o masă de o ecsecuție cam rudimentară, pre carea stă o carte, un cuțit și anul 1761, iar la marginea mesei este gravat vulturul emblematic, ținînd in cioc călimarea cu un alt condei in lăuntru. La piciorul drept al Evangelistului este un ruloû mic, pre care stă gravat: «Ierei Mihail» iar in colțul dela stînga al icónei și tot jos este alt ruloû cu inscripția: «monah Theofan». In deobște kipul sfintului are înfățișare ecspresivă, și-l arată gînditor, iar dalta csilografilor noștri a știut să întrebunțaze liniile cu punctele, spre ada bine umbrele, trebuitóre feței, mînilor, picioarelor și kîar hainelor, și să facă din totalul icónei un obiect măestrit.

Icóna Evangelistului Matei, înfățișată in față și nu in profil, ca alui Ioan, are o inkipuire luminósă cu fața și okiî fórte vii, și stînd tot pre picioarele desculțe, are pîrul capului scurt și deplin, iar barba cu mustățile cam stufóse și destul de mare, fiind și aici in aureolă scris: «**СѦТІИИЪ Св. МАТЕИ**» = sfintulû Evangelist Matei». La capul Evangelistului este ingerul emblematic, ecsecutînd cu degetul arătător al mînei stîngi gestul atențiunei, iar in colțul drept și de sus al icónei spațiu rotund, in care este scris: «**ὁ θεὸς**» = D-đeu, de unde apoi plécă rađe inspirátóre. Matei de statură scurtă, imbrăcat ca și Ioan, ține in drépta con-

deiul și cu stânga Evanghelia, pre carea este gravat: «cap I. Zacélo. 1. Cartea némului, lui Iisus Hs. fiulul lui David, fiulul lui Avraamă. Avraamă aŭ născutŭ pre Isaacŭ, Isaacŭ aŭ născutŭ pre Iacovŭ, Iacovŭ aŭ născutŭ pre Iuda». Pământul, pre care stă sfintul, este accidentat, și pre deluri la drépta și la stânga sint gravate case, pîrguri și un templu, și csilografii, acum cunoscuți, scriindu-și numele cu anul 1761, nu uită, de a grava și fumul unui coș dela o casă, numai călimarea, obiect almintrelea trebuitor icónei, este inkipuită mai mult ca o cutie rotundă și gravată langă piciorul sting al sfintului. In deobște vorbind, și compărând pre acești csilografii cu Grigorie Stanovici, noi îi găsim mai pre jos de acesta, mai ales când voiesc a grava plânte.

Evanghelistul Luca este inkipuit, desculț și pășind. Fiind îmbrăcat în hainele, obicînuit întrebuițate de csilografii noștri, are trupul pe jumătate între nori, fără de rațele inspirátore. Sfintul cu privirea înainte gânditóre ține condeiul în drépta de-asupra Evangheliei, ce o are deskisă pre brațul stâng, și avënd în aureolă scris: «**СВѢТЪ ІЙ ЕВАНГЕЛИСТЪ ЛУКА** = sfintul Evanghelist Luca». La drépta icónei este gravat un templu în dosul unui dél, care este presărat cu mai multe plânte și un copac, lucrat tot rudimentar, iar la mijlocul unei turle pare a fi atirnată de un băț călimarea, și lângă piciorul stâng al sfintului stă bourul emblematic în genunke. Și aici csilografii Mihail și Teofan aŭ lucrat o icónă cu destulă măestrie, neuitând ași pune la locurile respective numele lor cu anul ecsecuției, 1761.

Icóna Evanghelistului Marcu cu piciórele desculțe este așădată în fața Evangheliilor respective, avënd statura înaltă și fiind încunjurată de nori până aprópe de briu. Kipul sfintului este expresiv și mai mult contemplativ, cu pèrul scurt și deplin în cap, cu mustățile și barba mică, împărțită în furculițe, iar ca îmbrăcăminte are cămașa strîmtă până aprópe de glezne, și este invălit cu toga cea largă și mare obicînuită. Pre aureola Evanghelistului stă scris: «**СВѢТЪ ІЙ ЕВАНГЕЛИСТЪ МАРКЪ** = sfintul Evanghelist Marcu», iar cu degetul mânei stângi arată spre Evanghelia deskisă, pre carea o ține cu drépta, și unde este scris: «Capŭ I zacélo 1. Inceputul Evangheliei lui Is. Hs. fiulul lui D-đeŭ, precumŭ iaste scrisŭ în proci». In colțul de sus al laturei drepte a icónei este spațiul rotund din celelalte icóne, unde este gravat un triunghiŭ, iar în acesta este scris: «**ΕΙ ΘΕΟΣ** = D-đeŭ». La drépta icónei după un dél este un castel cu pîrguri, pre dél și între piciórele góle ale Evanghelistului florii și arbușci cu numele lui Ierei Mihail, 1761 și monah Theofan, iar lângă piciorul stâng al sfintului leul emblematic, inarmat cu ăripi și cu fața de om. Și acéstă icónă, ca cele similare ei, are înfățișarea unui kip artistic, de unde lipsesc atributele liturgice ale unor asemenea icóne; adecă și aici ni se arată csilografii Mihail și Teofan, ca niște bărbați abili în măestria sculpturii, dar lipsiți de cunoștințele liturgice și arheologice ale măestriei lor.

Sfinta Evanghelie dela Iași și din 1762 are fără cea mai mică indoială însemnătatea ei în privința măestriilor grafice, și noi adăugăm kiar, că ornamentația ei cu deosebirea de stil face epohă în istoria culturii românești. Mai mult. Când comparăm arabescurile cu florile și literele florante din această Evanghelie cu corespundențele lor din Evangheliile de București, găsim ceva comun între ele; și anume, că Grigorie Stanovici a mers pre urmele lui Antim, a părintelui csilografieii românești din vécul XVII-lea, căutând a pune în ornamente florarie românească. Cu icónele însă se skimbă cu desvêrșire lucrul; și în această lature iconografia lui Ierei Mihail și a monahului Teofan întemeiază o școlă nouă, deosebită de cea anti-miennă din București, și cu inclinațiuni spre rutenism și nu bizantinism; școlă, carea apoi s'a păstrat în mônăstirea Némțului, ba spre sfêrșitul vécului trecut începuse kiar ase rusifica.

* * *

Dacă Evanghelia noastră are însemnătatea ei grafică, nu putem această dice și despre valoarea ei literară. Antim Ivirénu cu activitatea lui literară, după ce aședase un curent puternic în București, merge cu înriurirea prin învățaceii săi până la Iași în 1762, iar în 1765 îl vedem înriurind kiar în Blaj. Evanghelia din studiul nostru este o copie credincioasă de pre cea tipărită la București în 1760 de către Iordake Stoicovici, și tótă «osirdia» Mitropolitului Moldovei, Gavriil, cu diortosirea monahului Evloghie se mărginește, cum se vede, în adunarea personalul, trebuitor tipăririi Evangheliei, între cari aici trebuesc amintiți din nou, românii Grigorie Stanovici cu Sandul Bucureștenul, din cari cest de pre urmă póte kiar, că a adus cu sine Evanghelia de București dela 1760, și a convins și pre Grigorie a urma acestui tectst. Că Sandul a trebuit să aibă o mare înriurire și asupra lui Grigorie tipograful se vede și de acolo, că acesta îl mai numește pre Sandul: «Imprenă ostenitoriu și îndreptătoriu la totu lucrul». Dar noi vom arăta aici raporturile dintre copie cu originalul, începând mai întâi cu asemănările:

În această privință vom spune cetitorilor noștri, că amândoë Evangheliile impart tectstul pre capitule și dăcéle. Apoi vom adăuga, că tóte formele arhaice dela trecutul verburilor sint lăsate cu desvêrșire, și Evanghelia dela 1762 dice cu cea dela 1760: «aú fostu, léu dísu, sau bucuratú»; sau «măinele, de nu voiú băga degetulú meu în ranele cuelorú, și de nu voiú băga mâna mea în coastele lui, nu voiú créde». Asemănările dintre tectsturi merg până la imprumutarea și de traduceri greșite. Așa Antim cu Atanasie traduce literar tectstul: «οὐσῆς ὀψίας τῆ ἡμέρας ἐκείνη τῆ μιᾶ τῶν σαββάτων = fiind séră în dîioa aceia întru una **de** sâmbete», în loc de: «întru

Î scurt: «Смплец; și «=î tot rar, asvêlit și la sfêrșitul vorbelor: «тѣрнац etc. Pentru **o** are pre **o** mic și **w** mare, întrebuițându-l cam neregulat: **коав, аколв, Ѡлма, мижлвкълъ, вой, вврѣ, лорѣ, доло, твѣтъ.** Pentru **u** are pre **ou** sau **s**; adeca **o** cu **v** în cap, și iarăși le întrebuițază neregulat: **домнълъ, оѳнълъ,** dar și **шнълъ, зисаѣ, оѳченичій, оѳнде** etc. In deobște ortografia kirilică a lui Grigorie Stanovicî este mult mai regulată, de cât a lui Iordake Stoicovicî, și se vede, că el, fiind tipograf și csilograf de mâna întâia, *era tot-o-dată și un gramatic nu de rând.*

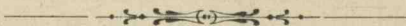
Tipograful Grigorie are meritele sale și în privința punctuației. El întrebuițază (*) steluța pentru despărțirea versetelor unul de altul, și lasă cu totul punctul de jos (.); și pentru acêsta culege: «.. ши аѣ зисъ: Паче коав * Дѣнь ачкѣ аѣ зисъ Ѡѳмѣй». Apoi doë puncte (:) în deobște se întrebuițază mai regulat de cătră Grigorie, dar tot nu în totul, și pentru acêsta pune doë puncte la tôte locurile, unde are de adus citate: «зисаѣ Иисъ: че есте мне ши цѣ мѣре; аѣ зисъ Мѣма аѣи кѣтрѣ джнѣлъ: etc. nu lipsesce însê de a culege și așa: **оѳнде ера оѳченичій аѣи адѣнацъ пентрѣ фрика жидовилорѣ: вѣнитѣ Иисъ, ши...**» sau: **ка тотѣ чине ва крѣде ѣтрѣ ѣль съ нѣ пѣарѣ: чи съ айкѣ вѣица вѣчилорѣ*.** Virgula în mânele lui Grigorie are întrebuițarea aprôpe regulată, fiind numai une-orî înlocuită cu doë puncte; și nu mai virgula punctată (;), ca semn al întrebărei, este pusă în mod cu totul regulat, și de aceia culege: «ши де нѣ кою вѣга децѣлъ мѣѣ ѣ локълъ кѣлврѣ, ши де нѣ кою пѣне мѣна мѣ ѣ кѣста аѣи, нѣ кою крѣде * dar culege și așa: «**Вѣнитѣ Иисъ, фѣиндѣ шиле ѣкѣде: ши аѣ стѣтѣтъ ѣ мижлокълъ лврѣ, ши аѣ зисъ:**» sau: «**Саѣ че ацѣ ѣшитѣ ѣ вѣдѣ; аѣ доарѣ Пророкъ;** etc. Аșa că și cu punctuația maestrul nostru Grigorie are însêmnatatea sa, și *el înlătură cele mai multe din neregularitățile punctuației tipografilor din București.*

* * *

Ajunși la sfêrșitul studiului Evangheliei de la 1762, sintem datorî să recunôștem, că Mitropolitul Gavriil al Moldovei, a depus «osîrdia și cu toată kîeltuială» nu întru întemeierea tipografiei dela Iași, pre cât în bine-cuvântarea pentru tipărirea Evangheliei. Tipograful Grigorie Stanovicî, fiind tipograf și csilograf de frunte, și având de «ostenitoriü» pre Sandul Bucureștenul, a tipărit Evangelia, îngrijind mai ales de ortografia și regularitatea punctuației, și lucrând multe din ornamentele Evangheliei, le-a așêdat cu mult gust și kîar estetic; iar Iereul Mihail Slaviciki cu monahul Teofan aü proadus icônele celor patru Evangelisti, lucrându-le într'un stil ruténo-român. Numai despre monahul Evloghie noi nu știm, ce să spunem. Fost'a el «diortositoriü» al teestului? Lucru, ce noi am

vădut, că nu ș'a avut locul. Corectat'a el tablele tipografice? Nici despre acésta până acum nu știm pozitiv. Tot, ce putem dice cu siguranță, este, că Evanghelia din Iași dela 1762 pune aici temeliile unei tipăririi temeńnice a cărților bisericești, care apoi se continuă în mănăstirea Némțului supt inriurirea unui curent rusesc mai pronunțat, care și face deosebirea de stil în măestriile grafice ale Moldovei.

X.

EVANGELIA

DIN

1765.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1765.

Evanghelia, ce vom astudia aici, este eșită din Blaj, centrul cultural viitor al Românilor din Transilvania. Întrebuințând Români de peste munți până la anul 1765 Evangheliile, tipărite în București și mai ales la Rimnic, ei cu această Evanghelie pun începutul unei culturi bisericești de ritual, carea merge crescând din ce în ce, luând multă vreme aminte, ca cu tipăriturile lor să nu caadă dela învățătura bisericească a fraților lor de un sânge. Deși uniți cu Biserica romană încă dela sfârșitul vécului al XVII-lea Blăjenii, voind a tipări și ei o Evanghelie, nu îndrăznesc, ca Români din București și cei din Rimnic, să între de-adreptul în tectul grecesc, și să facă o nouă traducere, duple cum a făcut Cantacuzin, Atanasie și Antim la 1682, 1693 și 1697, sau Damaskin cu tectul celei de la 1746. Ei spun, ca și aceștia, aprópe la tot pasul, că Evanghelia din Blaj este duple cea grecescă, dar, când ne uităm mai de aprópe în tectul acestei Evangheliile, descoperim, că Evanghelia dela 1765 intru atâta este în tectul grec, intru cât noi am văduț, că a fost și Antim cu tectul dela 1697; cu alte cuvinte, că *Evanghelia din Blaj dela 1765 este în privința literară o copie de pre Evanghelia lui Antim din Snagov.*

Blăjenii, căpătând un tipograf în persóna lui Sandu, fiul lui Ieremia tipograf, și de loc din Iași Moldova; mai având la îndemână și pre alți doi tipografi Rimniceni, adevă pre Petru și Ioan din tipografia Episcopiei de Rimnic; încredințază tipărirea Evangheliilei mai ales lui Sandu, dându-i ei, sau póte impunându-și și însu-și Sandu grija, de a nu trece peste traducerea lui Antim de la Snagov, făcând însă multe și simțitóre îmbunătățiri la tipărirea Evangheliilei în ce privește măestriile grafice. Dacă Antim Ivirénu a înființat în București o școlă romano-bizantină în măestriile grafice, și înriurirea acestei școle intră și în adoa jumătate a vécului al XVIII-lea, tipograf, Sandu, noi vom vedea, întemeiază și el o școlă tipo-csilografică în Blaj de un stil deosebit de cel din Muntenia, și noi inclinăm al numi moldavo-rutenesc. La cea întâia pri-

vire ornamentația și mai ales icónele lui Sandu din Evanghelia de Blaj îți dă o impresie deosebită, și când supui analizei impresia câștigată, descoperi, că aici a președut un gust deosebit, iar motivele icónelor cu amărunțimele lor te duc până la lavra stavropighială din Liov, sau te vezi nevoit, să-ți aduci aminte de tipografia dela Iași a lui V. Lupu, carea era înființată pe lângă Academia vasilienă de pre lângă mânăstirea Trei-ierarhilor și cu tot materialul, ba și lucrătorii trimiși dela Kiev de către Mitropolitul Petru Movilă. Așa, că noi, în deobște vorbind, o spunem, că la Evanghelia din Blaj dela 1765, privim, *ca la cea întâia întreprindere a Românilor din Transilvania intru tipărirea Evangheliei pentru ritualul bisericesc, și că această tipăritură, neavând vre un merit literar, întemeiază cu stilul ornamentației sale o școlă moldavo-rutenescă în sinul bisericii unite din Blaj.* Dar trebuie să o spunem și această, că însuși Blăjânilor uniți mai bine le era pe plac o ornamentație moldovenescă, carea era frământată cu elemente rutenești, și prin urmare și poloneze, de cât una muntenescă, ca a lui Antim, unde măestria bizantină este așa de bătătoare la oki.

Și pentru a dovedi și mai bine aceste păreri ale noastre în privința Evangheliei din Blaj și de la 1765, să începem cu amărunțimele ei:

Pórta cărței:

- «Sfinta și Dumnediasca.
- «alui Isus Hristos Evanghelie ¹⁾.
- «Acumú întâiú tipărită, suptú stēpānirea Prea Înălțatei Împărătesei Rimlénilorú Prințesei Ardélului ²⁾ i procí ³⁾.
- «Mariei Theresii.
- «Cu blagoslovenia Prea Luminatului și prea osfințitului ⁴⁾, Kyriuru Kirú ⁵⁾
- «Athanasie Rădnicú.
- Vlădicăi Făgărașului, i procí;
- «In sfinta Mitropolie a Blajului.
- «Anii dela Hristos 1765.

¹⁾ «a lui Is. Hs. Evanghelie». Pentru întâia dată se întâlnește un asemenea titlu al Evangheliei; adecă cu adausul de «alui Is. Hs.»

²⁾ Acum întâia dată se tipărește Evanghelia în Biserica Ardélului, menită pentru ritual; de acia editorul acestei Evanghelii dice: «acumú întâiú typarită.

³⁾ Espresia «i procí» este slavonă și însemnează et caetera = și celelalte.

⁴⁾ «Prea o sfințitului» în loc de prea sfințitului. Înflurire a slavismului de nord, introdusă în literatura noastră bisericescă prin Moldoveni, cari cu Rușii dic: Preosfințite, iar în această Evanghelie sînt puse asemenea espresii de către Sandul tipograful, care era moldoven, și încă din Iași.

⁵⁾ «Kyriuru Kirú = a Domnului Domn» în loc de: Domnului Domnului = *Κυρία Κυρία*, séu *Κύριος* = Domnul simplu. Acesta dovedește puțină cunoștință din titulatura bizantină, ce se dă kiryarhilor unei Biserici.

Pe fața întâia a foiei adoa :

«Viița sfintului și Evanghelistu Ioannu, după cumu au scrisu Sofronie.

Pe fața adoa a foiei adoa :

«A acestuia Evanghelistu Viița. Dintru a le lui Dorothei Muceniculă și Episcopulă Tyrionulă ⁶⁾).

Pe fața întâia a foiei atreia :

«Inștiințare pentru cetaniia Evangheliilor Preste totu anulă de unde se începe și unde se sêvêșescă ⁷⁾).

Pe fața întâia a tectului încep Evangheliile dela Ioan și merg până la fața 45, unde se înkeie cu :

«Sfêșitulă Evangheliiloră lui Ioannu dela Paști : până la Duminica Rusaliiloră.

Pe fața 46 este :

«Deci se începe dela Duminica Rusaliiloră înainte, Matthei și Luca, cumu arată înainte, Până la lăsata sêcului de Paști. De săptămâna Brânzei. Deci începe Evangheliile lui Marco.

Pe fața 47 :

«Viița sfintului Evanghelistu Matthei, de Șofronie.

Pe fața 49 încep Evangheliile dela Matei și merg până la fața 114, iar pe fața 115 se înkeie cu :

«Sfêșitulă Evangheliiloră lui Matthei, până intru aciastă Duminică a Șaptea spre dece, ce se kiiamă a Hananeii.

«Iară de aici înainte se începă ale Lucăi ⁸⁾ Evangheliă spre a

⁶⁾ Aceste titluri sunt întocmai, ca în Evanghelia lui Antim dela 1697; adică cea tipărită la Snagov.

⁷⁾ Acest tipic lipsește din tectul Evangheliiei dela 1697, și este luat din alte Evanhelii, sau adaus de către tipograful Sandu.

⁸⁾ Numele propriu al Evanghelistului Luca se declină și prin această Evangheliie; dovadă de înrînire a tectului din 1697.

opta spre deuce săptămână după Rusalii, precum ă iaste însemnată, începânduse săptămâna de Lună până Duminecă séra, cumă iaste scrisă și până aici.

Pe fața 116 :

«Viița sfintului Evanghelistă Lucăi, după cumă scrie Sofronie.

Pe fața 118 încep Evangheliile dela Luca și merg până la fața 209, unde se înkeie cu :

«Sfârșitul Evangheliiloră Lucăi, până în lăsata secului de săptămâna Brânzei, de Postulă celă mare.

«Iară de aici înainte să începă Evangheliile lui Marco, din Sămbăta sfintului Theodoră înainte până la sfinta și dumneșcășca di a Paștiloră, cumă iaste însemnată toate pre rândă înainte.

Pe fața 210 :

«Viița sfintului Marco, Evanghelistă dela Sofronie.

«Acestuiași Evanghelistă Viița pre scurtă, dela Dorothei Muceniculă Episcopulă Tyrionulă.

Pe fața 212 încep Evangheliile dela Marco și merg până la fața 268 :

Pe fața 269 încep Evangheliile Invierei și merg până la fața 276, unde se înkeie cu :

«Sfârșitulă celoră 11 vosresne ⁹⁾.

Pe fața 277 :

«De aici înainte să începe orânduială¹⁰⁾ Luniloră, pre Praznice fiește care Praznică cu Evanghelia lui, cumă iaste orânduittă în cea grecescă, nici mai adaosă nici mai lipsittă.

⁹⁾ Vorba «vosresnă» aici nu este nici cel puțin romanizată, ca în alte Evanghelii; adevărată vasresnă.

¹⁰⁾ «Orânduială» în loc de rânduală; înrîurire rusescă.

Pe fața 278 începe Minologiul și merge până la fața 283, unde se încheie :

«Sfârșitul tuturor Lunilor, adevărat a Minologhionului, După cumă iaste orânduiala Evangheliei grecești ¹¹⁾».

Pe fața 383 :

«Evangheliile deobște.

Pe fața 386 :

«Evangheliile la sfințitul Bisericii, adevărat la Tirnoselă.

Pe fața 389 ;

«Evangheliile Sfintului Maslu.

Pe fața 393 :

«Sfârșit și lui D-zeu laudă.

Pe fața 384 :

«Slavă, cinste și închinăciune Unuia D-zeu cel Slăvit în sfinta Troiță, carele au ajutat după început de amă ajuns și Sfârșitul.

«Iară cei ce ve veți întâmpla aceti bucurative în Domnul, și ve rugați pentru noi, și ce greșală veți afla îndreptați cu Duhul blândetelor nepuindune în ponos. Că nu iaste lucrare de Inger, ci iaste lucrata de mână de țărină, Că precum iaste cu neputință a nu gusta cineva din moarte, întru aceștiași kipu și tipografulu a scăpa fără de greșală.

«Typăritusa în Anul dela mântuirea ¹²⁾ lumii 1765.

«De noi cei mai jos numiți tipografi: ¹³⁾»

¹¹⁾ Avem aici o mărturie, că 'Evanghelia din 1765, tipărită în Blaj, este după textul grec și anume după al Evangheliei ce corectate de Antim la 1697. Despre acesta amărunit mai jos.

¹²⁾ Pentru întâia dată întâlnim în șirul acestor studii vorba «spasenie» tradusă pe românește, și încă bine, cu mântuire.

¹³⁾ Din această Evangheliie lipsește arătarea cu acui keltuélă s'a făcut tipărirea. Prin pórta cărței nu se face nici o arătare despre acesta, precum și în alte părți, iar din vorbele de mai sus ar eși, că tipografii, enumerați mai jos, ar fi tipăritorii acestei Evanghelii, și încă cu a lor keltuélă. Dar nu mai rămâne îndoială, că keltuéla trebuie să o fi purtat Mitropolia din Blaj.

«Sandulü typografü dela Iași, sinü Ieremia typografü. ¹⁴⁾ i Petru Rimnicianulü Popo-Vicü Cu Ioannü Rimnicianulü ¹⁵⁾».

* * *

Ornamentația Evangheliei dela 1765 are, în deobște vorbind, o înfățișare proprie, și atât icónele, cât și kenarele ne aduc aminte de ornamentele cărților bisericești din Liov, care înfățișază kipurele și dispoziția ornamentelor în stil ortodocs, dar cu particularități, născute în cultura polonă-rusă, adecă ruténă. Așa pórtă cartei ne înfățișază o vigneta, compusă din kipul Mântuitorului, îmbrăcat în tóte vestmintele archierești cu mitra pe cap, pèrul lăsat pe umere, barba mică și despicată în furculițe, cum se dice, cu mânele întinse în spațiu bine-cuvântând, și este aședat pre norii ceriului. În cele patru colțuri ale vignetei emblemele Evangheliștilor cu leul, ingerul, vulturul și boul aripați și cu aureole rotunde. La drépta tecstului porței Apostolul Petru cu mâna stângă aședată pe pept și cu drépta ținând keile raiului, iar la stânga Apostolul Pavel, avënd mâna dréptă la piept și cu stânga ține sabia, instrumentul martirisărei sale. Sub tecstul porței și între emblemele Evangheliștilor Ioan și Luca este icóna Bunei-vestiri cu Maica Domnului în genunke, cetind legea, și îndărătul ei ingerul Gavriil cu crinul binevestitor; cu alte cuvinte icóna, ce emblemizază Evanghelia, adecă buna vestire, adusă némului omenesc de cătră Domnul nostru Is. Hristos. În deobște acéstă vigneta cu inscripția de sub piciórele vulturuilü «Sandul tipograf» ne arată pe un maestru, care și-a făcut inkipiurea icónei și a csilografiat'o duple niște modele cu totul streine de cele, aflátore pe alte Evanghelii, tipărite până acum de Români, dar care vigneta în stil aduce cu cea dela Iași.

Icóna Evangelistului Ioan cu ornamentele și accesoriile, ce o însoțesc, ne arată pe tipografu Sandu, care este iscălit și aici, ca pre un bărbat, care avea și cunoștințele arheologice, trebuitore măestriei sale, și apoi era și un bun csilograf, îndemánatic la înfățișarea figurelor, și destul de maestru în gravarea ornamentelor. Comparat Sandu cu Antim Ivirénu, noi îl găsim pre Sandu mai îndemánatec în a reda starea psihică în momentele de cugetare, și icóna Evangelistului Ioan cu figura de bătrîn și cu fruntea încrețită arată pe omul gânditor, și gata de ași așterne gândirea pe cartea

¹⁴⁾ Sandul tipograf, fiind, cum vom vedea și un bun csilograf, trebuie să fie tot Sandul Bucureștenul, care a luat parte la tipărirea Evangheliei dela Iași 1762, și a învățat aceste măestrii dela părintele seü, Ieremia, iar acesta trebuie să se fi învățat măestriile grafice în tipografia mânăstirei Adormirea Maicei Domnului din Liov, care mânăstire era ortodocsă pe atunci, și încă slavropighie, în relațiuni continue cu Români și mai ales cu Moldovenii. (Vedü biografia Mitropolitulu Petru Movilă în opera «Meșteru Manoli și Petru Movilă»).

¹⁵⁾ Ceialaltü doü tipografü, cariü se tituléză pre sine rimniceni, și anume Petru Popo-Vicü și Ioan, trebuie să fi fost învățacei de al lui Popa Atanasie-Vicü, care a deprins și pre Petru să-și pună la sfârșitul numelui seü de familie un Vicü și încă cu V inicial; și de aceia, acesta se iscălește ca și Popa Athanasie-Vicü «Petru Popo-Vicü».

deskisă, ținută cu mâna stângă și cu condeiul din dreapta, voind ascrie. Ornamentele din icóna, carea este încadrată într'o ramă ovală, cu accesoriiile de scris sînt bine înfățișate de cătră Sandul, dar în fineța ecsecuției ele sînt mai pe jos de lucrul mânelor lui Antim, mai ales când acesta voia a grava rămuri, flori și foi.

Icóna Evanghelistului Matei din rama cea ovală în ornamentele și accesoriile ei sémănă cu icóna aceluiași sfînt din Evanghelia dela 1697. Sandul tipograful, care este iscălit și aici, a avut în vedere icóna numită a lui Antim, și a împrejmuit icóna cu aceleși patru capiteluri, ca și Antim, a pus pre Evanghelist să stea în picioare înaintea unui portic, ținînd în dreapta condeiul și cu stînga cartea de scris, a aședat în partea dréptă a icónei pre ingerul emblematic, esecutând cu mânele gestul atențiunei, ca și la Antim; ba mai mult lângă călimări a gravat și cuțitul. Dacă ornamentele cu accesoriiile din acéstă icónă sémănă cu cele din Evanghelia dela 1697, Sandul tipograful are și meritele sale speciale într'u a reda kipul Evanghelistului, care are o înfățișare de bărbat, a ingerului cu pozițiunea sa, și mai ales el își arată măestria, când ne înfățișază porticul cu colónele, arcurele și cu ferestrele lui, și în sfêrșit când reprezintă o cetate, ce este înkipuită în depărtare.

Icóna Evanghelistului Luca, pusă într'o ramă tot ovală, îi este incunjurată rama cu capiteluri în totul semine cu cele dela icóna respectivă din Evanghelia dela 1697. Mai mult. Accesoriile din interiorul ramei, ca cele doë cărți, una pe mâna stînga a Evanghelistului și alta pe masă, un vason cu o flóre și boul ingenunke lângă piciorul stîng sînt tóte imprumutate dela Antim, dar lucrute de cătră Sandul tipograful cu multă acurateță și kiar mai măestrit. Kipul insé a Evanghelistului din Evanghelia dela 1765, fața de pre masă, porticul, lucrat cu arcuri, sînt înkipuiri ale imaginației lui Sandu, și ele tóte întrec în măestrie lucrările de aceeași natură ale lui Antim.

În sfêrșit, icóna Evanghelistului Marco este o lucrare curat a lui Sandu, fără vre un imprumut din icóna respectivă a lui Antim. Fiind și acéstă icónă aședată în ramă ovală, Sandu a primit dór numai accesoriile arheologice, care sînt comune icónelor acestui Evanghelist, dar a dat kipului sfîntului o înfățișare de bărbat cu barba mică și fruntea încrețită, înfățișând pre omul gânditor. A aședat pre masă o singură carte deskisă, pre carea o ține Evanghelistul cu mâna stîngă, și în dreapta i-a pus condeiul, pre care, ținîndu-l în spațiu, îl arată gata de a scrie. La distanță a gravat vederea unei cetăți, și kipul leului emblematic este redat așa, că are fisiognomia de om, iar ramura, ce incunjoră rama, și carea pare a fi de trandafir, se începe din partea de jos a ramei ovale, umplând golul dintre rama cea ovală și altă ramă pătrată, ce încadréză icóna, și apoi, mergînd în sus, umple golurile de sus dintre rame, sfêrșindu se în doë flori de trandafir.

Trimorful, compus din icóna Mantuitoriului bine cuvântând, a Maicei Domnului și a st. Ioan botezătorul cu mânele întinse spre rugăciune, este unul și același, care stă pus în fruntea tuturor Evangheliilor, și kipurile din dînsul sînt înfățișate în stilul Bisericei noastre, și cu destulă măiestrie.

La începutul Minologiului avem în frunte icóna St. Simeon Stilpnicul, și acesta pentru cuvântul, că în ziua de 1 Septemvrie Biserica sîrbézá memoria acestui sfînt. Măestria cu elementele arheologice ale acestei icóne sînt cele întrebunțate de Biserica noastră în asemenea împrejurări; adecă sfîntul este îmbrăcat în vestminte de shimnic cu camelaucă pre cap, și aședat pre un pîrg, ținînd în drépta Evanghelia și în stînga crucea. Ornamentele, ce încunjură icóna, sînt compuse din rămuri, foi și boboci, lucrute cu măiestrie, dar fără finețá în înfățișare. Tecstul celor 11 luni este despărțit de câte o cruce, pusă în câte o ramă mică ovală, iar pe de lături sînt doé rămuri, care arată lucrul mînelor csilografului nostru «Sandul tipografal».

Tecstul evangheliilor este încadrat în linii drepte, care îl despart în doé colóne, iar materiile tecstului, fețele góle, și jumătățile din fețe sînt împodobite cu arabescuri, formate dintr'un omega (ω) cu trei foițe în mijloc, aședat în tóte pozițiunile, și dintr'un copăcel mic, unde pămîntul este înfățișat prin códa copăcelului suscitá la drépta și întórsá și la stînga, corpul printr'o linie dréptá și corona copăcelului prin trei foițe. Aceste arabescuri sînt singurele, ce le întrebunțáză Sandu în tótá Evanghelia sa, și el pune pe o mega al sêu la mijlocul unei ornamentații, fie în rînd drept, saú în altá formá, iar cu copăcelul ornézá extremitățile.

În deobște, ornamentația Evangheliei din 1765 este o lucrare măestrită, care în unele privințe disputá meritul lucrărilor de asemenea natură ale lui Antim. Dacă Antim este special în gravarea plîntelor cu rămurele, foile și florile lor cele fin lucrute, Sandu îl întrece în înfățișarea kipurilor omenești și de animale, în gravarea porticelor, meselor, și în deobște a obiectelor, ce se pun ca accesorii într'o icónă. Da, Antim este părintele csilografiei române din adoa jumătate a vécului al XVII-lea, iar Sandul tipografal póte fi privit ca un reformator al acestei măestrii grafice dela începutul jumătăței adoa a vécului al XVIII-lea.

* * *

Sandu tipografal, avînd meritele sale în măestriile grafice, este departe de orî ce merit literar, când mai ales avem în vedere Evanghelia dela 1765, unde Sandu pare a fi singurul om de acțiune. Luând Evanghelia lui Antim dela 1697, cea tipărită la Snagov, Sandu a reprodus'o prin Evanghelia dela 1765 aprópe în tóte particularitățile ei literare, corectând numai puține cuvinte, particule și flecsiuni, care îi impunea acum propășirea limbei românești.

Maî întâi Sandu păstrează, ca și Antim prin Evanghelia dela 1697, împărțirea Evangheliilor în capitule, după cum este și în cea grecească, dar apoi adaugă și pericopa ȕilei, și pentru acésta tipărește: «Sămbătă după Paști în sėrbătorî, dela Ioannū. Cap. III Zacéla 11; cu alte cuvinte adaugă pe lângă zacéla și vorbele pleonastice după Antim «în sėrbătorî».

Dacă comparăm tecstul din 1765 cu cel din 1697, și îl privim în skimbarea vorbelor, pre care a sėvėrșit'o Sandu prin tecstul seū, descoperim, că și aici puține skimbări s'aū făcut, și tóte aceste skimbări erau dictate acum de starea limbei românești. Așa Sandu prin Evanghelia din Marța săptămănei luminate ȕice: «dinū toate scripturele» în loc de «dintru...» al lui Antim. «Șilū siliră», în locū de: «Șilū nevoiră»; «rēmăi cu noi» în loc de «măi cu noi», după Antim. Prin Evanghelia de joî a aceliași săptămăni Sandu skimbă tecstul lui Antim și ȕice: «De nu se va naște cineva adooa oară» în loc de: «nu se va naște cineva de sus» după cum este și în tecstul grec: «ἐὰν μή τις γεννηθῆ ἄνωθεν»; și măi jos: «cadesē voao avē naște adoaoară» în loc de: «cadesē voao a vė naște de sus». În Evanghelia din Sămbăta aceliași săptămăni tecstul grec sună ast-feliū: «οὐ δύναιται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδέν» pre care Antim prin Evanghelia dela 1697 îl traduce cu Ieromonahul Atanasie în mod literar și ȕice: «nu póte omul a lua nemică» iar Sandu tipărește: «nu póte omul *avea* nimicū»; adecă lasă înțelesul literar al lui «λαμβάνειν» și-l traduce liber cu «avea». Asemenea tecstul grec: «ὁ ἔχων τὴν νόμην, νυμφίος ἐστίν, ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ἔστι κωὸς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρῆ χαιρεῖ διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου» se traduce de cătră Antim și Atanasie așa: «Cela ce are nevastă ginere iaste: iară priiatenulū ginerelū carele stă și ascultă pre elū, cu bucurie se bucură de glasul ginerelū»; iar Sandu, lăsând înțelesul transformat al vorbelor, traduce literal și tot-o-dată măi aprópe de limba vorbită de noi astă-ȕî, și pentru acésta tipărește: «Cela ce are mirésă mire iaste: iară priiatenul mirelū carele stă și ascultă pre elū, cu bucurie se bucură de glasul mirelū». Vorbele «λάβεται πνεῦμα ἅγιον = luați duh sfint» din Evanghelia dela Duminica Tomei Sandu le traduce nu bine, ȕicend: «luați Duhulū sfintū»; adecă ca Antim, și nu ca Atanasie, care nu articuléză vorba «Duh» fiind ast-feliū și în tecstul original. În sfėrșit pentru a inkeia cu micile skimbări de vorbe, pre care le-a întrodus Sandu în tecstul Evangheliei din 1765, vom măi cita un loc din Evangelistul Ioan și din Evanghelia de Sămbătă atreia săptămână după Paști, unde Măntuitoriul arată invėȕăceilor seî raporturile dintre Sine, Părintele și St. Spirit, și prin care Evangelie vorba «sinagogă» dela Antim se traduce cu «săboară»; adecă cu înțeles literar de adunare și tot-o-dată în plural și nu bine.

Mergėnd Sandu, cum am arătat, pre urmele lui Antim în ce privește vorbele tecsturilor Evangelice, trebuie să măi știm, că cu particulele el este și măi aservit tecstulū lui Antim, făcėnd skim-

bări mai multe în flecsiunile vorbelor, care se impun de mersul skimbăcios al limbei românești. Așa singură prepoziția «*în*» din Evanghelia dela Ioan, cetită la liturghie în ziua de Paști, se traduce cu «*întru*» și nu cu «*la*» ca Antim, dar și acesta numai în locul acesta. În privința flecsiunilor însă Sandu skimbă la tot pasul trecutul arhaic cu trecutul aucseliat, și pentru acesta dice: «și saū apropiatū» în loc de «și se apropiară»; deși mai jos puțin are «șilū silirā» în loc de «și laū silit». Apoi: «*disaū*» în loc de «*dise*»; «și laū dusū» în loc de «șilū duse»; «nu te mira căci amū *disū*» în loc de: «... căci *disū*»; «de amū grăitū voao céle pământestī» în loc de: «de *disū* voao céle pământestī». Asemenea face și cu flecsiunile arhaice ale substantivelor, și pentru acesta tipărește: «Moysi» în loc de «Moysi»; «lucurī» în loc de lucrure»; skimbă pretutindenea și rădăcinele arhaice ale vorbelor, punend «Bisericā» în loc de: «Besericā»; «dinū» în loc de arhaicul «denū»; «ce» coniuția vekie de împotrivire o dă tot-d-una cu «ci». Și vorbind în deobște, cu tôte că prin Evanghelia din 1765 se vorbește de doē orī despre tectul grec, și anume că tipicurile sunt date duple grecește, noi afirmăm, că Sandu nu a știut această limbă, judecând duple skimbările făcute, și că el a intrat în tectul original numai cu aceia, că l'a retipărireă Evangheliei sale a mers pre urmele lui Antim, reproducend aprópe tectual Evanghelia din 1697.

* * *

În privința ortografiei Sandu tipograful s'a condus de regulele gramaticale tot ale lui Antim, până și în greșalele acestuia. Așa la Sandu găsim în regulă generală, ca și la Antim, pe *ieri* (k) cu sonul de *u* scurt (ū), ca în vorbele: «fiindū, *disū*, loculū», și fórte rar întrebunțază pe *γ = u* scurt și asverlit de la sfērșitul vorbelor. Pentru *i* scurt (ī) are pe *i* duplu (u). Pentru diftongii *ea* și *ia* are pe *iatī* (k) pentru *ea*, pe (u) pentru diftongul *ia*, și pe (a) tot pentru același diftong, dar numai la mijlocul și sfērșitul vorbelor; și pentru acesta dice: *кѣрѣ, кѣдѣ, іарѣ, іагѣ, ачѣа, ѡкѣагѣ* etc. Și fără a mai lungi vorba, o spunem, că întrebunțarea literelor kirilice din Evanghelia dela 1765, este aceeași, ca și prin Evanghelia dela 1697.

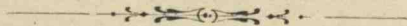
Asemenea și cu punctuația Sandu nu se depărtază de Antim, kiar și în greșalele acestuia. După ce are acelēși sēmne de punctuație, le întrebunțază ca și Antim. Bună oră doē puncte (:) se pun în locurile de aduceri, dar nu lipsesc ase pune și în locul virgulei, duple cum făcea și Antim, și de aceia scrie: «După acēia aū *disū* Thomei: aduți degetul tēu incoace, și veți mânăle méle: și ado mâna ta și bagă în coasta mea: și nu fi necredinciosū, ci credinciosū».

* * *

Sfērșind și acest studiu, noi în privința Evangheliei din Blaj

dela 1765 nu putem alta să ñicem, de cât că acésta Evanghelie este o reproducere a Evangheliei din 1697, și că Antim a fost povățuitorul literar al lui Sandu tipograful în tótă întreprinderea lui. Deși prin porta cărței se vorbește de Maria Teresa și de Vladica Atanasie, și de altă parte ni se mai spune, că Evanghelia este tipărită în Mitropolia Blajului, totuși aceste persoane, credem noi, sint pusă aici numai ca autorități ale locului și ale timpului tipăririi acestei Evanghelii. Sandu tipograful dela Iași, fiiul lui Ieremia tipograful, care pare a fi învățat măestriile grafice în mănăstirea ortodocsă cu hramul Adormirea Maicei Domnului dela Liov, sau póte și în Iași în tipografia Mitropoliei, este singura persoană de acțiune în acésta întreprindere, ajutat fiind în lucrarea mecanică a tipăririi de către tipografii Petru și Ioan Rimniceni. Iar autoritățile bisericesti ale Blajului și anume Vlădica Atanasie, pentru a nu lăsa loc de bănuială în acésta Evanghelie, a trebuit, ca el să indatoreze pre Sandu, de a retipări tectul Evangheliei lui Antim, care nu numai că nu putea fi bănuít de eterodocsie, dar el trecea în okii Románilor vécului al XVIII-lea de tectul cel mai corect și mai apropiét de cel grecesc, și apoi acest tect mai era și al lui Antim tipograful, literatul și martirul Bisericeii românești.

XI.

EVANGELIA

DIN

1775.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1775.

La data acestei Evanghelii viața politică a Românilor era dusă de doi curenți; unul creștinesc și al doilea era cel filoturcesc. Încă de prin vécul al XVI-lea Românii înțelesese, că primejdia cea mare pentru viața lor politică nu venia din partea Turcilor, cari acum se jucau cu drepturile țării și comiteu tot felul de abuzuri prin funcționarii împărăției, mai ales că acești funcționari avéu tot-de-una la spatele lor pe un fiu al Fanarului. Grele, e prea adevărat, au fost vremurile din trecutul țărilor românești. Domnitorii erau skimbați cu cea mai mare ușurință; capetele boerilor cu ale Mitropoliților sburau la cea mai mică încruntare a unui Pașă, sau Visir; iar poporul era skinguit, ca să plătiască toate dările, care de care mai arbitrare și mai neomenose. Și cu toate aceste, Turcii avéu în țările românești un mare partid politic, care încă de pre vremea lui Bogdan, fiul lui Stefan cel mare, și kiar ale lui Mircea cel mare, credea, că mai bine este de a trăi în armonie cu Turcii, de a lega kiar sórta țărilor de cea a Turciei, sau dupre espresia timpului de a nu «turbura pre Leul» de cât de ase increde Polonilor și Ungurilor, némuri necinstite și viclene, care căutau nu numai de a nimici politicește aceste țări, dar de ale *ingloba în legea lor*. Legea românească supt Turci avea libertățile ei; Bisericele se rădicau dupre credința Românilor, care de care mai falnice; și viața lor socială și religioasă avea de îndurat neajunsuri trecătoare, mai ales din partea Grecilor, cari ca niște roți urmau urdiile turcești, așa, cum vedem astă-đi armatele rusești urmate de antreprenori ovrei. În tot cazul însă, aceste suferințe nu se păriau Românilor din toate timpurile așa de grele și de amerințătoare, ca cele ce îi așteptau din partea creștinilor, mai ales acelor de supt ascultarea Bisericei romane; și de aceia acest curent merge în paralel cu cel opus lui până în ȕilele noastre, și anume până la neatárnarea țării de după resboiul de la 1877, când în camera legiuitoare, ce a hotărit întrarea Românilor în resboiul ruso-romano-turc încă se mai ved partiđani de ai turcofilismului vekiu.

Alătura cu partidul politic turcofil era și al doilea partid în țările române, pre care îl putem numi filocreștin, și care își avea rădăcina mai pre urmă în Austria, și în sfârșit în Rusia. Încă de pre timpul lui Mircea cel mare și al lui Ștefan al Moldovei Papii Romei, auzind de repeșitele triumfuri ale Domnitorilor români asupra armatelor turcești, încercau de a mai rădica cruciate împotriva Musulmanilor, și une ori prin legați, trimiși înadins la Români, cele mai de multe ori însă prin Regii Poloniei și ai Ungariei lucrau, ca Români să se alieze cu Principii creștini din Apusul Europei pentru alungarea Turcilor, și mai ales pentru eliberarea locurilor sfinte. De toate aceste încercări din partea celor dela Roma și ai Ei Români în totalitatea lor se feriau foarte mult, temându-și legea strămoșască, folosindu-se însă de ajutoarele Principilor creștini, dór numai într-o a mai infrina urdiile turcești și tătărești, făcând pre cei mai mari ai acestora să înțelegă, că la Dunărea este un popor, ale căruia tractate trebuesc respectate.... Și așa merg lucrurile până la Mihai Bravul, carele de acum cu Austria, dar tot prin partidul filocreștin, încep a lupta Români împotriva Turcilor nu atâta pentru alungarea acestora din Europa, pre cât pentru strămutarea suzeranității lor dela Constantinopol la Viena, și Mihai cade sub știuta lovitură politică anticreștină și neomenosă, iar partidul filoturc își reia precumpănirea, scăpându-și viața cei din partidul opus prin Austria, Ungaria și Polonia.

Cu începutul vécului al XVIII-lea partidul filocreștin din țările române rădică iarăși capul, mai ales după rușinea Turcilor de supt zidiurile Vienei, și cu ocuparea Olteniei de către Austriaci acest partid kiar se împuternicește, având de acum rădăcina de o parte în Austria, și de alta în Rusia, carea cu cuceririle sale împotriva Tatarilor din Imperiu ajunsese un factor puternic și în politica Românilor. Dacă până acum un Antim Ivirénu își perde capul pentru politica filocreștină, fiind kiar părăsit și uitat de către ai sei, partiđanii acestei politice din decursul vécului al XVIII-lea au destule cuvinte de a nu-și mai teme legea strămoșască, fiind ea acum întărită de credința seculară a Românilor, de ajutorul, ce începuse a le veni dela Ruși, și mai ales fiind că erau sprijiniți în luptele politice de acea jumătate din fiii Fanarului, care întrase în acest partid, rămânând ca ceialaltă jumătate să lucreze cu partidul turcofil. Da, Grecii au lucrat tot-dé-una în țările Românilor împărțiți între partide, iar preste hotare ei cu ajutoare tot românești lucrau preste capul Românilor, și anume la alungarea Turcilor din Europa, corupând pre aceștia prin partiđanii filoturcilor din imperiu, și rădicând cu toți streinii împotriva lor mai ales armatele rusești; se înțelege, că având cu toții același gind, de ale moșteni Constantinopolul cu întreaga împărăție turcescă.

În țările Românilor, politica fiind purtată de cele două partide vekî, Români mai avéu de luptat pre terenul social, precum și cel literar cu Grecii, cari hrăniau idealuri neromânești și lucrau pentru

interesele n mului lor în nişte planuri, cu totul opuse celor ale Rom nilor. Folosindu-se de averile ţareii, care trec u pre fie-care  i la avutul lor, Grecii se cultivau în ţarile Rom nilor, ca acasă la dinşii, greciz nd familiile boereşti cu Bisericile şi instituţiunile ţareii, şi pregătind ţara pentru ora supremă amarelui lor ideal.  n acelaşi timp însă tot partizani de ai filocreştinilor  i  ndrept z  privirile spre Rusia, şi o deputaţie, compusă din Mitropolitul Grigorie, M. Cantacuzin şi N. Brancovénu, se duce în 1768 la Petersburg, şi aici în timp de doi ani lucr z , ca să aşede ţara supt protectoratul rusesc. C nd partidul filocreştin curat rom nesc  i pune n dejdea în Ruşi, cel filoturcesc cu Grecii din amândoe partidele ţareii zădărnicesc  ntreprinderea, şi Domnitorul Ipsilant incepe a visa o  mp r tie bizantin , skimb nd pentru ac sta pre Corbul stemei româneşti în Vultur, şi lăsând grija literaturii bisericeşti a Rom nilor altora. Şi dacă după Domnitor acel altul urma să fie Mitropolitul ţareii, Grigorie, nu trebuieşte s  uităm, că şi el dela 1768 era afundat în politică, şi p te pre nesimţite atras şi în politica lui Ipsilant, iar literatura rom nesc  dela 1775, şi anume cea a ritualului bisericesc, este l sat  pre sama subalternilor, şi a acelor, carii mai av u dor şi se mai  ngriju  de trebuinţele Bisericilor rom ne; voiesc să  ic, că tiparirea Evangheliei dela 1775, pre carea avem aici a o studia, este l sat  în îngrijirea Ieromonahului Ioakim, iconomul Mitropoliei şi îngrijitorul tipografiei, d ndu-i Mitropolitul numai voia, de a întimpina keltu la tipăriturei din veniturile de atunci ale Mitropoliei.

Da, ac st  Evanghelie, cum vom vedea şi în decursul studiului acestuia, se datoreşte mai ales Ieromonahului Ioakim, sau cum  ice el singur prin  nceierea, ce o pune la sf rşitul ei: «La începerea acestei sfinte şi Dumne eşti Evanghelii fostam mai mult  ndemn tor  şi sirguitor ». Pe l ng  Ioakim, ca autor moral al Evangheliei din 1775, trebuieşte să mai spunem aici, că şi tipograful Dimitrie Popovici cu un alt Ieromonah, csilograful Grigorie, au depus ostenelele şi activitatea lor la tipărirea acestei Evanghelii, fie-care se întelege în ramura sa. Dar  ncep nd de la Ioakim şi p n  la Ieromonahul Grigorie, t te persoanele, ce au colucrat la tipărirea acestei Evanghelii, erau lipsite de cunoştinţele literare, trebuitor  unei ediţiunii de val re, proaduc nd, cum am v duţ, *Ioakim îndemnul şi sirguinta, Popovici măestria tipografiei şi Grigorie pre cea a csilografiei*.

Aceste anume împrejurări ale Evangheliei din 1775 au făcut, ca cartea să fie apr pe o retipărire a Evangheliilor premerg tore, ocup ndu-se de tipărirea ei numai cei ce av u doruri româneşti, şi carii nu erau încă duşi de curentul grecesc, şi nici absorbiţi de politica  nalt  a timpului... Dar mai am runţit:

P rta c rtei :

«Sfanta şi dumne iesca Evanghelie.

«Care saŭ typărită acumă în ȝilele prea Înălȝatului Domnă, ŝi oblăduitoriă a toată Țara Rumănească.

•Ϟ Alecsandru Ioană Ipsilantă voevodă.

«Cu blagoslovenia ŝi cu toată keltuiala Purtătorului Pravoslavii prea sfințitulă Kyră Grigorie. Mitropolită a toată țara Rumănească ŝi ecsarhu Plaiuriloră.

«Acumă întru cetașă kipă typărită ŝi diorthosită în scaunulă Domniei înă Bucureșți în typografia Mitropoliei ¹⁾.

«La anulă dela spăsenia lumii 1775.

«De Dimitrie Petrovică, Bucureșți.

Pe fața adoa a foiei întâia :

«Versuri politice 10 asupra Stemei prea Luminatului Slăvitului, ŝi Blagocestivului •Ϟ Alecsandru Ioană Ipsilantă voevodă.

Pe laturele stemei :

•Ϟ = Crai, Rege, Αλεξ. = Alecsandru, Ϟψ = Ipsilant, BBδ = voevod.

Supt stemă :

«Vulturulă Evanghelii tuturoră ne arată.

A bogosloviei nălțime Minunată ²⁾.

Vulturulă Ungrovlahiei acestă ce poartă Cruce ³⁾.

Arată Blagocestiia prină semnulă ce aduce.

¹⁾ Cuvântul hotărâtorii în tipărirea unei cărți bisericești, și mai ales a unei Evanghelii, este tot-de-una îndestularea trebuințelor ritualului. Pe la 1775 Mitropolia Ungro-Valahiei avea a îndestula trebuințele Bisericilor din cele noă județe, ce o compună la 1775, când eparhia Argeșului nu era înființată încă, și apoi lipsa de Evanghelii începuse a fi simțită și în Oltenia, unde Episcopul Kesarie își avea ocupată tipografia eparhială cu tipărirea între altele și a Mineelor. Eparhia Buzeului își îndrepta cererile pentru Evanghelii tot la Mitropolia Ungro-Valahiei, și tot de aici se îndestulău trebuințele Bisericilor din Moldova și cele mai multe ale Bisericilor din Transilvania. Dacă între anii 1693—1697 avem două edițiuni de Evanghelii, și acesta în decursul numai a patru ani, împrejurarea istorică stă întru aceea, că cea dintâi edițiune cu text greco-român nu era destul de îndemânatică pentru trebuințele bisericești, și de aceea avem edițiunea dela 1697, unde textul este numai românesc, și prin urmare mai propriu pentru asemenea trebuințe. Este mică durata de timp și între cele două edițiuni din anii 1742 și 1746, dar împrejurarea și aici stă întru aceea, că cea întâia edițiune este făcută la tipografia Mitropoliei Ungro-Valahiei, iar adoa la Episcopia de Rinnic, unde, cum am vădut, se începuse un curent nou literar. Numai între Evangheliile din 1760 și 1775, care se tipăresc în decursul a cinci spre zece ani și în aceeași tipografie a Mitropoliei, nu putem vedea alt cuvânt hotărâtor, de cât cererile cele multe în Evanghelii, care se făcău Mitropoliei din totă lumea romănească.

Ce se atinge de Evanghelia dela 1765 din Blaj trebuie să recunoștem, că Români din Muntenia și Moldova, neavând pe acele vremuri omenă cărțurari de încredere, cari să li arate adevărata valoare a acestui text, se cam feriau de textul blăjan, și preuții satelor, afară dór de acei ce erau de loc din Transilvania, nu prea punău bucurăși pre sfânta masă un asemenea text.

²⁾ Alușie la emblema Evangelistului Ioan, carea este vulturul.

³⁾ Eca corbul stemei rumănești prefăcut în vultur pentru întâia dată în acest șir de tipărituri. A trebuit să vină pe tronul Țerei un Alecsandru Ipsilant, om de altminter cu cultură, dar

Și cu sburarea cea presusă înțelepciunea mare.
 Adomnului stăpanului cea fără de asemănare.
 Lui Alecsandru Ypsilantū celui de sus încoronatū ⁴⁾.
 Pe care bine țara să domnescă ca un stăpan adevăratū.
 H.se mântuitoriule atotū stăpanitoriule,
 Invrednicește pururea cu pace și cu liniște.

Pe fóia adoă :

«Viița sfintului și Evanghelistului Ioannū, după cumū aū scrisū Sofronie.

«Aacestua Evanghelistū Viița, Dintrale lui Dorothei muceniculū și Apostolū ⁵⁾ Tyrionulū.

Pe fóia atreia și apatra :

«Inștiințare pentru cetaniia Evangheliilorū preste totū anulū de unde se începe, și unde se sēvirșește.

Pe fóia acincea a Evangheliei, sēu întâia a textului încep
 Evangheliile dela Ioan, și merg până la fóia 20,
 unde se înkeie cu :

«Sfērșitulū Evangheliilorū lui Ioannū, dela Paști, până la Dumineca Rusaliilorū.

Pe fața adoa a foiei 20 tipicul Evangheliilor lui Matei, iar pe
 fața întâia a foiei 21 este :

«Viița sfintului Evanghelistū Matthei, de Sofronie.

de o cultură universală, și cu veleități de imperiu, pentru ca corbul tradițional, și cu trecut istoric al țerei românești, să se prefacă într'un vultur, care, dacă nu este încă bizantin și cu două capete, apoi este vultur, și cu veleități grecești de a ajunge imperial. Poziția însă în această schimbare de stemă a omenilor cu dor de țără nu este ușoară. La 1760 publicându-se Evanghelia, paserea din stema țerei se numește corb și după cinci spre zece ani numai ei se ved nevoiți a o numi vultur. Așa fac toți acei, ce interpretează tradițiunile unui popor cu normele generale ale culturii, sau le învălesc în veleități ale minții lor...

⁴⁾ Incoronatū în loc de încoronat. Și această întunecare a sonului **o** din penultimă, întrebuințată mai mult de Moldoveni, este cerută de armonia limbei în pronunță. Intre două silabe cu vocale deskise, ca **eo** și **nat**, se cerea o silabă întunecată, ca **ru**. Dar, atât Muntenii, cât și Moldovenii, având a face cu o vorbă, mai puțin întrebuințată de săteni, adevă mai orășenească, n'au supus-o încă legilor generale ale fonetismului, și de aceea o scriu și o pronunță până astăzi *încoronat*.

⁵⁾ Apostolū în loc de Apostolū. Aici se preface **o** în **u** tot pentru cuvântul pronunței armonioase și ușore a vorbelor. Români în deobște sfērșesc vorbele cu sonuri întunecate, ca pară, mērū, omū, vorbă, fie acest sfērșit premers de un son tare, ca în pară, sēu întunecat ca în mērū. De aceea **o** din Apostolul grecesc s'a prefăcut în **u**, scriindu-se și dicându-se Apostol; adevă românește.

Calificativul de Apostol, atribuit lui Dorotei al Tirului, este luat aici în înțelesul transformat de predicator, creștinătorii.

Dela fóia 22—55 se pun Evangheliile dela Matei,
unde se înkeie cu :

«Sfârșitulü Evangheliilorü ale lui Matthei, până intru aciastă
Duminecă, a șaptea spre déce, ce se kiamă a Hananeii.

Urméză apoi un tipic scurt al acestor Evanghelii.

Pe fața adoa a fóiei 55:

«Viița sfintului Evanghelistü Lucăi, după cum scrie Sofronie.

Dela fóia 57—98 merg Evangheliile dela Luca,
care se sfârșesc așa :

«Sfârșitulü Evangheliilorü Lucăi, până inü lăsatulü seculü de
sēptămâna branzii, de postulü celü mare.

Apoi un mic tipic al acestor Evanghelii.

Pe fóia 99 fața întâia :

«Viița sfintului Marco Evanghelistulü dela Sofronie.

«A aceluiași Evanghelistü Viița pre scurtü, dela Dorothei
Muceniculü episcopulü Tyrionulü.

Dela fóia 100—129 Evangheliile lui Marco.

Pe fóia 129:

«Inceputulü Evangheliilorü celorü 11 vosresne.

Pe fóia 134 începe :

«Minologhionü, intru carele se cuprinde orânduiala Evangheli-
ilorü pre lună.

Dela fóia 174 până la sfârșit :

«Evanghelii de tótă trébă; adecă la tîrnoséla Bisericeii, maslu etc.

Pe fața adoa a foiei 180 și celei de pe urmă, cetim:

«Slavă, cinste și înkinăciune celui în Troiță unuia Dumneșeu, care neū ajutoratū după începutū de am ajunsū și sfērșitulū.

«Iară cei-ce vē veți întēmpla a ceti Bucurașivē în Domnulū, și vē rugași pentru noi, și ce greșală veți afla îndreptași cu Duhulū blāndeșelorū nepuindu-ne în ponosū. Că nu ȳaste lucrare de Ingerū, ci ȳaste lucrată de mână de țārinā, cā precumū ȳaste cu neputința a nu gusta cineva din moarte, intraceași kipū și Typografulū a scāpa farā de greșală.

«Typāritusau în anulū dela Nașterea lui Hs. 1775.

«La începerea aceștei sfinte și Dumneșești Evangheliī fos-tamū mai multū îndemnātorii, și sirguitorii celū mai micū între Ieromonahī Ioakimū Ieromonahulū kiversitorii tipografii sfinteī Mitropolii Bucureștii ⁶⁾.

«Precumū dorescū să sosȳascā la vadulū celū cu adāpostire.

Carii sântū bātūți de valurile Marii cu neodihnire,

Intraceași kipū și Typografulū de a cărții sfērșire

Laudā ne încetată lui Dumneșeu dā și mulțumire ⁷⁾

* * *

Antim Ivirēnu, deși omorit cu mōrte martirică la 1716 de cătrā partidul fanariot cu Domnitorul N. Mavrucordat în frunte, el trăiește sufletește între Românī și la 1775, și se face vădit și prin ornamentația Evangheliēi din acest an. După ce tipografal Dimitrie Petrovicī împārtește tectsul Evangheliēi în doē colōne, ca și Antim, încadrāndul în opt linii, din care doē sus, cu care începe fața și una jos, cu care o înkefe, și pune o linie la rădācina feșei, doē între tectsurī și doē pre margenea de afarā a feșei; după ce întrebuintāzā icōnele Evangheliștilor cu Serafimul, cel lucrat tot de Antim pentru Evanghelia dela 1697, ediția de Snagov; în sfērșit după ce însuși arabescurile sint acelēși, iar aședarea lor la cele mai multe din ornamentele, despārțitōre ale Evangheliilor, sint o imitație a aședārilor lui Antim; Tipografal Petrovicī s'a mai slujit de icōne și de ornamente datorate timpului seū, și care aū fost adause la materialul tipografiei din Mitropolia Ungro-Valahiei de cătrā un ieromonah Grigorie. Dar mai amārunțit:

⁶⁾ La 1775 tipografia Mitropoliei din București avea, cum am șice noi astā-șii, de Director al ei, pre Ieromonahul Ioakim, și de tipograf de căpetenie pre Dimitrie Popovicī.

⁷⁾ Vorba mulțămire, începutā cu silaba intunecatā **mul** era mai romānește să fie urmatā de silaba **șā** și nu **șu** ca astā-șii; adecā o silabā cu son mai deskis. Acest fenomen limbistic il întēlnim pretutindenea în Evanghelia dela 1775, precum și în cea dela 1760; și acēsta dovedește, cā intunecarea lui **șu** din mulțămire, precum se pronunță și astā-șii în București, se datorește unor persoane, care voinā a înlātura sonul **ș** (**h**), l'aū prefācut în **u**, dupre cum se zicea o datā și rumān, în loc de romān.

În privința icónelor tipograful Petrovici, întrebându-l pe Evangelistii lui Antim și Serafimul cel cu crucea, atârnată de gât, mai are la îndemână o iconiță a Mântuitorului, pre carea o pune în fruntea kenariului din porța Evangheliei și la începutul Minologiului, și apoi un trimorf, întrebuit de dinsul la începutul Evangheliilor fie-cărui Evangelist. Iconița întâia este în formă de medalion, săpată în mijlocul unui kenariu lung de 10 ctm. și lat de $3\frac{1}{2}$ ctm. și înfățișază pre Mântuitorul în poziția de Archiereu, bine cuvântând cu amândoë mânele. Stilul iconiței este acel bizantin, întrebuit în Biserica noastră în decursul vécurilor trecute, fără a putea dice, că această iconiță e un lucru de măestrie. Întrebuitând csilograful numai linia, pentru a înfățișa trăsurile fisionomiei, formele trupului, sau cutele hănelor, el nu cunoștea, se vede, valórea umbrelor la figură, și de aceea icóna sa este o figură de rând. Cu kenarul, ce esă din doë cornuri, aședate sub iconiță, și este tot-o-dată compus din doë rămuri, ce aũ foi și câte o flóre în virful fie-căria ramure, csilograful nostru este mai norocos. Aici umbrele sint întrebuitate mai des și pentru această atât foile, cât și florile se apropie mult de naturalitatea lor. Adoa icónă, întrebuitată de Petrovici, este trimorf, ce înfățișază pre D. Hristos, Maica Domnului și st. Ioan Botezătorul, și pre care tipograful nostru îl întrebuitază în fruntea Evangheliilor fie-cărui Evangelist. Dacă sub icóna Mântuitorului nu era gravat «1768 de Grigorie Ieromonah», noi am fi fost împinși să dicem, că și această icónă este trimorf, întrebuitat de dinsul prin Evanghelia dela 1697. Ieromonahul Grigorie a imitat pre Antim, părintele csilografiei bisericești din București, în poziția și dispoziția kipurilor din trimorf, în scrierea titulușurilor dela fie-care kip, adecă *Μϙ. Θϖ, ΙϚ. χϚ*, și *ὁ ἄγιος Ιω*, în înfățișarea kipurilor și a hănelor mai mult cu umbre, ba a mers pană acolo, că kiar florile din kenar sint aceləsi, și gravate mai mult cu umbre. Așa că, voinđ a înfățișa în mod generic iconografia din Evanghelia dela 1775, putem să dicem, că tipograful Petrovici a întrebuitat icóne de ale lui Antim Ivirénu, icóne de ale Ieromonahului Grigorie, care sint tot același gen de csilografie, și în sfârșit o icónă a unui necunoscut, carea este de o măestrie de rând.

Ornamentele, propriu dice, ale Evangheliei din 1775, se compun din cruciulițe, rămuri, arabescuri și kiar litere, și sint înșirate așa, ca să încadreze o față, să despartă materiile, ce întră în Evanghelia, sau în sfârșit se umple albul unei fețe, rēmasă gólă. Cruculițele, îmbinate cu arabescuri, precum și rămurile cu sau fără flori, dar tot-dé-una cu foi, sint ornamente, întrebuitate în tóte cărțile nóstre bisericești, iar tipograful Petrovici le așază în mod variat, așa că înfățișarea generală a kenariului, compus astfel, este tot-dé-una plăcută. Kenarele, compuse din rămuri, sint de doë feluri; unele lucrate în liniă, și altele cu umbre, și de aceea, aceste de pre urmă aũ mai multă măestrie în ecsecuțiunea lor. Pe latu-

rele góle, unde un kenar, saũ o iconiãa nu umple tot latul feței, meșterul Petrovici întrebuiãazã, el pentru întâia datã, un ornament, compus din una din literele ω și ς , și le așadã cu pãrțile de jos una îndrept cu ceãlaltã, și apoi preste ot π cel de dẽ-supra lui ω mega pune un arabesc în forma unei cruciulițe cu pedestal. În deobște vorbind tipograful Petrovici, judecat în pãrțile, atãrnãtore de dinsul, adecã în aședãrea literelor și în inșirarea ornamentelor, se póte privi, ca un maestru de valóre pentru timpurile séle.

* * *

Puține avem de spus în privința literarã a Evangheliei din 1775, dupã cele ce noi am ñis fațã de Evanghelia dela 1760. «Ieromonahul Ioakim, kiversitoriulũ typografii sfinitei Mitropolii Bucureștii», se vede, cã nu era om cãrturar, saũ cum o mãrturisește și singur la sfêșitul textului Evangheliei «La încéperea aceștii sfinite și Dumnedeești Evanghelii fostamũ mãi mult îndemnãtoriũ și sirguitoriũ». Și în adevêr, cã textul Evangheliei nõstre este însuși textul Evangheliei din 1760, iar Ieromonahul Ioakim, ca director de tipografie, înmãnend tipografului Petrovici textul Evangheliei tip, trebuie sã fi adaus și acêsta, ca sã o tipãriascã întocmai, rãmãnend, ca acesta apoi sãși arate mãestria sa în aședãrea ornamentelor, în culesul literelor, precum și în mãnuirea téscului de tipar. Și Petrovici nu numai cã a îndeplinit cu punctualitate porunca șefului seũ, dar a fost inriurit pãnã și de numêrul literelor dintr'un rând al Evangheliei dela 1760, și de numêrul rândurilor de pre o fațã. În cãt vorba «diorthositũ» adecã îndreptatũ din pórta Evangheliei nõstre, nu are alt înțeles, decãt cã acêstã vorbã a fost pusã și în pórta Evangheliei din 1760.

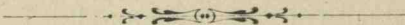
* * *

Ortografia ca și punctuația textului din Evanghelia dela 1775 sãmãnã cu cea întrebuiãtatã de Iordake Stoicovici, tipograful Evangheliei dela 1760. Fiind litera aceiași, tipograful Petrovici numai a apãsat mãi mult téscul la tipãrire, fãrã de a adãuga, saũ a scãdea vre un semn ortografic, și fãrã de al întrebuiãta alt-feliũ, de cum le-a întrebuiãtat și Stoicovici, esceptãndu-se dór puținele casuri, unde o literã, ne'ncãpẽnd în rând, o asvêrle de-asupra rândului. Petrovici întrebuiãzã în mod regulat pe $\mathfrak{h}$ și $\mathfrak{k}$ cu sonul de $\mathfrak{u}$ scurt, dar numai la sfêșitul vorbelor; pe $\mathfrak{h}$ duplu cu scurtare pentru $\mathfrak{i}$, pe care-l întrebuiãzã ast-feliũ atãt la sfêșitul, cãt și la mijlocul vor-

belor; și apoi cu Stoicovici mai întrebuițază pe „=” numai la sfârșitul vorbelor. În sfârșit, aceeași steluță pentru punct, aceleși două puncte, virgulă și virgula punctată, pentru semnul întrebării, le găsim la amândoi tipografii, și apoi ei sémăna și în întrebuițarea lor.

* * *

De aceia, înkeind, dicem, Evanghelia din 1775 este o simplă retipărire, cu text, literă și ornamente, împrumutate dela Evangheliile premergătoare, iar tipograful Petrovici dacă a introdus skimări, ele privesc numai pre aședarea ornamentelor.

XII.

EVANGELIA

DIN

1784.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1784

Incă o Evanghelie românească, la carea cărturarii anului 1784 n'aŭ luat nici o parte, mai ales că ea se și tipărește la Rîmnic, unde după mórtea Episcopului Kesarie se mai îndeletnicéu cu cultura Românilor numai clericii din treptele de jos. Dacă ne uităm pe pórtă Evangheliei acestuî an, vedem, că Domnitorul Suțu nici că se gâdea la asemenea tipărituri, iar Episcopul Eparhiei, P. S. Filaret, după tipărirea celor șese Mineie, rămase netipărite dela Kesarie, lasă sarcina tipărirei Evangheliei dela 1784 unor clerici inferiori, și mai ales unor tipografi. De aici acea lipsă de prefete din acéstă Evanghelie, dupre cum bună óră am văđut în Evanghelia dela 1693, unde una arăta partea, ce a luat'o Domnitorul la tipărire, prin adoa prefață Ieromonahul Atanasie ne spunea greutățile literare, ce a intimpinat la traducerea și colaționarea tectstului, și în sfârșit o atreia prefață, prin carea Antim ne făcea cunoscute și greutatele tipărirei.

Mai mult. Evanghelia din 1784, ne avënd prefete istorico-literare, are în sine și puțină valóre literară. Lăsată fiind tipărirea Evangheliei aceștia la doi tipografi, și anume Ieromonahului Clement și luî Popa Costandin Rîmnicénu, ei cu materialul grafic, de care dispunea tipografia, primesc «blagoslovenia dór și keltuéla» dela P. S. Filaret, și se pun pe retipărirea Evangheliei de Rîmnic dela 1746; și de aceia din punctul de privire literar, putem să đicem, că ei ne daŭ o copie fidelă de pre aceia. La ornamentația Evangheliei tipografii noștri cu tipăritura lor merg tot pre urmele acelei Evanghelii, fiind și in acéstă lature ajutați la nevoie de cătră doi csilografi; adecă de cătră «Gheorghie» csilograful și de cătră «diac(onul) Costandin».

Singur Ierodiaconul Grigorie, cel care a «diorthosit» Evanghelia acésta, face o mică deosebire în privința nivelului cultural, față de ceialalți tovarăși ai seî de lucru. Cunoscënd, cum se vede, întru cât-va limba elenică, el își face îndreptările sale mai ales în marginele gramaticei românești, carea pre timpul luî începuse a fi cunos-

cută de cătră Români, iar vorbele cu ale lor flecsiuni ajunsesse la niște forme mai așezate, și prin urmare capabile de a fi supuse unor reguli gramaticale. Acésta anume și face, ca Evanghelia din 1784 să aibă în privința propășirei literare numai valórea gramaticală a formelor, și aici avem multe din vorbele arhaice înlocuite cu altele noi. Verburile cu modurile și timpurile lor au flecsiuni aprópe semine cu cele ale nóstre de astă-đi, și prezenții istorici, întrebuițați de vekile Evanghelií cam fără rost, aici sint întilniți rar, și întrebuițați mai ales atunci, când scriitorul voiește să arate o acțiune cu o durată în adevăr ne'nteruptă și fără de sfârșit; iar modurile verburilor sint date tot-dé-una așa, ca să arate dispozițiunea momentană a subiectului acționator.

Tot atâtea merite are Ierodiaconul Grigorie și față de întrebuițarea literelor kirilice în înfățișarea sonurilor limbei. Având Ierodiaconul la îndemână mai multe sémne, saú litere kirilice, de cât sonurile limbei, el întrebuițază pentru fie-care son un anume sémn, și kiar pentru sémnele pleonastice din kirilică el are o regulă, întrebuițându-le la mijlocul vorbelor numai acolo, unde sonul se repetă. Așa el scrie ast-feliú vorba; *принимтъ*, cu un *і* simplu și altul duplu; vorba *принимашемъ* cu *і* simplu și cu unul duplu, iar pre sonul *ea* îl dá cu diftongul *я*, format din *і* al infinitivului conjugărei a patra, și nu din *е*, care este o proprietate a conjugărei adoa și atreia.

Tot așa face Ierodiaconul Grigorie și cu punctuația limbei românești dela 1784. Având și aici sémnele trebuítóre, el întrebuițază pre fie-care cu rostul lui; și în mânele lui Grigorie virgula (,) primește adevărata ei poziție, iar în întrebuițarea virgulei el îndreptéză pe premergătorii sei, carií mai nu știiaú de reguli față de punctuație. În doé privințe numai gásim pre Ierodiaconul Grigorie reintors la vekile obiceiuri ale cárturarilor români; și anume în privința întrebuițării punctului de întrebare, pre care îl dá cu virgula punctată (;), ca Grecii, deși întru acésta putea să aibă de conducător pre Ieromonahul Atanasie, care îl dá încă de la 1693 cu (?) sémnul latinesc al interogațiunei, și apoi mai întrebuițază și anul dela Adam alătura cu cel dela Hristos. Dar nu putem să nu aducem aminte cetitorilor nóstri particularitățile, ce urméză; adecă, că Ierodiaconul Grigorie este un cárturar dela Rímnic, unde curențul grecesc nu ajunsesse dominător, și apoi el mai este și un învățăcel al Ieromonahului Lavrentie, cel cu Evanghelia dela 1746, care cu tipăriturile sale pune temeliele unei culturí românești, deosebită de cea a capitalei, și cu menirea, de aface o improtivire curențului grecesc.

Aceste đise, ca idei preliminare, să intrăm de acum în materie mai amărunit:

Pórta cárței:

•Sfinta și Dumnedéiasca Evanghelie.

«Acuma alü doilea typarită ¹⁾, întru întâia domnie a prea luminatului și prea Înălțatului Domnū Iω. Mihailū Constandinū Suțulu Voevodū.

«Cu Blagoslovenia, și keltuiala prea Sfinții sale Părintelui Kyrū Filaretū ²⁾. Episcopulū Rîmniculūi.

«In sfinta Episcopie a Rîmniculūi.

«La anii dela facerea lumii 7292 ³⁾, iară dela Hs. 1784.

«De Climentū Ieromonahū typ. Rim. Și de Popa Costandinū Rîmnicianu.

Pe fața adoa a foiei întâia :

«Stihuri politice 5, ⁴⁾ asupra Coroanei ⁵⁾ prea înălțatului Slăvitului și bine Credinciosului Domnū Iω. Mihailū Constandinū Suțulu voevodū.

Iω = Crai, Rege, Mi = Mihail, Ko = Constandin, Gs = Suțu, EE = voevod, Δo = Domn, II = țarei, E = Vlahiei.

¹⁾ Alusie la Evanghelia dela 1746, carea s'a tipărit tot la Rîmnic pre timpul Episcopului Climent, și prin acăria pōrtă se dice : «acuma întâi typarită».

²⁾ P. S. Filaret, grec de nēm, saū maī bine bulgar, este crescut și instruit în cultura grecă, ca toți contimpuraniū seī. Simpatiile sale pentru cultura grecă, și maī ales pentru marele ideal grecesc, đic imperiul Bizanțului, sînt destul de bine vęđute din corespondența sa cu bărbații însēmnați ai timpului; și acēstă anume corespondență, pre carea, vrënd D-đeu, o vom pune în curënd la îndēmāna tuturor, ne-a făcut pre noi să afirmăm prin biografia lui Filaret, că el este «grec de origine». P. S. Melkisedec, fost Episcop de Roman, printr'o scriere specială despre Episcopii Kesarie și Filaret ai Rîmniculūi, și maī ales despre vestitele minele ale acestor doi kiriarhi, crede din contra, și kīar cu mică împunsăturī la adresa noastră dice, că față cu activitatea cea romānescă a lui Filaret trebuie să admitem, că Filaret a fost român de nēmul seī. Da. Am spus'o și noi, prin biografia, publicată prin Revista Biserica ortodoxă Romānă, că Filaret este unul din kiriarhiū Munteniei cef maī cu dor de inimă pentru Biserica Munteniei; maī mult, astă-đi, cānd avem la îndēmānă atātea documente, putem adăuga, că Filaret, fiind eclisiarh ale Mitropoliei Ungro-Vlahiei, la 1776 Noemvrie 27 a fost rădicat la trēpta de Mitropolit al Mirelor, și din Mitropolit, cum se făcea de multe-orī de cătră Greci, a ajuns la 1780 Episcop de Rîmnic și la 1792 luna Septemvrie 6 Mitropolit al Ungro-Vlahiei.

Ca Episcop Filaret a tipărit acēstă Evanghelie, și a continuat tipărirea Mineilor, traduse și tipărite până la al șesele volum de cătră prea învățatul dascal al Rîmniculūi, Episcopul Kesarie. In privința științei este departe de Kesarie, duple cum se pōte vedea și din prefețele numitelor Minie, are însă dorul binelui, și el atāt ca Episcop, cāt și ca Mitropolit a lāsāt multe fapte, care îl pot așeđa între kiriarhiū de valōre ai Bisericeī din Muntenia. Intre altele aici vom arāta dorul lui, de a îndăștra locurile, pe unde a trăit, cu apă de beut; și la Rîmnic a făcut fântāna de pētră de lāngă Olt, cunoscută până astă-đi cu numele de alui Filaret, helesteul Episcopiei, ba se đice, că kīar fântāna dela Înătești se datorește tot lui Filaret. Venind în București, a făcut cismēoa din cāmpul Filaretului, luānd din apa orașului doē mēsurī, duple cum se dovedește din un anume document. Până la publicarea documentelor respective, veđi despre Filaret Bis. ort. romānă an. V, pag. 315—377 și 443—463 și Conđica Sāntă pag. 229—234 și 247—249.

³⁾ Creștinii la început ai calculat anii dela Adam, și Romāniū ai mers pe urmele lor până la a doa jumătate a vécului al XVIII-lea. Dacă avem începuturi cu anii dela Hristos prin Evangheliile romānești de la 1693 și 1697, aceste sînt făcute supt înfrurirea grecă. La Rîmnic însă, unde înfrurirea grecă era înfășisatā numai prin Episcop, se pun anii dela Adam și Hristos, duple cum am vęđut, că face și P. S. Gavriil cu Evanghelia dela 1762 din Iași unde se pune tot anul dela Adam. Așa că și in acēstă privință datinele Romānilor sînt tot cele vekī din Biserica ortodocsă.

⁴⁾ Stihurile sînt 10, dar perekī 5. Se vede, că autoriul a luat fie-care vers cu corespondențel seū drept un stih.

⁵⁾ O modificare în titlușul stemei, kīar fără de înțeles. In tōte stihurile de asemene natură nici o vorbă despre coronă, dar se vorbește de elementele, ce compun stema; adecă de corb, și maī ales de crucea din cōcoul corbului.

Corbul⁶⁾ odinioară pre Ilie în pustie aŭ hrănită,
 Și Dumneșcesca poruncă aŭ plinită,
 Carele în gura sa ține Crucea cea cinstită,
 Cea dină darulă lui Is. armă nebiruită.
 Acesta saŭ dată nădejde spre povățuire de norodă,
 Înălțimeî sale Domnului Mihailă Suțulu vovodă.
 Prin carea pre toți vrăjmașii săi să biruiască,
 Ca pre luminata Domniia sa să o întărescă.
 Intărescălu D-șeu întru Domnie cu biruință,
 Precumă ne rugămă cu fierbinte umilință.

Pe fôia adoa :

«Viița luî Ioannă Dină Sofronie.

Pe fața adoa a foiei adoa :

«Viița luî Ioannă Evanghelistulă, dină tâlcuirea cea pre scurtă
 a luî Dorotheu muceniculă și Episcopulă Tyruluî.

Pe fôia întâia a tecstului încep Evangheliile dela Ioan și
 merg până la fôia a opt-spre-dece, unde se înkeie :

«Sfêrșitulă Evangheliiloră luî Ioannă, dela Paști, până la Du-
 mineca Rusaliiloră.

După tipicul Evangheliilor luî Ioan, care este pe fața adoa a
 foiei a opts-pre-dece, pre fôia a noș-spre-decea este :

«Viița sfintuluî Evanghelistă Matthei din Sofronie.

Dela fôia 20 încep Evangheliile dela Matei și pre
 fôia 49 se înkeie :

«Sfêrșitulă Evangheliiloră luî Matthei, până întru aciastă Du-
 minecă a Șapte spre dece, ce se kîamă a Hananiancei.

---

⁶⁾ Rîmniceniî cu P. S. Filaret în frunte nu s'aŭ luat după Bucureșteniî luî Ipsilant, ca să prefacă corbul din stemă în vultur ; și nicî nu s'aŭ rădicat înăltul ceriuluî, ca să facă stihuri. Lă-sând în stemă pe corb cu crucea în cîoc, saŭ dupre cum dice Ierodiamonul Grigorie, diortositorul acestei Evangheliî, în gură, ei aŭ găsît destule idei și încă biblice pentru versurile lor. Și nicî se putea alt-feliu, când ca subiect al versurilor s'a luat crucea Mântuitoruluî și corbul cel mult vorbareș pentru Români.

Pe fóia 50:

«Viița sfintului Evaghelistu Lucăi, după Sofronie.

Dela fóia 51—88 merg Evagheliile dela Luca și aici se țice:

«Sfêrșitul Evagheliiloru Lucăi până în lasatul săptămânei Brândii, de Postul celu mare.

Pe fața adoa a foiei 88:

«Viița sfintului Marco Evaghelistu dinu Sofronie.

Pe fóia 89:

«Alu Theofilactu Episcopulu Vulgarietă tălcuire de viița lu Marco.

Dela fóia 90—116 merg Evagheliile dela Marco, unde se țice:

«Inceputulu Evagheliiloru celoru 11 vosresne 7).

Pre fóia 120 începe:

«Minologhionu Intru carele se cuprinde orânduțala Evagheliiloru pre Lună.

Pe fóia 159 fața adoa încep «Evagheliile la tótă tréba» și merg până la sfêrșit, pe fóia 158, unde se înceie:

«Sfêrșitü și lu D-geu mulțămită 8).

Pe fața adoa a foiei 158 și întâia a foiei 159 se adaugă:

«Inștiințare Pentru Cetaniia Evagheliiloru Preste totu anulü, de unde se începe și unde se seversescü.

7) Rîmniceniü au păstrat forma slavonă, și pentru acéta au țisu vosresnă în loc de romanizatul vâscresnă.

8) Tot mulțămită, și nu slava, duple cum a țis întâi Antim Ivirenu prin Evaghelia dela 1697. Apoi mulțămită, și nu mulțumită, duple cum se țice astă-ții.

Pe fața adoa a foiei 159 la sfârșitul Evangheliei :

«Slavă, Cinste și inkinăciune celui în Troiță unuia Dumneșeu, Carele néu ajutatú după începutú de amú ajunsú și sfârșitulú.

•Typaritusau aciastă sfintă și Dumneșeiască Evanghelie, prinú ostenéla diorthosirii ⁹⁾ smeritulú între ierodioní Grigorie Rîmnicianulú. Decí știindú eú firésca slăbăciune și clătirea minții ome-nești, și întru toată osirdia inđeletnicirii ce amú pusú la cetirea prubelorú, ne fiindú incredințatú cumú că nu sê va fi trecutú vre o greșală. Indatoratú amú fostú și silitú de muștrarea științei, ca cu smerită inimă să mă rogú atátú părții ceii bisericesti, câtú și ceii politicești, orí ce greșală, sau în cuvinte, sau în slove, sê va găsi de alégerea voastră, la unii după întâmplare și alții dinú perierghie ¹⁰⁾ să nu sê osândéscă cu defăimare nevrednicia mea, ci socotindú fiește carele neputința firii cu carea sîntemú de obște împiedecați și nu lasă pre nici unulú dinú pământéni fără de smintélă, îndreptéze greșala acéia cu blândétele inimii, nu întru înălțarea duhului¹¹⁾, ci întru smerenie și ertăciune. Cunoscú neputința mea, sîntú de însăși știința mea îmbolditú, că sau prinú alunecarea vederii, sau prin supărarea cetirii ¹²⁾ coalelorú de noaptea, vorú fi trecutú greșale, darú nu dinú léne, sau cumú că în vrémea cetirii prubelorú intradinsú amú păscutú mintea prin alte grijí ¹³⁾, să nu fie ci numai dinú alunecare. Că mai vârtosú la aciastă sfintă și dumneșéscă carte, întru care sê bine vestescú acéle prea aurite și infri-coșate cuvinte ale lui Iis. Dumneșeuului nostru înțelepciunii ceii necuprinse de minte, Nu așú fi silitú pre sinemí cu totú duhulú de anu tréce câtú de mică gresală; Indreptați darú de sê va fi întâmplatú vre o smintélă, și pre mine pătimașulú mă ertați, iarú Dumneșeuul păcii să vê invrednicéscă ne spuselorú sale bunătăți, și fericirii ceii ce va să fie întru véculú celú nesfârșitú.

Sau începutú acestú sfintú și dumneșéescú Lucru în Luna lui Ianuarie în 10 ðile: și aú luatú sévêrsire la Martie în 22 ¹⁴⁾.

⁹⁾ Aici diorthosire însemnéză mai numai corectare tipografică, dar până la un punct și de tecest. În privința tecestului corectarea cea mare și de mai multă valóre literară, a făcutú Ieromonahul Lavrentie, duple cum am véđut la Evanghelia din 1746 de Rîmnic, și Ierodionul Grigorie, saú póte și P. S. Filaret a acomodat mai bine tecestul la limba vorbită, și a primit o ortografie mai rațională. Despre aceste mai jos în particular.

¹⁰⁾ Perierghie de la περιεργεια = lucrare, căutare împrejur; adecă cercetare cu de a măruntul și curiositate.

¹¹⁾ Ecspreșie grecéscă: «ὕψους τοῦ πνεῦματος = înălțarea duhului», în loc de trufie, mândrie etc.

¹²⁾ În Oltenia prin adoa jumătate a vécului al XVIII era întrebuintată vorba cetire, ca în Moldova, și nu citire, ca în Muntenia. Cu rădăcina slavonă **ci** s'a păstrat cuvéntul la toți Românii numai în vorba citanie.

¹³⁾ Apaște mintea mea prinú grijí, a o purta ca pre gura unui herbivor prin erburí. Ecspreșie românéscă și fórte nemerită, mai ales când avem în vedere smerenia călugêréscă. Și de aici se vede și privirile sănătóse ale monahismului, că el adecă nu trebuie să aibă grijí lumesți; căci atunci el se asemănéză unui dobitoc...

¹⁴⁾ Bine era organizată la 1784 tipografia din Rîmnic, pentru ca ea să póta tipări în timp de trei luní și ceva o Evanghelie întrégă. Dar ce să ðicem? Infînțată de nemuritorul Antim, înăvușită de cătră Episcopii Damaskin, Climent și Kesarie, ea nu numai că a tipărit o sumă de cărți

* * *

Măestriile grafice și de ornamentație ale Evangheliei din 1784 seamănă cu măestriile de aceeași natură din Evanghelia dela 1746, carea s'a tipărit pre timpul Episcopului Climent, dar ai căria maestri erau tot învățacei de ai genialului Antim Ivirenu, celce a înființat tipografia din Rimnic, și a dat și aici direcțiune măestriilor grafice, și apoi și de ai Episcopului Damaskin, emulul lui Antim. Icoanele celor patru Evangheliști din Evanghelia noastră sint cele lucrate de Popa Mihai și tipărite în Evanghelia dela 1746; și acesta se dovedește prin stilul sculpturilor, cel dus de Antim la Rimnic, prin iscălitura lui «Popa Mihai tipografu» învățacelui lui Antim, pusă sub icóna Evanghelistului Marco, și în sfârșit prin versurile de laudă, tipărite sub icónele Evangheliștilor, și pre care noi le-am reproduș în studiul Evangheliei din 1746. Până aici am arătat, că ornamentația acestor doș Evanghelii este semină, dar să arătăm și deosebiri de ornamente ale Evangheliei din studiul nostru.

Mai întâi caută să știm, că tipografia din Rimnic pare a avea o școlă de csilografie, și fără a putea spune de cine era condusă, cunoștem, că această școlă prin ornamentele Evangheliei din 1784 ne infățișază pre doi csilografi, cari par a fi învățaceii acestei școle, judecând duple iscăliturile lor din csilografiile tipărite. Cel întâi este «Diac(onul) Costan(din) din tip(ografia) rim(nicului),¹⁵ și al doilea «Gheorghie pop(a) Cos(tandin) tip(ograf) Rim(nicenu)», și noi bănuim, că el era și sin = fiul Popei Constandin tipograf Rimnicenu. Așa că resumându-ne aici în privința persónelor ce au lucrat întréga ornamentație a Evangheliei din 1784, îi ficsăm: «Climentu Ieromonahu tip(ograf) Rim(nicenu) și «Popa Costandinu Rimnicenu, amândoi tipografi, și cari au combinat ornamentația, propriu șișă, și apoi csilografi Costandinu și Gheoghie, cari au lucrat doș stampe de icóne.

Diac(onul) Constandin a lucrat stamba din pórtă Evangheliei, carea se compune din mai multe icóne. Sus de tot este icóna s-tei Treimi, pe carea csilografu nostru o tituléză «sta Trțe», cu infățișarea de trei ingeri, ospătați la masa lui Avraam, și avënd la drépta și la stinga pre Avraam și pre Sara, cari slujăsc óspeșilor.

bisericești, și kfar din cultura profană a Românilor, ca Gramatica lui Văcărescu, dar pre timpul Episcopului Filaret avea un personal destul de mare. Pe lângă tipografi, Climent Ieromonahu și Popa Constantin cu ai lor învățacei, ea avea un csilograf bunicel în persóna diaconului Constantin, și preste aceștia era Ierodiaconul Grigorie, care, cum se vede, dispunea de o dosă bunicică de carte. Preste tóte aceste trebuie să mai adăugăm dorul Oltenilor, de a ținea pept curentului greșisător din capitala țarei. Tóte aceste împrejurări fac, ca Evanghelia noastră sășe tipăriasc repede, iar tipografia Rimnicului să aibă la activul ei o parte bună din literatura românescă.

¹⁵ Notăm, că diac(onul) Constandin din tipografie la vorba rimnic face o flóre în códa lui ρ, pre carea unii o numesc monogramul lui Antim, iar noi ne place a vedea în dinsa mai mult un ornament grafic, făcut, e prea adevărat, pentru întâia dată de către Antim Ivirenu. Mai pre urmă s'a întrebunțat acesta numai ca ornament, mai ales că această flóre, privită ori-cum, nu ne infățișază, de cât doș A încolătăciți.

Icona este așezată într'o ramă ovală, lucrată în doă vițe de funie, din care una albă și alta neagră. Rama pe din afară este încunjurată de doă rămuri, care, eșind din doă cornuri, o încunjoră de amândoă părțile. La drépta acestei icóne este kipul Maícei Domnului cu mânele la pept în sémnul rëspectului, iar la stânga st. Ioan Botezătoriu cu mânele întinse înainte în sémnul rugăciunei. În kipul s-tului Ioan, precum în deobște și în tóte kipurile sfinților din acéstă stambă, diacul Costandin arată puțină măestrie în mánuirea dălței csilografice, și el face bună óră pe sfintul Ioan cu un pèr lung pe spate, iar la haína de desupt voind a-i infățisa cutele prin umbre, el se slujăște de șese rânduri de linii, dispuse orizontal și prea puțin artistic. De desuptul stambei este icóna sfintului Nicolaí, se înțelege ca hram al catedralei Episcopiei, așezat pre un jeț bizantin, destul de rudimentar lucrat, și avènd la drépta pe D. Hristos, care îl bine-cuvintéză și-i dă Evanghelia, iar la stânga pre Maíca Domnului, carea ține în mánii omoforul tradițional. Pre cât diacul Costandin este de cunoscètor în cele ale arheologiei, făcènd pre Hristos și Maíca Domnului pre norii ceriului, pre atata el se arată de stângaciu, când îmbracă pre sfintul Nicolaí în tóte vestmintele Arhierilor noștri de astă-đi, punèndu-i pre cap și o mitră bombată. La drépta acestor icóne stă în piclóre, și tot în vestminte arhieresti, st. Ioan, pre care csilograful nostru îl numește «zlatoust = gură de aur, avènd în mánii o carte, iar la stânga este st. Grigorie «bogoslavul = teologul», fiind tot așa îmbrăcat și ținènd în mánia dréptă carjă. Pe drépta porței Evangheliei sînt sfinții Cosma, Iosif monah și Mitrofan cu câte un ruloú nescris. La stânga porței sînt sfinții Ioan Damaskin, Teofan monah și Teodor studitul; aici cei doí dintăi țin cărți, iar Teodor ruloú. Pórta Evangheliei este tipărită într'un kenar, compus din doă colóne, care se unesc printr'o bandă, în formă de boltă, acária căpătaie se razimă pre cele doă colóne, iar în colțurile de de-asupra colónelor sînt doí serafimí cu câte doă aripí, care și le întind pre de-asupra bandeí. În genere vorbind, diac(onuluí) Constandin se vede, că are cunoștințe în ce privește elementele, ce compun stampla lui, măestrie însé puțină, și neajunsurile meșteșuguluí sînt mai simțite în gravarea kipurilor.

Adoa stambă, ce forméză ornamentația Evangheliei din 1784, este trimoful, lucrat de săpătoriu «Gheorghie Popa Costandinú typografulu». Acéstă icónă, ce se compune din kipurile D. Hristos, Maíca Domnului și st. Ioan botezătoriu, ocupă cu lungimea ei tótă lățimea feței, și este pusă în fruntea tecsturilor celor patru Evangheliști și a Minologiuluí. Csilograful Gheorghie este un imitatoriu al trimorfelor lui Antim, sau ale invățaceilor sei, mai ales în ce privește florăria, ce încunjoră iconițele din trimorf; în privința însé a infățisării kipurilor Gheorghie rămâne și în urma Diac(onuluí) Costandin. Că csilograful nóstru a voit să între cu csilografiile sale în genul lucrărilor lui Antim, se vede din dispoșiția kipurilor din

stambă și din titlușurile icónelor, care sînt săpate în grecește și în forma, în carea le făcea și Antim, dar cu ecsecuția planului lucrării sêle este prea rudimentar. Pre cât florăria din stambă are o dosă de măestrie, ca și la Antim, pre atăta kipurile sînt fără de ecspresie, și umbrele, cu care el își lucrăză produsele sêle, sînt grosolane și rudimentare. În deobște vorbind, csilograful Gheorghe ni se înfățișază, ca un meșter, care, avēnd înaintea sa un model, se conducea în ecsecuțiunea lucrărilor sêle mai mult de aptitudenele naturale ale sufletului seū.

În sfērșit să vorbim și de ornamentația, datorată celor doi tipografi, đic de kenarele, puse la începutul și sfērșitul deosebitor materii, și compuse din arabescurile, ce avēu la îndemână Ieromonahul Climent și Popa Costandin. Elementele, ce compun ornamentația Evangheliei din 1784, sînt acele comune tuturor cărților nōstre bisericești, și anume cruciulița bizantină, arabescurile și literele alfabetului kirilic, iar forma lor este, saū linia drēptă, saū în forma unui n kirilic. Când kenarul era drept și mai ales în fruntea materiilor; și de altă parte, când și spațiurile dintre arabescuri invoiaū; atunci tipografi noștri introducēu cāte o cruciulița la mijloc, saū cāte o literă kirilică. Acest mod de ornamentare a cărților bisericești era obștesc la toți tipografi romāni ai vécului al XVIII-lea, și tipografi Climent și Costandin erau cu măestria lor în curentul meșteșugului grafic al timpului.

* * *

Tipografi Climent și Popa Costandin, și cu atāt mai puțin csilografi Costandin și Gheorghie, n'aū putut să aducă vre o skimbare textului Evangheliei din 1784, și cu acēsta să se facă un pas pre calea propășirea literare a Evangheliei. Singur P. S. Filaret, Episcopul de Rimnic, era în stare de ada textului nostru o înfățișare literară deosebită, dar duple cum se vede, acēstă parte a fost lāsată Ierodiaconului Grigorie, care se mărginește mai mult la apropierea textului de graiul vorbit, și la îndreptări, ce par a fi fost făcute numai duple bunul simț, și departe de originalul grec. Persōna, după Ieromonahii Atanasie și Antim, care a colaționat textul romān cu originalul, și care a făcut îndreptări în Evanghelia ritualului, de aū rămas normative pentru tōte texturile oltenești și muntenești din vécul al XVIII-lea, este numai Ieromonahul Lavrentie din mōnăstirea Hurezii, saū mai drept Episcopul Damaskin, iar textul Evangheliei din 1784 este o copie a textului lui Lavrentie din 1746 cu puține skimbări. Dar mai amărūnit:

Incepēnd cu Evangelistul Ioan, și trecēnd apoi și la cealaltii Evangelisti, găsim, că textul Evangheliei din 1784 intrunește în sine tōte acelea îndreptări, făcute de Lavrentie, și kīar în părțile lor greșite. Așa Lavrentie a îndreptat: «În lume era și lumea *prin-trinsul* sau făcut»; acēsta îndreptare o găsim și în textul nostru.

Apoi: «luați *Duh* sfânt», «dragostea casei tale mă *mâncă* pre mine»; séu din Matei: «Disau Domnul, *căutați* să nu *defăimați*», «că de se voru *uni* doi dintre voi pre pământ», «și au mers *după* *dînsul* noroade multe»; din Luca: «Și sau pogorit^u Duhul^u sfânt^u în^u kip^u trupesc^u ca un^u prumb^u *preste* *dînsul*», «și sau dus^u *de* Duhul^u in pustie», «și suindul^u pre el^u diavolul^u *întrun* munte»; in sfârșit, éca și locuri din Evangelistul Marcu, de unde putem vedea, că Evangelhia din 1784 a primit tóte îndreptările, făcute de Lavrentie pentru Evangelhia din 1746: «și *părăndu* *r*eu pentru împetrirea inimei lor». După aceste, să aducem ecsemple tot din aceeași Evangelhiști, unde Evangelhia din 1784 a mers pre urmele celei din 1746 până și in îndreptările nereșite. Așa la Ioan Lavrentie a tradus: «întru una *de* sâmbete», in loc de românescul: «întru una din sâmbete», și tot ast-feliu are și Evangelhia din 1784. Pronumele *care* nu se concordéză bine prin amândoé Evangelhiile in gen și număr, și *carele* este întrebuițat pentru genul feminin și la plural, precum și *carii*, și de aceia cetim slugele, *carii*, saú multe semne, *carele*. Apoi tot cu Lavrentie Evangelhia din 1784 are: «și la judecată nu va *veni*», adecă nu va merge. Vorba *συναγωγή* din Evangelhia lui Matei, tradusă de cătră Lavrentie, ca Antim, cu sobor, in loc de adunare, a intrat și in Evangelhia noastră: «învêțând in *soboar*le lor». Dupre traducerele vekî au amândoé Evangelhiile locul din Luca. «Irod^u al^u *patr*ulea *biruitor*ii», traducend adecă cu totul greșit pre *τετραάρχης*; saú din același Evangelhist: *o minută de cîasu* pentru *στιγμή χρόνου* = punct, secundă de timp, pre care Evangelhiile mai vekî il au «o clipă de césu»; și «pre mâni te vor lua, ca să *nu-ți* *lovești* de piatra piciorul t^u», in loc de «să nu se impedece. In sfârșit să aducem câte-va locuri și din Evangelistul Marcu, spre a ne convinge mai bine, că Evangelhia din 1784 a mers până in capêt cu copiarea greșalelor de traducere ale lui Lavrentie. Lavrentie a tradus verbul *ἐγένετο* = s'a făcut cu «s'a prefăcut» și de aceia avem in amândoé Evangelhiile de Rîmnic: «Și sau *prefăcut* mâna lui sănătoasă»; saú «mai 'nainte până t^u *strigat* pre tine Filipp^u» in loc de te-au kiemat.

Fără să putem dice, că Evangelhia din 1784 a făcut un pas însemnat pe calea literară, ea are multe îndreptări, care privesc pe arhaismii limbei, inlocuind vorbele și formele arhaice cu graiul întrebuițat. Vorba pața este inlocuită cu *pățimescă*; niminea cu *nimenea*; tocma *întocma*; v^e s^e cu *vî se*, in loc de *vi se*; să s^a cu *să se*; *viclesug^u* in loc de *ficlesug^u*; *mergi* in loc de *pasă*; *căci* in loc de căce conjuncție; *diseiu* in loc de *dișu*; *luând^u* in loc de *luund^u*. Saú in privința concordanțelor gramaticale: Evangelhia din 1746 are: «eu sânt^u glasul^u *al^u* *celuia* ce . . .», «*acărui*a *numele* era Emmaus^u, «iară unul^u *cărui*a era numele . . .», și «cum^u *au* *cunoscut^u* pre el^u, «au doară poate . . . «*au doară* să între . . .», «*strigat^u* pre ginere *nunu*, «că nau cređut^u intru numele *a unuia*

născută etc. iar Evanghelia din 1784 îndrepteză: «eu sint^u gla-
sul^u *celuia* ce . . . , *căruia* numele *ii* era, «*căruia* *ii* era numele,
și cum^u sau cunoscut^u lor^u» în loc de s'au făcut cunoscut, «poate
adoa oară, să între, strigata^u pre ginere *numul*, că nau cre^ut^u
înt^u numele *unui*».

* * *

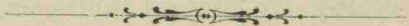
Dacă Evangheli^ei din 1784 nu i-am putut da o val^ore lite-
rară deosebită, din pricina pu^ținelor și ne'semnatelor skimbări,
făcute în text, cu gramatica, propriu ^șisă, lucrul stă alt fel^u.
Mai întâi literele kirilice, care mai 'nainte cu t^otă mul^țimea lor nu
era^u de ajuns a infă^șisa deosebitele sonuri, mai ales în ce pri-
vește vocalele, în Evanghelia noastră s^emnele sonurilor sint fice,
și mul^țimea lor se restrânge la aceia, ce este trebuitor. Semnul
ѣ = *u* rămâne apr^ope singur pentru infă^șisarea lui *u*, și s^emnele
Ѹ = *u* și s = *u*, din scrierea căr^ților, anteri^ore anului 1784, sint
înt^orebuin^țate f^orte rar, și ac^esta mai ales la sf^orșitul rândurilor și
în locurile, unde literele se îngrămădesc. Litera ѣ = *ă* își are so-
nul ei fics, și nu se mai înt^orebuin^țeză și pentru sonul *i*, care are
tot-dé-una de s^emn pe Ѡ = *i*. Diftongii ea și ia își au s^emnele
proprii și cel întâi^u are ca literă pe ѣ, care infă^șisază tot-dé-una
pe e deskis, fie la începutul, mijlocul, sau sf^orșitul vorbelor, și de
aceia avem: сѣмне, ачѣстѣ etc., iar al doilea pe Ѡ = *ia*, sau Ѡ = *ia*
pentru vorbele derivate din *i* al infinitivului conjugărei a patra,
ca мѣртѣрницѣй, тѣлѣкѣщѣ, аплѣръѣцѣа etc. Asemenea în Evange-
lia noastră avem s^emn fics pentru *i* scurt, și acesta este infă^șisat
prin *i* duplu, care la sf^orșitul vorbelor are și s^emnul scurtărei, ca
în vorbele кредѣцѣй, пророчѣй etc. iar Ѡ = *i*, care prin căr^țile mai vek^o
este înt^orebuin^țat în t^ote locurile, în Evanghelia din 1784 se gă-
sește f^orte rar, și numai câte-o-dată la sf^orșitul rândurilor, când
tipograful este silit de lipsa de spa^țiu. În deobște vorbind, literele
kirilice cu s^emnele lor prin Evanghelia din 1784 se împu^țineză, și
cele rămase primesc o înt^orebuin^țare regulată și neskimbătore.

Și în privin^ța punctua^ției ómenii, ce au luat parte la editarea
Evangheli^ei din 1784, ni se infă^șisază, mai grămătic^o, de cât pre-
mergăt^orii lor. Punctul este și aici infă^șisat prin stelu^ța, carea se
pune tot-dé-una la sf^orșitul versetelor, și numai arare-or^o este în-
locuită cu punct, dar ac^esta tot-dé-una între frasele, ce compun un
verset. Virgula, carea mai înainte despăr^ția tot fel^u de cugetări
și vorbe, prin Evanghelia noastră este apr^ope s^emnul esclusiv pentru
despăr^țirea propozi^ționilor din frase, și al vorbelor între dinsele. Vir-
gula punctată sub inriurirea elinismului rămâne aici a infă^șisa tot-
dé-una numai s^emnul înt^orebărei, iar cele do^o puncte se înt^orebuin-
ț^oază numai la citate, ca «Disau cătră el^u Nicodim^u: etc.

* * *

După toate aceste amărunchimi, care compun studiul nostru asupra Evangheliei din 1784, sintem în drept, să ñicem, cã și acãstã ediþiune este un pas de propãșire în istoria literaturii Evangheliilor romãnești. Și dacã pasul de propãșire al Evangheliei acãstia nu se pôte numi literar, apoi el este un pas de propãșire în materiile grafice, în ficsarea formelor gramaticale ale vorbelor și în ortografia kirilicã a limbei romãnești. Și nici nu se putea alt feliu, dupã ce numai în Oltenia trãise și lucrase atãt de mult pentru literatura ritualului Sfintei nõstre Bisericii P. P. S. S. Damskin, supra-numit Dascalul, Kesarie cel învãțat și alþii, iar în particular cu Evanghelia s'a ocupat Ieromonahul Lavrentie, un cunãscãtor bunicele al limbei elenice, care cu tectul Evangheliei din 1746 a ajuns afi normativ pre calea literarã pentru toþi urmașii sei olteni. Evanghelia nõstrã în deobște are merite, cum am vãđut, limbistice, și fie P. S. Filaret, dar mai ales Ierodiaconul Grigorie Rimnicenu, a știut sãse înfãțișãze noi, urmașilor lor, cu cea mai de pre urmã ecspresie, relativ raþionalã, a limbei anului 1784.

XIII.

EVANGELIA

DIN

1794.

EVANGHELIA ROMÂNESCĂ DIN 1794.

La data acestei Evanghelii Domnitorul Moruz cu Mitropolitul Dositei, Episcopul Nectarie cu cei mai mulți din boerii țării se indeletnicău mai numai cu politica, iar literatura românească și la Rimnic este lăsată pre mâna iconomului Episcopiei; adică a Ierodionului Grigorie, cel ce a tipărit și Evanghelia dela 1784. Și în adevăr, că Ierodionul Grigorie cu tipografia Dimitrie Mihailovici și Gheorghie sin popa Constantin sînt singurii cărturari, cari lucrăză la tipărirea Evangheliei din 1794, iar Episcopul după vremi a Rimnicului nu se învrednicește, cel puțin să însoțască această ediție a Evangheliei de o prefață, prin carea să arate fiilor sei eparhiali, ba mai mult, tuturor Românilor menirea acestei Evanghelii, legăturile ei cu textul original și cu Evangheliile premergătoare ei, sau și alt-ceva, ce ar fi creșut de cuviință. Nimic din toate aceste, dar însă Episcopul Nectarie își pune iscălitura supt o prefață, carea este o copie întocmai de pre prefața Episcopului Climent, pusă în Evanghelia dela 1746; și totă neasămănarea dintre aceste două prefețe stă numai în schimbarea numelui Domnitorilor, și la sfârșit în locul lui Climent este pus Nectarie Episcop Rimnicului. De aceea dicem că totă Evanghelia din 1794 nu are pentru sine nici o valoare literară, fiind totă o simplă copie de pre cea dela 1746, și deosebiri ce mai întilnim, de ortografie și de punctuație toate se datoresc numai științei de carte a Ierodionului Grigorie, care se vede, că, fiind și din Episcopia de Rimnic, primește ca text normativ pre cel al lui Lavrentie hurezenu, și nu pre al lui Antim Snagovenul, ce era normativ pentru tipăritorii români din București și Blaj.

Dacă Episcopul Nectarie lăsa altora, și anume subalternilor sei, grija de cele sufletești ale turmei sale, el singur ce făcea, și care îi erau indeletnicirile, ce-i consumă timpul? Răspunsul la o asemenea întrebunțare de timp îl putem găsi și încă cu plinitate numai în politica timpului.

Clerul grec după cucerirea Constantinopolului de către Turci

ajunsesse pre calea imunităților o putere de stat în Imperiul otoman, iar ambasadorii Statelor creștine din capitala Imperiului făcuse în decursul vécurilor din Patriarhii și membrii sinodului Bisericeii celei mari niște factori politici de întâia mână; și pre la sfârșitul vécului trecut și începutul celui curgător totă politica de cucerire a Turciei era strămutată la marginea Imperiului, și anume în țările Românilor, rămânând Constantinopolul, ca centru pentru încercarea firelor politice, unde elementul grecesc din Fanar, sau Cara-cazan¹⁾, cum îl numesc Turcii până astăzi, se punea în serviciul tuturor, spre a-i încurca pre toți, și ase folosi din toate. O parte din elementele cara-cazanului fanariot se întărise acum pre tronurile țărilor române, și unii de pre tronurile domnești, iar alții de pre cele kiriarhale lucrau la desmembrarea Turciei cu scopuri de a o slăbi dela margine, pentru ca odată săse pôtă înlocui semiluna de pre sfânta Sofia cu crucea bizantină a vekiuului Imperiu bizantin grecisat. Dacă Austria, una din puterile dela marginea Imperiului turc, înapoiasse Turciei Oltenia, și în skimb la 1774 a răpit de la Români și prin elementul grecesc Bucovina, această putere nu se gândea la Greci și la dorul lor, de a le întemeia imperiul bizantin; mult ea răsplătește serviciile Grecilor cu bani pe șin²⁾, și apoi îi înlătură, ca pre toate instrumentele vile. În timpurile, când se publică Evanghelia noastră, Rusia urzăște și ea un plan politic, semîn cu cel al Austriei, și își propune de a lovi în Turci tot la marginea Imperiului, și aici tot elementul fanariot este întrebuințat ca instrument, înșălând pre îngimfații și agramații de Turci, că Basarabia Românilor este un petec de pământ mic, mlăștinos și fără vre o valoare politică; — iar Grecilor atât celor din țările române, cât și celor din inima Turciei li se spunea, că a venit vremea, când Grecii, ajutați de armele Rușilor, au a dobândi Constantinopolul. Și aici oferta politică era cu atâta mai de creșut, că ea venea din partea unui Imperiu, care cu mulți din Greci și cu lacrimi creștinești plângea robirea locurilor sfinte cu sôrta creștinilor asupriți de păgani. Eca în sfârșit că am ajuns la punctul culminant al politiceii din țările Românilor, ce s'a petrecut în ultima decime a vécului XVIII-lea și la începutul celui curgător, și tot aici găsim și indeletnicirile de căpitenie ale Episcopului de Rîmnic Nectarie, alătura cu politica, pre carea o urma Mitropolitul țarei Dositei Filitis.

Noi am vécuit mai sus, că Româniî încă din vécurile de demult erau împărțiți în două partide politice. Unii din ei cu o parte

¹⁾ Cara-cazan, vorbă turcescă și însemnăză cazan negru. Acastă numire se dă Patriarhiei pentru două cuvinte; întâi pentru cuvântul, că toți ai Patriarhiei pörtă haine negre, de aici numirea de cara, și apoi că ei sînt într'o ferbere nesfârșită, și acesta le-a căștigat numirea de cazan.

²⁾ Frasă curat românescă și formulată în bălciurile sau iarmarócele orașelor românești; iar cuvintele «bani pe șin» însemnăză bani în numărátore, argent comptant. Vine dela operația probărei banilor pre șina de fer a căruței, în lipsa din bălciurii a unei alte mese de comtuar.

din domnitorii lor de frunte avéu credința, că moșia cu legea strămoșească se pôte păstra numai legându-și sórta de imperiul Sultanilor turci, saú, dupre cum dicea Ștefan cel mare al Moldovei, «cătând, ca să nu se treziască Leul», alții însă, pre carii îi putem numi liberalii români ai vécurilor, doriaú sfărámarea Turciei cu un cés mai înainte, lucrând pentru acésta cu creștinii; și anume o parte din Români aceștia cu Mihaí bravul în frunte, credéu în sfărámarea Turciei prin Austria, iar alții, ca Mitropolitul Grigorie cu ai sei, își pusesese nádejdea lor încă dela 1775 în Rusia, carea, vedénd pre Austria în 1774 că-și luase pentru sine Bucovina, lucréză prin partisanii politiceí filocreștine și de acum filoruși din țară, ca să céră inkinarea țárilor Imperiului Țárilor. Politica acésta, adecă filocreștină, daca voiți și veke românescă, hránită de cátră elementul grecesc din țară și într'o direcțiune și în alta, se practică în tótă puterea ei de cátră Mitropolitul Dositei dela 1793—1810, și de cátră Episcopul Nectarie dela 1792—1812 pre tronul Episcopiei de Rimnic, iar dela 1812—1819 pre tronul Mitropoliei Ungro-Valahiei, și carea politică a continuat ase practica de cátră civilii nóștri până la 1878, iar de cátră clericii Románilor, mergénd pre urmele clerului grec, până la 1885, când sfintul Sinod al Sínței nóstre Bisericii a pus capăt acestei anomalii bisericești prin Regulamentul din acest an, pentru «autoritatea sinodală și concediile membrilor sfintului Sinod».

La data Evangheliei nóstre însă, când nu numai Biserica românescă, dar nici Statul român nu știea de o rânduială óre-care, politica se conducea de fie-care, dupre cum capul îl tăia; și Mitropolitul Dositei pare a lucra tot-dé-una în partida politicianilor filoturci, iar Episcopul Nectarie, începénd la Rimnic cu politica filocreștină o ispávește la București ca Mitropolit tot cu cea filoturcă. Și numai în margenile acestei activități, care acum ajunsese febrilă, înțelegem pentru ce la 1810, când țara era ocupată de armatele rusești, Episcopul Nectarie se mánține la catedra sa episcopală, puténd ajunge la 1812 și Mitropolit, în óre Mitropolitul Dositei este nevoit săse retragă dinaintea armatelor de înavație, și ducéndu-se la Brașov, să tráiască în retragere, neuitând la mórtea sa din anul 1826 țara românescă, și fără vre o silă, ci numai din îmboldirile sale psihice institue pentru tinerii români stipendii cu menirea, de ase duce numai în țările Apusului pentru cultivarea minței și a inimei lor. De altă parte Nectarie, începénd cu politica filocreștină, și în particular cu cea filorusă, capătă tronul mitropolitan kiar în anul înriuririi celei mai puternice a politiceí rusești, și rămáne aici până la 1819, când este și el nevoit, tot din pricina acestei politice, ase duce iarăși la Brașov preste Mitropolitul Dositei, și aici în anul 1825 móre, fără ași mai aduce aminte de țara românescă...

Eca indeletnicirile de tóte dílele ale Episcopului Nectarie, supt carele se publică de cátră Ierodiaconul Grigorie Evanghelia din 1794,

cu menirea simplă și numai de a îndestula trebuințele Bisericilor românești din toate laturile, și tot aici noi avem și pricina nepăsării, său, vom dice mai mult, a neîndeplinirii datoriilor unui Episcop. Dar noi să intrăm de acum în materia Evangheliei noastre:

Pórta cărței:

- «Sfinta și dumnedéiasca Evanghelie.
- «Acumú intru acestú kipú typaritá ³⁾.
- «Inú dílele prea luminatului, și Prea Înălțatului Domnù *Ἰω. Alecsandru Constantinù Moruzi* voevodù.
- «Cu blagoslovenia prea Sfințitului Mitropolitù alù Ungrovlahiei Kiriu Kirù Dositheu ⁴⁾.
- «Și cu toată osârdia și keltuiala prea sfinției sale iubitorului de D-șeu Kiriu Kirù Nectarie ⁵⁾, Episcopulù Rîmnicului.
- «Inú sfinta Episcopie a Rîmnicului.
- «La anulù mântuirei ⁶⁾ 1794.
- «Sau typăritù de Dimitrie Mihailo-Vicî ⁷⁾ tip. Rîm. Și de Gheorghie Sin Popa Constandinù ⁸⁾ tip. Rîm.

Pe fața adoa afoiei întâia:

«Stihurî poetice 17 asupra stemei prea luminatului slăvitului, și blagocestivului Domnù *Ἰω. Alecsandru Constantinù Moruzi* voevodù.

³⁾ Kipul, cum s'a tipărit acéstă Evanghelie, este kipul tipăririi Evangheliei din 1784 și cu unele elemente grafice, luate tot din Evanghelia prototip a Rîmnicului, adecă din Evanghelia dela 1746.

⁴⁾ Dositêi, supranumit Filiit, este ajuns Mitropolit al Ungro-Valahiei la 1793 Octomvrie 11, și a rămas pe tronul Mitropoliei până la 1810 Ianuarie 15, când s'a retras la Brașov în fața invaziunilor rusești, și aici a murit în anul 1826 Dekemvie 26, când a instituit un legat pentru trimiteria de tineri pentru a studia în țările Apusului.

Dositêi a ajuns Mitropolit, după ce a ocupat tronul Episcopiei de Buzeu timp de șese ani, dela 1787 Octomvrie 15 până la 1793 Octombrie 11, fiind mai înainte de acéstă grămatic (șef de cancelarie) în Mitropolia Ungro-Valahiei timp de un spre dece ani.

⁵⁾ Nectarie este suit pe tronul Episcopiei de Rîmnic la 1792 Septemvrie 26 și rămâne aici până la 1812 Dekemvrie 16, când vine Mitropolit în locul lui Dionisie Filiit, saú mai drept în locul lui Ignatie, Mitropolitul Artei, care a fost așezat Mitropolit al Ungro-Valahiei de cătră oștirile rusești la 1810 după plecarea din țară a Mitropolitului Dositêi.

⁶⁾ Pentru întâia dată întâlnim vorba spăsenie tradusă cu mântuire; vorbă, carea se întrebuița de vekile Evanghelii românești. Trebuie să mai știm și acéstă, că cel întâi, care a lăsat vorba spăsenie, este Ieromonahul Lavrentie, și el a înlocuit-o nu cu corespundenta ei mântuire, ci cu «dela Hristos»; și pe urmele lui Lavrentie a mers și din acest punct de privire Evanghelia din 1784, tinând atunci și anii dela Adam.

⁷⁾ Vicî, ca terminațiune la numele de familie Mihailo, este scris cu literă mare și despărțit cu o tremă de vorba, ce o termină, și de altă parte pare ane spune însuși întrebuițătorii terminației, că Vicî este împrumutat dela Sêrbii din Banat, saú dela Ruși prin invaziunile lor cele dese din adoa jumătate avécului al XVIII-lea.

⁸⁾ Amândoi tipografii, tipăritorii ai Evangheliei noastre, sînt fiu de tipografii, cari din tată în fiu s'au ocupat cu acéstă meserie, și încă de loc din Rîmnic, Dimitrie Mihailo-Vicî pare a fi fiul lui Popa Mihai Atanasie-Vicî, carele a lucrat Evanghelia din 1746, iar Gheorghie este fiul lui Popa Costandin, cel cu Evanghelia din 1784.

Pe laturele stemei:

Иω = Crai, Rege, ААЕ = Ale, ААН = Csan, АР8 = dru, Кω = Constantin, МР = Moruzi, ВЕА = voevod.

«Doao inkipuirii ce în pecéte saú însémnatú,
Domnului Alecsandru, de la Hs. i sau datú.
Bourulú stépanú Moldovei ilú adeverezá,
Corbulú alú Vlahiei Domnú ilú incredințazá.
Amandoao steme de domnie încoronatú,
Care dela D-đeu isau incredințatú.
Pre Domnulé Alecsandru cel de bună vițá,
Pázescálú D-đeú cu multá biruințá.
Ce acumú Domnéște țara rumánescá.
Domnulé celú Putérnicú binelú întărăscá ⁹⁾.

Pe fața întâia a foiei adoa:

«Prea blagocestivului Prea luminatului Prea înălțatului, și obla-
duitoriului a toată țara Ungrovlahia, Domnului Domnului nostru
Иω Alecsandru Constantinú Voevodú Sănătate, Viață îndelungată,
Pace și spăsenie dela Dumneđeú, Ca să dăruiască Măriei tale,
Rugămú.

«Totú lucrulú ıaste mai bună și mai laudatú întru aciastă lume.
Luminate și prea Milostive Doamne ¹⁰⁾ etc.

Pe fața adoa a foiei atreia:

«Viița sfintului Ioannú din Sofronie.

Pe fața întâia a foiei a patra:

«Viița lui Ioannú Evanghelistulú dinú tilcuirea cea pre scurtú
alú Dorotheu Muceniculú și Episcopulú Tyrilorú.

⁹⁾ Tóte aceste versurí sînt împrumutate din Evanghelia dela 1746, ıar locul din acea Evan-
ghelie: «Domnul pázescá ca s'o stépanescá» aici este înlocuit cu: «Domnul celú Putérnicú binelú
întărăscá.

Aicı vom mai adăuga, că cărturarii Rîmniculú, împreună cu cei dela sfêrsitul véculú al
XVIII-lea, sînt supt înfrurirea tot a vekel tradițiunii cu rebusul de căpitenie din stema Munteniei;
că adecá el este tot corb și nu vultur, dupre cum aú cređut cei de pre timpul lui Ipsilant, și din
anul 1775. De altá parte, ei scriu pre Иω din titulatura Domnitorulú fără accent circumflex; și
prin urmare sînt fără pretențiunea, că Иω este scurtatul lui Ioan.

¹⁰⁾ Acéstá precuvéntare, ce cuprinde o scurtá istorisire a începutului Sfîntelor Evanghelii,
este o simplá copie de pe precuvéntarea Evangheliei dela 1746, tipăritá tot la Rîmnic supt Epis-
copul Climent; și de aceia noi nu o mai reproducem. Asémánările dintre amándeș precuvéntările
merg până acolo, că Evanghelia nóstrá đice în mod greșit, ca și cea dela 1746, că «Evanghelia
cea dela Ioannú are față de leú» în loc de vultur; și «Laudășe sfîntulú Ioannú Zlataustú: căcı

«Purtătoriu de grijă fiindu tipografieii Sfinția sa Părintele Kiriu kirü, Grigorie Ierodiaconulü Iconomulü sfintei Episcopii Rîm. ¹¹⁾»

Pe fața întâia a textului încep Evangheliile dela Ioan și merg până la fóia 18, unde se încheie cu:

«Sfêrșitulü Evangheliilorü lui Ioannü, dela Paști, până la Duminica Rusaliilorü.

Pe fața adoa a același foi este tipicul Evangheliei de la Matei, care se sfêrșește:

«Pentru acêsta darü, totii Preoții și Diaconiü, iaste să știe acêstă rânduială, și acêstü numărü alü Șeptăminilorü cumü arată înainte, ca să nu să smintiască după numărulü izvoadelorü celorü slovenești, pentru că nu se potrivește.

Pe fóia 19:

«Viița sfintului Evangelistü Matthei, dinü Sofronie.

Pe fața întâia a foiei 20 încep Evangheliile dela Matei și merg până la fóia 49 fața adoa, unde se dice:

«Sfêrșitulü Evangheliilorü lui Matthei, pină intru aciastă Duminică a Șapte-spre-decea ce se kiamă a Hananianciü.

Pe fața întâia a foiei 50:

«Viița sfintului Evangelistü Lucăi, dinü Sofronie.

aü Botezată și aü luminată pre rumânü. Și i-aü învățat légea». Iar deosebiri avem numai în ortografia kirilicelor, despre care avem a vorbi în cursul acêstui studiu, și la numele Domnitorului, a Mitropolitului și a Episcopului de după vremi; că adecă prin Evanghelia dela 1746 avem Domnitor pre «Io» Constandin Nicolae voevod și aici pre «Io» Alecsandru Constantin voevod; acolo Mitropolit este «Neofit» și aici «Dositel» Yar Episcop de Rîmnic la 1746, care și scrie acêstă precuvântare, era «Climent», iar la 1794, cel ce reproduce precuvântarea, este «Nectarie».

¹¹⁾ Acest Grigorie Ierodiacon Rîmnicenu la 1784, când cu tipărirea Evangheliei din acel an, era numai «diorthositor» al tipografieii din Episcopia de Rîmnic, acum îl vedem, că în calitate de iconom al Episcopiei este și Director al tipografieii; adecă om, care keltuea din veniturile Episcopiei și pentru tipărirea de cărți, pre care apoi vindându-le, le încasa veniturile. Obiceiul, de ase uni în persóna iconomilor unei kiriarhii și însărcinarea de director al tipografilor de pre lângă Mitropolitü și Episcopii, s'a păstrat în Muntenia până la secularizarea bunurilor mônăstirești. Kiar în București vedem, că Archimandritul Ioil, mort acum în calitate de Stareț al mônăstirei Cernica, a fost până la 1864 iconomul Mitropoliei Ungro-Valahiei și director al tipografieii rîfoniene, carea a tipărit mai multe cărți bisericesti; și anume a acelei tipografieii, carea la 1882 a fost reedificată, și înființată de noi așa, că dela acêstă dată este singura tipografie bisericescă, carea tipărește cu litere străbune tóte cărțile bisericesti, trebuitoare Românilor din deosebitele laturü.

Pe fața întâia a foiei 51 încep Evangheliile dela Luca și merg până la fôia 88, unde se înkeie :

«Sfêrșitulü Evangheliilorü Lucăi, pină în lăsatulü săptămânii Brânzii, de Postulü celü mare.

Pe fața adoa a foiei 88:

«Viița sfintulü Marco Evangelistü dinü Sofronie.

Pe fôia 89:

«Alui Theofila(c)tü Episcopulü Vulgariei tilcuire, de viița sfintulü Evangelistü Marco.

Dela fôia 90—116 merg Evangheliile dela Marcu, iar de aici:

«Inceputulü Evangheliilorü celorü 11 voscrésne.

Pe fôia 120 începe:

«Minologhionü intru care se cuprinde orinduiala Evangheliilorü pre Lună.

Pe fața adoa a foiei 152 încep «Evangheliile la tótă tréba» și merg până la fôia 158, unde se înkeie:

«Sfêrșitü și lui D-đeü Laudă.

Pe fața adoa a foiei 158—159; fața întâia:

«Inștiințare pentru cetaniia Evangheliilorü, Preste totü anulü de unde se începe, Și unde se sêvêrșesc.

Pe fața adoa a foiei 159 dela sfêrșitul Evangeliei:

«Slavă, cinste, și inkinăciune, celü în Troița unuia Dumneđeü Carele néu ajutatü după inceputü de amü ajunsü și sfêrșitulü.

«Sau începută acestu sfintu și Dumneșescă lucru în luna lui Mai înu, 10 zile. Și au luatū sêvêșire, la Iulie, înu, 15 zile.

«Iară cei ce vê veți întâmpla a ceti Bucurativê înu Domnulū, și vê rugati pentru noi, și ce greșală veți afla, îndreptați cu Duhulū blândêțelorū nepuindune în ponosū. Că precumū iaste cu nepuțința omulū a nu pécătui, întru acestașu kipū și typografului a rêmânea fără de greșală.

«Sau diorthositū ¹²⁾ de noi Dascalii tipografi ce la începutulū aceștii sfinte cărți sintemū arătați.

«Typăritusaū în anul dela mântuirea lumii 1794.

Precumū cei streinni Dorescū moșia sășu vađa.

Cândū sintū întraltă țară de nu potū să șađa.

Și ca cei cesū pre Mare bântuiți de furtună.

Și roagă pre D-șeu de liniște bună.

Așa și typografulū de a cărții sfêșșire,

Laudă ne încetatū dă și mulțămire ¹³⁾.

* * *

Privită Evanghelia din 1794 în ornamentația ei, putem să spunem, că această edițiune nu are nimic nou și propriu al ei, și că totă ornamentația ei este o copiere a Evangheliei din 1784. Ajungând acum tipografi de mâna întâia în tipografia de Rimnic fii foștilor tipografi, Popa Mihai și Popa Constantin; și mai ales Gheorghie, fiul lui Popa Constantin, care era și csilograf, ei întrebunțază tôte icónele Evangheliilor din 1746 și 1784. Și anume icónele Evangheliștilor sint cele lucrate de cătră Popa Mihai Atanasievici pentru Evanghelia din 1746, iar trimorful, pus în fruntea Evangheliilor și aminologiuului, este lucrat de cătră Gheorghie, și pentru Evanghelia din 1784, care la 1794 s'a întrebunțat și aici. În deobște tipografii Evangheliei noastre sint și mai mărginiți în ce privește iconografia; căci ei nu mai întrebunțază stamba de pre pórtă Evangheliei din 1784, mulțămindu-se a pune în pórtă cărței un trimorf din cele vekī, compus din D. Hristos, Maica Domnului și St. Ioan botezătorul.

Și aici ca și în cele doê Evanghelii de Rimnic premergêțóre, kenarele sint formate din cruciulițe, arabescuri și litere, ba am mai putea adăuga, din aceleși elemente grafice. Tipografi noștri sint invêțacei și fii ai tipografilor, ce au tipărit cele doê Evanghelii de Rimnic, și ei, fiind ast-feliū, erau împinși pe doê căi de a merge pre urmele premergêțórilor lor. Toată deosebirea stă numai

¹²⁾ Diortósirea acestei Evanghelii, făcută de cătră tipografii Dimitrie și Gheorghie, stă numai în îndreptarea tabelor tipariului, dupre cum se va vedea mai jos.

¹³⁾ Aceste versuri sint copiate din Evangheliile lui Antim Ivirénu. Dacă aceste versuri în gura lui Antim arătaū dorul lui de locul natal, óre nu cumva ele aici sint puse de cătră tipografii Dimitrie și Gheorghie din aceiași îmboldire sufletéșcă? adecă, că ei amândoi, fiind fii tipografilor Mihai și popa Constantin, dorăū de locul natal al părinților lor, șic de Transilvania?

în aședarea elementelor ornamentative din kenare, și cu kipul acesta avem prin kenare numai figuri deosebite, fără de aputea dice, că măestria ornamentației în mânele lor a primit vre o skimbare ôre-care.

* * *

Ca literatură nu are nimic propriu Evanghelia din 1794. Tipografii Dimitrie și Gheorghe, plecând dela tectsul lui Lavrentie, au cules de pre dinsul, uîtându-se și pre tectsul Evangheliei din 1784, și primind fôrte puține din skimbările acestui tect. Așa în Evanghelia de Marți după Paști, unde Evangelistul Ioan istorisește întrevederea lui Iisus cu unii din învățaceii sei pe calea spre Emaus, se spune cum aceștia au cunoscută pre Iisus întră frângerea pâineî. Locul acesta este îndreptat în ediția dela 1784 «și cumă sau cunoscută loră» edițiunea noastră s'a reîntors la tectsul din 1746 și-l dă: «și cumă laă cunoscută pre elă». Asemenea vorbele adoa ôră se daă prin tectsul dela 1784 «adoa oară» iar în tectsul nostru se reîntôrce la tectsul din 1746 și-l dă: «a dooară». Vorba «viclesugă» este reîntorsă la «ficlesugă» deși se scrie și «viclesugă»; și acesta dovedește înriurirea momentană a tectsului asupra tipografului. O altă dovadă și mai vedită, că tectsul nostru a avut în vedere și pe cel din 1784, este ecpresia «o minută de cîasă» în loc de «o clipă de cîasă» cum o are tectsul Evangheliei lui Lavrentie. Așa că în privința literară tectsul lui Lavrentie dela 1746 este, cum am mai đis, normativ și pentru tectsul din 1794, eșit și acesta din tipografia de Rimnic, în decursul vécului al XVIII-lea.

* * *

Ortografia Evangheliei din 1794 merge și ea pre urmele ortografiei lui Lavrentie din Evanghelia dela 1746, supunându-se totodată și modului de a scrie de la sfârșitul vécului trecut. Așa **Ń**, rămânând cu sonul **î**, primește un **n** asvêrlit, spre a înfățișa silaba **în**; **ı** este **ü**, iar **γ = ü** se întrebuițază numai la sfârșitul rândurilor, și acesta numai când tipografal este constrins de spațiu; **Λ = ia** se întrebuițază fôrte rar și îi ıea locul **ı**, rămânând pentru **é** deskis tot **k**; **ı = i**, adecă duplu, este întrebuițat la sfârșitul vorbelor tot-dé-una cu sonul de **ı** scurt, și la mijloc numai după un **ı** lung. Întrebuițarea lui **ϣ = u** analizat este aprôpe cu totul părăsită, și locul acestui **u** îl ıea **s = u**, sintetisat din **y = i** grec, pus pe **o**. Asemenea se rărăște și întrebuițarea lui **w = o** duplu, punându-se mai mult **o** simplu. Când **o** este unit cu **a**, și primește sonul de **ó** diftong, atunci tipografii Evangheliei noastre unesc pe **o** cu **a** prin un arc și au **oa**. Acesta pôte fi privită ca singura particularitate a ortografiei din Evanghelia dela 1794.

Cu punctuația tipografii Evangheliei din studiul nostru se cam incurcă. Plecând și aici tot dela tectsul lui Lavrentie din 1746, ei își daă, saă li se daă, regule pentru întrebuițarea semnelor punc-

tuației, pre care ei le întrebuițază, e prea adevărat, regulat, dar nu tot-dé-una cu ceruta știință. Așa ei primesc semnul întrebării (?) și cu acesta înlătură în totul pre virgula punctată (;), semnul corespun-dent al punctuației grecești, precum și semnul despărțirii fraselor între dinsele. Dar tipografii noștri întrebuițază semnul întrebării lor în mod pleonastic, ca în locul: «dară căci botezi déca nu ești Hs? nici Ilie? nici Proroc?»; și acésta ei o fac numai pentru cuvântul, că în tecstul normativ al lui Lavrentie este virgula punctată, fără de înțelesul întrebării. Apoi tot pentru cuvântul, că în tecstul lui Lavrentie este virgula punctată, ca semn de despărțire a fraselor; și fiind că Lavrentie a ȓis: «Adoȓi degetulū tēu incoace și veȓi mâinele méle; și ado mâna ta etc.»; tipografii noștri fără conștiință, și numai conduși de ideia, că virgula punctată este semnul întrebării, întrebuițază semnul lor special al întrebării acolo, unde Lavrentie a despărțit numai frazele. Incă o particularitate a Evangheliei din 1794, carea însă este o inovație a tipografilor Dimitrie și Gheorghie, și ea stă întru îndepărtarea cu totul acelor doē puncte(:) dintre semnele punctației, și în întrebuițarea neregulată a punctului. Așa ei, când au înaintea lor citate, pun, nu ca Lavrentie doē puncte, ci o virgulă, sau un punct, și pentru acésta culeg: «Răspunsaū Is, și léu ȓisū lorū, spargeȓi Biserica etc. sau «Răspunsaū jidovii, și au ȓisū lui, ce semnū etc.

* * *

Ajungând la resumatul sudiilor nóstre asupra Evangheliei din 1794, stabilim, că acésta edițiune are numai o valóre practică, de a îndeplini trebuințele ritualului sfintelor lui D-deū Bisericii ale Românilor. În privința științifică ȓicem, că ea este o copie a tecstului lui Lavrentie cu mici modificări, dictate de Evanghelia din 1784, și acolo, unde editorii Evangheliei nóstre au intrat pre calea inovațiilor, au căduț în mai multe greșele gramaticale.

INKEIERE

De trei vécuri și aprópe jumátate Románii, ca nici unul din popórele Europei, se bucurá de fericirea, cá ei în Biserica lor ascultá cuvéntul lui D-đeü, đic Evanghelia, în limba lor cea vie și de toți înțelésá. Dícem, cá numai Románii áu avut fórte de timpuriú acéstá fericire favorisată în Biserica lui Iisus Hristos; fiind cá popórele din Biserica romaná și până astá-đi kiar, fie ele de orí-ce gintá, sînt datóre sá preamariascá pre D-đeü într'o limbá neînțelésá de credincioși, anume cea latiná, și numai credincioșii din Biserica protestantá în urmarea protestului dela Spira áu început sá înțelégá cuvintele rugei lor. Asemenea și credincioșii din Biserica ortodocsá, privită din punctul de vedere al limbei cultului lor, trebuesc sá róge pre D-đeü, saú în limba elenicá vekie, neînțelésá fárá o culturá deosebitá Grecului din Elada, ca și celui din Turcia, dupre cum și creștinul ortodocs din țárele slavice trebuește mai întâi sá mérgá la scóla, ca sá învețe limba slavoná a cărților bisericești, și numai după acéstá póte merge la Biserică, ca sá asculte și sá înțelégá buna vestire a Mántuitorului lumei, a cária limbá este tot atât de streiná pentru Rusul necult, ca și pentru Bulgar, saú Sêrb. Numai cu Românul, adáugám, Pronia dumneđeéscá a bine voit, ca, dus fiind la Biserică de cátrá Maică-sa, și ținendu-se încă de mána ei, sá înțelégá în măsura deșteptárei lui mintale pe preutul bine vestitor al Bisericei. Dacă acéstá stare de lucruri póte fi privită ca o favóre pentru Român, nu lipsesc și dela dinsul greutáțile istorice, care áu făcut, ca cultivarea lui sá mérgá încet, și sá fie însoțită de mari și primejdiose pîedici, care áu căutat sá-í skimbe kiar firea, voind al grecisa, după ce scápase de slavizare.

Trimis fiind Românul în părțile Daciei de cátrá Imperatorií romaní încă din vécul întâi al creștinátăței, mai întâi ca ecsilat, spre a cultiva mánósele șesuri ale Carpaților, și spre a găuri Munții, saú a pêscuri riurile pentru căutarea și gásirea metalurilor, trebuitóre vieței romanice, cei acum atât de gingáșe, carea era minată

de cătră creștinii în lungul și latul Imperiului, și kîar desprețuită de aceștia în fața a însăși Imperatorilor; apoi, înmulțându-se nêmul românesc din Dacia cu cohortele și kîar coloniile Romanilor, aduse aici de cătră Traian încă dela începutul vécului al doilea al erei creștine, și cu menirea de a pune o stavilă Dacilor și apoi și altor popóre barbarice, care turburau bunul traiu al Romanilor din Imperiu; Românul încetul cu încetul a început a căștiga dragoste pentru aședêrile lui cele noue, ajungênd în decursul vécurilor așî face un ideal de vieță din **moșia** lui strămoșască, și de altă parte a mai idealizat și **legea**, carea însuma în sine credința creștină, cea udată cu sfint sângele martiric al părinților lui, precum și datenele strămoșești, care îi regulau viețta lui cea socială. Cu aceste doê idealuri Românul se adăpostește în văile și crierii munților, saũ se mișcă în jurul Carpaților și mai pe urmă și al Balcanilor ¹⁾, împins de frica multelor și fioróselor popóre barbarice, și în aceste locuri adopostite își cultivă supt manuducerea preutului Bisericeii una din formele legêi sale, carea este credința creștinéscă, iar supt înriurirea bătrînilor și a bătrînelor lui face, ca să nu se pérdá nimic din cultura cea adusă de dînsul în Dacia între cutele mințêi sale. Cu kipul acesta, Românul în micî comunități sociale își duce traiul, până când se vede pre nesimțite în fața ideei de patrie modernă, ținênd până aici la cuvêntul și obiectul *moșie*, adecă pământ și locuință dela moși, strămoși, și de altă parte făcênd ca *legea* strămoșască, carea intrupa în sine tóte instituțiunile lui socialo-religióse, să fie păzită și îndeplinită până și în amărunțimele ei cele mai micî.

Când însă în jurul moșiei Românilor au început a se grupa deosebitele sêminții în state politice, iar statul Romano-bulgar de preste Dunărea a cădút supt iataganul Turcului; când în Biserica lui Hristos s'a produs shizma ²⁾, iar Românul a început să vadă o deosebire între legea lui și cea a Bisericeii romane, pre carea el a numit'o păpiștășască, adecă kîar vrajmașă legêi lui, mai ales că Biserica romană întrebuintă pre Regii Ungariei și ai Poloniei spre convertirea Vlahilor; atunci Românii au început și ei a tinde, ca săse inkiege în state, și întâi în comunități mai micî, numite kinezate, apoi în țări saũ principate și-au dat o organizațiune la început curat militaréscă, numindu-și Domnitorul vodă, saũ voevod ³⁾, adecă Duce, pre mai marii oștilor boeri ⁴⁾ cu feciorii lor boerești,

¹⁾ Vorba Balcan are o morfologie turcêscă. Vine dela vorba Vlah, Valah, cu transformarea lui V în B și cu strămutarea lui a, a eșit Balh, apoi Balc-an.

²⁾ Shizma, vorbă grécă și vine dela verbul *σχιζω* = sfașiiu, despart.

³⁾ Vodă scurtat din voevod, iar acestă vine dela *водѣ войннѣ* = luptă, soldat, și *водитѣ* = a conduce. În totul conducător de óste, duce.

⁴⁾ Noi credem, că și acestă vorbă este de origină slavonă, derivată tot din *вой*, *вой* = luptă, saũ cazacêscul *калар* = om de curtea (domnêscă), magnat. Dacă luăm în băgare de samă rolul istoric al boerilor noștri de pe lângă domnie, cu feciorii boierești, saũ ómenii lor de casă, avênd fie-care stégul lui militarésc, noi mai curênd îl putem deriva dela *вой* = luptă; adecă boerii sînt conducători de luptă, căpitani.

saŭ de casă, cuconî ⁵⁾, mai avendu-se și câte un liude printre călărași ⁶⁾, și rămânând totalitatea poporului a fi armata luptătoare, iar în respectul legei, unde intra și cultura românească, Româniî, de prinși fiind din Regatul Romano bulgar cu limba slavonă meridională, carea încă din vécul IX-lea căpătase în Biserica creștină dreptul de limbă sfintă, o primesc în Biserică, ca mijloc pentru ruga lor cătră D-đeŭ, mai ales că pre acele vremuri de întunericime mintală limba era criteriul cel mai îndemănatîc pentru deosebîrile con-fesionale, iar în Stat ea intră din Biserică, și aici intrupéză tóte actele, mai ales cele oficiale ale vieței sociale a Românilor; adecă reguléză dispozițiile Uricilor ⁷⁾ lor. Dar noi să staruim în acest studiŭ mai mult asupra acesteî lature a vieței istorice a Românilor, fiind că ea privește pre cultura lor.

Fiind Româniî supstratul etnografic al popórelor din drepta și din stânga Dunărei, ei cu cultura lor adusă «din tótă lumea romană» și mărginită în evul mediŭ numai la forme creștine, aŭ lucrat mai ales cu Bulgariî ⁸⁾ acea literatură vastă slavonă, și aŭ înjghebat o cultură comună, pre carea astă-đi Slaviî și-o împriéză tótă, întemeiați numai pre șovenismul național al limbei. Dacă însă supunem analisei mintale numai câte-va din fenomenele acesteî culturî, și luăm în băgare de samă numai pre unele din persónele, care aŭ împins acéstă cultură pre căile propășirei, descoperim și astă-đi, mai nainte de a se face studiî mai adâncite asupra acesteî culturî, că Româniî nu numai aŭ pus sigiliul individualităței lor asupra acesteî culturî, dar aŭ rădicat'o kîar cu umérul, lucrând și producând fenomene culturale, cu totul deosebite de cele ale Rușilor, saŭ ale Sêrbilor, fără a mai socoti aici fenomenele sulturei poloneze, care sint un amestec de elemente slavo-germanice.

Persónele, care aŭ conlucrat la propășirea culturei slavice meridionale, cum se numește ea în știință, sint pre cât Bulgariî de ném, dar mai ales Româniî, cariî la unirea lor politică cu dênșii aŭ fost mai în măsură, de a produce stilul cu gustul estetic al acesteî culturî, pre care ei l'aŭ intipărit asupra fie-căruî fenomen,

⁵⁾ Cucon, saŭ cocon = boŭer bătrîn, coconaș saŭ coconișă = boŭer, saŭ boŭeróică tînără. Acéstă vorbă vine, credem noi, dela slavonicescul конк = cal; în totul călăreț, cavaler.

⁶⁾ Liude vorbă slavonă, carea vine dela людине = om, prieten, și acesta dela людѣ = popor, ném. În totul pe românește om, care mergea la bătălie pe jos și fără cal, spre a ajuta pe călăreț, saŭ pre cocon la curățitul calului etc.

⁷⁾ Uric, vorbă veke românească, carea vine dela bizantinul διορισμός = poruncă, și acesta dela διοριμα = lege, hotar, apoi dela οριζω = hotaresc. În documentele lui Asan din vécul al XI-lea îl avem orismos: «Дака царетвомн оризъмо си = a dat împărăție mea acéstă hotărîre. (Creștinismul în Daciî și Creștinarea Românilor. G. Enăcenu, 1878. București, pag. 155). Apoi romanisându-se, s'a făcut oric și în urmă uric, cu înțelesul de hotărîre domnescă, hrisov.

⁸⁾ Româniî aŭ trăit, și trăesc și până astă-đi, în armonia cea mai bună cu Bulgariî; semne ale relațiunilor lor seculare în privința politică și socială. Kîar când Românul și astă-đi vofește ase lăsa în sarcasme, acésta o face mai ales pe socotéla Sêrbilor, și nu a Bulgarilor. Numai Moldoveniî, având relațiunî mai puține cu Sêrbii, și cunoscând pe Bulgariî ca coloni, rid câte o dată de acéștia.

făcând, ca Bulgarii să și-l impoziteze și să-l întrebuințeze, ca pre un gen de cultură, osebitor de cultura celorlalți Slavi, iar pre Români să-l propage mai departe în domniatele lor, arătându-l până în vécul al XVII-lea prin cuvintele, stilul gramatical și măestriile decorative ale manuscriselor și uricilor lor. Și în adevăr, fără a mai vorbi de unii din Regii întâiei împărații bulgaro-române, astă-đi este documentat, că părinții literaturii slavice meridionale nu mai sint greci de nám, și nici slavi, dar fii ai unor părinți români din Tesalonic, ai căruia locuitori în mare parte au fost strămutați din Sirmiu, împreună cu Prefectul și cu Episcopul laturei, și fugiți din naintea Hunilor destrugători⁹⁾. Ce vom mai đice óre despre Horazd, Climent, Naum, Sava, Anghelar și alți bărbați, cari împreună cu Metodie și în calitate de învățacei ai acestuia au lucrat la traducerea cărților sfinte din limba grécă în cea slavonă meridională, și au pus temeliile acelei culturi, pre carea Români au desfășurat-o ca pre a lor, numai și numai ca să-și scape legea lor creștinéscă de înriurirea păpistașilor, iar pre cea socială de amestecul ei cu instituțiunii bizantine¹⁰⁾? Dar noi să mai aducem înaintea cetitorilor noștrii și aici locul din scrierea lui Tudor Duxul, acel român de prin vécul al IX-lea sau al X-lea, care ne arată în mod apriat persoanele, pre timpul cărora s'a introdus și la Români cultura slavică, precum și anul sevêrsirei faptului. Tudor, după ce laudă pre st. Kiril pentru ale lui merite literare, adaugă: «И аще выпросиши: въ кое врѣмя? То вси вѣдятъ и рекатъ, яко въ врѣмена Михаила царя грѣчска, и Бориса князюа въртарска и Растница, князюа Морска и Коцела князюа блатнѣска, въ лѣто отъ създавнѣа всего мѣра 6363 (—855). Și dacă întrebî: în care (vreme s'a lucrat alfabetul)? Apoi toți știu și spun, că în vremea lui Mihail împăratul Grecesc, și Boris cnézul bulgăresc și Rastița¹¹⁾, cnézul Morskii¹²⁾, și Coțel¹³⁾ cnézul blatnilor¹⁴⁾ (adecă al Vlahilor), în anul de la facerea lumii 6363¹⁵⁾ (—855)». Fără a mai înmulți aici citatele, care ne arată persoanele dintre Români, ce au participat la desfășurarea literaturii slavice meridionale, noi o spunem de pre acum, că studiile amărunțite ale acestei literaturi au să dea fie-căria națiunii ce este al ei, mai ales că suptstratul românesc din țările dunărene era pre acele vremuri cel mai cult și fórte numeros¹⁶⁾.

Dacă întórcem privirile nóstre și asupra sêmnelor, ce compun alfabetul kiric, descoperim, că sf. Kiric, fratele sf. Metodie, nu a

⁹⁾ Creștinismul în Daciă etc. pag. 115 — 119.

¹⁰⁾ Veđi același creștinism în Daciă pag. 120—124.

¹¹⁾ Rastița în loc de Rostislav, principele Moraviei.

¹²⁾ Morskii în loc de Mor(av)skii, adecă al Moravilor.

¹³⁾ Coțel în loc de Cutesc din ducatul lui Geliu, de dincóce de Dunărea.

¹⁴⁾ Blatnsca sau Vlatn(h)sca în loc de Valahicá, a Valahilor. Acestă transformare a vorbei Vlah ne dovedește, că ea începuse a se skimba înainte de venirea Turcilor, cari au aplicat-o la muntele Balcan, adecă al Vlahilor.

¹⁵⁾ Veđi creștinismul pag. 115—116.

¹⁶⁾ Pre cetitorii curioși îi rugăm să cetéscă creștinismul în Daciă, și mai ales pag. 111—127.

lucrat un alfabet pentru cutare saü cutare popor slavie. El a formulat un alfabet cu semne grece, latine, ebraice, persane, saü mai drept cu glagolitice ¹⁷⁾ pentru töte sonurile din limbele popórelor dela Dunărea; și de aceia multe din semnele acestui alfabet nu aü sonuri corespunđetóre în töte limbele slavice; altele sint întrebuințate cu sonuri proprii numai de căträ Românii și Bulgarii, adecă acele némuri, care aü formulat literatura slavie meridională; și in sfërșit avem semne și de acele, care aü sonuri numai in limba română, ba încă cea veke și neinriurită de curenții limbistici moderni. Mai întâi vom spune, că in fonetica limbei românești a intrat aprópe tötä fonetica romano-bizantină cu sonurile speciale de: $\xi = x = cs$, $\psi = ps$, $\chi = h$, $b, c, \kappa = k$, (kieie, cine, bine,) etc. Apoi supt inriurirea tuturor slavilor Românii aü formulat pe: $\omega = ș$, $\omega = șt$, (pre care Rușii și Serbii il pronunță sc, și numai Bulgarii ca Românii) $\omega = ț$, $\omega = iü$, $\omega = ia$, $\omega = i$ etc. In relațiunile continue și prietenești cu Bulgarii aü venit la sonul $\omega = ä$, (pre care Rușii cu Serbii il întrebuințază fără son, și numai dór, ca pre un ü scurt al Românilor). Și in sfërșit in alfabetul kirilic mai avem sëmne, căroră nici unul dintre Slavii nu știe ale da un son propriu, rămânend numai pre sama Românilor, cari aü adus cu sine aceste sonuri încă dela venirea lor in Dacia. Aceste sëmne sint întâi $s = dz$, alătura cu $z = d$, și Moldovenii impreună cu o parte din Transilvaneni, cu Macedo-românii și cu mulți din frații lor din Italia, dic până astă-đi: $z\omega\mu\omega = dzamă$, $z\omega s = dzeu$, $z\omega\omega = dzile$, $z\omega\omega\omega = dzacere$, duple cum dic și: $z\omega\omega\omega = zmaü$, $z\omega\omega\omega = Zinca$, $z\omega\omega\omega = z(d)anie$, $z\omega\omega\omega\omega = zurgäläu$, $z\omega\omega\omega\omega = dabläu$, $z\omega\omega\omega\omega = dävistie$, $z\omega\omega\omega = didiü$, și pre care sëmnn toți slavii il aü numai ca numéral, $s = 6$, arătand adecă numéru șése. Asemenea putem să punem și pre $\omega = g$, de lângă vocalele moi, care se pronunță: $\omega\omega\omega\omega = gingine$, $\omega\omega\omega\omega = génă$, $\omega\omega\omega\omega = gingaș$, $\omega\omega\omega\omega = genunea$ (ocnelor), saü in dicetórea: «géba vii, géba te duci, géba rupi niște papuci»; duple cum Românii și cu Turcii dic génabet, gémie, fără a putea primi inkipuirea, că Românii aü acest son numai dela venirea Turcilor in Europa, și prin urmare din atingerea cu dinșii. Dar un studiü adincit și făcut cu mai puțină partinire șovenistică, *va da cu timpul Românilor ce este al lor și din alfabetul kirilic.*

Să mai stăruim puțin asupra unui alt șir de fenomene culturale, care ne va arăta și elementele istorice a măestriilor decorative, din care pe cele grafice noi le-am urmărit in studiile premergătóre ale Evangheliilor românești. Florăria ornamentelor din Evangheliile noastre, deși dată numai in negru, ne arată gustul și dragostea

¹⁷⁾ Semne alfabetare glagolitice, saü fonetice, aü avut Grecii, Latini, Slavii, și in deobște töte popórele de pre Dunărea de jos și dintre Marea-Négră și Marmara. Rămășițe din glagoliticele vechi latinești, și mai ales din semnele numerale ale acestui alfabet, ni le-aü păstrat cărămidarii, kirigiții și lăptăresele noastre de astă-đi.

Românului pentru acest gen de ornamentație, și chiar pentru o anumită flóre, pre care Moldovenii o numesc *Vizdóga*, iar Muntenii *Crăitá*; adecá flórea *Crailor*, fie a celor, ce veniaú la Români cu țelul, de a se face *Ducii*, orí *Craii* lor, saú a celor, ce uitându-și țelul, începéu a se purta, ca niște berbanți. Apoi dacá vom mai stáruí, cáutând să comparám unele fenomene estetice din máestriile decorative ale Românilor cu cele ale Slavilor, și le vom privi întâi în elementele constitutive și apoi ale culorilor, descoperim, că și Românií întrebuințáză cu restul omenirei clasice arabescurile, dar iubesc la decoruri cu toți slavii plánte, iar cu Bulgarií florile, în óre-ce Rușií aú vița de vie, ca element decorativ și cântat de popor prin literatura sa. Apoi culorile decorurilor romanești se deosebesc în totul de cele ale decorurilor sêrbești și rusești, iar culórea galbénă și roșie este la Români și Bulgari vie, și nu spácăcitá, întrebuințându-se în locul negrului slavice albastrul *inkis*. Tot așa și cu armonizarea culorilor. Numai Românilor și Bulgarilor între popórele din Rêsáritul Europei, și mai ales femeilor lor le-a fost dat, ca din fire și prin fire să póta așcá culorile pe hártie saú pe pánză așa, că par a fi crescute acolo. De aceia și aici o spunem pe față, că studiile adincite și nepártinitóre din viitor aú să scótá la ivélá o sumá de elemente culturale, care, fiind deosebite de ale celorlalți slavi, aú să facá a se vedea, că *ele sînt comune numai Românilor și Bulgarilor* și că Românií, fiind mai favorisați de sórtá, aú putut ale înkiega întâi împreună cu Bulgarií, și mai pe urmă a le continua singuri dincoace de Dunáre.

Ecá elementele culturei mediavale ale Românilor, care aú adus cu dinsele putința, ca la tipárea Evangheliilor nóstre să se vadá un început destul de înaintat în máestriile grafice. E prea adevêrat, că încá de pe timpul lui V. Lupu și M. Băsárab, Românií avéu tipografii, îndêstrate cu litere greco latine și kirilice, aduse de la Kiev și Moscva, cu iconițe și ornamente, lucrate în țará de csilografii, învățați în Aton, Kiev și mai ales în Lióv, precum și un personal tipografic destul de îndemánatec, ca Episcopul Mitrofan al Buzelui și Damaskin Herbest de pre timpul lui Șárbán Cantacuzin; și încá și mai de timpuriú, dic din vécul al XVI-lea, Românií se ducéu la industrialii brașoveni, și aici își tipáreaú cártile lor, și învățaú și máestria tipografiei, pre carea apoi o puneú în practică prin tipografiile din Tórgoviștea¹⁸⁾. Când însé vine pe

¹⁸⁾ Până acum cunóstem bine, că la 1561 și 1580 în Brașov s'a tipárit în românește Evangheliile lui Coresi, din care cea de pre urmă se mai numește și învătátóre. În tipografia románescá din Tórgoviștea, cu tipografi învățați la Brașov, și cu literá adusá din Moscva, s'aú tipárit o sumá de cárti románo-slavone, între care și Mistirionul Mitropolitului Ștefan. Despre Brașov vom adáuga, că acest oraș românesc cu o populațiune sásescá a avut fórté de timpuriú mai multe industrii, care îndestulá deosebitele trebuințe ale tuturor Românilor. Așa până în vremurile de pre urmă Românií cumpáraú dela Brașoveni cóse, seceri, ládi, funii etc.; și acest soiú de mărfuri a dat náștere vorbelor *brașovenie* și *brașóve*. Cea întâia însémnézá práválie cu marfá de Brașov, iar, a doa minciuní; adecá fals în industrie, și apoi și în cuvênt, saú rostul gurei, întrebuințat de Brașoveni.

tronul țarei C. Brâncovénu, bărbat cu vederi politice întinse și cu mijloce prisoselnice, atunci tipografiile românești, și mai ales cele din Muntenia, ajung la apogeul măestriilor grafice; și Antim Ivi-rénu, adus de Brâncovénu din Constantinupol, înmulțește tipografiile în țară, le umple cu învățăcei de ai săi, cari acum lucau cărți în toate limbele popórelor ortodocse, și face, ca în decursul unui întreg véc să țină pept curentului grecesc, și luptând la București, Snagov și Rimnic, înlătură pentru tot-dé-una de pre capul Românilor și acéstă a doa desnaționalisare, carea la anul 1848, 1862 și 1882 este desévêrșit înlăturată, prin introducerea literelor străbune, mai întâi în stat, și apoi și în Biserica românească.

Noi resumăm aici și activitatea tipografiilor românești din punctul de privire al Evangheliilor de pre sfinta masă tipărite, împărțindu-le în trei grupe, sau dacă voiți și în trei centruri de activitate tipografică, dic Muntenia, Moldova și Transilvania, și făcând a se vedea în dreptul fie-căreia Evanghelii anul editărei cu locul ei, și apoi mai adăogând pentru cetitorii noștri și cuvintele, ce ne-a făcut pre noi, de am mers cu aceste studii numai până la începutul vécului curgător.

În Muntenia s'au tipărit cele mai multe Evanghelii în decursul vécurilor al XVII și XVIII-lea, și ele atunci avéu menirea de a îndestula trebuințele tuturor Bisericilor românești. La București în vécurile arătate Evanghelia se tipărește la 1682, 1693 (greco-română), 1697, 1723, 1742, 1760, și 1775; iar în veacul curgător la 1881 cu litere străbune și în limba macedo-română, 1887 și 1889 tot cu litere străbune, și de acum pentru toate bisericile românești. Alătura cu Bucureștii Muntenia mai tipărește Evangheli și la Rimnic în anii: 1705, 1746 1784 și 1794, și toate aceste sint numai din vécul trecut. În Moldova și anume la Iași Evanghelia începe a se tipări numai la 1762, și de aici trece tipărirea Evangheliei la Mânăstirea Némțului, și anume în anii 1821, 1834, 1845 și 1857, mai făcându-se o edițiune și la Roman cu litere străbune în anul 1872. În Transilvania legea Românilor fiind mai turburată din pricina propagandelor Bisericeii romane, și mai ales ale Luteranilor și ale Calvinilor, se ivește fórte de timpuriu trebuința unei Evanghelii românești, mai ales că acésta era și dorința tuturor Românilor; voiesc să dic, de a ceti și a asculta cuvântul lui D-șeú în limba lor cea vorbită. De aceea Coresi, ducându-se în anul 1561 la Brașov, găsește tot ajutorul trebuitor pentru tipărirea Evangheliei sale, și cu acésta se pune începutul și temelia literaturii românești tipărite și de ritual. Doé vécuri întregi Evanghelia nu se mai tipărește în Transilvania, și creștinii din Români ai acestei lature își îndestuléză trebuințele lor bisericesti cu Evangheli din București și Rimnic, fiind Români de dincóce de Carpați în relațiunii neîntrerupte cu cei de dincolo, și apoi Transilvania în decursul vécurilor a fost și locul de scăpare al emigraților po-

litici din principate. La 1765 Blajul pentru cuvinte mai mult confesionale, și nu împins de lipsă, retipărește Evanghelia de București dela 1760, după care urmărește alta la 1816 și în sfârșit a treia la 1880. Tot în Transilvania și anume la Kalócsa se tipărește Evanghelia în 1769, iar dela Buda avem Evangheliile din anii 1799 și 1835. Știm, că și Sibiul nu se lasă mai pe jos în această materie, și noi cunoștem numai a doua tipăritură a Evangheliei din Sibiu și dela 1844.

Acum. Pentru cuvântul, că noi încă nu avem în colecția noastră toate până la una tipărirea Evangheliei în românește; și pentru cuvântul, că din punctul de privire literar și grafic edițiunile, studiate de noi aici, înfățișază totă propășirea, făcută de Români în tipărirea Evangheliei; de aceea am mărginit studiile noastre la un număr de trei-spre-dece Evangheliile, începând cu cea dela București din 1682, și sfârșind cu Evanghelia dela Rimnic 1794.

Privite Evangheliile românești și din punctul de privire național, ele pot să fie împărțite în mai multe grupe. Cea alui Coresi dela 1561 trebuie privită mai mult ca o izbucnire a dorului Românilor, provocat de neregularitatea limbei slavone din Biserica Românilor, carea ajunsese în cele de pre urmă cu stăpânirea ei asupra întregii lor vieți politice și sociale, iar Evanghelia dela 1682 ajunge a fi ultimul cuvânt al dorului Românilor, eșit din gura lui Șarban Cantacuzin, la al căruia glas și putere de cuvânt tremura, după cum spune legenda, omenirea de la Viena până la Constantinopol. Șarban nu putea să fie nemuritor, și cuvântul gurei lui ne mai fiind audiat de pe tronul țării românești, tetraglosiștii din Biserica românească, slavii și slavisații, câștigau teren pe fie-care și, iar C. Brâncovenu cu averile sale „imprăștiate pentru Hristos” atrage în ajutorul Românilor pre triglosiștii greci, cari, învingând pe tetraglosiștii cu Evanghelia greco-română de la 1693, aședă cu toții împreună temelii nestrămutate, ba de acum și necontestate ale pentaglosismului din Biserica românească, liniștind tot-o-dată pe tetraglosiștii cu literele kirilice, ce s’au păstrat în Biserica românească până la 1882, și mai ales 1889, data cea de pre urmă a Evangheliei ce de acum aședate pre sfintele mese ale Bisericilor din parohiile rurale, și carea Evanghelie la o nouă ediție mai are trebuință de o revisie și de ocolationare mai de aproape cu textul original.

Dacă fazele naționale ale tipării Evangheliei românești pot fi restrinse la patru momente de căpetenie, adică 1561, 1682, 1693 și 1887, nu este tot ast-feliu, când privim Evangheliile românești din punctul de vedere literar și al măestriilor grafice. Incepută fiind literatura Evangheliilor românești tot cu cea dela 1561, carea este tradusă de pre slavinește, noi nu găsim în ea, de cât un început de literatură cu o lipsă desăvârșită a măestriilor grafice. Evanghelia din 1682 este iarași un început de literatură, dar bine aședat și bine kibzuit, care ajunge la cea mai înaltă desfășurare în Evanghelia

dela 1697, prin cea de la 1693, unde și măestriile grafice pun un început bun, mergând cu propășirea tot până la data Evangheliei lui Antim din Snagov. Dela 1697 partea literară a Evangheliei rămâne aprópe staționară până la 1746, când la Rîmnic, supt colucrarea Episcopului Damaskin și manuducerea Ieromonahului Lavrentie, textul Evangheliei primește óre-care skimbări, iar partea ornamentalivă intră și mai mult în gustul poporului românesc. La Iași cu Evanghelia dela 1762 textul rămâne nemișcat, și numai măestriile grafice primesc un colorit moldovenesc cu inclinațiuni spre rutenism, care inclinațiuni putéu să ajungă a se rusifica cu desévërșire, dacă în mônăstirea Némțului nu era destul de puternic elementul «románo-ungurén» care mult a zădărnicit rusificarea mônăstirei. Cu tipărirea Evangheliei dela 1765 și din Blaj nu se face nici o mișcare literară în textul Evangheliei, iar măestriile grafice par o copiare de pre stilul Evangheliei dela Iași și din 1762. Nu se póte dice tot așa și despre Evanghelia dela 1769 din Kolócza, precum și cele dela 1816 și mai ales cea de la 1880, unde textul este acomodat la trebuințele uniate ale ritualului; și numai în Evangheliile din Buda și cele din Sibiu textul se vede a fi același, iar ornamentația are ceva deosebit de cea a Evangheliilor din Muntenia și Moldova.

Voind a dice și cel de pre urmă cuvânt, rugăm pre urmași, ca să se gândiască cu timpul și la o Evanghelie de o măestrie mai alésă, carea, după ce va fi colaționată cu textul elenic, să mai fie împodobită cu kenarele, trebuitoare fie-cărei fețe, și cu iconițele, ce ar infățișa sərbătórea țilei, pentru carea este menită Evanghelia.

Sfêrșit și lui Dumneđeiu multămită.

